

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

СОРОКА ЛАРИСА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 342.56:35

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ
КОСМІЧНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право
(081 – Право)

**Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
(доктора наук)**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л. В. Сорока
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий консультант –
Лошицький Михайло Васильович,
доктор юридичних наук, професор.

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Сорока Л. В. Адміністративно-правовий механізм реалізації Космічної доктрини України – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Науково-дослідний інститут публічного права, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2020.

Дисертаційне дослідження присвячено розкриттю наукової проблеми адміністративно-правового механізму реалізації Космічної доктрини України. В роботі проведений комплексний аналіз науково-теоретичних підходів чинного й ретроспективного вітчизняного законодавства у сфері космічної діяльності, міжнародного законодавства, правил і стандартів щодо здійснення космічної діяльності й практики його реалізації. Визначені особливості адміністративно-правового механізму реалізації Космічної доктрини України та запропоновані шляхи підвищення його ефективності.

Доведено, що підставою для виникнення космічної доктрини стало розширення кордонів після виходу людини в космос, що поставило перед науковцями багато питань щодо пізнання природи права як особливого інструменту соціальної інженерії космічної діяльності, який є не тільки регулятором, а й головним механізмом управління при переході цивілізації до сталого майбутнього в умовах всеохопного проникнення космічних технологій і послуг у повсякденне життя людей. Зміна парадигми ставлення людства до можливостей освоєння космічного простору є основним фактором становлення космічної доктрини, адже в результаті глобальної наукової революції (космізації права) цей простір став загальним надбанням всього людства, всі країни світу мають рівне право вільно досліджувати, розвивати й використовувати космічний простір і його небесні тіла, а

космічна діяльність в усіх країнах світу повинна сприяти економічному розвитку. Прогрес повинен сприяти безпеці, виживанню й розвитку людства, сприяти дружній співпраці (кооперації) народів усіх країн. У таких умовах космізація – неминучий процес.

Сформульовано поняття «космічна доктрина України» та запропоновані основні її структурні елементи. Космічна доктрина України – це сукупність науково обґрунтованих стратегічних напрямів і політики довготривалого, сталого, інноваційного та інклюзивного розвитку сфери космічної діяльності з урахуванням національних інтересів України як космічної держави. Вона має подвійну юридичну природу: по-перше, суто теоретичне надбання юридичної науки, яке об’єктивовано у вигляді конкретного її напрямку; по-друге, повноцінне джерело права, оформлене відповідним чином. З’ясовано, що космічна доктрина може функціонувати як на концептуальному, так і на операційному рівнях, і застосовуватися до всіх етапів космічної діяльності (проектування, виробництво, запуск, розгортання супутників, операції зі знешкодження тощо); стосуватися суб’єктів різних форм приналежності (міжнародної, національної, приватної); формуватися з метою досягнення певних результатів.

Здійснено огляд наукових підходів у контексті історико-правового аналізу вітчизняної космічної діяльності, що дозволило не тільки отримати нові наукові знання щодо історії розвитку космічної діяльності, закономірностей її становлення та функціонування, а й дослідити її розвиток у напрямку ефективності й «корисності» для суспільства з одночасною мінімізацією негативних наслідків.

Доведено, що з початку XXI ст. космічна діяльність вступає у взаємовідносини з іншими сферами діяльності на різних рівнях (глобальний, міжнародний, національний, місцевий), що відображаються у двох протилежних напрямках: з одного боку, вона взаємодіє з іншими сферами діяльності в усіх її аспектах, а з іншого – конкурує в боротьбі за обсяги ресурсів, що виділяються. Міжнародний космічний контекст швидко

змінюється: глобальна конкуренція зростає, нові учасники привносять нові амбіції в космічну діяльність, вона стає все більш комерційною, зростає участь приватного сектору. Основні технологічні інновації, як-от цифровий розвиток, мініатюризація, штучний інтелект або багаторазовий пусковий космічний апарат, порушують традиційні бізнес-моделі в космічному секторі, зменшуючи витрати на доступ і використання простору.

З'ясовано, що в Україні активне науково-дослідне вивчення проблем космічного права здійснювалося з позиції теорії права, міжнародного й екологічного права або було спеціалізовано звернене до питань екологічної безпеки й екологічного моніторингу та мало технічний нахил (здійснення пускових послуг, обробка моніторингової інформації, визначення навігаційних параметрів стаціонарних і рухомих об'єктів тощо). Водночас комплексні роботи вчених-адміністративістів на теренах вітчизняної юридичної науки відсутні. Зазначене обумовлюється проблематикою сутності космічного права як досить нової галузі, а також тим, що наразі питання правового врегулювання освоєння космічного простору потребують пошуку нових підходів до розв'язання сучасних викликів, які стоять перед сферою космічної діяльності. Відзначено, що ще 10 років тому були здійснені спроби акцентувати увагу суспільства й влади на проблемах стратегічного планування розвитку космічної сфери.

У роботі зроблено акцент на тому, що національні космічні доктрини необхідно розробляти на підставі керівних принципів довготривалого розвитку космічної діяльності. З 2000-х років у Комітеті з використання космічного простору в мирних цілях при ООН велася дискусія щодо оновлення основних базових принципів освоєння космосу, адже бурхливий розвиток дослідницької та пізнавальної діяльності космічного простору спонукав міжнародну спільноту до активних дій у площині нормативного врегулювання діяльності держав у цій сфері. Фактично, виникла необхідність прийняття конкретизованих єдиних принципів, що мають стати наднаціональним джерелом космічного права й покласти початок йому як

галузевій та науковій течії. Відповідно, нормативна база космічного міжнародного права потребує оновлення, оскільки більше не контролює динаміку космічної діяльності – більшість сучасних питань досі знаходяться поза увагою міжнародного космічного права, адже виходять за межі його предметного поля.

Обґрунтована думка, що в досліджуваній площині публічний вплив на сферу космічної діяльності здійснюється за допомогою публічного адміністрування, де регулювання й управління становлять окремий напрям діяльності публічної адміністрації – владно-організаційний, поруч з забезпечувальним, який полягає в гарантуванні з боку держави різних видів державної підтримки: економічної (державно-публічне партнерство та залучення інвестицій у космічну галузь України), охоронної (моніторинг стану довкілля у процесі космічної діяльності), захисної (реалізація юридичних санкцій за порушення правил здійснення космічної діяльності) тощо.

Досліджено публічне адміністрування сфери космічної діяльності; систематизовані нормативні правові акти; виокремлено адміністративно-правовий статус суб'єктів публічного адміністрування у сфері космічної діяльності.

Доведено, що основними завданнями державної політики в космічній сфері й, відповідно, публічного адміністрування у цій сфері, мають бути: 1) посилення правового захисту інвесторів в Україні; 2) запровадження податкових й інших стимулів для формування пропозицій довгострокового інвестиційного ресурсу; 3) істотне спрощення процедур видачі документів дозвільного характеру; 4) врегулювання питань ліцензування космічної діяльності; 5) забезпечення посиленого державного контролю за діяльністю недержавних суб'єктів космічної діяльності; 6) захист державних інтересів в умовах міжнародної відповідальності держав за наслідки космічної діяльності суб'єктів, що знаходяться під їхньою юрисдикцією.

Визначено, що в загальноприйнятому значенні, гарантії – це підкріплені нормами права належні умови для забезпечення певних суспільних відносин. У космічній галузі категорія «гарантії» має дещо інше значення, відмінне від юридичних гарантій, оскільки за своєю суттю гарантії в досліджуваній сфері є фактично правилами реалізації космічної діяльності, які забезпечують розв’язання основних проблемних питань в означеній сфері. Доведено, що державними гарантіями забезпечення космічної діяльності є правила її реалізації, які сформовані нормативно-правовими актами в цілісну, взаємозалежну систему, до якої входять такі структурні елементи: сертифікація, реєстрація, стандартизація, ліцензування, дозвільна система, контрольна-наглядова діяльність, страхування. З’ясовано, що сучасна система державних гарантій забезпечення космічної діяльності в Україні потребує реформування.

Показано, що в різних країнах (США, Китай, Росія) оновлена космічна доктрина формувалася та реалізовувалася неоднаково. Зроблено висновок щодо необхідності реформування наявних і майбутніх національних стратегічних документів у сфері космічної діяльності у напрямі сталого, безпечного розвитку, для чого за основу слід взяти вже розроблені Організацією Об’єднаних Націй керівні принципи довгострокового стійкого розвитку космічної діяльності.

Обґрунтовано, що відсутність законодавчого закріплення національних космічних інтересів в Україні не дає можливості розвиватися космічній галузі в довгостроковій перспективі в напрямі сталого розвитку. Для розроблення Космічної доктрини України необхідно, щоб представники Уряду спільно з фахівцями космічної галузі й науковцями доклали спільних зусиль для оптимізації та просування загальної національної космічної ідеї та стратегії. Доведено, що ключова роль Уряду України полягає в проведенні продуманої інвестиційної, політичної та регуляторної політики з метою розвитку основних можливостей і технологій космічної галузі для забезпечення позитивних результатів у майбутньому. Різні галузі економіки

повинні взяти на себе зобов'язання інвестувати в науку й технології, щоб сприяти національній космічній діяльності як ключовому елементу загальнонаціональної стратегії розвитку України.

Ключові слова: космос, діяльність, доктрина, адміністративно-правовий, механізм, публічне адміністрування, суб'єкти, норма, космічна політика, державна політика.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації:

Монографії:

Сорока Л. В. «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України: теорія і практика». Київ: ФОП Чалчинська Н. В., 2020. 395 с.

Статті у періодичних фахових виданнях України:

1. Сорока Л. В. Публічне адміністрування промислової політики Європейського космічного агентства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Випуск 33. Ч. 2. Т. 3. С. 184-189.

2. Сорока Л. В. Вплив корупції на економіку країни та розвиток космічної діяльності. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право»*. 2015. В. 1. Ч. 1. С. 118-124.

3. Сорока Л. В. Роль національних норм космічного законодавства у врегулюванні космічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Випуск 40. Т. 3. С. 155-160.

4. Сорока Л. В. Міжнародно-правове регулювання космічної діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. (16). С. 330-333.

5. Сорока Л. В. Поняття «державного регулювання» і «державного управління» космічною діяльністю та їх розмежування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 4. С. 193-199.

6. Сорока Л. В. Правовые основы и возможные риски использования искусственного интеллекта и космических технологий. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 209-215.

7. Сорока Л. В. Двусторонние отношения между Украиной и Китаем в космической сфере. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. Т. 2. С. 133-135.

8. Сорока Л. В. Ліцензування космічної діяльності США. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 335-337. URL: http://www.pap.in.ua/6_2019/88.pdf.

9. Сорока Л. В. Формування нової політики лідерства США у космічній діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4 – 2. С. 81-83.

10. Сорока Л. В. Космізація права. *Наукові записки. Серія : Право*. 2019. Випуск 6. Спецвипуск. С. 207-211.

11. Сорока Л. В. Періодизація розвитку космічної діяльності України. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 11. С. 114-119.

12. Сорока Л. В. Двостороннє співробітництво України та Казахстану у космічній сфері. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. Випуск 8. С. 148-153.

13. Сорока Л. В. Органи публічного адміністрування космічної діяльності України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 286-288. URL: http://www.pap.in.ua/1_2020/98.pdf.

14. Сорока Л. В. Історія становлення та розвитку космічної діяльності України за радянських часів. *Науковий вісник публічного і приватного права*.

2020. № 1. С. 112-117.

15. Сорока Л. В. Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності як основа нової космічної доктрини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 484-487. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/128.pdf.

16. Сорока Л. В. Стійкий розвиток космічної діяльності як основа економічного розвитку країни. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління: електронне наукове видання: збірник*. 2020. № 2(8). С. 130-137. URL: http://maup.com.ua/assets/files/expert/8/ekspert_2_8_2020.pdf.

17. Сорока Л. В. Нормативна база космічної діяльності: сучасні виклики. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 3. С. 53-56.

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях:

18. Сорока Л. В. Администрирование космических программ Германии. *Право и Закон*. 2018. № 4. С. 124-129 (Киргизька Республіка).

19. Сорока Л. В. GeneralCharacteristicsoftheContractualLegal Framework ofthe Ukrainian-Chinese Relations. *Colloquium-journal*, 2020. № 8(60). С. 58-61 (Республіка Польща).

20. Сорока Л. В. Понятие и сущность публичного администрирования космической деятельности в Украине. *Modern Scientific Researches*. 2020. В. 11. С. 96-103 (Республіка Білорусь).

21. Lopatynska I., Soroka L., Korunchak L., Babenko K., Tomina V. Public Policy and Space Activities: Conceptual Approaches. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 2020. Volume 23, Issue 2, 2020. (Наукометрична база Scopus). (United Kingdom). URL: <https://www.abacademies.org/articles/public-policy-and-space-activities-conceptual-approaches-9130.html>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

22. Сорока Л. В. Суб'єкти розроблення та реалізації державної політики у космічній сфері. *Актуальні проблеми національного законодавства*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 18 квітня 2019 року). Частина 1. Кропивницький : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2019. С. 75-77.

23. Soroka L. Advanced Space Law. *Адміністративне право України. Сучасний стан та перспективи розвитку*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 30 травня 2019 року). Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 40-41.

24. Сорока Л. В. Правові основи використання штучного інтелекту та космічних технологій. *Адміністративно-правові науки: сучасний стан та перспективи розвитку*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 28 жовтня 2019 року). Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 27-30.

25. Сорока Л. В., Сокиран М. В. Технологический прогрес и права человека. *Кібербезпека в сучасному світі: актуальні виклики*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 29 жовтня 2019 року). Одеса, 2019. С. 25-28.

26. Сорока Л. В. Искусственный интеллект и права человека: проблемы публично-правового регулирования. *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства*: збірник матеріалів Х Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 лютого 2020 року). Київ, 2020. С. 285-288.

27. Сорока Л. В. Науково-технічне співробітництво як провідний фактор розвитку космічної діяльності. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: збірник матеріалів Міжнародна науково-практична конференція (м. Запоріжжя, 27-28 березня 2020 року). Запоріжжя, 2020. С. 87-91.

28. Сорока Л. В. Юридична природа космічної доктрини України. *Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів* (м. Київ, 24 квітня 2020 року). К. : ВІКНУ, 2020. С 187-188.

Праці, які додатково демонструють результати дослідження:

29. Soroka L., Kurkova K. Artificial Intelligence and Space Technologies: Legal, Ethical and Technological Issues. *Advanced Space Law*, 2019. Volume 3: 131-139.

30. Soroka L. Public Regulation of Space Activities in Ukraine. *Advanced Space Law*, 2019. Volume 4: 68-79.

31. Soroka L., Riabchenko O., Zamryha A., Korotun O. State policy in the field of energy efficiency. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2019, № 4. С. 141-147 (Наукометрична база Web of Science). Q 2.

SUMMARY

Soroka L. V. Administrative and legal mechanism for the implementation of the space doctrine of Ukraine-*Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Dissertation for the degree of doctor of law in the speciality 12.00.07-administrative law and process; financial law; information law. – Research Institute of public law, Dnipropetrovsk state university of internal affairs, Dnipro, 2020.

The dissertation research is devoted to the disclosure of the scientific problem of the administrative and legal mechanism for the implementation of the space doctrine of Ukraine. The paper provides a comprehensive analysis of scientific and theoretical approaches to current and retrospective domestic legislation in the field of space activities, international legislation, rules and

standards for space activities and practices of its implementation. The features of the administrative and legal mechanism for the implementation of the space doctrine of Ukraine are defined and ways to improve its effectiveness are proposed.

It is proved that the basis for the emergence of the space doctrine was the expansion of the boundaries after the release of human into space, that raised a lot of questions about the knowledge of the nature of law as a specific instrument of social engineering of outer space activities, which is not only the regulator but also the primary mechanism for managing the transition of civilization to a sustainable future in terms of the overall penetration of space technologies and services in people's everyday lives. A paradigm shift in relation of humanity to the possibilities of space exploration is the main factor in the formation of the space doctrine, because as a result of the global scientific revolution cosmization of law this space became the common heritage of all mankind, all countries of the world have equal rights to freely explore, develop and utilize outer space and its celestial bodies, and outer space activities in all countries of the world should contribute to economic development. Progress should contribute to the security, survival and development of mankind, and promote friendly cooperation among the peoples of all countries. In such circumstances, the space program is an inevitable process.

The concept of «space doctrine of Ukraine» is formulated and its main structural elements are proposed. The space doctrine of Ukraine is a set of scientifically based strategic directions and policies for long-term, sustainable, innovative and inclusive development of the sphere of space activities, taking into account the national interests of Ukraine as a space power. It has a dual legal nature: firstly, it is a purely theoretical asset of legal science, which is objectified in the form of its specific direction; secondly, it is a full-fledged source of law, designed accordingly. It was found that the space doctrine can function both at the conceptual and operational levels, and be applied to all stages of space activities (design, production, launch, deployment of satellites, decontamination operations,

etc.); relate to subjects of different forms of affiliation (international, national, private); and be formed in order to achieve certain results.

The review of scientific approaches in the context of historical and legal analysis of domestic space activities has been carried out, which allowed not only to obtain new scientific knowledge about the history of space activities, the laws of their formation and functioning, but also to study their development in the direction of efficiency and «utility» for society, while minimizing negative consequences.

It is proved that since the beginning of the XXI century space activity is entering into a relationship with other spheres of activities at different levels (global, international, national, local) which are displayed in two opposite directions: on the one hand, it interacts with the other spheres of activities in all its aspects, and on the other hand – competes in the fight for more resources which are allocated. The international space context is changing rapidly: global competition is growing, new participants are bringing new ambitions to space activities, they are becoming more commercial, and private sector participation is growing. Major technological innovations, such as digital development, miniaturization, artificial intelligence, or reusable launch vehicles, disrupt traditional business models in the space sector, reducing the cost of accessing and using space.

It was found out that in Ukraine, the active research study of space law issues was carried out from the position of the theory of law, international and environmental law, or it was specialized in issues of environmental safety and environmental monitoring and had a low technical inclination (implementation of launch services, processing of monitoring information, determination of navigation parameters of stationary and mobile objects, and so on). At the same time, there are no complex works of administrative scientists in the expanses of Russian legal science. This is due to the problem of the essence of space law as a rather new branch, as well as the fact that at present the issue of legal regulation of the development of outer space requires the search for new approaches to solving modern challenges that face the sphere of space activities. It is noted that 10 years

ago, attempts were made to focus the attention of society and the authorities on the problems of strategic planning for the development of the space sector.

The paper emphasizes that national space doctrines should be developed on the basis of guidelines for the long-term development of space activities. Thus, since the 2000s, the UNCOPUOS on the peaceful uses of outer space at the United Nations has been discussing the updating of the basic principles of space exploration, because the rapid development of research and educational activities in outer space has prompted the international community to take active actions in the field of regulatory regulation of states' activities in this area. In fact, there was a need to adopt concretized unified principles that should become a supranational source of space law and give rise to it as a branch and scientific trend. Accordingly, the normative framework of international space law needs to be updated, since it no longer controls the dynamics of space activities - most of the current issues are still ignored by international space law, because it goes beyond its subject field.

The article substantiates the idea that in the studied area, public influence on the sphere of space activities is carried out through public administration, where regulation and management constitute a separate area of public administration – power-organizational, close to providing that is to guarantee by the state of various types of state support (support of commercial space activities and investment in the space industry of Ukraine), security (monitoring the state of the environment in the process of space activities), protection (implementation of legal sanctions for violating the rules of space activity) and the like.

Public administration of the sphere of space activity is studied; normative legal acts are systematized; the administrative and legal status of subjects of public administration in the sphere of space activity is highlighted.

It is proved that the main objectives of state policy in the space sphere and, accordingly, public administration in this sphere should be: 1) strengthening of legal protection of investors in Ukraine; 2) introduction of tax and other incentives for the formation of long-term investment resource proposals; 3) significant

simplification of procedures for issuing permits; 4) settlement of issues of licensing of space activities; 5) ensuring enhanced state control over the activities of non-state actors in space activities; 6) protection of state interests in the context of international responsibility of States for the consequences of space activities of entities under their jurisdiction.

It is determined that, in the generally accepted sense, guarantees are appropriate conditions for ensuring certain social relations, supported by the norms of law. In the space industry, the category of «guarantees» has a slightly different meaning from legal guarantees, since in essence guarantees in the field under study are actually rules for the implementation of space activities that provide solutions to the main problematic issues in this area. It is proved that the state guarantees for space activities are the rules for their implementation, which are formed by legal acts into an integral, interconnected system, which includes the following structural elements: certification, registration, standardization, licensing, leisure system, control and supervision activities, insurance. It was found out that the modern system of state guarantees for space activities in Ukraine requires reform.

It is shown that in different countries (USA, China, Russia) the updated space doctrine is understood differently and the corresponding domestic political and legal conditions for its provision differ significantly. It is concluded that there is a need to harmonize existing and future national legal regimes in order to ensure the safety and long-term sustainability of space activities, which should be based on the guidelines already developed by the United Nations for the long-term sustainable development of space activities.

It is proved that the lack of legislative consolidation of national space interests in Ukraine does not allow the space industry to develop in the long term in the direction of sustainable development. To develop the space doctrine of Ukraine, it is necessary that Government representatives, together with space industry specialists and scientists, make joint efforts to optimize and promote a common national space idea and strategy. It is proved that the key role of the Government of Ukraine is to conduct a well-thought-out investment, political and

regulatory policy in order to develop the main capabilities and technologies of the space industry to ensure positive results in the future. Various sectors of the economy should commit themselves to investing in science and technology in order to promote national space activities as a key element of Ukraine's national development strategy.

Keywords: *space, activity, doctrine, administrative and legal mechanism, public administration, subjects, norm, space policy, state policy.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації:

Монографії:

Сорока Л. В. «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України: теорія і практика». Київ: ФОП Чалчинська Н. В., 2020. 395 с.

Статті у періодичних фахових виданнях України:

32. Сорока Л. В. Публічне адміністрування промислової політики Європейського космічного агентства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Випуск 33. Ч. 2. Т. 3. С. 184-189.

33. Сорока Л. В. Вплив корупції на економіку країни та розвиток космічної діяльності. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право»*. 2015. В. 1. Ч. 1. С. 118-124.

34. Сорока Л. В. Роль національних норм космічного законодавства у врегулюванні космічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Випуск 40. Т. 3. С. 155-

160.

35. Сорока Л. В. Міжнародно-правове регулювання космічної діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. (16). С. 330-333.

36. Сорока Л. В. Поняття «державного регулювання» і «державного управління» космічною діяльністю та їх розмежування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 4. С. 193-199.

37. Сорока Л. В. Правовые основы и возможные риски использования искусственного интеллекта и космических технологий. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 209-215.

38. Сорока Л. В. Двусторонние отношения между Украиной и Китаем в космической сфере. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. Т. 2. С. 133-135.

39. Сорока Л. В. Ліцензування космічної діяльності США. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 335-337. URL: http://www.pap.in.ua/6_2019/88.pdf.

40. Сорока Л. В. Формування нової політики лідерства США у космічній діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4 – 2. С. 81-83.

41. Сорока Л. В. Космізація права. *Наукові записки. Серія : Право*. 2019. Випуск 6. Спецвипуск. С. 207-211.

42. Сорока Л. В. Періодизація розвитку космічної діяльності України. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 11. С. 114-119.

43. Сорока Л. В. Двостороннє співробітництво України та Казахстану у космічній сфері. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. Випуск 8. С. 148-153.

44. Сорока Л. В. Органи публічного адміністрування космічної діяльності України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 286-288. URL: http://www.pap.in.ua/1_2020/98.pdf.

45. Сорока Л. В. Історія становлення та розвитку космічної діяльності

України за радянських часів. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2020. № 1. С. 112-117.

46. Сорока Л. В. Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності як основа нової космічної доктрини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 484-487. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/128.pdf.

47. Сорока Л. В. Стійкий розвиток космічної діяльності як основа економічного розвитку країни. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління: електронне наукове видання: збірник*. 2020. № 2(8). С. 130-137. URL: http://maup.com.ua/assets/files/expert/8/ekspert_2_8_2020.pdf.

48. Сорока Л. В. Нормативна база космічної діяльності: сучасні виклики. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 3. С. 53-56.

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях:

49. Сорока Л. В. Администрирование космических программ Германии. *Право и Закон*. 2018. № 4. С. 124-129 (Киргизька Республіка).

50. Сорока Л. В. GeneralCharacteristicsoftheContractualLegal Framework ofthe Ukrainian-Chinese Relations. *Colloquium-journal*, 2020. № 8(60). С. 58-61 (Республіка Польща).

51. Сорока Л. В. Понятие и сущность публичного администрирования космической деятельности в Украине. *Modern Scientific Researches*. 2020. В. 11. С. 96-103 (Республіка Білорусь).

52. Lopatynska I., Soroka L., Korunchak L., Babenko K., Tomina V. Public Policy and Space Activities: Conceptual Approaches. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 2020. Volume 23, Issue 2, 2020. (Наукометрична база Scopus). (United Kingdom). URL: <https://www.abacademies.org/articles/public-policy-and-space-activities-conceptual-approaches-9130.html>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

53. Сорока Л. В. Суб'єкти розроблення та реалізації державної політики у космічній сфері. *Актуальні проблеми національного законодавства*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 18 квітня 2019 року). Частина 1. Кропивницький : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2019. С. 75-77.

54. Soroka L. Advanced Space Law. *Адміністративне право України. Сучасний стан та перспективи розвитку*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 30 травня 2019 року). Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 40-41.

55. Сорока Л. В. Правові основи використання штучного інтелекту та космічних технологій. *Адміністративно-правові науки: сучасний стан та перспективи розвитку*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 28 жовтня 2019 року). Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 27-30.

56. Сорока Л. В., Сокиран М. В. Технологический прогрес и права человека. *Кібербезпека в сучасному світі: актуальні виклики*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 29 жовтня 2019 року). Одеса, 2019. С. 25-28.

57. Сорока Л. В. Искусственный интеллект и права человека: проблемы публично-правового регулирования. *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства*: збірник матеріалів Х Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 лютого 2020 року). Київ, 2020. С. 285-288.

58. Сорока Л. В. Науково-технічне співробітництво як провідний фактор розвитку космічної діяльності. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: збірник матеріалів Міжнародна науково-практична конференція (м. Запоріжжя, 27-28 березня 2020 року). Запоріжжя, 2020. С. 87-91.

59. Сорока Л. В. Юридична природа космічної доктрини України. *Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів (м. Київ, 24 квітня 2020 року). К. : ВІКНУ, 2020. С 187-188.

Праці, які додатково демонструють результати дослідження:

60. Soroka L., Kurkova K. Artificial Intelligence and Space Technologies: Legal, Ethical and Technological Issues. *Advanced Space Law*, 2019. Volume 3: 131-139.

61. Soroka L. Public Regulation of Space Activities in Ukraine. *Advanced Space Law*, 2019. Volume 4: 68-79.

62. Soroka L., Riabchenko O., Zamryha A., Korotun O. State policy in the field of energy efficiency. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2019, № 4. С. 141-147 (Наукометрична база Web of Science). Q 2.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	23
ВСТУП	25
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОСМІЧНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ	39
1.1 Генеза концептуальних напрямів розуміння космічної доктрини у філософському й правовому дискурсах.....	39
1.2 Епістемологія концепту «космічна доктрина України»	53
1.3 Історико-правова природа вітчизняної космічної діяльності.....	81
1.4 Стан наукової розробки космічної доктрини України	98
1.5 Значення керівних принципів забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності для оновлення Космічної доктрини України	113
Висновки до Розділу 1	133
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОСМІЧНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ	143
2.1 Квінтесенція публічного адміністрування сфери космічної діяльності в Україні	143
2.2 Основні шляхи владно-організаційної діяльності публічної адміністрації у сфері космічної діяльності в Україні	165
2.3 Система державних гарантій забезпечення розвитку космічної діяльності в Україні та їхня відповідність міжнародним стандартам і принципам	196
Висновки до розділу 2	253
РОЗДІЛ 3. КОМПАРАТИВІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОСМІЧНОЇ ДОКТРИНИ	264
3.1 Практика адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності в закордонних країнах	264

3.2 Формування нової доктрини лідерства Сполучених Штатів Америки у сфері космічної діяльності	279
3.3 Окремі аспекти космічних доктрин Китайської Народної Республіки й Російської Федерації	293
Висновки до розділу 3	309
РОЗДІЛ 4. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ КОСМІЧНОЇ ДОКТРИНИ	315
4.1 Сучасний стан і перспективи розвитку космічної діяльності в умовах її комерціалізації	315
4.2 Міжнародна науково-технічна співпраця як провідний фактор розвитку космічної діяльності	335
4.3 Штучний інтелект - передова технологія та необхідний компонент Космічної доктрини України	354
4.4 Космічна доктрина України як основний стратегічний документ досягнення національних інтересів і розбудови космічної галузі	366
Висновки до розділу 4	382
ВИСНОВКИ	391
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	399
ДОДАТКИ	456

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ДКА України – Державне космічне агентство України

Договір про космос – Договір про принципи, що регулюють діяльність держав у дослідженні та використанні космічного простору, включно з Місяцем та іншими небесними тілами

ДСТУ – Державні стандарти України

ДЗЗ – Дистанційне зондування Землі

ЗЕД – Зовнішньоекономічна діяльність

Кабмін України – Кабінет Міністрів України

КПЗДСКД – Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності

Комітет ООН з космосу – Комітет Організації Об'єднаних Націй з використання космічного простору в мирних цілях (UNCOPUOS)

Космічна програма – Загальнодержавна цільова науково-технічна космічна програма України

Мінекономіки України – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України

Міноборони України – Міністерство оборони України

Мінфін України – Міністерство фінансів України

МКС – Міжнародна космічна станція

МОЗ України – Міністерство охорони здоров'я України

МОН України – Міністерство освіти і науки України

НАН України – Національна академія наук України

НАСА – Національне управління з аеронавтики й дослідження космічного простору (National Aeronautics and Space Administration)

НАТО – Організація Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization)

НКАУ – Національне космічне агентство України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України

СОТ – Світова організація торгівлі

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УкрСС КТ – Українська система сертифікації космічної техніки

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦСР – Цілі сталого розвитку

ЄКА – Європейське космічне агентство

ЄС – Європейський Союз

ЮНІСПЕЙС – Конференція Організації Об'єднаних Націй з дослідження та використання космічного простору в мирних цілях

GPS – Система глобального позиціювання (Global Positioning System)

ISO – Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization)

UNOOSA – Управління ООН з питань космічного простору

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Дослідження та використання космосу людьми історично пов'язане з міжнародною та національною безпекою. Визнання космічного простору як стратегічної сфери спонукало держави розробляти спеціалізовані закони та реалізовувати відповідну державну політику, що спрямована на врегулювання космічної діяльності, для зменшення ймовірності виникнення конфліктів. Однак дискусії про баланс між факторами безпеки, економічним розвитком і міжнародним захистом навколишнього середовища, які почалися ще в 1970-х роках, призвели до розуміння того, що розвиток космічної діяльності повинен відповідати викликам сьогодення з урахуванням потреб майбутніх поколінь.

Наразі очевидною є потреба в розробленні та прийнятті нової космічної доктрини України, що стане концептуальною та нормативною основою космічної діяльності, оскільки сьогодні досить складно передбачити те, наскільки ця діяльність буде стійкою, адже, як показали реалії сьогодення (спалах пандемії), світ, при всій його технологічності, не був готовий до такого розвитку подій. Це свідчить про те, що питання забезпечення стійкості всіх систем, зокрема космічної діяльності, є актуальними.

Окрім того, стрімкий розвиток технологій і швидкоплинність процесів, що відбуваються на космічних ринках, вимагають чітких і послідовних кроків, заснованих на реальних можливостях і розумінні власних національних пріоритетів. Світова космічна економіка сьогодні оцінюється приблизно в 400 млрд доларів США, протягом наступних 30-40 років вона виросте втричі. Зазначені дані були опубліковані в аналітичному документі «Космічні дослідження – статистика та факти» у 2019 році, автором яких є Е. Мазареану. І хоча приватний сектор заповнює деякі технологічні прогалини, використовуючи концепцію нетрадиційного підходу щодо ризику для досягнення низької вартості космічних продуктів і послуг, з урахуванням

потреби споживачів, сфера космічної діяльності в Україні може досягти сталого розвитку тільки шляхом інституціоналізації космічних програм за допомогою створення ефективної економіко-правової стратегічної дорожньої карти – космічної доктрини. Водночас сучасна космічна доктрина України повинна враховувати, крім попиту та пропозицій, ще й фактори безпеки, інноваційність, інклюзивність, міжнародну кооперацію й екологічність.

Окремим проблемним питанням є популяризація космічної діяльності серед українського суспільства. Як свідчать результати власного соціологічного опитування, 81 % респондентів нічого не відомо про результати космічних проєктів в Україні, водночас про результати реалізації космічних проєктів у світі знають 68 %. Також 75 % опитаних підтверджують необхідність довгострокового стратегічного планування космічної діяльності в Україні, проблема реалізації якого існувала з моменту проголошення її незалежності. Звісно, за означений період Урядом України було враховано окремі аспекти необхідності тактичного та стратегічного планування забезпечення сталого розвитку космічної діяльності, що стало фундаментом для розробки відповідних концепцій, однак лише декларування адміністративних норм не є гарантією належної та дієвої правореалізації.

Перші спеціалізовані теоретичні положення, які можна вважати підґрунтям для формування нової космічної доктрини України, опубліковано наприкінці ХХ століття. Аналіз їхньої наукової сутності демонструє актуалізацію вивчення таких проблем, як обов'язкове страхування при здійсненні космічної діяльності, безпека космічної діяльності, систематизація космічного законодавства України, утилізація космічного сміття й інші еколого-правові питання. Зазначені наукові пошуки проводилися в рамках роботи Міжнародного центру космічного права, який створили й очолили доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії наук України та Міжнародної академії астронавтики Ю. Шемшученко та доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, член-кореспондент Міжнародної академії астронавтики

Н. Малишева. Під їхнім керівництвом були захищені дисертації та видана низка наукових публікацій. Комплексні дослідження виконували за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави й права; історія політичних і правових учень (І. Андрушко «Космічне право: поняття та зміст», Київ, 2006 р.), 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право (В. Семеняка «Цивільно-правове регулювання страхування у сфері космічної діяльності», Київ, 2004 р.), 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право (А. Гурова «Правова охорона навколоземного космічного простору від засмічення», Київ, 2019 р.) і 12.00.11 – міжнародне право (С. Негода «Правове регулювання міжнародних комерційних космічних проєктів», Київ, 2000 р.; О. Беглий «Правове регулювання світового ринку космічних послуг і технологій», Київ, 2002 р.; О. Стельмах «Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях», Київ, 2016 р.). Водночас не здійснювалося монографічних наукових розробок у зазначеній сфері вченими галузі юридичної науки за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Крім досліджень, що проводилися в Міжнародному центрі космічного права, за роки існування незалежної України практично в жодному закладі вищої освіти чи науково-дослідному інституті комплексних монографічних робіт з космічного права не виконували. Дисертаційну роботу з юридичної галузі, де предметом дослідження виступали окремі аспекти космічної сфери, було виконано в Національному юридичному університеті ім. Ярослава Мудрого Ю. Утко-Масляник «Правові аспекти співробітництва держав-членів Європейського Союзу у космічній сфері» (12.00.11 – міжнародне право, Харків, 2018 р.). Інші роботи виконувалися в галузі «Національна безпека» за спеціальністю 21.06.01 – екологічна безпека (Аль-ТаміміРахімКасімНасер «Методика комплексної оцінки техногенного забруднення довкілля з використанням космічних систем спостереження», Київ, 2016 р.; Ламі ДіаДжухіХуссейн «Методика розробки системи

мобільного екологічного моніторингу з використанням аерокосмічних технологій», Київ, 2016 р.; Є. Лоза «Удосконалення системи аерокосмічного екологічного моніторингу використанням спектрополяриметрів», Київ, 2017 р.; В. Фролов «Методологічні основи екологічного моніторингу навколосемного космічного простору», Київ, 2017 р.). Зазначені роботи виконувалися для здобуття наукового ступеня кандидата чи доктора технічних наук, а згадані вчені приділяли увагу здебільшого питанням технічного характеру: надання пускових послуг, обробка моніторингової інформації, визначення навігаційних параметрів стаціонарних і рухомих об'єктів тощо.

Відповідно, в жодній з вищевказаних робіт космічна доктрина або космічна діяльність як безпосередній предмет наукового пошуку не знайшли свого відображення. Хоча справедливим буде зазначити, що на формування змісту та постановку завдань цього дослідження мали вплив публікації вітчизняних фахівців з теорії адміністративного права та публічного адміністрування, в яких досліджували окремі аспекти космічної діяльності: Д. Беззубов, В. Галуцько, С. Діденко, Д. Журавльов, О. Зима, І. Костенко, О. Світличний та ін.

Теоретичну базу цього дослідження склали наукові праці з вивчення особливостей адміністративно-правового механізму регулювання суспільно-економічних відносин таких вітчизняних науковців: В. Авер'янов, С. Алфьоров, О. Безпалова, Ю. Битяк, Ю. Гаруст, О. Дрозд, О. Дубенко, В. Заросило, В. Колпаков, В. Курило, Б. Логвиненко, М. Лошицький, А. Манжула, Р. Миронюк, Т. Мінка, В. Мушенюк, В. Савіщенко, А. Собакар, О. Юнін та ін. Водночас космічну доктрину як елемент національної безпеки у військовому аспекті досліджували: К. Джонсон, З. Купер, Д. Луптон, Б. Позен, Т. Робертс, Г. Тодд, Р. Фетрелл. Питання щодо всеосяжного проникнення в людське буття космічних технологій і послуг, на тлі якого відбувається космізація суспільного життя, висвітлено у працях В. Афанас'єва, О. Багрова, Ю. Батуріна, В. Вернадського, С. Кричевського,

С. Ударцева, О. Урсула, Т. Урсул, К. Ціалковського.

Отже, відсутність комплексних монографічних досліджень у формулюванні «адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України», необхідність забезпечення стійкості космічної діяльності, а також потреба в новій концепційно-сутнісній моделі функціонування космічної галузі, що відповідає викликам сьогодення та враховує потреби майбутніх поколінь, обґрунтовують актуальність дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, грантами. Дослідження відповідає положенням Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 року, Концепції реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 року, Стратегії космічної діяльності України на період до 2022 року, затвердженої наказом Державного космічного агентства України від 21 травня 2015 року. Дисертація виконана в Науково-дослідному інституті публічного права в межах науково-дослідної теми «Адміністративно-правове забезпечення космічної діяльності» (державна реєстрація 0120U100754).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертації полягає в тому, щоб на підставі фундаментального аналізу теоретичних концептуальних засад та адміністративно-правових інструментів виробити нову стратегію розвитку космічної діяльності – Космічну доктрину України, а також надати практичні пропозиції для адміністративно-правового забезпечення її реалізації.

Відповідно до поставленої мети в роботі заплановано вирішити такі *завдання*:

- розкрити генезу концептуальних напрямів розуміння космічної доктрини у філософському та правовому дискурсах;
- сформулювати визначення концепту «космічна доктрина України»;
- здійснити періодизацію становлення та розвитку космічної доктрини

України як нормативної формули науково-технічного розвитку держави;

- проаналізувати стан наукової розробки космічної доктрини України;
- розкрити значення керівних принципів забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності;
- визначити адміністративно-правові засади публічного адміністрування сфери космічної діяльності в Україні та сформулювати відповідні дефініції;
- розкрити науково-практичну сутність основних шляхів владно-організаційної діяльності публічної адміністрації у сфері космічної діяльності в Україні;
- з'ясувати юридичну природу державних гарантій забезпечення розвитку космічної діяльності в Україні;
- здійснити компаративістичну характеристику адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності;
- окреслити прогресивні принципи та стратегічні напрями нової доктрини лідерства Сполучених Штатів Америки у сфері космічної діяльності для пошуку векторів розвитку аналогічної діяльності в Україні;
- схарактеризувати космічні доктрини Китайської Народної Республіки та Російської Федерації в контексті можливості запозичення кращого досвіду цих країн у досліджуваній сфері Україною;
- розкрити сучасний стан і перспективи розвитку космічної діяльності в умовах її комерціалізації;
- довести необхідність удосконалення вітчизняного адміністративно-правового механізму та схарактеризувати перспективи міжнародної науково-технічної співпраці як провідного фактора розвитку космічної діяльності в Україні;
- додатково обґрунтувати зміст наукового постулату про те, що штучний інтелект – передова технологія та необхідний компонент Космічної доктрини України;
- запропонувати напрям удосконалення космічної діяльності шляхом

розроблення Космічної доктрини України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають з приводу космічної діяльності в умовах четвертої технологічної революції, сталого та безпечного розвитку світового суспільства.

Предметом дослідження є адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України.

Методи дослідження обрані відповідно до поставленої мети та завдань, з урахуванням визначеного об'єкта та предмета дослідження. У роботі системно використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання суспільно-правових явищ і загальні логічні прийоми (*абстрагування, аналогія, аналіз, узагальнення* тощо). Як загальнонауковий метод був використаний *діалектико-матеріалістичний* метод пізнання об'єктивної дійсності, який дозволив здійснити комплексний науковий аналіз доктринальних положень при виробленні концепту «Космічна доктрина України» (підрозділ 1.1). *Логіко-семантичний* метод був використаний при встановленні логіко-методологічних засад побудови понять «космічна доктрина», «космічна діяльність», «космічна політика», «державні гарантії забезпечення космічної діяльності» та при формулюванні інших авторських теоретичних дефініцій в окресленій сфері (розділи 1-2). Метод *пізнання* використовувався на всіх етапах дослідження (розділи 1-4). *Історичний* метод сприяв дослідженню становлення та розвитку вітчизняної космічної діяльності (підрозділи 1.2, 4.1). Методи *емпіричного дослідження* дали змогу повно й об'єктивно проаналізувати сучасний стан і перспективи розвитку космічної діяльності (підрозділ 4.1). *Компаративістський* метод дозволив провести порівняльний аналіз адміністративно-правового регулювання космічної діяльності в закордонних країнах щодо їхньої сучасної космічної доктрини (розділ 3). Метод *моделювання* дав змогу виробити пропозиції щодо удосконалення космічної діяльності в умовах становлення нової космічної доктрини України (розділ 4). *Програмно-цільові* методи та методи *структуризації* були використані при розробленні стратегічних документів у

сфері космічної діяльності, виробленні концепції космічної доктрини України (підрозділ 4.4).

Нормативною базою дослідження є Конституція України, закони України, інші нормативно-правові акти з питань космічної діяльності, що формують законодавство, яке забезпечує адміністративно-правовий механізм реалізації Космічної доктрини України, а також міжнародно-правові акти та законодавство закордонних країн у сфері космічної діяльності.

Емпіричною базою дослідження стали статистичні й аналітичні матеріали: звіт Всесвітньої торгової організації за 2018 рік, звіт Державної корпорації РФ «Роскосмос» за 2018 рік, звіт Президента США щодо комерційної космічної діяльності за 2018 рік, статистичні матеріали та звіти Державного космічного агентства України за 1997-2019 роки, архівні документи, політико-правова публіцистика у засобах масової інформації.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням, в якому використано новітні досягнення адміністративного, космічного та міжнародного права, що дозволило по-новому розв'язати наукову проблему адміністративно-правового механізму реалізації Космічної доктрини України.

Основні наукові положення, які виносяться на захист:

– сформовано концепт «космічна доктрина», під яким розуміється низка самостійних категорій, які мають характерні риси, сукупно формують якісно нову юридичну конструкцію з такими елементами: понятійно-категоріальне розуміння правової доктрини в дискурсі наукових знань і юридична природа космічної діяльності, на підставі цього концепту надана дефініція «космічної доктрини України»;

– доведено, що керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності повинні стати нормативною основою нової космічної доктрини України, при виробленні якої необхідно враховувати специфіку космічної діяльності, зокрема те, що вона може мати певні нормативні обмеження, які мають відповідати міжнародним стандартам і

визначати роль кожного учасника з урахуванням особливостей його статусу;

– доведено, що публічний вплив на сферу космічної діяльності об'єктивується на трьох рівнях: глобальному, міжнародному та національному. На першому рівні (глобальному) – між усіма інституціями, що здійснюють комерційну космічну діяльність, а саме між міжнародними та національними представниками публічної адміністрації, приватними корпораціями (здійснює глобальний адміністратор); на другому рівні (міжнародному) – в площині інтернаціональних питань, зокрема при запровадженні єдиного правового режиму, однакового для всіх (здійснює ООН та її структурні підрозділи); на третьому рівні (національному) – Україна в особі уповноважених нею представників публічної адміністрації в розгалуженому вигляді уточнює та розширює міжнародні стандарти такої діяльності шляхом створення чи зміни адміністративних норм у космічній галузі;

– обґрунтовано, що компонентом космічної доктрини України як основної форми науково-технічного прогресу є штучний інтелект; для врегулювання інформаційних правовідносин у сфері космічних технологій і штучного інтелекту запропоновано прийняти спеціальний Закон України «Про державні гарантії в умовах цифрового розвитку України», в якому встановити, що виробництво штучного інтелекту та нейросистем має бути ліцензованою діяльністю, здійснюватися під контролем держави, а цифрові інститути не повинні обмежувати природні свободи людини;

– описана генеза космічної доктрини як переосмислення поглядів на роль і призначення права в умовах, пов'язаних з космізацією людського життя, де основним фактором становлення є глобальна наукова революція та зміна парадигми ставлення людства до можливостей освоєння космічного простору;

– запропоновано оновлення моделі вітчизняної космічної діяльності шляхом прийняття основного стратегічного документа досягнення національних космічних інтересів і розбудови космічної галузі – Космічної

доктрини України як складової частини національної стратегії розвитку країни;

– наявні напрацювання щодо розуміння сутності державної політики розвитку сфери космічної діяльності, яка пов'язана зі стратегічним підходом держави до створення нових можливостей космічної діяльності та є сукупністю механізмів адміністративної діяльності публічної адміністрації, об'єктивованих у цільових космічних програмах, де визначені цілі, завдання, заходи, засоби технологічного оновлення національної економіки для розвитку сучасних космічних технологій і проведення наукових космічних досліджень, ефективного використання космічного потенціалу з метою подальшого освоєння космічного простору на основі пріоритету екологічної безпеки й економічних інтересів України;

– правову систему вітчизняних державних гарантій забезпечення космічної діяльності, що встановлюють порядок визначення відповідності об'єкта космічної діяльності експлуатаційним критеріям (сертифікація, реєстрація, стандартизація), особливості легалізації суб'єктів здійснення космічної діяльності та вимоги до такої господарської діяльності (ліцензування, дозвільна система), забезпечення заходів безпеки й інші правила забезпечення дієвої та прогресивної космічної діяльності (контрольно-наглядова діяльність, страхування тощо);

– наукові положення щодо утвердження засад залучення приватного сектора в національні космічні програми на умовах добросовісної конкуренції, що полягає в публічно-владному стимулюванні державно-приватного партнерства з метою активного освоєння космічного простору, виникнення нових і здешевлення наявних космічних послуг, соціального прогресу України загалом;

– стратегічні підходи щодо розширення міжнародних взаємовідносин на базі науки та техніки, які формують загальну стратегію довготривалої співпраці в космічній галузі, що в перспективі може вивести Україну на новий рівень розвитку, підвищити її конкурентоспроможність на світових

ринках;

– історико-правова природа вітчизняної космічної діяльності як сукупності взаємопов'язаних парадигмальних аспектів (наукових, історичних, політичних, економічних, правових, науково-технічних і технологічних, екологічних закономірностей) підтримки міжсферного балансу у процесі розвитку космічної галузі;

– твердження, що пріоритетним напрямом сучасних наукових досліджень у сфері космічної діяльності є формування нової концепційно-сутнісної основи космічної доктрини України, забезпеченої ефективним адміністративно-правовим механізмом її реалізації;

– положення щодо практик адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності в закордонних країнах, яке передбачає адміністративні дії конкретної публічної адміністрації щодо регулювання здійснення космічної діяльності певною країною чи її представниками у вигляді різних правових засобів, походження та юридичної сили, де виявлено, що в більшості прогресивних країн ліцензування є необхідною мірою для регулювання та нагляду за комерційною космічною діяльністю приватного сектора;

– твердження про орієнтування розвитку космічної діяльності в Україні на практику адміністративно-правового забезпечення космічної галузі США, адміністрація якої систематично розробляє стратегії щодо стимулювання комерційної експансії у космосі шляхом кооперації з приватними структурами через надання урядових грантів, облігацій, субсидій і податкових пільг, прийняття національних нормативно-правових актів, що розширюють потенціал національного комерційного космічного сектора, збільшення державно-приватного партнерства в космічних проєктах;

– компаративістські характерні риси фактичного та юридичного змісту космічної діяльності Китайської Народної Республіки й Російської Федерації як діалектичного запозичення кращих надбань означених країн у розвитку космічної галузі в умовах глобалізації та конкуренції.

Особистий внесок здобувача. Роботу виконано дисертанткою самостійно. Положення та висновки, що викладені в дисертації та складають її наукову новизну, розроблені авторкою особисто. У співавторстві із І. Лопатинською, Л. Корунчак, К. Бабенко, В. Томіной опубліковано наукову статтю «PublicPolicyandSpaceActivities: ConceptualApproaches», у якій дисертанткою розроблено загальну концепцію статті, здійснено аналіз сучасних підходів до розуміння категорії «державна політика у сфері космічної діяльності», сформульовано висновки. У співавторстві із К. Курковою опубліковано наукову статтю «ArtificialIntelligenceandSpace Technologies: Legal, EthicalandTechnologicalIssues», у якій дисертантка також розробила загальну концепцію статті, охарактеризувала сучасний стан правового регулювання штучного інтелекту, визначила етичні та правові проблеми використання штучного інтелекту в умовах дотримання основних прав і свобод людини, сформулювала висновки. У співавторстві із О. Рябченко, А. Замригою О. Коротун написана стаття «Statepolicyinthefieldofenergyefficiency» дисертанткою розроблена дефініція «державна політика у сфері енергозберігання», наданні рекомендації щодо внесення змін до законодавства та сформовані висновки. У співавторстві із М. Сокіраном видані тези «Технологический прогрес и права человека», в яких дисертантці належить авторство щодо висвітлення проблем у сфері використання космічних технологій на підставі штучного інтелекту у правоохоронній діяльності. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовувалися. Наукові положення та результати, які виносилися на захист у кандидатській дисертації здобувачки, повторно на захист не виносяться.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у:

– науково-дослідній сфері – для подальшого вдосконалення теоретичних положень адміністративно-правового механізму реалізації

Космічної доктрини України (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права від 03.03.2020 р.);

– законотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства у сфері космічної діяльності. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства України, зокрема розроблений стратегічний документ – Космічна доктрина України (довідка Науково-дослідного інституту публічного права від 03.03.2020 р.);

– правозастосовній діяльності – для вдосконалення комерційної космічної діяльності у приватному секторі;

– навчальному процесі – матеріали дисертації використані при підготовки навчальних матеріалів з дисциплін: «Актуальні питання теорії адміністративного права», «Методологія та організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності», «Філософія науки та інновацій», при підготовці відповідних навчальних посібників, конспектів лекцій (акт впровадження у навчальний процес Науково-дослідного інституту публічного права від 03.03.2020 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дисертації оприлюднені й обговорені на семи міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах: «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Кропивницький, 18 квітня 2019 р.), «Адміністративне право України: сучасний стан і перспективи розвитку» (м. Київ, 30 травня 2019 р.), «Адміністративно-правові науки: сучасний стан і перспективи розвитку» (м. Київ, 28 жовтня 2019 р.), «Кібербезпека в сучасному світі: актуальні виклики» (м. Одеса, 29 листопада 2019 р.), «Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства» (м. Київ, 28 лютого 2020 р.), «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 27-28 березня 2020 р.), «Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» (м. Київ, 24 квітня 2020 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 490 сторінок, з яких основного тексту – 374 сторінки. Робота містить список використаних джерел зі 514 найменувань на 57 сторінках, додатки викладено на 35 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОСМІЧНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

1.1 Генеза концептуальних напрямів розуміння космічної доктрини у філософському й правовому дискурсах

Що таке космос? Чи може він існувати без людини, а якщо може, то навіщо? В чому полягає суть відносин між людьми в космосі? Здавалося б, ці питання є віддаленими для пересічної людини та стосуються виключно наукових міркувань вузькоспеціалізованих фахівців. Проте, напевно, кожен представник людства інколи, випадково піднімаючи погляд у нічне зоряне небо, хоча б раз замислювався про те, навіщо, як і коли виник космос? Яке місце в ньому займає людина? Яка майбутня доля в ньому людства? Як його можна використовувати на користь собі та іншим?

Україна, як всі інші країни світу, входить у нову еру трансформації соціально-економічних і політико-ідеологічних відносин, які пов'язані з переходом від антропоцентризму до біосфероцентризму, що ставить інтереси людини й людства в залежність від потреб всієї планети та всього живого на ній. Поступово уявлення про зв'язок біосфери й космосу, людини й космосу, суспільства й космосу увійшли в науковий обіг, ставши важливою частиною сучасного наукового світогляду, характерною рисою сучасної культури. Ці погляди заведено називати космізмом, а сам процес формування такого світогляду – космізацією науки та філософії [58].

Необхідність переосмислення поглядів на роль і призначення права в умовах, пов'язаних з космізацією нашого життя, передбачає поглиблення знань щодо його співвідношення з тими глобалізаційними змінами, які відбуваються на тлі підвищення ролі сталого розвитку людства. Сьогодні йде в минуле вивчення Землі окремими науками, які жодним чином не пов'язані між собою. Цей підхід замінюється вивченням нашої планети з глобальних

позицій, що дозволяє осмислити Землю як ціле, як частину космосу, що знаходиться у взаємозв'язку та взаємозалежності з єдиним цілим космічних просторів. Частиною нового космічного світогляду є розширення предмета багатьох старих класичних наук, їх вихід за рамки вивчення суто земних явищ і процесів, поява космічного аспекту в їх дослідженнях [58].

У стародавні часи термін «космос» визначали як порядок (від старогрецького κόσμος) [195]. Це слово вживалося на протигагу Всесвітньому безладу. Зараз вагомим різновидом космічного порядку є правовий космічний порядок і його феномен – космізація права.

Отже, розширення кордонів після виходу людини в космос поставило перед науковцями багато питань щодо пізнання природи права як особливого інструменту соціальної інженерії космічної діяльності, який є не тільки регулятором, а й головним механізмом управління при переході цивілізації до сталого майбутнього в умовах всеохопного прокинення космічних технологій і послуг у наше повсякденне життя.

Деякі науковці вважають космізацію (або космізм) філософською [113, с. 12; 136, с. 67] чи природничою школою [48, с. 142], інші вважають її художнім напрямком [103, с. 6] або соціокультурним феноменом [127]. На нашу думку, її необхідно розглядати як своєрідне мислення, настрої, уявлення в атмосфері, за допомогою яких відбувається своєрідна трансформація вироблення нової цілісної концепції про органічну єдність всього світу і його тісного зв'язку зі Всесвітом, з космосом.

Суть цього терміна полягає в утвердженні того, що вихід у космос змінює дуже багато не лише в науковій сфері як частині культури, а й впливає на всі сфери соціальної реальності, змінює буття людства та його духовне життя. Це якісно новий рубіж у розвитку людства [15].

Ідеї космізації знайшли своє втілення у творчості В. Докучаєва, В. Вернадського, К. Ціолковського, А. Чижевського, Л. Гумільова, Н. Холодного, С. Корольова, Н. Морозова, Н. Федорова та ін. Що стосується

теорії космізації права, то частково вона розглядалася в роботах А. Урсула, Т. Урсул, Г. Жукова, С. Ударцева, С. Кричевського, О. Зими та інших.

У працях зазначених і деяких інших авторів обґрунтовувалася залежність космосу та розуму, доводилася необхідність об'єднання людей не на основі соціально-політичних або ідеологічних теорій, а на базі ідей екологічного порядку, сталого розвитку, безпековості. На підставі ідеї «загальноспільного життя» [330] обґрунтовувалася зміна парадигм у науці – відтепер сучасні науковці мають справу не з природою в її первозданній чистоті, а з природою, яка змінена діяльністю людини. Підсумком цих роздумів про роль людини стало формулювання антропного принципу в сучасній науці [58].

Уточнимо, наука розвивається за стадіями: нормальна наука – її криза – наукова революція (спирається на нову парадигму) – нова нормальна наука (що базується на новій парадигмі). Подібно до еволюції систем у синергетиці: рівновага – хаос – точка біфуркації – нова система. Наукова революція має фундаментальний характер, стосується всіх базових структурних складових науки: ціннісної, світоглядної, практичної. Це призводить до важкого процесу відмови від старої теорії, який супроводжується своєрідним інтелектуальним надривом, зміною поколінь вчених. У підсумку: а) відбувається зміна парадигм, поколінь у науковому товаристві; б) одні концепції займають панівне становище, а інші або відправляються в архів науки, її історію, або стають елементами нових парадигм [323].

Відповідно, сьогодні ми є свідками зміни парадигми, в результаті чого відбувається глобальна наукова революція – космізація права.

Що таке парадигма? Уточнюючи це питання, логічним буде зазначити, що відомий американський вчений Т. Кун визначає її як одне або кілька минулих наукових досягнень, які протягом деякого часу визнавалися науковою спільнотою як основа для розвитку її подальшої практичної діяльності [120, с. 27].

Отже, при вивченні будь-яких процесів, які пов'язані з дослідженням різних сфер людської діяльності, все більше приділяється уваги вивченню нового світогляду. Зазначений процес вимагає введення нової системи цінностей, нового розв'язання «вічних» людських питань про сенс життя, смерть і безсмертя, добро і зло, які повинні бути орієнтовані на усвідомлення людиною наслідків вчинених дій (бездіяльності) [58]. Це у свою чергу допоможе з'ясувати певні закономірності уявлення про діяльність людини в будь-якій сфері, зокрема й у сфері космічної діяльності.

Слід зазначити, що космізація в науці розвивається, щонайменше, на трьох основних рівнях. По-перше, на емпіричному рівні, де виникають нові форми й методи емпіричного пізнання: космічне спостереження та космічний експеримент. По-друге, зачіпає науково-теоретичний рівень, де виникають нові галузі наукового знання. Третій рівень – світоглядний, де формується нова наукова картина світу [121].

Тому аналіз процесу наукового історичного пізнання космізації права під кутом зору поставленого завдання може сприяти не лише кращому філософському обґрунтуванню сучасних гносеологічних і методологічних проблем, а й створить кращі можливості для розуміння світоглядних механізмів формування історичних концепцій, ідей, гіпотез, отримання нового знання про минуле [134, с.146], але головне, отримання нового знання про майбутнє. Адже космізація права змінюється не лише через технічні інновації, які використовуються спочатку в космічній техніці, а поступово стають частиною нашого повсякденного життя. Особливого значення набуває процес космізації, коли йде мова про довгострокові, стратегічні перспективи розвитку суспільства, що пов'язані зі змінами в ціннісному ядрі сучасного світогляду [307, с. 14].

Відповідно, щоб знання перетворилися на наукову концепцію, вони повинні відповідати наступним критеріям:

1) бути істинними, відповідати об'єктивним реаліям буття та правильно їх відображати;

2) бути доступними, тобто матеріалізованими (монографії, наукові статті, дисертації тощо) та введеними в науковий обіг, щоб інші науковці могли досліджувати й застосовувати їх у подальшій науковій, освітній та практичній діяльності;

3) бути логічно та філософсько обґрунтованими. Тут маємо на увазі логічну правильність знань, відповідність отриманих знань філософським підставам науки, ідеалам і нормам дослідження, картині наукового світу й іншим загальним принципам і законам, критеріям простоти тощо. Будь-яке наукове знання, що включається в систему наукових знань, має бути належним чином обґрунтоване сукупністю теоретичних знань і емпіричних фактів [293, с.32];

4) бути новими. Сьогодні як наукову новизну в різних галузях науки заведено розглядати насамперед нове знання, яке вперше запропоноване на розсуд наукової спільноти. По-друге – методи/способи й засоби, що використані в дослідженні вперше або отримали нетипове поєднання та застосовані вперше у тій чи іншій сфері наукових досліджень. По-третє – специфіку реалізації, що виражається в унікальності втілення на практиці розроблених теоретичних положень. По-четверте – інновації, що визначають і демонструють досягнення в науковій і практичній сфері [22, с. 31].

Отже, певним чином теоретичний рівень космічного знання пов'язаний з попереднім етапом розвитку науки, який називають геоцентричною наукою. У такі перехідні форми вписуються галузі науки, які вивчають неживі й живі об'єкти, а також людину. Можна розглянути все сказане на прикладі пошуків життя в Сонячній системі, формуванні передумов екзобіології та космічної біології. Таким є в загальних рисах взаємозв'язок космічних досліджень з розвитком науково-пізнавальної діяльності. У цьому процесі космізації наукового пізнання дуже рельєфно починають проглядатися не лише гносеологічні характеристики, а й наростає роль соціокультурного, ціннісного, екологічного аспектів наукової діяльності [121].

Космізація права – це певний синтез знань, який відбувається на тлі нашого усталеного уявлення про право та нових космічних знань. Зазначений синтез дозволить запропонувати нову систему пізнання та разом із науковими відкриттями про космос дозволить вивести юридичну науку на шлях її трансформації і нових парадигм.

Зауважимо також, що сьогодні відбувається поєднання глобалізації та космізації суспільних відносин. Тому заслуговує уваги «концепція антропогеокозмізму» [313], яка розроблена доктором філософських наук, професором А. Урсулом. Основу зазначеної концепції складає теза про те, що основна мета осовення космосу в найближчій історичній перспективі – це використання космічної діяльності для розв’язання глобальних проблем, а в перспективі – для переходу до соціоприродного сталого розвитку на планеті.

Вчений вважає, що космічна діяльність у своєму розвитку спочатку була глобальною проблемою, адже до виходу людини в космос, та й здебільшого зараз, ця інтеграційна галузь науки, техніки й виробництва мала і має глобально земну біосферну та діяльнісну основу. У цьому ж сенсі космізація, що розгортається паралельно з глобалізацією, істотно сприяла цьому останньому глобальному процесу. Глобальні проблеми й процеси, вихід у космос є закономірним наслідком соціально-економічного й технологічного розвитку цивілізації. Їх успішне розв’язання може бути забезпечено у процесі взаємодії всіх сил і чинників, які працюють на перехід до сталого розвитку. Космічна діяльність займає у цьому процесі особливе місце: вона розширює межі існування нашої цивілізації, виводить діяльність цивілізації за межі земної кулі, а разом з тим і низку загальносвітових, глобальних проблем і процесів. Якщо деякі з них не будуть розв’язані на Землі, то вони продовжать своє космічне існування. Глобалізація тим самим завершить своє «геоцентричне буття», а загальнолюдські проблеми знайдуть своє позаземне буття [313, с. 152], оскільки перестануть бути тільки глобальними.

Про те, що всі процеси необхідно досліджувати комплексно, не обмежувати себе вузькими рамками однієї науки й прагнути розуміти природу як ціле, наголошував академік В. Вернадський.

У своїй роботі «Неосфера» видатний науковець зазначав, що «в наш час рамки окремої науки, на які розпадається наукове знання, не можуть точно визначати сферу наукової думки дослідника, точно схарактеризувати його наукову роботу. Проблеми, які цікавлять дослідника, все частіше не вкладаються в рамки окремої сформованої науки. Ми спеціалізуємося не на науках, а на проблемах. Наукова думка вченого нашого часу з небувалим успіхом і силою поглиблюється в нові сфери знань, які раніше не існували або були парафією суто філософії чи релігії. Тобто горизонти наукового знання збільшуються в порівнянні з ХІХ ст. Проблеми, що вийшли за межі однієї науки, неминуче створюють нові сфери знання, нові науки, та збільшуються в кількості й швидкості своєї появи, що характеризують наукову думку ХХ століття» [35, с. 90].

Отже, ми бачимо, як сьогодні успішно розвиваються земні науки, що використовують космічні технології, а також створюються нові науки за аналогією з земними, але з космічною складовою (наприклад, космічна океанографія, ареографія, матеріологія та кліматологія планет). Але головне – створюються зовсім нові космічні науки, які не мають аналогів із земними (наприклад, алієністика – дисципліна, що займається пошуком і розслідуванням ознак присутності й діяльності алієнів (неземних створінь) на Землі й в навколоземному просторі та боротьбою з дезінформацією, виробленою з цього питання земною державною владою) [319].

Разом з тим, поряд з космізацією науки, відбувається й космізація глобальних проблем і процесів, що полягає у впливі засобів космонавтики та факторів космосу на їхній розвиток і розв'язання. Немає не лише жодної глобальної проблеми, але й будь-якої економічної, науково-технічної чи інших проблем сучасного людства, на які космічні технології не впливали б

позитивно. Зрозуміло, на шляху мирного й сталого використання космосу [313, с. 162].

Однак космізація, крім позитивного впливу на розвиток людства, має низку проблем, які вимагають негайного розв'язання. Тому зростає колективна відповідальність, спрямована проти спроб довільного використання космічних технологій, продуктів і послуг [314].

Наочний приклад існування глобальної проблеми, що ще не має адекватного правового регулювання космічної діяльності – це інформатизація нашого життя та використання штучного інтелекту.

Тут ми маємо справу не з простим зростанням потоку інформації, а з якісною зміною ролі самої інформації. Світ контактів між людьми став необхідний кожному. Інформація потрібна нам не менше, ніж матеріальні предмети, які допомагають у роботі чи в побуті. Фахівцями в галузі медицини та психології доведено, що в умовах так званої сенсорної ізоляції (повної відсутності інформації про зовнішній світ) людина швидко втрачає розум [5]. Ми зараз маємо доступні види комунікації (телебачення, Інтернет, різні засоби зв'язку), які за допомогою космічних технологій і послуг охопили майже всю планету. Тому в тих випадках, коли права одних можуть завдати шкоди правам інших, необхідно встановлювати розумні обмеження свободи.

Саме так проявляє себе в політиці та праві космізація свідомості, яка полягає у зростанні почуття відповідальності за долю всіх жителів планети. Космос є лише сферою діяльності. Сам по собі він не змінює і не вдосконалює моральні та юридичні норми. Вони змінюються і можуть далі еволюціонувати лише «крізь призму» соціальних факторів. Адже морально-етичні проблеми космонавтики, їхнє обговорення певною мірою дійсно випереджають прийняття правових рішень, бо ці проблеми спочатку ставляться і дискутуються в колах наукової та політичної спільноти, формуються течії в суспільній свідомості, які, як відомо, здатні випереджати ті чи інші явища в суспільному бутті [314].

Тож космізація за своїми ознаками є глобальним світовим і загальнолюдським процесом, який пов'язаний з космічними технологіями, продуктами, послугами та космічними факторами (космічний простір, космічний політ, космічні об'єкти тощо).

Повернімося до вічного питання: чи підлягають космічні відносини правовому врегулюванню? Хто і як це здійснює? І найголовніше питання – навіщо?

З одного боку, ці питання є примітивними та не мають жодного сенсу з точки зору теорії права та теорії міжнародного права. Однак з точки зору засад права, кожна країна мала б встановлювати правові режими існування, розвитку, захисту та охорони суспільних благ і надбань інтернаціонального характеру, орієнтуючись насамперед на інтереси людства, а не спираючись на власні вузькі інтереси країни. Проте на практиці здебільшого все навпаки. Попри те, що демократичні й недемократичні держави є дуже різними за державно-правовою природою, з точки зору їхньої поведінки на міжнародній арені, зокрема в космічному просторі, різниця є незначною. Кожна суверенна держава відстоює власний інтерес, а в умовах комерціалізації космічного простору це насамперед економічний інтерес.

Відповідно, яким має бути правове регулювання космічних відносин: тотальним чи ліберальним? Всеосяжним чи вибіркоvim? Або ж де та проміжна істина, що забезпечить ефективність управлінських рішень щодо допуску посланників людства в космос і забезпечить їм необхідні умови для реалізації поставлених цілей? Як вже говорилося на початку, головним інструментом довгострокових стратегічних змін у суспільстві є право. Тому вивчення правового аспекту космічної діяльності та еколого-юридичних наслідків виходу людини в космос, зокрема критичне осмислення наявних думок у цій області, представляє важливе завдання. І насамперед це стосується космізації права в умовах сталого розвитку. Про це більш детально буде йти мова в наступних розділах роботи.

Зазначимо лиш те, що засоби космонавтики, як було вже вказано, є потужним фактором інтенсифікації, який здатний істотно допомогти у «стійкому» розв'язання глобальних проблем шляхом використання космічного простору, сил і процесів, що виходять за межі планети. На тому, що процес космізації повинен відображати сталий розвиток людства, неодноразово наголошували науковці й численні міжнародні інституції, які останнім часом сформулювали нову стратегію космічної діяльності. Згідно з нею, потрібно відмовитися від орієнтації на нестійкий розвиток й екологічно брудну, небезпечну, надто дорогую техніку. Майбутнє космічної діяльності пов'язується з екологобезпечним стійким соціоприродним розвитком [100].

Орієнтація на «підкорення» та «експлуатацію» природи (земної або космічної) науково-технічними засобами, що не стримуються екологічними обмеженнями, на тотальну зміну природного середовища проживання людини на штучне втратила колишню привабливість в очах більшості вчених. Вона зберігає зараз лише невелике число прихильників, на думку яких, все більше відхилення від стану рівноваги з навколишнім середовищем характеризує не лише минуле людської цивілізації, а і її майбутнє. Стратегія «підкорення» природи (зокрема й космічної) повинна бути замінена сталою стратегією [100].

Деякі експерти переконані, що в сучасних політиків не вистачає політичної волі пояснити своїм громадянам необхідність відмови від зростаючого споживання заради наступних поколінь. Вилікуватися від звички жити не відповідно до своїх доходів людство зможе тільки в результаті настання серйозної кризи, коли доведеться йти на обмеження споживання [315, с. 112]. Цей сценарій ми вже спостерігаємо внаслідок виникнення пандемії коронавірусу COVID-19.

Отже, на тлі сьогоденних проблем, формування глобального управління вимагатиме кардинальної трансформації моральних і правових норм. Ці норми здебільшого будуть відрізнятися від нинішнього міжнародного й національного права, традиційних і загальновизнаних

моральних норм та імперативів, включно з загальнолюдськими стереотипами. Очікується, що право сталого розвитку стане одним з найбільш імовірних варіантів не просто міжнародного, а саме якісно нового глобального права при переході до сталого розвитку та відповідного цьому переходу глобального управління. Тому будуть паралельно розвиватися два взаємопов'язаних глобальних процеси: глобалізація правових систем і процесів (внутрішньодержавних, транснаціональних і міжнародних) і їхня кардинальна еволюційно-змістовна трансформація [315, с. 123], тобто космізація права та суспільства.

Відзначимо два вектора загального характеру, що належать до початку процесу формування космічної державності. Зазначений процес пов'язаний з саморегуляцією будь-якої національної держави світу, яка прийняла рішення національними нормами розв'язати наявні проблеми, що стосуються космізації суспільного життя. Тобто процес регулювання може розвиватися або спонтанно, або планомірно й цілеспрямовано. І тільки в об'єднанні цих двох векторів державного управління, регулювання, планування і контролю, на нашу думку, може бути забезпечений, як всьому людству, так і окремій країні, гармонійний перехід до космічної державності нового рівня (сталого, безпечного, екологічно, інноваційного та інклюзивного).

Глобальний перехід до сталого розвитку можливий тільки тоді, коли він знайде міжнародно-когерентний характер, бо стійке майбутнє в принципі не відбудеться в одній окремо взятій країні або якійсь її групі. Глобальний характер переходу до нової цивілізаційної парадигми вимагає формування не просто нових міжнародних відносин, а принципово нових глобально-стійких відносин, які керувалися б новими універсальними стандартами, нормами й принципами, що склали б нову систему (форму) права – глобальне право сталого розвитку. Саме глобальний характер нової цивілізаційної стратегії свідчить не тільки про пріоритетність міжнародно-транснаціонального правового регулювання в порівнянні з регулюванням національного (внутрішньодержавного) права, хоча пріоритет міжнародного права

визнається багатьма державами. Йдеться про очевидну особливість майбутнього права сталого розвитку, яка проявиться в тому, що основні рекомендаційні акти – джерела права – що становлять зараз концептуальну основу цього нового права, будуть прийматися в рамках ООН на її різних форумах [315]. В свою чергу, нормативно-правові акти, що покликані врегулювати глобальну комерційну космічну діяльність – то вочевидь, вони будуть прийматися глобальним адміністратором.

У свою чергу право, формуючись на базі національного та міжнародного права, певною мірою з'єднується з космічним правом, яке поступово ставатиме не лише міжнародним космічним правом, а вже – глобально-космічним феноменом. Але й це тільки початок трансформацій права. Не виключено, що може з'явитися і так зване «метаправо» [99, с. 65; 306; 315, с. 143] як право, що покликане врегулювати взаємодію людства, яке вийшло в космос, і передбачуваних позаземних цивілізацій.

Про те, що космос і космізація права стають все більш актуальними в нашому житті й потребують вироблення не тільки нових поглядів, видів регулювання, а й нової космічної доктрини, говорять не лише юристи, а й відомі науковці з інших галузей.

Наприклад, французький кібернетик А. Дюкрот у далекі 60-ті роки минулого століття, вітаючи визнання принципу загальнолюдського володіння космосом і небесними тілами, говорив про «справжню юридичну й моральну революцію». Він також зазначав, що «люди були не здатні домовитися про програму організації Землі. Але завоювання космосу відкриває те, чого ніколи не могла забезпечити історія». Аналогічну думку висловлював американський економіст Л. Сілк: «Космос – це безмежний океан, в якому плаває наш крихітний човен життя, який може взяти на себе вирішення людської долі». Так, універсальність застосування космічної техніки дає можливість для її мирного використання в інтересах людей. Це теж одна з об'єктивних «миротворчих» особливостей космонавтики [314].

Слід пам'ятати, що космічний простір є загальним надбанням всього людства. Всі країни світу мають рівне право вільно досліджувати, розвивати й використовувати космічний простір та його небесні тіла, а космічна діяльність в усіх країнах світу повинна сприяти їхньому економічному розвитку. Своєю чергою науково-технологічний прогрес має сприяти безпеці, виживанню й розвитку людства та сприяти дружній співпраці (кооперації) народів усіх країн.

Отже, підставою для виникнення космічної доктрини стало розширення кордонів після виходу людини в космос, що поставило перед науковцями багато питань щодо пізнання природи права як особливого інструменту соціальної інженерії космічної діяльності, який є не лише регулятором, а й головним механізмом управління при переході цивілізації до сталого майбутнього в умовах всеохопного проникнення космічних технологій і послуг у повсякденне життя людей. Зміна парадигми ставлення людства до можливостей освоєння космічного простору є основним фактором становлення космічної доктрини, адже в результаті глобальної наукової революції (космізації права) цей простір став загальним надбанням всього людства, всі країни світу мають рівне право вільно досліджувати, розвивати й використовувати космічний простір і його небесні тіла, а космічна діяльність в усіх країнах світу повинна сприяти їхньому економічному розвитку.

Враховуючи наявні концепції, погляди вчених щодо переходу до нової доктрини глобального і сталого розвитку в умовах всеохопного проникнення в усі сфери суспільного життя космосу, спробуємо надати авторське бачення терміну «космізації права», хоча сьогодні ще немає сталого визначення тих процесів, про які ми говорили вище, а спеціалісти з різних галузей використовують різні терміни. Тому не претендуючи на кінцеве інтерпретування, під космізацією права ми розуміємо процес трансформації права, що базується на використанні нових підходів до вироблення цілісної концепції світобудови, уявлення про єдність всього світу та його тісного

зв'язку з космосом через створення нових правових стандартів на підставі стійкого, безпечного, інноваційного та інклюзивного розвитку людства.

Вищенаведене дає можливість сформулювати наступні висновки щодо з'ясованої генези концептуальних напрямів розуміння космічної доктрини у філософському та правовому дискурсах:

1) необхідність переосмислення поглядів на роль і призначення права в умовах, пов'язаних з космізацією нашого життя, передбачає поглиблення знань щодо його співвідношення з тими глобалізаційними змінами, що відбуваються на тлі підвищення ролі сталого розвитку людства;

2) розширення кордонів після виходу людини в космос поставило перед науковцями багато питань щодо пізнання природи права як особливого інструменту соціальної інженерії космічної діяльності, що є не тільки регулятором, а й головним механізмом управління при переході цивілізації до сталого майбутнього в умовах всеохопного прокинення космічних технологій і послуг у наше повсякденне життя;

3) сьогодні ми є свідками зміни парадигми, через що відбувається глобальна наукова революція – космізація права – глобальний світовий і загальнолюдський процес, який нерозривно пов'язаний з космічними технологіями, продуктами, послугами й космічними факторами (космічний простір, космічний політ, космічні об'єкти тощо);

4) окрім поштовху до успішного розвитку людства, космізація має також низку проблем, які вимагають негайного розв'язання. У зв'язку з цим зростає колективна відповідальність, спрямована проти спроб довільного використання космічних технологій, продуктів і послуг. Наочний приклад існування глобальної проблеми (відсутність адекватного правового регулювання космічної діяльності) – це інформатизація нашого життя та використання штучного інтелекту;

5) виявлено два вектори загального характеру, що належать до початку процесу формування космічної державності. Зазначений процес пов'язаний з саморегуляцією будь-якої національної держави світу, яка прийняла рішення

національними нормами розв'язати наявні проблеми, що стосуються космізації суспільного життя. Тобто процес регулювання може розвиватися або спонтанно, або планомірно й цілеспрямовано. І лише в об'єднанні цих двох векторів щодо державного управління, регулювання, планування й контролю, на нашу думку, може бути забезпечений як всьому людству, так і окремій країні, гармонійний перехід до космічної державності нового рівня (сталого, безпечного, екологічного, інноваційного та інклюзивного).

Отже, у філософському та правовому дискурсі генеза космічної доктрини обумовлена зміною парадигми на підставі глобальної наукової революції – космізації права, тобто глобального й загальнолюдського процесу, який нерозривно пов'язаний з космічними технологіями, продуктами, послугами та космічними факторами. В таких умовах космізація – неминучий процес, оскільки передбачає трансформацію права, що базується на використанні нових підходів до вироблення цілісної концепції світобудови, уявлення про єдність всього світу та його тісного зв'язку з космосом через створення нових правових стандартів на підставі стійкого, безпечного, інноваційного та інклюзивного розвитку людства.

1.2 Епістемологія концепту «космічна доктрина України»

Дослідивши загальне світове явище – космізацію права – як підставу виникнення космічної доктрини України, перейдемо безпосередньо до визначення епістемології концепту «космічна доктрина України» та сформуємо його епістемологію.

Терміно-поняття «концепт» ще не надто поширене у правовій науці. Воно вживається здебільшого у філософії, лінгвістиці (тут найбільше) та культурології [324, с. 70], і будь-яка спроба осягнути його сутність призводить до усвідомлення факту існування цілої низки суміжних понять і їхніх позначень. Відомо, що такі наукові феномени як «концепт», «поняття» і

«значення» в реальному текстовому вживанні часто функціонують як синоніми, замінюючи одне одного для уникнення монотонного повтору [51, с. 14; 257, с. 156].

Зважаючи на наявність різноманітних варіацій його розуміння та не вдаючись до наукової полеміки й дискутування з приводу ймовірності його використання в юридичній науці, зазначимо, що найбільш прийнятним є лінгвістичний підхід, прихильниками якого, як приклад, є С. Аскольдов, Д. Лихачов, В. Колесов, В. Телія. В їхньому розумінні концепт існує для кожного словникового значення, а розглядати його слід як алгебраїчний вираз значення. Загалом прихильники цього напряму розуміють концепт як увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом [131, с. 48].

До прикладу, якщо слово своїм значенням є частиною концепту, то дослідити його доречно через слово, оскільки концепт – відносно стійкий слід об'єкта дійсності, пов'язаний зі словом безпосередньо від значення, в якому є багато різних нашарувань до основного змісту – ядра [150, с. 30]. На підставі цього можна виявити структуру концепту, відділивши ядро від периферії. За А. Бабушкіним, концепт вербалізується, і набір сем дасть змогу вивчати когнітивні параметри слова [17, с. 30-31], тобто варто аналізувати концепт як когнітивну одиницю, що складається з різних сем. Ю. Степанов пропонує трикомпонентну модель концепту, яка містить: 1) основну, актуальну ознаку; 2) додаткову або кілька додаткових «пасивних» ознак, уже не актуальних, проте «історичних»; 3) внутрішню форму, що звичайно не усвідомлюється, а залишилась у зовнішній формі [289, с. 44-46; 338, с. 59].

Не менш цікавий підхід до аналізу структури концепту пропонує В. Карасик [102, с. 3], який розглядає концепт як окремі оперативні одиниці різного обсягу, а не як компоненти єдиного концепту [338, с. 61]. Іншими словами, як терміно-поняття визначення концепту полягає в тому, щоб передати сенс слова, яким цей концепт позначається відповідно до елементів, які цей концепт утворюють [324, с. 75].

Чому такий підхід для нас є виправданим з точки зору використання в цьому дослідженні? Якби ми, наприклад, розкривали концепт права або ж концепт держави, йшла б мова не про терміно-поняття, а скоріше про вихідні конструктивні властивості реального явища й ментальну репрезентацію усталених образів. Ми не розглядаємо концепт «космічна доктрина України» як сприйняття самих концептів, як суб'єктивного чинника інтерпретації та сприйняття людиною світу, процесів та явищ. У нашому випадку йдеться більше саме про «термін» чи «поняття».

Уточнимо, що наразі домінує наукова думка, згідно з якою поняття і термін – це взаємозамінні синоніми, які використовуються вченими для позначення того ж самого феномена. До того ж «поняття» є застарілим у термінознавстві та витісняється з наукової лексики. Так, наприклад, на думку вже згаданого нами А. Бабушкіна, сьогодні мовознавці майже не оперують терміном «поняття» в його класичному сенсі та послуговуються розумовими структурами, іменованими концептами. «Концепт» є аналогом «поняття» [17, с. 14]. Н. Шведова аналогічно визначає концепт як «поняття, пойменоване мовою у вигляді лексичного значення слів» [333, с. 506; 257, с. 158].

Однак на нашу думку, вищезазначені конструкції у своєму сутнісному та змістовому вимірі є єдинозлагодженими, тобто навіть за сукупної наявності елементів – це цілісне утворення у вигляді спеціального слова, що позначає щось нове або замінює наявну назву іншою. Своєю чергою концепт формують елементи, що породжують якісно нове смислове навантаження окремої конструкції, пояснюючи сутність самостійних одиниць її будови, й в абстрактній формі надає уявлення про неї, описуючи не тільки суттєві ознаки й усі можливі фактори, що впливають на її зміст без безпосередньої зміни форми (тобто назви феномену). Мається на увазі, що поняттям чи терміном позначаються явища, процеси чи дії одного смислового виміру, сутність яких ґрунтується на одній сталій характеристиці, що формує ядро його розуміння. Тоді як концепт поєднує кілька різноманітних ознак за характером і спрямуванням, однак позначає одну конкретну дійсність, що безпосередньо

описується. Водночас, на наш погляд, різниця між поняттям і терміном полягає в тому, що першим позначають сталі характеристики об'єкта, який має конкретизоване значення, а останнім здійснюється його опис у заданому руслі, зокрема, як приклад, у певній сфері чи процесі. Відповідно, різниця полягає в тому, що поняття є сталим, а терміни можуть змінюватися залежно від того, де їх застосовують.

Зважаючи на дискусійність зазначеного нами вище твердження (оскільки приклади двоякого їхнього застосування можемо спостерігати як у доктрині юридичної науки, так і в актах законодавства), задля уникнення наукової полеміки, критики й більш ґрунтовного обстоювання нашої думки, під концептом будемо розуміти низку самостійних категорій, які мають власні характерні риси, сукупно формують якісно нову юридичну конструкцію. У нашому випадку – космічну доктрину України.

Відповідно, етимологія (гіпотеза виникнення) та епістемологія (сутнісно-змістовна складникова будова) зазначеного концепту формується такими структурними його елементами: 1) категоріально-понятійне розуміння правової доктрини в дискурсі наукових знань; 2) юридична природа космічної діяльності.

Проаналізувавши їхні характерні особливості в умовах групування, матимемо змогу сформулювати визначення концепту «космічна доктрина України» й тим самим розкрити змістовну та сутнісну його категоріальну наповненість, а отже – й описати будову знань про нього.

В Україні спеціальні дослідження правової доктрини держави загалом лише почали з'являтися. Галузеві тлумачення юридичної доктрини перебувають у парадигмальних межах їхніх загальнотеоретичних і філософсько-правових тлумачень, прийнятих у відповідній науковій спільноті [187, с. 192]. В юридичній літературі правова доктрина часто визначається як діяльність учених-юристів і є продуктом цієї діяльності, тобто зміст книг і наукових розвідок, в яких право є основним предметом дослідження. Р. Пузиков вважає, що доктрина є категорією наукової

творчості, продуктом професійної наукової діяльності [251, с. 137]. В такому гранично широкому смисловому контексті правова доктрина фактично ототожнюється з юридичною наукою. Нерідко під термінами «наука», «доктрина» розуміють ідентичні, однакові за змістом поняття. Ми погоджуємося з поглядом І. Семеніхіна, що їхнє ототожнення є неприпустимим. Правова доктрина дійсно має наукове походження, але не вся наука є доктриною. Адже юридична наука в її широкому розумінні включає ідеї, концепції, які пропонують різні підходи до розв'язання тих чи інших проблем правового регулювання суспільних відносин, юридичної практики. До того ж, у сфері наукового знання існують непереконливі, нежиттєздатні чи застарілі ідеї, теоретичні моделі – принаймні так вони оцінюються відповідно до наявної наукової картини правового світу. Правова доктрина не може охоплювати все наявне знання про державно-правову дійсність – тоді вона б мала вигляд неосяжного масиву неузгоджених, суперечливих положень [261, с. 37].

Відповідно, правова доктрина має вищий авторитет, ніж юридична наука, та включає найбільш цінні для суспільства розробки, які сприяють сталому розвитку державних і правових інститутів. Загальнозначущий характер правової доктрини проявляється в тому, що, з одного боку, вона формується відповідно до ідейно-ментальних особливостей правової системи, відображає національні правові традиції, а з іншого – відображає потреби соціально-економічного, політико-правового розвитку конкретної держави та її правової системи, пропонує конкретні шляхи розв'язання проблем, що виникають у процесі розвитку останніх. Правова доктрина не тільки статично віддзеркалює державно-правову дійсність, формуючи знання про право та його реалізацію. Її функція не зводиться лише до інтерпретації та систематизації позитивного права, хоча саме в цьому полягає ключова функція правової доктрини. Вона також має прескриптивний характер, позаяк містить бачення права, яким воно має бути, тобто його уявний ідеальний образ, обґрунтовує необхідність і доцільність закріплення норм

права, формування нових галузей та інститутів права, їхнє вдосконалення чи реформування [260, с. 27-28; 503].

Поява в науці нової доктрини починається з висунання оригінальних ідей щодо розв'язання певних проблем права й держави, навколо яких відбувається процес формування відповідної теорії або вчення [337, с. 54]. Тому зрозуміло, що при виробленні нової доктрини необхідно використовувати насамперед доктринальні положення філософії права. Ми погоджуємося з С. Максимовим, який зазначив, що «аналіз правової доктрини як особливого способу осмислення та існування права, що має особливі онтологічні й епістемологічні основи, методологічні засоби, філософсько-правове обґрунтування та особливе місце в структурі правової реальності (тобто як власне права, так і рівнів його відображення: галузевої правової науки, теорії права та філософії права)» [140, с. 38], допоможе в переосмисленні правової доктрини та формуванні її метатеорії [187, с. 198].

Важливою складовою правової доктрини є також її оціночно-прогностичний компонент, що містить програмні положення рекомендаційно-орієнтуючого характеру й ставовить результат критичного аналізу практики державо- і правотворення. Це питання спеціально вивчалось професором М. Ван Хоуком, який досліджував взаємозв'язок систематизації, тлумачення права та правової доктрини. З позиції цього дослідника, систематизація передбачає та містить інтерпретацію юридичних приписів, принципів, понять, юридичних конструкцій тощо, які систематизуються. Водночас інтерпретація неможлива без певної концептуальної основи, яка також є необхідним підґрунтям будь-якої правової норми, так само як і правової аргументації. Ця основа формується правовою доктриною [503, с. 197; 260, с. 28].

Деякі науковці вважають, що основне завдання правової доктрини – це теоретичне обґрунтування нових ідей і концепцій, стратегічні напрями, які не потрібно фіксувати в будь-якому документі [251]. Але ми вважаємо, що основна цінність правової доктрини саме в її практичному застосуванні в

житті суспільства, оскільки вона «орієнтована на розв'язання практичних завдань в юридичній царині, тобто має практично значущий характер» [260, с.31]. Крім того, що правова доктрина являє собою «систему теоретичних та науково обґрунтованих положень про право, які мають переконливу силу та прикладне значення» [87, с. 11], вона ще як джерело права повинна бути санкціонована державою у вигляді нормативно-правового акту.

Цілком логічним є те, що правова доктрина має різновиди.

В аналізованій нами площині визначальне значення має саме публічно-правова складова Космічної доктрини України, яка складається з конституційно-правової, адміністративно-правової, міжнародно-правової та деяких інших. Однак нехтувати приватно-правовою складовою теж не слід, оскільки вона займає хоч не провідне, однак своє законне місце в означеній доктрині.

Уточнимо, що ми прибічники думки, що саме адміністративна доктрина обумовлює (створює підґрунтя, пояснює) тенденції розвитку публічно-правових і приватно-правових механізмів регулювання суспільних відносин на сучасному етапі розвитку правової системи України.

Водночас спроба врегулювати публічно-правові відносини через створення та прийняття відповідної галузевої доктрини не є сталою практикою. Хоча останні п'ять років відбувається переосмислення місця й ролі доктринальних актів для вироблення довготривалої та стійкої політики України в різних її сферах. З моменту проголошення незалежності України були прийняті наступні доктрини: Воєнна доктрина України (від 15.06.2004 № 648/2004 – втратила чинність [238], розробляється оновлена доктрина [239]); Національна доктрина розвитку освіти (17.04.2002 № 347/2002) [167]; Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (від 28.09.2004 № 1148/2004 [168]); Доктрина інформаційної безпеки України (від 25.02.2017 року № 47/2017 [240]); Воєнно-медична доктрина України (від 31.10.2018 р. № 910 [241]), Морська доктрина України на період до 2035 року (від 7.10.2009 р. № 1307 [242]).

Усі зазначені доктрини є джерелом права, вони санкціоновані державою, покликані врегулювати найважливіші суспільні відносини (безпека, освіта, здоров'я населення тощо), містять стратегічне бачення щодо врегулювання означених сфер і відносин в контексті сталого їхнього розвитку в довгостроковій перспективі, завжди приймаються вищими органами влади, більшість – указами Президента, останні (Военно-медична доктрина України й Морська доктрина України на період до 2035 року) – постановами Кабінету Міністрів України.

Із зазначеного цілком логічним вбачається позиція щодо поділу правової доктрини на науково-правову доктрину й державні акти-доктрини. Такої думки дотримується, наприклад, Є. Єфграфова, яка визначає, що такий поділ дасть більш точне та чітке розуміння, адже науково-правова доктрина не обов'язково зумовлена «характером політико-правової культури суспільства», а є автономним, самодостатнім явищем, дія та вплив якого не обмежені часом і кордонами національних держав [337, с. 54]. Натомість акти-доктрини обов'язково повинні базуватися на досягненнях юридичної науки загалом і науково-правової доктрини зокрема.

Тобто ми погоджуємося з думкою, що акти-доктрини повинні бути науково обґрунтованими. Для цього й запрошуються авторитетні спеціалісти (правники й представники інших галузей). Прикладом такої співпраці є розроблення дослідження «Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку» [310], розробниками якої стали фахівці Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного технічного університету України, Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського, Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Національного університету біоресурсів і природокористування України, Української Бізнес Ініціативи [198].

Отже, узагальнюючи, правова доктрина – це сукупність ідей, концепцій, засад, векторів розвитку окремого суспільно значущого

юридичного явища чи процесу, організованих у цілісну структуру, яка відповідає вимогам сучасності, передбачає перспективи подальшого вдосконалення й на основі якої (у випадку її законодавчого закріплення) здійснюється регулятивний вплив на коло відповідних суспільних відносин. Отже, аналізоване явище має подвійну юридичну природу: по-перше, суто теоретичне надбання юридичної науки, яке об'єктивовано у вигляді конкретного її напрямку; по-друге, повноцінне джерело права, оформлене відповідним чином.

Ми розуміємо, що у світовій практиці «доктрина» завжди асоціювалася з війною та була здебільшого військовим терміном, принаймні протягом ХІХ століття [411]. Тобто, якщо наводити приклади космічної доктрини, то необхідно зазначити, що практично всі наявні наукові розробки стосувалися військового призначення чи оборони (аналіз сучасних космічних доктрин і нових думок щодо цього питання ми зробимо в наступному підрозділі). Проте ця концепція сьогодні недостатньо вивчена. Адже військова доктрина не може бути або, скоріше, не повинна бути всім і для всіх людей. Навпаки, військова доктрина може бути інструментом командування, інструментом освіти або інструментом змін. Космос же – це надбання людства, яке не має державних кордонів. Отже, використовуючи всі наявні концепції та погляди, ми спробуємо сформулювати нову концепцію, а саме космічну доктрину України, поєднуючи і військовий, і цивільний напрями.

Для розкриття особливостей саме космічної доктрини України ми пояснимо її суть після розкриття юридичної природи космічної діяльності.

Поряд з терміном «космічна діяльність» часто використовують й інші слова та словосполучення: «космічна сфера», «космічна промисловість», «космічна індустрія», «ракетно-космічна галузь», «космонавтика» «публічна космічна діяльність», «національна космічна діяльність», «освоєння космосу», яким необхідно дати доктринальне тлумачення для подальшого їх закріплення в нормативно-правових актах. Це потрібно, щоб вони не лише відповідали основному своєму призначенню (сприяти однозначному

тлумаченню міжнародно-правових норм, встановлювати чіткі межі застосування цих норм), а й відповідали реаліям сьогодення, сприяли створенню та запровадженню понятійного апарату для єдиного підходу до розуміння проблем, що розв'язуються на міжнародному рівні, в розробленні та подальшому вдосконаленні міжнародно-правових регуляторів цього ринку [23, с. 26].

Не вдаючись у дискусію з приводу етимології та тлумачення всіх зазначених словосполучень, у нашій роботі ми будемо використовувати термін «сфера космічної діяльності» та «космічна галузь» як рівнозначні. Деяким іншим дамо визначення нижче в роботі.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» під сферою діяльності розуміють сукупність умов, середовище, в якому щонебудь відбувається [34, с. 1220]. Термін «сфера діяльності» широко застосовується в управлінні (менеджменті), економіці й інших сферах, використовується в низці філософських текстів, зокрема в соціально-філософських роботах, в енциклопедіях, де викладаються підходи до структурування, класифікації діяльності, виділення різних сфер суспільства [122, с. 16-17].

Спеціалізовано про існування та аналіз наявних концепцій розвитку сфери космічної діяльності буде зазначено нами на наступних етапах нашого наукового дослідження. Тут же вважаємо за необхідне уточнити, що вона є надскладною соціотехноприродною макросистемою, яка постійно еволюціонує, володіє глобальною транскордонною структурою, що охоплює людей, техніку, природне середовище, та має глобальний вплив [123, с. 2-3]. У нашому розумінні сфера космічної діяльності – це сукупність усіх видів космічної діяльності (як державних, так і приватних суб'єктів), що беруть участь у розробці космічних продуктів (технологій) та наданні космічних послуг.

Відповідно, логічним питанням є, що ж таке космічна діяльність?

Загалом вважається, що діяльність – це специфічно людська форма ставлення до навколишнього світу, змістом якої є доцільні зміни й перетворення речей і явищ, залежно від людських потреб [200; 139]. Діяльність людини завжди має соціальний характер, є свідомою, активною та проявляється в системі доцільних дій, спрямованих на досягнення поставленої мети [32].

У міжнародних документах космічна діяльність перекладається як «space activities» [344], тобто діяльність це – activities (активність). Активність людини є джерелом її розвитку, визначає діяльність і є її рушійною силою. Принципова відмінність між цими поняттями полягає в тому, що діяльність виходить з потреби в предметі, а активність – з потреби в діяльності. До того ж активність ніби-то передує діяльності в часі: до початку діяльності ми активно вибираємо, що саме потрібно, вільно плануємо, думаємо, за допомогою яких засобів чогось досягти. Але активність не лише передує діяльності, а й «супроводжує» її протягом усього процесу. Не можна уявити оптимальну діяльність, позбавлену активності [89]. Отже, активність – це елемент діяльності.

Вперше словосполучення «космічна діяльність» з'являється в резолюції ГА ООН 2221 (XXI, 19.12.66): «...рекомендація Комітету з використання космічного простору в мирних цілях, про те, що цілі Конференції будуть полягати в тому, щоб розглянути на основі наукових і технічних досягнень практичні переваги й можливості, наявні для некосмічних держав у справі міжнародної співпраці в галузі космічної діяльності, особливо щодо потреб країн, які розвиваються» [345]. Як видно з тези документу, поняття «космічна діяльність» пов'язане з терміном «використання», але не ототожнюється.

Далі, у статті III Договору про принципи діяльності держав щодо дослідження й використання космічного простору, включно з Місяцем й іншими небесними тілами (був прийнятий резолюцією 2222 (XXI) Генеральної Асамблеї від 19 грудня 1966 р.) [82], зазначається, що космічна

діяльність – діяльність з дослідження та використання космічного простору, включно з Місяцем й іншими небесними тілами. Космічна діяльність повинна здійснюватися відповідно до міжнародного права, включно зі Статутом ООН, в інтересах підтримки міжнародного миру й безпеки, розвитку міжнародної співпраці та взаєморозуміння. І далі у статті IX зазначеного Договору йдеться, що «при дослідженні й використанні космічного простору, включно з Місяцем й іншими небесними тілами, держави-учасниці Договору повинні керуватися принципом співпраці та взаємної допомоги й повинні здійснювати всю свою діяльність у космічному просторі, включно з Місяцем й іншими небесними тілами, з належним урахуванням відповідних інтересів всіх інших держав-учасників Договору».

Тобто діяльність з дослідження та використання космічного простору складає основу космічної діяльності та є її структурним елементом.

Деякі автори вважають, що необхідно використовувати терміни «космічна діяльність» та «діяльність з дослідження та використання космічного простору» як рівнозначні. Такий підхід застосовується винятково з метою уникнення перевантажувальних повторів усталеного виразу космічного права «дослідження й використання космічного простору» [288].

Наприклад, О. Стельмах у своєму дисертаційному дослідженні прирівнює поняття «дослідження й використання космічного простору» до «космічної діяльності», зазначаючи, що «... в певному контексті (коли розмежування базових понять не має принципового значення) вживатимемо поняття «космічної безпеки» в розумінні «безпеки дослідження й використання космічного простору» («безпеки космічної діяльності»). І далі автор зазначає, що «... поняття космічної безпеки охоплює поняття безпеки космічної діяльності (безпеки дослідження та використання космічного простору), але не обмежується ним. Безпека дослідження та використання космічного простору враховує ті самі процеси, але здебільшого з точки зору взаємовпливу космічної діяльності на космічне середовище й загроз космічного середовища на антропогенну діяльність, що провадиться в

космосі. Відтак акцент робиться на діяльності з дослідження та використання космічного простору як базовому елементі, що й вирізняє поняття «безпеки космічної діяльності» серед інших складових «космічної безпеки» [288].

А. Дмитрієв також дотримується аналогічної думки при визначенні міжнародного космічного права та визначає його як «сукупність спеціальних норм і принципів загального міжнародного права, які покликані регламентувати відносини суб'єктів діяльності з дослідження та використання космічного простору й інших небесних тіл (або скорочено – космічної діяльності)» [78].

Ми погоджуємося з вищезазначеними авторами та вважаємо, що дослідження й використання космічного простору – це активність людини в космічному просторі, направлена на задоволення потреб, тому необхідно розглядати їх як елементи терміну «космічна діяльність» та використовувати, як рівнозначні.

Але не всі науковці погоджуються з тим, що космічну діяльність необхідно ототожнювати з діяльністю з дослідження та використання. У «Словнику міжнародного космічного права» під редакцією В. Верещетіна зазначається, що «...космічну діяльність треба відрізнити від діяльності, пов'язаної з дослідженням і використанням космічного простору, тому що остання за сферою охоплення значно ширша й не завжди регламентується міжнародним правом, залишаючись значною мірою у сфері дії національного законодавства та міжнародного цивільного права» [265]. Тобто автори пов'язують діяльність з дослідження та використання космічного простору з регулюванням такої діяльності на національному рівні та приватною діяльністю. А космічна діяльність покликана врегулювати публічні інтереси через прийняття законів щодо національної космічної діяльності.

Ми не згодні з позицією авторів, але лише в тій частині, що ці два словосполучення регулюються різними актами. Адже окремого міжнародного акту, який би визначав, що таке космічна діяльність та її види – немає. Але погоджуємося з тим, що космічна діяльність пов'язана з

національним (публічним) регулюванням. На таку особливість вказує й Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 68/74 від 11 грудня 2013 року «Рекомендації з національного законодавства, яке стосується дослідження і використання космічного простору в мирних цілях». Вона закликає держави у своїх законах про національну космічну діяльність виходити з того, що «... 3. космічна діяльність повинна проводитися з дозволу компетентного національного органу» й «4. умови видачі дозволів повинні відповідати міжнародним зобов'язанням держав, зокрема зобов'язанням за договорами Організації Об'єднаних Націй з космосу та іншим відповідним документам ...» [348]. Ці рекомендації, фактично, передають контроль над космічною діяльністю в юрисдикцію самих держав.

Легальне визначення терміну «космічна діяльність» надається у Законі України «Про космічну діяльність» [222]. У статті 1 зазначено, що це – наукові космічні дослідження, використання космічного простору, розроблення, виробництво, ремонт і технічне обслуговування, випробування, експлуатація, управління об'єктами космічної діяльності (зокрема їхніми агрегатами й складовими частинами), забезпечення запуску, запуск і повернення космічних апаратів, їхніх складових частин з космічного простору на Землю.

Тобто законодавець при конструюванні дефініції більшу увагу приділив переліку видів космічної діяльності, ніж фундаментальним ознакам. І, як вірно зазначали Ю. Шемшученко та В. Семеняка, при такому формулюванні «фактично за «бортом» космічної діяльності лишається модернізація та утилізація космічної техніки, надання космічних послуг (наприклад, передача, отримання, розповсюдження та використання інформації з космічних апаратів), створення та використання космічних технологій тощо» [334, с. 12]. Адже з кожним днем види космічної діяльності змінюються, створюються нові технологічні процеси й технології, тому при формуванні нової дефініції «космічна діяльність» не потрібно перелічувати види космічної діяльності.

Ми вважаємо, що законодавчу дефініцію необхідно доповнити такою ознакою як «обов'язкове дотримання міжнародних принципів і національних стандартів та контроль держави». Тим самим ми врахуємо найкращі світові практики космічної діяльності. Крім того, внаслідок внесених змін до Закону України «Про космічну діяльність», від січня 2020 р. набувають чинності норми, що допускають до космічної діяльності приватний сектор [203], тому необхідно враховувати спільні інтереси: з одного боку, основоположну функцію держави в зазначеній діяльності (публічний інтерес), з іншого – інтереси приватних гравців (приватний інтерес). Адже всі міжнародні нормативно-правові акти й рекомендації говорять про те, що космічна діяльність повинна здійснюватися з урахуванням спільних інтересів усіх держав світу та всіх учасників такої діяльності.

Зазначена теза виникла на основі так званої етики турботи, пов'язаної з усвідомленням людьми своєї глобальної відповідальності. На XXI Всесвітньому конгресі Міжнародної асоціації філософії права та соціальної філософії (IVR), який проходив з 12 по 18 серпня 2003 року в Лунді (Швеція), підіймали різні проблеми й питання філософії права. У своїй доповіді Вірджинія Хелд намалювала наступну перспективу: «Глобалізація відносин на підставі етики турботи допоможе представникам різних держав і культур жити у світі, поважати права одне одного, разом дбати про навколишнє середовище, поліпшити своє життя для того, щоб їхні діти мали надійне майбутнє» [141].

Дослідник у галузі міжнародного публічного права Лунг-Чу Чен спільні інтереси поділяє на інклюзивні та ексклюзивні. Під інклюзивними розуміють потреби й очікування щодо діяльності, яка має рівень впливу на суспільство, а також характеризується важливими наслідками у транснаціональному й глобальному масштабі. Ексклюзивні інтереси стосуються потреб та очікувань щодо діяльності, вплив якої поширюється переважно на людей єдиної територіальної спільноти [386, с. 85; 288]. Тож космічна діяльність – це унікальний вид людської діяльності, який сьогодні

має вплив практично на всі сфери життя людини, тому, з одного боку, має транснаціональний, глобальний характер, а з іншого – національний та індивідуальний, отже складається з сукупності інклюзивних, ексклюзивних та індивідуальних інтересів.

Окремо зазначимо, що в міжнародно-правових документах поряд з терміном «космічна діяльність» використовуються й інші словосполучення, які досі також не отримали нормативно-правого закріплення та офіційного тлумачення. Це стосується таких словосполучень як: «міжнародна космічна діяльність», «національна космічна діяльність», «мирна космічна діяльність» тощо.

Актуальність уточнення тлумачень зазначених понять полягає в тому, що зараз вкрай нагальним є врахування юридичних наслідків експансивної участі приватного сектора у провадженні космічної діяльності. Це питання напряму зачіпає публічний характер цієї діяльності та Договору про космос, відповідно до якого міжнародно-правова й цивільноправова відповідальність за діяльність, що провадиться в космічному просторі, а також пов'язані з нею юридичні наслідки, покладаються лише на держави, навіть тоді, коли така діяльність в явній формі здійснюється суто приватними юридичними особами, без державної участі [170].

Поступова комерціалізація космічної діяльності вже знайшла своє віддзеркалення у внутрішньому праві деяких держав (США, Велика Британія, Росія, Франція), що намагаються врегулювати наслідки приватної космічної діяльності згідно з наявною міжнародно-правовою практикою, однак навіть для цих країн існує проблема, яка полягає в тому, що сферу дії такого національного законодавства в контексті Договору про космос визначено нечітко й далеко неоднозначно. Так, стаття VI Договору передбачає міжнародну відповідальність кожної конкретної держави за «національну» космічну діяльність, яка, у випадку приватного статусу суб'єктів цієї діяльності, «...має провадитися з дозволу та під постійним наглядом відповідної держави...» [81, с. 90]. Тобто знову в документі

з'являється словосполучення «відповідна держава», хоча здебільшого в документах ООН використовується словосполучення «національна держава». І, як зазначає О. Яковенко, «в різних вже прийнятих актах національного законодавства, що регулюють діяльність в космічному просторі або пов'язані з таким регулюванням, надається часто власне національне їхнє тлумачення, а що ще більш важливо – при цьому тлумачаться міжнародні правові акти в цих законодавствах по-різному» [341, с. 40].

Дійсно, технічно держава несе відповідальність тільки за поведінку, яка становить «національну діяльність у космічному просторі». Сфера застосування цього терміна неясна. Законодавство про космічну діяльність у більшості держав поширюється на діяльність громадян закордоном, тому зазвичай вважається, що цей термін охоплює будь-яку діяльність на території держави, а також будь-яку діяльність громадянина держави. Термін не обмежується фізично активною діяльністю в космосі. Наприклад, запуск ракети зазвичай вважається космічною діяльністю принаймні з моменту запланованого старту (технічно, з моменту включення двигунів – запалювання), навіть якщо спроба запуску не вдалася. Складніші приклади включають спостереження за космічним об'єктом, космічні ефекти якого мінімальні, але це, безсумнівно, космічна діяльність. Сфера застосування терміна «національна діяльність у космічному просторі» породжує можливість дублювання режимів ліцензування. Так, наприклад, для здійснення космічної діяльності громадянину Австралії, який прагне запустити супутник з території Сполученого Королівства, доведеться отримати ліцензію в обох країнах.

Деякі законодавчі акти, зокрема в Австралії та Новій Зеландії, передбачають механізми взаємного визнання, але на практиці такі угоди зустрічаються рідко в усьому світі (в порівнянні з авіаційною галуззю, в якій Чиказька конвенція 1944 року сприяє глобальному визнанню сертифікатів льотної придатності повітряних суден [478]).

Тому, як вірно зазначив С. Кричевський, у майбутньому, космічна національна діяльність буде здійснюватися за трьома основними напрямками:

а) автономна діяльність конкретної держави в космосі й/або у співпраці з іншим, і/або з групою держав, і/або з транснаціональними корпораціями, фірмами (під певним контролем міждержавних об'єднань і міжнародних організацій) в усіх можливих сферах, включно з обороною та безпекою;

б) діяльність у космосі приватних резидентів (фізичних або, скоріше, юридичних осіб, включно з транснаціональними корпораціями) конкретної держави самостійно й/або у співпраці з іншими резидентами цієї держави, й/або приватними резидентами інших держав (під контролем конкретних держав і міжнародних організацій), зокрема з дослідження космосу, забезпечення телекомунікації, розвідки й видобутку корисних копалин, організації космічного туризму та космічних станцій-поселень на орбіті й поверхні космічних тіл (Місяць та ін.) тощо;

в) об'єднання колективних зусиль окремих груп держав і/або світової спільноти загалом, і/або групи транснаціональних корпорацій для розв'язання спільних стратегічних завдань людства, наприклад, таких як: створення системи протиастероїдного (й протикометного) захисту планети, особливо від можливого зіткнення з великими астероїдами, яких налічується сотні тисяч, багато з яких ще не відкриті, а орбіти ще більшої кількості не розраховані; здійснення найбільш великих, витратних, довготривалих проєктів, що стосуються всього людства (польоти на Марс і на більш віддалені планети, а також за межі Сонячної системи, створення космічних платформ, станцій, поселень для постійної роботи й туризму; початок планомірного освоєння та заселення людьми природних і штучних космічних об'єктів в міру створення на них зон, придатних для життя; будівництво резервних «ковчегів порятунку людства» на випадок космічних катастроф; контакти й взаємодію з гіпотетичним іншопланетним розумом або колективне відображення загрози, яка походить з космосу тощо) [307; 125].

Тобто всі зазначені сфери й види космічної діяльності потребують легітимного визначення на міжнародному рівні під егідою ООН та її Комітетів.

Також необхідно зазначити, що в різних міжнародних документах, у виступах на міжнародних заходах, а також у науковій літературі поряд з термінами «космічна діяльність», «діяльність з дослідження та використання космічного простору» використовується термін «освоєння космосу».

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» дає таке трактування слову «освоювати» – робити придатним для господарського використання [34, с. 682]. Ми вважаємо, що термін «освоєння» – це комплексне поняття, що містить у собі діяльність з дослідження космосу, розвідки й видобутку корисних копалин, організації космічного туризму та космічних станцій-поселень на орбіті й на поверхні космічних тіл тощо. Тобто, як вірно зазначали С. Кричевський та О. Багров, це цілеспрямований процес [122], який націлений на пристосування космічного простору та космічних тіл для дослідження й використання для потреб людської цивілізації.

Зрештою для праворегулювання космічної діяльності, включно з місією людини на Марсі, необхідно прийняти багато угод і меморандумів взаєморозуміння різних типів, зокрема тих, що стосуються докладного опису космічної діяльності, міжнародних і національних інститутів, залучених до цього процесу [372].

Також відсутність легального міжнародного визначення «космічної діяльності», «сфер і видів космічної діяльності» породжує непорозуміння при перекладі офіційних документів. Так, у Доповіді про роботу Практикуму Організації Об'єднаних Націй з космічного права англійською тема має назву «Contribution of space law and policy to space governance and space security in the twenty-first century» [346], яка перекладається як «Внесок космічного права та політики в управління космічним простором і космічною безпекою ц двадцять першому столітті». Той самий документ на тому ж офіційному сайті

United Nations Office for Outer Space Affairs, але в перекладі на офіційну мову, російську, має назву «Вклад космического права и космической политики в управление космической деятельностью и обеспечение безопасности в космосе в XXI веке» [346]. Тобто, як ми бачимо, «управління космічним простором» та «управління космічною діяльністю» – це зовсім різні поняття.

Тому ми вважаємо, що назріла негайна потреба на міжнародному рівні прийняти документ, який був би присвячений саме космічній діяльності, її принципам, сферам і видам. Тим паче, що сьогодні під егідою ООН вже розпочалися перемовини з означеної проблеми. На шістдесят першій сесії (Відень, 20-29 червня 2018 року) Комітет з використання космічного простору в мирних цілях виніс на обговорення Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності [347] (детальніше про процес оновлення міжнародних принципів і стандартів піде мова в наступних підрозділах нашого дослідження). В зазначеному документі космічна діяльність розглядається через призму її довгостроковості та стійкості, а в основу покладений «справедливий доступ до вигод від дослідження й використання космічного простору в мирних цілях, щоб задовольняти потреби нинішніх поколінь, зберігаючи при цьому космічне середовище для майбутніх поколінь» [347].

І хоча не з усіх питань вдалося досягти консенсусу, міжнародна ініціатива ООН дає надію на створення нового спільного міжнародного документу, який врегулює космічну діяльність на підставі оновлених принципів такої діяльності.

Особливістю космічної діяльності є вимушена її адаптація до незвичайного середовища застосування, як правило, протилежного земному, тобто (неземному) середовищу – до космічного простору. Сьогодні в міжнародних документах також відсутнє визначення, що таке космічний простір, де він починається й де закінчується. Все це також не додає стабільності при здійсненні космічної діяльності. Різниця між повітряним

простором і космічним простором вже давно обговорюється, а оскільки космос – це територія без певних меж, виникає багато питань щодо просторової юрисдикції.

Не вдаючись у дискусію, ми під космічним простором (космосом) розуміємо міжпланетний простір за межами земної атмосфери та інших небесних тіл, що не знаходиться під суверенітетом будь-якої держави й не підлягає національному присвоєнню, в межах якого можливе здійснення космічної діяльності; середовище, в якому головною силою, що діє на космічний об'єкт, є сила тяжіння [142].

Також проблемним сьогодні вбачається існування класичних земних форм власності, які на цьому етапі не зовсім придатні для застосування в космічному просторі при здійсненні космічної діяльності. А після прийняття національного законодавства США і Люксембурга, яке спрямоване на надання права власності на будь-які ресурси, отримані з космічного тіла, й поготів. Таке одностороннє врегулювання космічної власності на ресурси національними нормами зазначених країн є суперечливим. Питання правового режиму використання ресурсів у космосі, ймовірно, буде залишатися предметом дискусій у Комітеті з мирного використання космічного простору (COPUOS) деякий час.

Можна припустити, що власність у космосі більше нагадує нульову власність, до якої ще не було пред'явлено вимог чи претензій щодо володіння, користування чи розпорядження. Отже, ситуація тут не передбачає переходу від одного типу власності до іншого. Швидше, необхідно створити новий тип власності, який може функціонувати в новому й неврегульованому космічному середовищі та відкривати його для наземної діяльності. Новим типом може стати так звана «гібридна власність», яка поєднує різні типи власності. Гібридні режими власності іноді виникають через те, що виконують певну політичну функцію. Як приклад гібридного режиму власності, можна навести використання приватних парків для колективного відвідування, проведення наукових досліджень тощо.

Отже, гібридний режим власності можна застосувати й у космічному просторі, де є космічні об'єкти, які тимчасово закриті для того, щоб дозволити діяльність з їхньої розробки, але одночасно відкриті для громадського використання, проведення наукових досліджень, що фінансуються державою, або з метою здійснення комерційного туризму. Гібридна власність може виникати не тільки тоді, коли вона є економічно вигідною, а й тоді, коли вона виконує політичні імперативи. Якщо політичний імператив у космосі полягає в розробці певної форми власності, що відповідає потребам державних і приватних інвесторів у космосі, забезпечуючи доступ для країн, що ще не мають такого доступу, можливо, використання гібридної форми власності буде оптимальною формою, на відміну від створення виняткових зон, де одна форма власності дозволена, а інша заборонена. Тому політична підтримка «такого просторового компромісу» щодо гібридного режиму власності допоможе зберегти й зміцнити наявні правові механізми регулювання в космічному просторі.

Враховуючи все вищезазначене, а також наявний правовий дискурс з питання, що таке «національна космічна діяльність», ми спробуємо дати авторське визначення цього терміну. Національна космічна діяльність – це не заборонена законом діяльність, яка пов'язана з дослідженням і використанням космічного простору, що здійснюється суб'єктами космічної діяльності, враховує національні й інклюзивні інтереси та реалізується з дотриманням міжнародних принципів і стандартів та під державним контролем (наглядом).

Своєю чергою під суб'єктами космічної діяльності ми розуміємо громадян України та юридичних осіб, зареєстрованих на території України. Але сьогодні в Україні фізичні особи не є суб'єктами космічної діяльності, тобто не можуть здійснювати господарську діяльність у зазначеній сфері, що є докорінно невірним.

Крім проблеми оновлення теоретичної бази та юридичної термінології, перед науковцями й практиками стоїть низка інституційних питань щодо

розвитку сфери космічної діяльності України. Враховуючи, що сьогодні в умовах глобалізації, комерціалізації, технологічної революції та сталого розвитку керівництво країни й громадянське суспільство не повною мірою оцінює перспективи розвитку сфери космічної діяльності та її значення для України та світу, зараз для розв'язання є наступні питання:

- проблеми стратегічного розвитку сфери, включно з прийняттям рішень щодо принципів, оптимального рівня й порядку структурної перебудови галузі, організації міжгалузевої взаємодії та інтеграції, методологічного забезпечення диверсифікації;

- проблеми використання результатів космічної діяльності, включно з питаннями міжсекторної взаємодії та пошуку плідного балансу інтересів, а також пошуку оптимальних форм такої взаємодії;

- проблеми формування адекватної громадської думки, що забезпечує плідне обговорення та вироблення експертного консенсусу насамперед в галузі пілотованої космонавтики й фундаментальних космічних досліджень;

- проблеми розвитку управління космічною діяльністю [186].

Отже, з розумінням зазначеного матеріалу, є сенс стверджувати, що космічна доктрина – це сукупність переконань, що перетворюють стратегії та політику сталого, безпечного, інноваційного та інклюзивного розвитку космічної діяльності на конкретні космічні цілі. Розробити найбільш ефективні космічні стратегії для досягнення цих цілей, а також створити відповідні космічні організації, системи й тактику для їхнього досягнення – основна її мета.

У сучасних умовах на теренах української території космічна доктрина як така відсутня. Попри те, що створення державою організаційних, економічних і правових умов для забезпечення подальшого розвитку національної космічної діяльності, визначення її інноваційно-інвестиційної привабливості – питання, що на думку авторитетних фахівців з космічного права (до якої, ми також схильні), є найголовнішим та, відповідно, потребує розв'язання.

Без активної участі держави в запровадженні ефективних інструментів правового регулювання космічних відносин не можна розраховувати на сталий розвиток вітчизняної космічної галузі. Космічна галузь має перейти до реальних інноваційно-інвестиційних засад формування, оскільки її розвиток в умовах дефіциту бюджетного фінансування неможливо забезпечити без вкладання інвестиційних коштів. Тому є потреба у створенні дієвого механізму правового регулювання відносин насамперед комерціалізації космічної діяльності, напрацювання системи заходів і принципів державного регулювання, спрямованих на організацію й підтримку міжнародної та національної космічної діяльності, стимулювання приватного сектору економіки й залучення позабюджетних, приватних джерел фінансування космічних проєктів і програм [334, с. 11].

А це все можливо лише за умови розроблення науково обґрунтованого стратегічного документа – Космічної доктрини України. Адже посилення космічної діяльності в усьому світі та поява нових суб'єктів (включно з новими країнами, що почали займатися космічною діяльністю, та комерційними компаніями), а також нових концептуальних підходів до космічної діяльності (наприклад, створення великих супутникових сузір'їв, супутникове обслуговування на орбіті, використання штучного інтелекту тощо) зумовлюють виникнення нових проблем у сфері забезпечення безпеки, стійкості та стабільності космічної діяльності, що спонукає країни розробляти (або оновлювати за наявності) космічну доктрину, яка в новітніх умовах досі не отримала загальновізаного трактування та сутнісного розуміння.

Отже, космічна доктрина має функціонувати як на концептуальному, так і на операційному рівнях та:

– застосовуватися до всіх етапів космічної діяльності (проєктування, виробництво, запуск, розгортання супутників, операції зі знешкодження тощо);

– стосуватися суб'єктів різних форм приналежності (міжнародної, національної, приватної)

– формуватися з метою досягнення певних результатів.

Відповідно, цілями Космічної доктрини України мають бути: забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності шляхом пом'якшення негативних наслідків витрачання бюджетних ресурсів, впливу на навколишнє середовище тощо; підвищення безпеки операцій на орбіті шляхом зниження ризику зіткнення та перешкод (космічний трафік); розв'язання питань, пов'язаних з глобалізацією, інтенсифікацією та диверсифікацією космічної діяльності й все більш перевантаженого космічного простору (космічне сміття); демілітаризація космічної діяльності; реалізація принципів інклюзивності та інноваційності космічної діяльності.

Саме тому, на наш погляд, Космічна доктрина України – це сукупність науково обґрунтованих стратегічних напрямів і політики довготривалого сталого інноваційного та інклюзивного розвитку сфери космічної діяльності з урахуванням національних інтересів України як космічної держави.

Усе вищенаведене дає можливість сформулювати наступні висновки щодо здійсненого наукового осмислення та аналізу ентомології концепту «космічна доктрина України»:

1) концепт формують елементи, що породжують якісно нове смислове навантаження окремої конструкції, пояснюючи сутність самостійних одиниць її будови, й в абстрактній формі надають уявлення про неї, описуючи не лише суттєві ознаки, а й усі можливі фактори, що впливають на її зміст без безпосередньої зміни форми (тобто назви феномену). Мається на увазі, що поняттям чи терміном позначаються явища, процеси чи дії одного смислового виміру, сутність яких ґрунтується на одній сталій характеристиці, що формує ядро його розуміння. Тоді як концепт поєднує кілька різноманітних ознак за характером та спрямуванням, однак позначаючи одну конкретну дійсність, що безпосередньо описується. Різниця між поняттям і терміном полягає в тому, що першим позначають сталі характеристики

об'єкта, який має конкретизоване значення, а останнім – здійснюється його опис у заданому руслі, зокрема, як приклад, у певній сфері чи процесі. Поняття є сталим, а терміни можуть змінюватися залежно від того, де їх застосовують;

2) під концептом розуміється низка самостійних категорій, які мають власні характерні риси, сукупно формуючи якісно нову юридичну конструкцію – Космічну доктрину України. Етимологія (гіпотеза виникнення) та епістемологія (сутнісно-змістова складникова будова) зазначеного концепту формується такими структурними його елементами: категоріально-понятійне розуміння правової доктрини в дискурсі наукових знань і юридична природа космічної діяльності;

3) категоріально-понятійне розуміння правової доктрини в дискурсі наукових знань:

а) правова доктрина – це сукупність ідей, концепцій, засад, векторів розвитку окремого суспільно значущого юридичного явища чи процесу, організованих у цілісну структуру, яка відповідає вимогам сучасності й передбачає перспективи подальшого вдосконалення, й на основі якої (у випадку її законодавчого закріплення) здійснюється регулятивний вплив на коло відповідних суспільних відносин;

б) в аналізованій площині визначальне значення має саме публічно-правова складова Космічної доктрини України, яка складається з конституційно-правової, адміністративно-правової, міжнародно-правової та деяких інших. Однак нехтувати приватно-правовою складовою теж не слід, оскільки вона займає хоч не провідне, однак своє законне місце в означеній доктрині;

в) однією з основних різновидів правової доктрини є адміністративна, яка визначена як складова правової доктрини, що обумовлює (створює підґрунтя, пояснює) тенденції розвитку публічно-правових і приватно-правових механізмів регулювання суспільних відносин на сучасному етапі розвитку правової системи України;

г) доктрина-акт, санкціонована державою, покликана врегулювати найважливіші суспільні відносини (безпека, освіта, здоров'я населення тощо), містить стратегічне бачення щодо врегулювання означених сфер і відносин в контексті їхнього сталого розвитку в довгостроковій перспективі, завжди приймається вищими органами влади або указом Президента чи постановою Кабінету Міністрів України;

г) проведений аналіз репрезентує можливість, використовуючи всі наявні концепції й погляди, сформувати нову концепцію, а саме Космічну доктрину України, оскільки всі наявні наукові розробки у цій сфері стосуються військового призначення чи оборони. Проте ця концепція сьогодні недостатньо вивчена. Адже військова доктрина не може бути або, скоріше, не повинна бути всім і для всіх людей. Навпаки, військова доктрина може бути інструментом командування, інструментом освіти або інструментом змін. Космос же – це надбання людства, який не має державних кордонів;

9) юридична природа космічної діяльності:

а) сфера космічної діяльності – це сукупність усіх видів космічної діяльності (як державних так і приватних суб'єктів), що беруть участь у розробленні космічних продуктів (технологій) та наданні космічних послуг;

б) діяльність з дослідження та використання космічного простору складає основу космічної діяльності та є її структурним елементом;

в) дослідження й використання космічного простору – це активності людини в космічному просторі, направлені на задоволення потреб, тому їх необхідно розглядати як елементи терміну «космічна діяльність» та використовувати як рівнозначні;

г) космічна діяльність – це унікальний вид людської діяльності, який сьогодні має вплив практично на всі сфери життя людини, тому, з одного боку, має транснаціональний, глобальний характер, а з іншого – національний та індивідуальний, отже, складається з сукупності інклюзивних, ексклюзивних та індивідуальних інтересів; національна

космічна діяльність – це не заборонена законом діяльність, яка пов'язана з дослідженням і використанням космічного простору, що здійснюється суб'єктами космічної діяльності, враховує національні та інклюзивні інтереси та реалізовується з дотриманням міжнародних принципів і стандартів і під державним контролем (наглядом). Під суб'єктами космічної діяльності ми розуміємо громадян України та юридичних осіб, зареєстрованих на території України;

г) особливістю космічної діяльності є вимушена її адаптація до незвичайного середовища застосування, як правило, протилежного земному, тобто (неземному) середовищу – до космічного простору. Сьогодні у міжнародних документах не існує визначення, що таке космічний простір, де він починається та де закінчується. Все це також не додає стабільності при здійсненні космічної діяльності. Різниця між повітряним простором і космічним простором вже давно обговорюється, оскільки космос – це територія без певних меж, виникає багато питань про просторову юрисдикцію;

4) космічна доктрина – це сукупність переконань, що перетворюють стратегії та політику сталого, безпечного, інноваційного та інклюзивного розвитку космічної діяльності на конкретні космічні цілі. Розробити найбільш ефективні космічні стратегії для досягнення цих цілей, а також створити відповідні космічні організації, системи та тактику для їхнього досягнення – основна її мета.

5) космічна доктрина має функціонувати як на концептуальному, так і на операційному рівнях і застосовуватися до всіх етапів космічної діяльності (проектування, виробництво, запуск, розгортання супутників, операції зі знешкодження тощо); стосуватися суб'єктів різних форм приналежності (міжнародної, національної, приватної); формуватися з метою досягнення певних результатів;

б) цілями Космічної доктрини України мають бути: а) забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності шляхом пом'якшення

негативних наслідків витрачання бюджетних ресурсів, впливу на навколишнє середовище тощо; б) підвищення безпеки операцій на орбіті шляхом зниження ризику зіткнення та перешкод (космічний трафік); в) розв'язання питань, пов'язаних з глобалізацією, інтенсифікацією та диверсифікацією космічної діяльності та все більш перевантаженого космічного простору (космічне сміття); г) демілітаризація космічної діяльності; г) реалізація принципів інклюзивності та інноваційності космічної діяльності.

Отже, космічна доктрина України – це сукупність науково обґрунтованих стратегічних напрямів і політики довготривалого сталого інноваційного та інклюзивного розвитку сфери космічної діяльності з урахуванням національних інтересів України як космічної держави. Аналізоване явище має подвійну юридичну природу: по-перше, суто теоретичне надбання юридичної науки, яке об'єктивовано у вигляді конкретного її напрямку; по-друге, повноцінне джерело права, оформлене відповідним чином.

У сучасних умовах на теренах української території космічна доктрина як така відсутня. Її створення потенційно може привести до зростання добробуту громадян України, тим паче, якщо вона буде комерційно успішною та відповідатиме довготривалому стійкому розвитку космічної діяльності. Адже космічна доктрина України може забезпечити як принципи, так і основу для розуміння та інтеграції космічних можливостей. Вона буде ще більш важливою в майбутньому, оскільки все більше країн розуміють, що залежність від космосу зростає.

1.3 Історико-правова природа вітчизняної космічної діяльності

На попередньому етапі нашого наукового дослідження ми акцентуємо на необхідності формування нової концепції розвитку космічної діяльності, а саме Космічної доктрини України як всеохопного правового феномену, що

поєднуватиме основні ключові концепції, стратегії, ідейні вимоги до такої діяльності. Однак без аналізу історико-правової природи вітчизняної космічної діяльності, на наш погляд, це неможливо, адже без пізнання минулого та врахування його аспектів в умовах сучасності немає майбутнього.

Починаючи з середини минулого століття, поступово накопичувалися наукові аргументи для розв'язання проблеми виокремлення космічних відносин у самостійну сферу правового регулювання. Появі нормативно-правових засад космічної діяльності в Україні передував саме розвиток науково-правової думки про неї [10]. Про те, що необхідно більшої уваги приділяти дослідженню космічної діяльності та тих можливостей які вона може дати людству, говорили ще на початку ХХ століття фундатори космонавтики: Г. Гоман, Ю. Кондратюк, Ф. Цандер, К. Ціалковський та ін.

Як справедливо зазначає В. Колпаков, отримання науково обґрунтованих знань про правове явище відповідно до сутнісних ознак суспільства, держави й концепцій щодо їхнього співвідношення, потребує дослідження закономірностей його існування в історичній парадигмі [114, с. 112] через співвідношення історичного та логічного компонентів. Серед основних компонентів науки, які акумулюють систему знань про її предмет, найчастіше виокремлюють тільки теорію. У філософії науки обґрунтовуються переважно логічною структурою математичних, технічних або природничих наук, де фактор розвитку, зміни не має великого значення. Однак у сфері суспільствознавства історичний розвиток соціального буття становить найважливішу й необхідну частину об'єкта цих наук. Тому представники громадських наук у процесі формування теорії змушені ґрунтовно займатися дослідженнями історії розвитку об'єкта науки, а отримані знання систематизувати у вигляді ще одного компонента – історії [293].

Історія – та ж теорія з єдиною лише відмінністю: вона розкриває предмет науки не в її сучасному стані, а в динаміці, в історичному розвитку,

в хронологічній послідовності – від стадії становлення досліджуваного до його сучасного стану. Крім того, будь-яка окрема наука, незалежно від того, чи входить вона у сферу технічних, математичних, природничих або соціальних наук, має досить тривалу історію свого розвитку. Історія науки так само потребує ґрунтовного вивчення, як і її предмет. Знання історії розвитку наукової думки, закономірностей її становлення і функціонування дозволяє побачити шлях, яким йшла наукова думка до сучасного розуміння предмета науки, методологію наукового пошуку, що мають важливе значення для подальших наукових досліджень [293].

Глобальні проблеми сучасності вимагають нестереотипного підходу, а прискорення соціального розвитку – динамічного системного аналізу та уяви. Наявність аналітичного компонента й виявлення системи зв'язків історичних подій з його соціокультурним фоном роблять можливим досить ефективні прогнози щодо форм і механізмів відтворення розглянутого історичного феномена в новій соціальній ситуації. Історичне пізнання в практиці соціального прогнозування не тільки інтерпретує можливі проблеми майбутнього, а й визначає співвідношення закономірних і випадкових тенденцій [134].

З розумінням того, що зміна й розвиток протікають у часі, логічно, що необхідним, хоча й специфічним компонентом генези виступає час. Як об'єктивна форма буття матерії час є категорією абсолютною. Не можна собі уявити жодного явища, яке, виникнувши, не проіснувало б протягом певного часу. Однак для кожного конкретного явища воно постає у формі його автономного часу, який проявляється у швидкості протікання процесів зміни й розвитку цього явища. І зазначений процес у певних межах може не збігатися з аналогічним процесом іншого, навіть тісно пов'язаного з ним явища. Одні явища можуть випереджати розвиток інших, тоді як треті істотно відстають у своєму розвитку [293, с.77-78].

Тому до сьогодні немає однозначного підходу до критеріїв періодизації будь-якого процесу. Наявні дискусії щодо періодизації держави й права

полягають у тому, що більшість авторів насамперед з'ясовували, чи є відмінності в таких поняттях як «фаза», «період» й «етап». Водночас не беручи за основу періодизації досліджуваних явищ структурні частини генезису держави й права. Щоб виявити видові відмінності, що характеризують етап, фазу й період, потрібно знати ознаки родового поняття, яким в цьому випадку виступає поняття «структурний елемент генезису», і способи членування генезису на складові його компоненти [293]. Отже, структурний елемент генезису у філософській літературі розуміється як етап, який представляє собою одну з ланок «у низці послідовних якісних змін, що характеризується відносною самостійністю та специфічними закономірностями. Подібно тому, як елементи структури, етапи, можуть бути визначені як генетичні підсистеми, кожна з яких має свою власну структуру й генезис» [79, с. 20].

Деякі науковці для створення періодизації певного періоду чи процесу використовують теорію Т. Куна, який зробив висновок, що загалом є три етапи еволюції парадигм діяльності: 1) «допарадигмальний» (тобто «додіяльний»); 2) формування вихідної парадигми діяльності; 3) зміна вихідної парадигми діяльності на нову й подальше періодичне оновлення парадигм [120].

Застосовуючи вищезначене до парадигми розвитку сфери космічної діяльності, С. Кричевський констатував, що, на його думку, існують три взаємопов'язані «парадигмальні» процеси:

1) «докосмічний» етап – парадигма соціально-технологічного («додіяльного») заборонного освоєння космічного простору (там жили боги, були спроби людей літати, існування поза Землею соціально було «поза законом», оскільки порушувало наявну систему табу, заборон, обмежень, а технологічний рівень не дозволяв здійснювати космічну діяльність). Умовна його періодизація для Європи – XV-XX ст.;

2) космічний «доекологічний» («досоціально-екологічний») етап – парадигма необмеженої експансії в космічному просторі, спрямована на

підкорення природи, досягнення безмежного панування в Небі (науково-технічного, військово-політичного, економічного). Початок етапу – ХХ ст. (ракетні польоти тварин, польоти людей тощо). Темпи розвитку космічної діяльності здебільшого визначалися темпами розвитку технологій. Пік активності космічної діяльності був досягнутий у 70-90-х рр. ХХ ст. в результаті бурхливого розвитку ракетно-космічної техніки;

3) космічний «екологічний» (або «соціально-екологічний») етап – нова екологічна, соціально-екологічна парадигма космічної діяльності в епоху глобалізації, спрямована на розвиток зазначеної діяльності при досягненні балансу з іншими сферами діяльності й з природним середовищем, націлена на мінімізацію шкідливих впливів і наслідків через систему відповідних стимулів й обмежень (парадигма балансу та стійкого соціоприродного розвитку). Початок етапу фактично збігається з рубежем ХХ-ХХІ ст. Крім екологічного аспекту, як обмежувача й модифікатора космічної діяльності, проявився новий аспект і феномен – тероризм (події в США 11.09.2001 р.) [122, с. 45].

Ще одним науковцем, що досліджувала зазначене, є Н. Малишева, яка в основу періодизації космічно-правової доктрини поклала етапи розвитку та становлення космічного права й визначила три його періоди:

– перший, пов'язаний з початком освоєння космічного простору, – від запуску першого штучного супутника Землі Радянським Союзом 4 жовтня 1957 р. та розроблення перших міжнародних документів під егідою ООН;

– другий характеризується помітним «пом'якшенням» підходів до міжнародно-правового регулювання космічної діяльності й розпочався з 80-90-х років ХХ ст. та сформував другу генерацію міжнародного космічного права;

– третій – початок ХХІ ст.; відзначився переосмисленням значення космічної діяльності, перетворенням останньої на високотехнологічну галузь, яка здатна розв'язувати суто «земні» проблеми суспільного розвитку; диверсифікація космічної діяльності закономірно призвела й до розширення кола її суб'єктів – приватного сектору [144, с. 230-231].

Тож хоча критерії та підходи до періодизації автори використовували різні, але, як видно з вищезазначеного, часові рамки й кількість етапів вони мають однакові.

Не претендуючи на повне висвітлення подій тих років, але використовуючи наявні відкриті джерела та різні думки на історичні події, коротко розберемо перші кроки становлення та розвитку сфери космічної діяльності й передумови для становлення космічної доктрини України.

Як уже зазначалося, періодизація історичного процесу – одне з найскладніших питань. О. Чернишова у своєму дисертаційному дослідженні саме на цих труднощах наголошувала: «... сьогодні незрозуміла навіть точка відліку початку космічної ери. Офіційно «День космонавтики» відзначається 12 квітня – день старту першого космічного корабля з людиною на борту в 1961 р. Але якщо говорити про початок космічної діяльності, то пріоритет за правом належить першому штучному супутнику Землі, тобто за точку відліку можна взяти дату його запуску – 4 жовтня 1957 р. Справедливо також стверджувати, що космонавтика нерозривно пов'язана з успіхами ракетобудування, отже, дату її народження слід віднести до 13 травня 1946 р., коли було прийнято Постанову ЦК КПРС і СМ СРСР «Питання реактивного озброєння». Ці дати пов'язані з початком практичного освоєння космосу, але практична космонавтика була б просто неможлива без попередньої теоретично опрацьованої ідеї підкорення космосу за допомогою ракет» [331]. Тому початком космічної ери автор вважає вихід у пресі першої основної роботи К. Ціолковського «Дослідження світових просторів реактивними приладами» в 1903 р.

Необхідно нагадати, що Україна входила до складу колишнього Радянського Союзу, тому, зрозуміло, виокремити історію розвитку космічної діяльності Української СРСР без аналізу історії космонавтики СРСР не можливо. Відповідно, вважаємо, що аналіз необхідно проводити з урахуванням зазначених обставин.

Отже, для нашого дослідження початком космічної діяльності в Україні ми будемо вважати рік входження Українських земель до складу РСФР та створення УСРР – 10.03.1919 р. на 3-му Всеукраїнському з'їзді Рад.

Як ми вже зазначали, не будемо детально описувати й досліджувати історію розвитку та становлення космічної галузі, лише коротко схарактеризуємо основні історичні події, що мали відношення до космічної діяльності України та впливали на її зародження, становлення та розвиток.

Уточнимо, для того, щоб досягти бажаного результату у сфері космічної діяльності та перейти від теорії до практичних результатів, необхідне стратегічне планування. Першим, хто на початку розвитку сфери космічної діяльності чітко визначив напрями стратегічного освоєння космічного простору, був К. Ціалковський. Він запропонував спочатку запускати супутники, космічну станцію навколо Землі, потім – використовувати створені технології для освоєння Місяця й планет [330, с. 77]. І хоча народногосподарська діяльність СРСР з самого початку свого існування мала плановий характер, для того, щоб у державній політиці країни з'явилася стратегія розвитку будь-якої галузі, а потім цей розвиток спланували та внесли в нормативно-правові акти, необхідно мати чітке розуміння, що це дасть країні, й визнати розвиток галузі пріоритетною.

На той час мало хто з керівництва СРСР розумів, що таке космос і яку користь може дати можливість його дослідження та освоєння. В керівництві радянської держави кінця 1920-х рр. стояли люди з надзвичайно низьким загальним технічним рівнем, тому винахідники могли демонструвати що завгодно, навряд чи хто-небудь міг зрозуміти, що це двигун майбутньої ракети. Головними факторами, що впливали на те, буде ідея реалізована чи ні, були:

– суб'єктивний (людський фактор), тобто особистість того, хто просував ідею, його наполегливість і знання психології людей, які можуть розв'язати питання. Наприклад, ще до створення державних органів і державного фінансування космічної діяльності, в 1921 р. вперше були

виділені державні кошти, на які здійснили дослідження у сфері ракетобудування. Це стосується фінансування лабораторії Тихомирова [331] та групи з вивчення реактивних двигунів, під керівництвом Ф. Цандера. Хоча договір на фінансування групи Цандера був підписаний через десять років, у 1931 р., де замовником з боку держави виступив Всесоюзний Комітет з оборонного винахідництва [50]. Тобто зазначені договори можна назвати першою спробою державно-приватного партнерства в космічній сфері, адже договір був укладений між державним органом – Всесоюзним Комітетом з оборонного винахідництва та фізичною особою – Ф. Цандером;

– об'єктивний, тобто проєкт повинен був мати відношення до покращення обороноздатності радянської країни. Адже СРСР знаходився у стані війни: тільки звершилася Перша Світова війна (1914-1918 рр.) і вже не за горами була Друга Світова війна (1939-1945 рр.). Тому тільки те, що стосувалося оборони країни, визнавалося стратегічним напрямом розвитку, а тим паче все, що належало до винахідництва у сфері оборони. Для розв'язання зазначених питань був створений Всесоюзний Комітет з оборонного винахідництва, обов'язком якого й було сприяння та розвиток винахідництва в оборонній сфері; він мав свої осередки на республіканському та місцевому рівнях.

Постановою революційної військової наради Українського Військового округу та Центральної ради Всеукраїнського товариства винахідників щодо винахідництва в частинах РСЧА у 1928 р. було прийняте Положення про роботу оборонного сектору Всесоюзного товариства винахідників. Аналізований структурний підрозділ регулярно проводив наради голів товариств винахідників оборонних підприємств. Основними документами були: протоколи зборів, відомості, плани, звіти про раціоналізаторську роботу, облік винаходів у сфері оборони, фінансові звіти [13]. Також Всеукраїнська рада й осередки товариства винахідників уклали договори з адміністраціями оборонних підприємств на виконання державного замовлення.

Із зазначених документів можна зробити наступні висновки: експериментальна діяльність була затратною, не мала конкретних строків, не піддавалася обліку, тому не могла плануватися. Спочатку діяльність відомих конструкторів нагадувала роботу в гуртках за інтересами, й лише згодом вона почала розглядатися як науково-дослідна діяльність. Тому науково-дослідна діяльність перших лабораторій і дослідно-виробничих підприємств не включали у плани ні в першу (1928/29-1932/33 рр.), ні в другу (1933-1937 рр.), ні в третю (1938-1942 рр.) п'ятирічки.

Конструкторсько-винахідницькі організації (здебільшого працювали на громадських засадах з власної ініціативи) зіграли компенсаторну роль в умовах відсутності державних структур для регулювання нових галузей знання. Але почалися репресії та Друга Світова війна, що відкинуло на багато років дослідження в галузі ракетобудування і, зрозуміло, фундаментальних космічних досліджень.

Важливою подією в історії космічної діяльності є той факт, що влітку 1944 року в ЦК ВКП (б) надійшла пропозиція від Академії наук СРСР щодо дослідження верхніх шарів атмосфери за допомогою спеціальної ракети й оснащеної апаратури. Так, ще до того, як у Радянському Союзі була сформована нова галузь – ракетобудування – Академія Наук СРСР нарешті поєднала можливості ракетної техніки з потребами таких наук як: астрономія, геофізика й астрофізика [331]. Фактично, Уряду Радянського Союзу була запропонована програма космічних досліджень [101]. А восени 1945 року став розроблятися нині добре відомий проєкт «ВР-190» [119], де на основі німецької балістичної ракети У-2 (А-4) була створена ракета-носій для вертикального польоту двох пілотів на висоту до 200 км [101].

Першими нормативно-правовими актами, які більшість дослідників того часу вважають документами, що започаткували розвиток ракетно-космічної галузі, були прийняті після Другої Світової війни. Це були таємні постанови Радянського Уряду: перша від 13 травня 1946 року № 1017-419сс «Питання реактивного озброєння» [188], друга від 30 грудня 1949 року за №

5891-2209сс «Про подальший розвиток робіт з дослідження верхніх шарів атмосфери» [188].

Отже, системний підхід зобов'язував створення координуючого органу, який би ламав відомчі обмеження та забезпечував погляд «зверху» на проблему. Таким координуючим органом була Рада головних конструкторів, яку створили з ініціативи та під керівництвом С. Корольова. Рада головних конструкторів – це унікальний в історії радянської державності орган, він ніколи й ніким не затверджувався, проте з його думкою рахувалися і ЦК КПРС, і РМ СРСР [331, с. 198].

Рада головних конструкторів створювалася з єдиною метою – для координації новостворених науково-дослідних установ по всій країні. І це дало результати. Науково-дослідну діяльність у сфері космічної діяльності включили до плану роботи Академії наук СРСР і в шосту всесоюзну п'ятирічку розвитку народного господарства. Зі зміною в психології керівництва країни щодо стратегічних підходів до розв'язання важливих завдань науки й техніки з'явилася можливість реального освоєння космосу.

Смерть Й. Сталіна і прихід до влади М. Хрущова ознаменували собою перехід до нового етапу космічних досліджень. Цей період характеризується постановкою та реалізацією конкретних цілей з використанням науково-технічного й технологічного потенціалу сфери космічної діяльності у вигляді галузевих і національних планів лідерства та панування в космосі [122], створення біполярного світового суспільства, конкуренції двох держав: США – Радянський Союз. Але про зміни напрямів розвитку сфери космічної діяльності не йшлося. Курс, взятий Радянським Союзом ще за часів перших п'ятирічок, залишався незмінним – «доженемо й переженемо». Зазначений курс зберігався до кінця періоду «холодної війни».

У другій половині 70-х рр. XX століття космічна діяльність з освоєння небесних тіл в Радянському Союзі проводиться вже не так інтенсивно, як раніше. У зв'язку з прагненням Уряду СРСР відновити й активізувати діяльність з дослідження планет Сонячної системи та їхніх супутників, 1

серпня 1983 року Комісією Президії Ради Міністрів СРСР з військово-промислових питань приймається рішення № 274 «Про створення автоматичних космічних апаратів для дослідження планет Сонячної системи, Місяця і космічного простору» [142].

Необхідно відзначити, що в радянський період управління космічною галуззю здійснювалося Радою Міністрів СРСР, Міністерством загальної промисловості, Міністерством оборонної промисловості та Міністерством оборони СРСР. У цей історичний період спеціалізованого державного органу з управління космічною діяльністю не існувало.

Нормативно-правові акти того часу жодним чином не нагадували програмні документи, тому казати, що СРСР досяг відомих результатів завдяки виконанню космічної програми, не можна. Скоріше, досягнення у зазначеній сфері були «всупереч». Організаційна складова була безсистемною, адже керівництво країни не розуміло, до якої галузі віднести космічну діяльність, усе було під грифом «таємно», вчені були то героями, то ворогами. Позитивна реакція від суспільства на розвиток космічної діяльності була отримана вже після запуску в космос першої людини. Про міжнародну співпрацю мова також не йшла в ті часи. Галузь розвивалася паралельно у СРСР та в інших країнах, навіть усередині країни між науково-дослідними установами не завжди існувала співпраця. Крім того, проблема розмежування та оптимізації планування наукових досліджень у сфері космічної діяльності не знаходила свого розв'язання.

Від початку робіт над створенням ракетноносіїв військового й цивільного призначення використовувалися ресурси Української РСР, підприємства якої робили вагомий внесок в успіхи радянської космічної діяльності. Так, українські підприємства й організації «Комунар», «Арсенал», «Моноліт», Євпаторійський космічний центр брали участь у підготовці запуску першого штучного супутника Землі, виведеного на орбіту 4 жовтня 1957 року. З початку 60-х років підприємства України почали розроблення та

виробництво систем керування, бортової автоматики й інших систем і приладів для космічних об'єктів і комплексів [84].

Найбільш активно це здійснювалося на підприємствах м. Дніпропетровськ (Дніпро), де було створене особливе конструкторське бюро № 586 (Конструкторське бюро «Південне») та паралельно з ним почав функціонувати промисловий виробник космічної техніки Південний машинобудівний завод № 586. Перший успіх прийшов, коли розроблена й побудована ними ракета 8К63 (Р-12) на висококип'ячих компонентах палива з першого разу здійснила успішний політ. Це дало можливість налагодити серійне виробництво відносно дешевих бойових стратегічних ракет і ракетноносіїв для запуску штучних супутників. Так, на основі названої ракети було створено ракетноносієв легкого класу під назвою «Космос». Він виводив космічні апарати масою до 450 кілограмів на орбіту до 200 кілометрів [84].

Після розпаду СРСР Україна отримала у спадок разом з наявною матеріально-технічною, науковою базою й недоліки радянського адміністративно-командного планування космічної діяльності. Це впливало й на перші космічні програми, які мали здебільшого формальний характер. Крім того, була державна монополія на здійснення космічної діяльності. Більш детально про державну політику й аналіз усіх реалізованих космічних програм України ми зазначимо на наступних етапах нашої роботи.

Що стосується сучасного стану розвитку космічної діяльності в Україні, необхідно зазначити, що крім вищезгаданих проблем, упродовж понад 20 років основна увага приділялася збереженню космічної галузі та виконанню переважно міжнародних космічних проєктів, спрямованих насамперед на модернізацію наявних ракет-носіїв, адаптацію їх до нових місць запуску. В сегменті космічних апаратів головний наголос робився на завершенні виробництва космічних апаратів попередніх модифікацій. Впровадження сучасних технологій виготовлення космічних апаратів здійснювалося надто повільними темпами. До сфери космічної діяльності практично не залучалися інші міністерства й відомства, підприємства інших

галузей економіки та приватні компанії. Причиною цього була орієнтація підприємств галузі на фінансування коштом державного бюджету або залучення кредитів під державні гарантії, що в умовах хронічного дефіциту не дозволяло забезпечити достатнє фінансування. Такий стан справ не дозволив космічній діяльності стати локомотивом інноваційного розвитку економіки країни, не сприяв формуванню синергетичного ефекту від впровадження високотехнологічних і високоінтелектуальних продуктів, послуг, товарів тощо [290].

Проведений фахівцями Інституту суспільно-економічних досліджень аналіз наявної економічної системи України дозволив виокремити ті галузі економіки, які здатні вивести країну із затяжної кризи. Експерти запропонували матрицю видів економічної діяльності, де сучасні сектори національної економіки згруповано в чотири квадранти з урахуванням сформованості двох ключових характеристик – високотехнологічності й конкурентоспроможності – як визначальних умов вибору інструментів державного регулювання підтримки й стимулювання розвитку відповідних видів економічної діяльності. Й першою групою, яка має назву «стратегічні лідери», поряд з ІТ-галуззю названа аерокосмічна галузь [310]. Тобто аерокосмічна галузь – це стратегічна високотехнологічна й конкурентоспроможна галузь для будь-якої сучасної економіки, тим паче для України.

Це підтверджується також низкою інших експертних досліджень. Наприклад, згідно з результатами SWOT-аналізу відповідно до методології «Форсайт», де були ідентифіковані сильні сторони національної економіки [310] та виокремлені окремі показники, що належать до космічної галузі, з'ясовано наступне:

– наявність багатогалузевої інфраструктури. Як вже зазначалося вище, космічна галузь України має повний цикл виробництва ракетноносіїв та інших високотехнологічних продуктів;

– наявність освіченого працездатного людського капіталу, що засвідчує 34 місце України зі 140 країн за рейтингом Всесвітнього економічного форуму. Зокрема щодо «Якості математичної та фундаментальної природничої підготовки» – 27 рейтингова позиція, за «Охопленням вищою освітою» – 11 рейтингова позиція, за наявністю вчених та інженерів – 29 місце;

– сировинно-ресурсна база для атомної, відновлюваної енергетики й точного приладобудування. В надрах України виявлено майже 20 тис. родовищ, з яких 8290 за 98 видами мінеральної сировини мають промислове значення;

– вигідне географічне розташування в євразійському просторі, де в середньо- й довгостроковій перспективі вагомість транспортних коридорів лише зростатиме [310].

Отже, Україна може досягти успіху в довгостроковому розвитку стійкої космічної діяльності, виходячи з багатогалузевої інфраструктури, наявних високопрофесійних фахівців, географічного розташування та природних ресурсів.

Але наявна структура національної економіки та й модель управління не спроможні забезпечити збалансований розвиток і зростання ВВП прискореними темпами [310]. Тому для створення необхідних умов і подолання наявних проблем у сфері космічної діяльності необхідно використовувати стало й у довгостроковій перспективі зазначені сильні сторони економіки, створити конкурентоспроможну та інноваційну космічну галузь.

Проаналізувавши міжнародні й національні нормативно-правові акти, думки різних науковців, пропонуємо розвиток космічної доктрини України поділити на два великих макроетапи: старий космос (old space) і новий космос (new space).

Етап old space розпочався з першої чверті XX ст. і мав наступні характерні ознаки:

- не було чіткого стратегічного бачення щодо освоєння космосу;
- був пов'язаний з ідею, що «космічна діяльність – це те, в чому широка публіка не бере участі». Громадському суспільству дозволено було спостерігати й аплодувати урядам, які використовують їхні податки для розвитку космічної діяльності. Тому всі стратегічні програми й плани були капітало- та наукомісткими, що невдовзі перетворилися у надзатратні;
- уряд країни залишається монополістом і ключовим замовником інновацій у сфері космічної діяльності.

Другий макроетап розпочався з початку ХХІ ст. під назвою *new space*. Це ідея, що космічна діяльність – така діяльність, в якій бере участь широка громадськість, а роль уряду полягає в тому, щоб забезпечувати державну політику для стимулювання розвитку сфери космічної діяльності та надавати її учасникам допомогу при реалізації космічних продуктів (технологій) і послуг.

На підтвердження того, що на сферу космічної діяльності не повинні витрачатися надресурси, що не ведуть до покращення добробуту всього населення, приведемо вислів американського вченого О. Вейнберга, директора Окриджської національної лабораторії, який визначав, що «... роблячи наш вибір, ми повинні пам'ятати досвід інших цивілізацій, ті культури, які витрачали занадто багато таланту на монументи, які не мали нічого спільного з реальним забезпеченням людського добробуту, зазвичай переживали чорні дні: історія говорить нам, що французька революція виявилася гірким плодом Версаля, що римський Колізей аж ніяк не допоміг відкинути варварів. Нам треба добре пам'ятати ці уроки історії: ми не повинні недалекоглядно прагнути до створення недовготривалих монументів великої науки, відволікатися від нашої справжньої мети, яка полягає в збагаченні та покращенні людського життя» [314].

Міжнародний космічний контекст швидко змінюється: глобальна конкуренція зростає, нові учасники привносять нові амбіції в космічну діяльність, вона стає все більш комерційною з більшою участю приватного

сектору. Основні технологічні інновації як-от цифровізація, мініатюризація, штучний інтелект або багаторазовий пусковий космічний апарат, порушують традиційні бізнес-моделі в космічному секторі, зменшуючи витрати на доступ і використання простору.

Отже, сьогодні приватний сектор у сфері космічної діяльності заповнює деякі технологічні прогалини, використовуючи концепцію нетрадиційного підходу до ризику для досягнення низької вартості космічних продуктів і послуг, враховуючи потреби споживачів. Але сфера космічної діяльності може досягти сталого розвитку тільки шляхом інституціоналізації космічних програм за допомогою створення економічно ефективною стратегічної дорожньої карти розвитку людського потенціалу й розроблення локалізованої космічної політики. Дорожня карта розвитку повинна насамперед враховувати, крім попиту й пропозицій, ще й безпековий фактор, іноваційність, інклюзивність, міжнародну кооперацію та екологічність.

Так, якщо в моделі *old space* (нестійкого розвитку) формування правових норм вимагало досить тривалого періоду часу, то в сучасному праві, що формується через сталий розвиток *new space*, норми будуть носити імперативно-випереджальний (превентивний) характер. На відміну від сучасного міжнародного й національно-державного права, які можна схарактеризувати в основному як «наздоганяюче право». Україна також намагається піти в напрямку сталого розвитку космічної діяльності через її демонополізацію та комерціалізацію шляхом залучення приватного сектору, але вона лише на початку зазначеного процесу. Адже лише наприкінці січня 2020 року набули чинності зазначені законодавчі зміни.

Усе вищенаведене дає можливість сформулювати наступні висновки щодо аналізу історико-правової природи вітчизняної космічної діяльності в умовах становлення нової космічної доктрини:

1) космічна діяльність складається з безлічі взаємопов'язаних парадигмальних аспектів: наукових, історичних, політичних, економічних, правових, науково-технічних і технологічних, екологічних та інших, що

охоплює повний життєвий макроцикл: від створення (зародження), розвитку й до сучасного стану;

2) для підтримки міжсферного балансу в процесі свого розвитку космічна діяльність вступає у взаємовідносини з іншими сферами діяльності, використовуючи різні масштаби (глобальний, міжнародний, національний), що відображаються у двох протилежних напрямках: з одного боку, вона взаємодіє з іншими сферами діяльності в усіх її аспектах, а з іншого – конкурує в боротьбі за обсяги ресурсів, що виділяються суспільством;

3) дослідження космічної діяльності дало можливість не тільки отримати нові наукові знання щодо історії розвитку наукової думки, закономірностей її становлення та функціонування, а й скоригувати розвиток у напрямі її ефективності й «корисності» для суспільства та одночасно мінімізувати негативні наслідки;

4) вітчизняній космічній діяльності за радянські часи були притаманні наступні ознаки: відсутність спеціального органу управління; нормативно-правове регулювання зазначеної діяльності здійснювалося не на підставі законів, а шляхом прийняття підзаконних нормативно-правових актів (постанови Ради Міністрів СРСР, накази ЦК КПРС і різних міністерств того часу). В різний час ракетобудування й інші види космічної діяльності перебували під керівництвом Міністерства загального машинобудування СРСР, Міністерства оборонної промисловості СРСР, Міністерства оборони СРСР і Ради Міністрів СРСР;

5) періодизацію становлення космічної доктрини можна представити у вигляді двох макроетапів: I) old space, що має два взаємопов'язаних періоди: перший – умовно з 20-х років XX ст., коли Україна перебуває у складі СРСР; другий – з 60-х років XX ст.; II) new space – з початку XXI ст.

Отже, лише після пізнання походження, виникнення, процесу утворення та особливостей космічної діяльності можна надавати рекомендації щодо вдосконалення певних явищ і процесів, а також створювати космічну доктрину. Надана авторська періодизація становлення

космічної доктрини на підставі узагальнення історико-правового розвитку космічної діяльності України, яка складається з двох макроетапів. Перший характеризується екстенсивним розвитком космічної діяльності (перша чверть XX ст. – початок XXI ст.), з'являються перші нормативно-правові акти й адміністративні органи, що покликані врегулювати сферу космічної діяльності, космічна діяльність має характер безмежної експансії космічного простору, витрачаються надресурси, існує державна монополія на космічну діяльність. Другий характеризується державною демонополізацією космічної діяльності й переходом до нового сталого розвитку, який забезпечується шляхом взаємодії всіх сил і чинників, що пов'язані з глобалізацією, космізацією, інноваційністю, інклюзивністю, відкритістю, безпековістю, екологічністю, а також шляхом використання нових технологій і процесів (ощадлива економіка, роботизація, штучний інтелект, мініатюризація тощо).

1.4 Стан наукової розробки космічної доктрини України

Наприкінці минулого століття під егідою Інституту держави і права ім. В. Корецького вперше в Україні було започатковано наукові дослідження в галузі космічного права. Точкою відліку цього процесу стало спільне рішення Національної академії наук України, Російської академії наук, Державного космічного агентства України (тоді – Національне космічне агентство України) та Російського аерокосмічного агентства від 2 червня 1998 року щодо створення при Інституті держави і права ім. В. Корецького НАН України Міжнародного центру космічного права (МЦКП) – єдиного спеціалізованого осередку космічно-правової науки на пострадянських теренах [144]. Очолили зазначений центр провідні фахівці з космічного права: директор – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії наук України та Міжнародної академії астронавтики Юрій Сергійович Шемшученко, заступник директора – академік Національної

академії правових наук України, член-кореспондент Міжнародної академії астронавтики, професор, доктор юридичних наук Наталія Рафаелівна Малишева.

Основними напрями діяльності стали: сприяння розвитку наукових досліджень у сфері космічного права в межах країн СНД; розв'язування фундаментальних і прикладних завдань з розроблення та застосування національного космічного законодавства держав-членів СНД з метою підвищення ефективності їхньої подальшої космічної діяльності; гармонізація національного космічного законодавства держав-членів СНД з міжнародним космічним правом; посилення співпраці з міжнародними організаціями, які займаються науковими дослідженнями й застосуванням космічного права; забезпечення правової підтримки Національних космічних програм України у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях; вивчення юридичних й адміністративних аспектів космічної діяльності; поширення знань про космічну діяльність і космічне право; розширення космічної діяльності й удосконалювання космічного права [159].

Під егідою Міжнародного центру космічного права проводиться низка наукових досліджень, аналіз яких показує, що пріоритетними напрямками виступають проблеми: обов'язкового космічного страхування при здійсненні космічної діяльності, безпека космічної діяльності, систематизація космічного законодавства України, космічне сміття та інші еколого-правові питання.

У межах проведених досліджень були захищені дисертації та здійснено низку публікацій. Дисертації були виконані за спеціальностями 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (І. Андрушко «Космічне право: поняття та зміст»), 12.00.03 цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право (В. Семеняка «Цивільно-правове регулювання страхування в сфері космічної діяльності» [262]), 12.00.06 земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право (А. Гурова «Правова охорона навколотземного

космічного простору від засмічення» [61]) та 12.00.11 міжнародне право (С. Негода «Правове регулювання міжнародних комерційних космічних проєктів» [169], О. Беглий «Правове регулювання світового ринку космічних послуг і технологій» [23], О. Стельмах «Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях» [288]). Але у жодній роботі космічна доктрина не була предметом дослідження. Зокрема, в роботі В. Семеняки й О. Стельмах частково предметом дослідження виступала космічна діяльність. Хоча зазначені роботи прямо не стосувалися теми нашого наукового дослідження, але враховуючи їхню фундаментальність і наукову новизну, були використані при написанні монографії.

Крім зазначених наукових доробок, за роки існування незалежної України дисертаційну роботу з юридичної галузі, де предметом дослідження частково виступала космічна сфера, було здійснено Ю. Утко-Масляник – «Правові аспекти співробітництва держав-членів Європейського Союзу в космічній сфері» (12.00.11 – міжнародне право) [318].

З галузі національна безпека, за спеціальністю 21.06.01 – екологічна безпека, виконали: Аль-Тамімі Рахім Касім Насер «Методика комплексної оцінки техногенного забруднення довкілля з використанням космічних систем спостереження» [8], Ламі Діа Джухі Хуссейн «Методика розробки системи мобільного екологічного моніторингу з використанням аерокосмічних технологій» [130], Є. Лоза «Удосконалення системи аерокосмічного екологічного моніторингу використанням спектрополяриметрів» [133], В. Фролов «Методологічні основи екологічного моніторингу навколосемного космічного простору» [322]. Зазначені роботи виконувалися на здобуття наукового ступеню кандидата чи доктора технічних наук, у них приділяли увагу здебільшого питанням технічного характеру: надання пускових послуг, обробки моніторингової інформації, визначення навігаційних параметрів стаціонарних і рухомих об'єктів тощо.

Окремо зазначимо, що ще десять років тому, в лютому 2010, академік НАН України, перший віцепрезидент НАН України В. Горбулін і член-кореспондент НАН України, доктор фізико-математичних наук О. Федоров опублікували в тижневику «Дзеркало тижня» спільну статтю «Космічна стратегія: не маєш своєї – стаєш частиною чужої» [54]. В цій публікації вони проголосили, що настав час вибору космічного майбутнього: треба починати готувати довгострокову стратегію та визначати орієнтири космічної діяльності. Також авторами були сформульовані основні підходи й аргументи, які повинні враховуватися при виробленні космічної стратегії, що потім лягли в основу «Концепції реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року», яка була затверджена Кабінетом Міністрів України [56]. Але практика приймати стратегічні документи й потім їх не виконувати, оскільки завжди не вистачає державних коштів, не може привести до тих результатів, які заявлені чи то у стратегіях, чи в концепціях. На жаль, такий стан речей існує в Україні не тільки у сфері космічної діяльності.

Отже, комплексні монографічні дослідження у зазначеній постановці – «космічна доктрина України» – як показав аналіз наукової літератури, ставляться та виконуються за даними автора здебільшого вперше. Тому при написанні роботи ми досліджували, аналізували й використовували праці закордонних авторів: фахівців з юридичної галузі, фахівців з філософії, космології, соціології, історії, військової справи, теорії права й держави, публічного адміністрування тощо.

Наприклад, з військової справи нами вивчався дослідницький документ «Космічна доктрина 21 століття», який був розроблений Роберт Д. Ньюберрі для випускників Науково-дослідного відділу Повітряного командно-штабного училища США. В зазначеному документі прямо вказувалося на те, що розроблена «доктрина включає принципи космічного управління, оперативного мистецтва ведення космічної війни та стратегії впровадження космічних сил» [447]. При написанні своєї роботи ми також використовували

праці інших дослідників – фахівців військово-повітряної доктрини: Р. Футрелл [401], Б. Посен [457], Д. Луптон [436]. Усі вони розглядали «військову доктрину» як частину великої стратегії, що має пряме відношення до військових засобів.

Автори фундаментального дослідження «Ескалація та стримування в другій космічній ері» Т. Гаррісон, З. Купер, Т. Робертс і К. Джонсон провели аналіз військово-космічних доктрин США та прийшли до висновку, що зараз у нас друга космічна ера, отже, правове регулювання космічної діяльності на підставі нормативно-правових актів, що приймалися у 60-ті роки минулого століття, вже не відповідає сучасним вимогам. Також автори проаналізували звіт Центру стратегічних і міжнародних досліджень (аналітичного інституту у США) й висунули тезу про те, що у другій космічній ері наявна військово-космічна доктрина США стримування зазнала кризи [410].

Так, усі дослідження космічної доктрини виконувалися з акцентом на військове призначення та не враховували її значення для стійкого інклюзивного та інноваційного розвитку космічної діяльності.

Місце й роль космосу в нашому житті, а також наявні процеси глобалізації, космізації та сталого розвитку досліджував у своїх роботах А. Урсул. Так, наприклад, у роботах з космоглобалістики він визначав, що у США вже кілька десятиліть розгортається нова доктрина – «геокосмополітики», яка логічно продовжує доктрину екстенсивної «геополітики», що базується на ідеї розширення життєвих кордонів у межах Землі. Ця «геокосмополітична» доктрина утворює зараз одну з найбільш екстравагантних складових частин американської стратегії неоглобалізму, що немає нічого спільного зі стратегією глобального переходу до сталого розвитку [313]. Крім того, автор має низку праць [315; 316], які з філософської точки зору обґрунтовують неосферну теорію, на підставі якої й повинен відбутися перехід до стійкого розвитку в умовах всеохопного проникнення космічних технологій у наше життя.

Інший автор, доктор філософських наук С. Кричевський [122; 123; 124; 125], у своїх роботах у проблемі міждисциплінарної постановки з позицій філософії науки й техніки, соціальної філософії розглядав методологічні, еволюційні, історико-технічні, історико-філософські, соціально-екологічні, управлінські, соціально-гуманітарні, соціокультурні, соціотехноприродні, футурологічні та інші аспекти аерокосмічної діяльності в соціоприродній парадигмі. Автором визначається, що в контексті міждисциплінарних досліджень і нової наукової картини світу у XXI столітті на порядку денному стоїть дуже складна проблема розроблення нової методології, яка охопить весь комплекс наукових знань у соціотехноприродній парадигмі, в єдності соціально-гуманітарних, технічних і природничих наук як основи нової міждисциплінарної науки XXI століття – «соціотехноприродознавства». В роботі «Аерокосмічна діяльність: філософсько-методологічний аналіз» [123] здійснена спроба міждисциплінарного аналізу сфери аерокосмічної діяльності в соціотехноприродній постановці, що дозволяє використовувати запропоновану методологію, отриману концептуальну модель і результати для дослідження інших технологічних сфер діяльності суспільства, а також може бути корисною для розв'язання проблем «людини майбутнього» та «сталого майбутнього».

Але найбільший вплив на світоглядні погляди автора щодо питань всеосяжного проникнення в наше повсякденне життя космічних технологій і послуг, на тлі якого відбувається космізація нашого суспільного життя, справили роботи доктора юридичних наук, професора С. Ударцева. В них професор розглядає питання щодо перспективних тенденцій в еволюції державності, враховувати які необхідно для успішного входження суспільства в космічне майбутнє, у зв'язку із прискореним розширенням космічної діяльності, яка має багатопланові зміни в умовах розпочатої четвертої промислової революції [307]. Здійснює аналіз і визначає, що сьогодні намітилася еволюція державності у зв'язку з розвитком космічної діяльності й активної участі в ній держави. Науковцем відзначається, що

паралельно з розвитком космічної сфери йде процес формування космічних аспектів діяльності сучасної держави й поступовий розвиток його в перспективі космічної держави, що координує державну й приватну космічну діяльність. Аналізуються також деякі аспекти можливої перспективної еволюції держави. Розглядаються основні природні (національні держави та їхні союзи, змішані – складена планетарна держава) й штучні варіанти формування космічної держави на прикладі невизнаного Космічного Королівства Asgardia [308], не виключається також гіпотетичний варіант зовнішнього космічного впливу в майбутньому на можливість прискорення створення космічної держави й впливу на її форми. Розглянуто можливі варіанти оформлення юридичного статусу космічної держави. Стверджується, що цю глобальну тенденцію в еволюції державності слід враховувати як в політичній і правовій доктрині, так і в довгострокових і середньострокових стратегічних документах і програмах розвитку сучасної держави [309].

Справедливим буде зазначити, що на формування змісту та постановку завдань дослідження великий вплив зробили роботи з теорії адміністративного права й публічного адміністрування. І хоча космічна доктрина вченими-адміністративістами не розглядалася, вони приділяли увагу публічному адмініструванню космічної галузі, досліджуючи його різні аспекти. Наприклад, Ю. Юринець [340] розглядала історичний аспект адміністративно-правового регулювання статусу Державного космічного агентства України та з'ясувала недоліки й суперечності такого регулювання. А. Зубко [513] на базі дослідження та аналізу позицій українських вчених-юристів, основ законодавства визначив адміністративно-правовий статус публічної адміністрації, яка здійснює адміністративно-правове регулювання у сфері космічної оборони України. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні, включно з космічною зброєю, розглядав заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор С. Діденко [392].

Зв'язок між адміністративним судочинством в Україні та космічним правом досліджував І. Смолій [472]. Він розглянув актуальні питання дотримання Україною міжнародних зобов'язань в адміністративному судочинстві, що мають пряме відношення до правового регулювання міжнародної співпраці з освоєння та використання космічного простору. Вчений зазначив, що міжнародна співпраця у сфері адміністративного судочинства є частиною міжнародної співпраці України в дослідженні та використанні космічного простору та передбачає неухильне дотримання загальноновизнаних принципів міжнародного права й космічного права. Вчений наголосив, що міжнародна співпраця в галузі космосу – це спільна й узгоджена діяльність уповноважених органів різних країн щодо реалізації інтересів особистості, суспільства, держави й міжнародної спільноти в певних сферах суспільної діяльності, регульована нормами міжнародного й внутрішньодержавного космічного права.

О. Світличний [483] проаналізував нормативно-правові акти, основні наукові думки й правові позиції юристів щодо діяльності різних держав у космічній галузі, діяльність Комітету з використання космічного простору в мирних цілях та його Юридичного підкомітету. Зробив висновок, що сьогодні базові акти міжнародного космічного права відстають від розвитку науково-технічного прогресу, а відповідні структури ООН не в змозі розв'язати всі нагальні проблеми космічної діяльності.

Доктор юридичних наук, професор, голова Академії адміністративно-правових наук, голова редакційної колегії наукового журналу *Advanced Space Law* В. Галуцько [408; 409] у своїх роботах комплексно проаналізував сучасні напрями розвитку космічного права. Дослідник визначив сучасні завдання космічного права: стандартизація правових космічних термінів, утвердження приватного космічного права, стимулювання залучення до космічних програм приватного капіталу, розроблення теорії права використання космічних тіл, врегулювання прав і законних інтересів

космічних туристів, розроблення погоджених світовою спільнотою санкцій за порушення космічного права, суб'єктів і процедур їхнього застосування.

Необхідно відзначити фундаментальне дослідження, яке дало поштовх теоретичному переосмисленню правової доктрини загалом і публічно-правової зокрема – це п'ятитомне видання «Правова доктрина України» [196], де у другому томі, за редакцією Ю. Битяка, розкривається зміст сучасних публічно-правових доктрин. У роботі детально проаналізовано тенденції розвитку конституційного, адміністративного, фінансового, міжнародного, інформаційного регулювання на сучасному етапі розвитку правової системи України. Значну увагу приділено характеристиці стану й динаміки розвитку українського законодавства, відображенню в ньому сучасних наукових уявлень. У виданні здійснені змістовні порівняльно-правові галузеві дослідження відповідних проблем, які відображають сучасні євроінтеграційні процеси в Україні [250].

В умовах комерціалізації космічної діяльності актуальними стають дослідження в зазначеній сфері, а також у сфері теорії та методології інноваційної діяльності. Вперше науково обґрунтував і системно проаналізував основні концептуальні проблеми правового регулювання міжнародних комерційних космічних проєктів у своєму дисертаційному дослідженні С. Негода [169]. Науковцем було розроблено систему заходів щодо створення ефективного правового режиму для міжнародних комерційних космічних проєктів. Крім того, досліджено принципово нову систему правовідносин у космічній діяльності, механізми забезпечення контролю та відповідальності, структуру та співвідношення регулюючих норм міжнародного й національного космічного права. Сформульовано наукові висновки й пропозиції з метою поліпшення правового регулювання міжнародних комерційних космічних проєктів.

О. Гавриш, С. Войтко, Ю. Бухун з'ясовували особливості синтезу проривних технологій космічної галузі на основі поєднання дослідницької, науково-технічної, виробничої та інвестиційної діяльності. Надали

характеристику технологічних укладів і циклів розвитку науки й економічного розвитку країн, описали, на рівні яких укладів знаходяться провідні країни світу. Проаналізували фінансування окремих заходів космічної програми України на 2013-2017 рр. – та побудували модель синтезу проривних технологій космічної галузі на основі поєднання дослідницької, науково-технічної, виробничої та інвестиційної діяльності, запропонувавши основні напрями й чинники, які впливають на розвиток проривних технологій і комерціалізацію космічної діяльності України [44].

Те, що космічні технології виступають економічним активом і цінним джерелом ноу-хау, використовуються багатьма провідними компаніями світу для виходу на світовий ринок з новими товарами й послугами за конкурентоспроможними цінами, доводив І. Дячук. Він зазначав, що діяльність у галузі передачі космічних технологій та вторинних продуктів і процесів приносить дивіденди на видатки в космічні НДДКР. Ефективне управління космічною діяльністю в масштабах держави стає можливим на основі стратегічних проєктів, до виконання яких залучено провідні сили національної економіки й інтелектуальний ресурс нації [85; 86].

Космічну діяльність як один з ключових чинників майбутнього стабільного економічного зростання України розглядали Л. Галкіна та Є. Чугунов. Авторами виділено й описано характерні особливості формування та розвитку космонавтики в Україні. Досліджено системні проблеми космічної галузі, наприклад, проблему «відтоку мізків», тобто відтоку фахівців за кордон; ефективного державного фінансування космічної галузі. Відзначено стан української космонавтики зараз. Узагальнено новий матеріал з досліджуваної теми й показано, що міжнародна космічна співпраця здатна сприяти розвитку космічної програми України [45].

Оскільки космічні послуги – це, по суті, новий економіко-правовий феномен в Україні, то, як випливає з аналізу наукової літератури, його аспекти мало вивчені й ще менше досліджені. Фрагментарно зазначений феномен вивчався фахівцями з різних галузей. Найбільш рання робота, в якій

з економічного боку розглядався ринок космічних послуг, це робота В. Преснякова і Л. Приснякової «Рынок запусков космических объектов (теория вопроса)» [199], в якій автори розробили математичну модель попиту й пропозицій ринкової економіки та ринку космічних послуг, а саме теоретичну формулу попиту у порівнянні з кривими попиту, отриманими фірмою «Боїнг». Він визначив рівноважну ринкову ціну, розглянувши динаміку космічного ринку. Розрахунки були проведені за параметрами, близькими до ринку космічних послуг.

Наприклад, автори статті «Де шукати Україні місце на світовому ринку супутникового спостереження Землі» [7] обговорювали можливість виходу України на міжнародний ринок послуг дистанційного зондування Землі шляхом створення всепогодної космічної системи широкооглядового спостереження Землі за допомогою удосконалених радіолокаторів бокового огляду. С. Войтко та Д. Григораш розглядали аспекти міжнародної співпраці України у сфері космонавтики й визначили нові можливі вектори співпраці зі світовими лідерами космічної галузі. Вони запропонували заходи з розвитку української космічної галузі й розширення діяльності на світовому ринку високотехнологічних послуг [41].

І. Дячук у статті «Глобалізація космічної промисловості: тенденції та перспективи» [86] на підставі аналізу динаміки ринкових показників світової космічної промисловості протягом останнього десятиріччя визначив загальні тенденції глобалізації основних складових цієї галузі; обґрунтував перспективи розвитку космічної інфраструктури й послуг для утримання авангардних позицій в економіці й бізнесі високотехнологічного виробництва.

Але, як ми вже зазначали, вищезгадані роботи мали фрагментарний характер. Найбільше ґрунтовне дослідження феномену «космічні послуги» з юридичної точки зору здійснив О. Беглий. У своєму дисертаційному дослідженні «Правове регулювання світового ринку космічних послуг і технологій» [23] автор науково обґрунтував концептуальні засади правового

регулювання світового ринку космічних послуг і технологій, провів системний аналіз правових механізмів і проблем регулювання. Також він дослідив принципово нову систему міжнародних відносин, які виникають внаслідок діяльності на світовому ринку космічних послуг і технологій, висвітлив комплекс публічно-правових і приватно-правових проблем, що існують у цій сфері відносин, а також правові питання інтеграції національної космічної галузі у світовий ринок.

Інноваційний аспект розвитку космічної галузі України в контексті тенденцій розвитку світового ринку космічних послуг був предметом дослідження вітчизняних авторів [43], які на основі концепції «проривних інновацій» [258] виокремлювали особливості інноваційного розвитку космічної галузі України. Одні автори, аналізували Державну космічну програму України, наявні проблеми її реалізації та запропонували пріоритетні напрями комплексного розвитку вітчизняної космічної галузі на основі комерціалізації інноваційних технологій [44]. Інші, аналізуючи наявні підходи міжнародних організацій та експертних агенцій до оцінювання рівня інтелектуалізації країн світу та дослідивши наявні показники стану інтелектуалізації в публікаціях Державної служби статистики України, визначили, що за сучасних умов підвищення рівня інтелектуалізації української економіки може відбутися, з одного боку, шляхом збалансування стану інтелектуалізації регіонів, з урахуванням їхнього наявного природо-ресурсного потенціалу, соціально-економічного стану й міжнародного руху людських ресурсів, а з іншого – завдяки впровадженню нових форм національної економічної політики розвитку людських ресурсів у сферах ІТ, інформаційних послуг, спорту, освіти, космічної індустрії, туризму [258].

При написанні розділу «Історико-правова природа вітчизняної космічної діяльності» були доречними роботи істориків, а саме: Ф. Саніна та О. Копил [259], які характеризували поняття науково-конструкторської школи й риси її лідера в ракетно-космічній техніці. Вони висвітлили основні етапи становлення й розвитку науково-конструкторської школи М. Янгеля, її

космічну діяльність, вплив на суміжників і спадкоємців. До 50-ліття ДБК «Південне» вийшли друком матеріали наукових читань з циклу «Видатні конструктори України». Їх видали під егідою Національно-технічного університету України «Київський політехнічний інститут» спільно з Державним політехнічним музеєм. Матеріали містили основні етапи розвитку ракетно-космічної галузі України та історію створення національних космічних програм. Вони висвітлювали наукову діяльність видатних творців ракетно-космічної техніки: С. Корольова, В. Глушка, М. Янгеля, О. Макарова, С. Конюхова. Крім того, наводили матеріали про розробку технології виготовлення шаруватих конструкцій для ракет й апаратів, що спускаються [77].

Д. Прошин [202] у роботі на здобуття ступеню кандидата історичних наук «Політика адміністрації Р. Рейгана в галузі дослідження і використання космічного простору (1981-1989 рр.)» вивчав та аналізував історичні передумови, ідейні засади, зміст і результати головних ініціатив космічної політики Р. Рейгана. Автор встановив, що історичною місією адміністрації Р. Рейгана в галузі космічних досліджень було виведення космічної програми США з періоду політичної невизначеності, що почався в 70-ті роки. В роботі показано, що попри на конкуренцію, яка розгорнулася між США, Західною Європою та Японією, попри ослаблення позицій США у низці напрямків космічної діяльності внаслідок недоліків американської політики, адміністрація Рейгана зберегла провідну роль США в галузі космічних досліджень. Зроблено висновок, що головним результатом міжнародної складової космічної політики Рейгана була орієнтація на взаємодію з іншими країнами з метою досягнення пріоритету США в космосі.

Цікавою роботою є дисертаційне дослідження О. Чернишової «Становление отечественной космонавтики: 1920-е–1950-е годы», в якій автор вперше здійснив спробу розглянути становлення космонавтики загалом, в сукупності та взаємозв'язку всіх її складових. Наявні прогалини в історії становлення ракетно-космічної галузі були заповнені дослідницею

шляхом залучення нових архівних джерел як відкритих, але раніше не опублікованих, так і нещодавно розсекречених, але які ще й досі знаходяться в обмеженому доступі, а також фото-, кіно- й фонодокументів, що залишалися раніше поза увагою істориків [331].

Філософські трактати також мали неабиякий вплив на концепційні аспекти досліджуваної проблематики. Наприклад, Т. Горбатюк [53] у дисертаційному дослідженні «Світоглядні парадигми космофізики: еволюціонізм проти космоцентризму» проведене філософське вивчення світоглядних парадигм космофізики, історичну динаміку яких розглянуто в контексті метaparadигми світодосягнення, яку запропоновано розуміти як форму інтеграції та структурування наскрізних тем космофізичних концептів. На підставі їх аналізу доведено, що визначальну роль як теоретичні засади здійснюють дві метaparadигми теоретико-фізичного знання: космоцентризм та еволюціонізм. З урахуванням трансформації історичного змісту космоцентризму є можливим виявлення його певних фундаментальних ознак, а саме: оформленість, диференційованість, структурність, спрямованість, досконалість, прогнозованість, сталість, самодостатність. Втрата світоглядної домінанти космоцентризму дозволяє виявити евристичний потенціал еволюціоністської метaparadигми, що є формою наукової самосвідомості постіндустріального соціуму та базується на його досягненнях: молекулярній біології, нанонауці, комп'ютерних науках. На підставі теоретичного аналізу базових концептів космофізики (від ньютонівського до інфляційного етапу космології) узагальнено світоглядні параметри сценаріїв еволюційного космосу. Викладено принципи космологічної еволюції Всесвіту, що розглянута як відкрита система, яка самоорганізується. Ці принципи можуть бути застосовані під час опису величезної розмаїтості процесів. Постфрідманівська репрезентація картини світу, що формується на засадах плюралізму у сприйнятті об'єктивної реальності, виявляє значення культури нелінійного мислення, яка аргументує

культурно-історичну зумовленість парадигм космофізики та їх трансформацій.

Отже, комплексні монографічні дослідження у зазначеній постановці, «космічна доктрина України», як показав аналіз наукової літератури, ставляться та виконуються вперше.

Так, усе вищенаведене дає можливість сформулювати наступні висновки щодо аналізу стану наукової розробки космічної доктрини України:

1) перші теоретичні здобутки в галузі космічного простору починаються з кінця минулого століття – зі створення Міжнародного центру космічного права. Пріоритетними напрямками дослідження Центру виступають проблеми обов'язкового космічного страхування при здійсненні космічної діяльності, безпеки космічної діяльності, систематизації космічного законодавства України, космічного сміття та інші еколого-правові питання;

2) основні науково-дослідні роботи (крім досліджень юристів) сучасних вчених в аналізованій сфері звернені до питань екологічної безпеки та екологічного моніторингу й мають технічний нахил: здійснення пускових послуг, обробки моніторингової інформації, визначення навігаційних параметрів стаціонарних і рухомих об'єктів тощо;

3) ще 10 років тому були здійснені спроби акцентувати увагу суспільства та влади на проблемах стратегічного планування розвитку космічної сфери. Окремі аспекти урядом були враховані під час розроблення «Концепції реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року», однак практика приймати стратегічні документи й потім їх не виконувати, оскільки завжди не вистачає державних коштів, не може привести до тих результатів, про які заявляють у стратегіях чи концепціях. На жаль, такий стан речей існує в Україні не тільки у сфері космічної діяльності;

4) під час розгляду питання про базу джерел аналізованої проблематики слід орієнтуватися з-поміж іншого й на праці закордонних

авторів: фахівців з юридичної галузі, фахівців з філософії, космології, соціології, історії, військової справи, теорії права й держави, публічного адміністрування тощо;

5) здебільшого всі наукові доробки у сфері вивчення космічної доктрини мали фрагментарний характер.

Отже, комплексні монографічні дослідження у зазначеній постановці, «космічна доктрина України», як показав аналіз наукової літератури, ставляться та виконуються вперше. Проведений аналіз репрезентує факт того, що на теренах адміністративно-правової науки всі дослідження, які побічно чи суміжно спрямовані на вивчення космічної доктрини, виконувалися з акцентом на військовому призначенні та не враховували її значення для стійкого інклюзивного та інноваційного розвитку космічної діяльності. Попри увагу до адміністративно-правового регулювання космічної галузі з боку вчених-адміністративістів і вчених з інших галузей права й управління, необхідність дослідження адміністративно-правового механізму реалізації Космічної доктрини є актуальною.

1.5 Значення керівних принципів забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності для оновлення Космічної доктрини України

Після запуску в космічний простір штучних супутників виникла об'єктивна необхідність систематизованого, комплексного, планового й виваженого дослідження космічного простору на основі певних, визнаних світовою спільнотою, норм права. Зокрема, у другій половині ХХ століття, так звані космічні держави, які мали реальний чи потенціальний ресурс запускати космічні апарати, почали підписувати міжнародні космічні договори, які утворили норми міжнародного космічного права. Майже шість

десятиліть вони забезпечували правове регулювання дослідження та використання космічного простору.

Водночас треба зазначити, що ці договори за своєю суттю є принципами-нормами. Для їх виконання не було створено «космічної поліції» та «космічного суду». Єдиним дієвим засобом впливу за порушення норм міжнародного космічного права мали б бути санкції, які до держави порушника могла б застосувати Рада безпеки ООН. Попри таку міжнародно-правову недосконалість, жодна країна їх формально не порушила до сьогодні. Це пов'язано не тільки з високою міжнародно-правовою культурою керівників космічних держав, а й з тим, що принципи-норми міжнародного космічного права є дуже розмитими, що надає можливість космічним державам здійснювати діяльність у космосі, формально не порушуючи норми міжнародного космічного права.

У 1959 році сталася визначна подія – в ООН створили Управління з питань космічного простору (UNOOSA) [403]. Тим самим було визначено необхідність міжнародної співпраці в космічному просторі. Майже через 10 років, у 1967 році, було вперше ухвалено конкретну угоду про освоєння космосу – Договір про принципи, що регулюють діяльність держав у дослідженні та використанні космічного простору, включно з Місяцем та іншими небесними тілами (TPGASEUOS) [154]. Цей нормативно-правовий акт стосувався саме космосу і встановлював правові засади регулювання його простору, однак визначальна його спрямованість була направлена на встановлення принципів діяльності держав. З цього виходить, що була застосована «недо-монополістична» модель врегулювання космічних відносин, де фактично була здійснена спроба зафіксувати міжнародний режим здійснення розвідувальних робіт космічного простору без встановлення відповідних механізмів тотального регулювання шляхом декларування основоположних засад здійснення такої діяльності.

У будь-якому разі, ухвалення Договору про космос ознаменувало два важливі моменти в історії міжнародного права, а саме: офіційне визнання

існування окремого правового режиму реалізації космічної діяльності; створення першого нормативного документа, який проголошує космос і його небесні тіла цінністю й благом людства. Значення Договору про космос підтверджується його сучасним характером навіть через п'ять десятиліть після набрання ним чинності завдяки його загальному комплексу принципів.

Аналізований Договір про космос був значною мірою заснований на Декларації правових принципів, що регулюють діяльність держав з дослідження та використання космічного простору, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю, але до нього було додано кілька нових положень і він був відкритий для підписання трьом урядам-депозитаріям у січні 1967 року, а набрав чинності в жовтні 1967 року [154].

У зв'язку з тим, що Договір про космос був підписаний у період зародження національної космічної діяльності та призначався для розв'язання питань, які можуть виникнути у процесі розвитку космічних технологій, за своєю суттю він мав загальні положення. Його норми деталізувалися та уточнювалися пізніше з прийняттям інших космічних нормативно-правових актів: Угоди про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених у космічний простір № 2345 (XXII) від 1967 року, Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами №2777 (XXVI) від 1971 року й Конвенції про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір №3235 (XXIX) від 1974 року тощо.

Однак, попри це, Договір про космос все ще служить основою для національного космічного законодавства, створеного за останні пів століття. Він є фундаментом міжнародного космічного права. Вся національна космічна діяльність підпадає під дію цього договору.

Для наочності зазначимо, що основоположними принципами діяльності держав з дослідження та використання космічного простору є наступні: 1) реалізація діяльності здійснюється на благо й в інтересах усіх країн, є надбанням всього людства; 2) космічний простір є вільним для дослідження

та використання всіма державами; 3) космос і його небесні тіла не підлягають національному присвоєнню ані шляхом проголошення на них суверенітету, ані шляхом використання чи окупації, ані будь-якими іншими засобами; 4) держави не повинні розміщувати ядерну чи зброю масового знищення на орбіті або на небесних тілах, розміщувати їх у космічному просторі будь-яким іншим способом; 5) Місяць й інші небесні тіла будуть використовуватися лише в мирних цілях; 6) астронавти будуть вважатися посланниками людства; 7) держави несуть відповідальність за національну космічну діяльність, здійснювану урядовими або неурядовими організаціями; 8) держави несуть відповідальність за шкоду, заподіяну їхніми космічними об'єктами, а також держави повинні уникати шкідливого забруднення простору [154].

Отже, бурхливий розвиток дослідницької та пізнавальної діяльності космічного простору спонукав міжнародну спільноту до активних дій у площині нормативного врегулювання діяльності держав у цій сфері. Задекларовані принципи є нічим іншим як наднаціональним джерелом космічного права, що й започаткувало його як галузеву та наукову течію.

Зрозуміло, що вищенаведені джерела норм міжнародного космічного права не враховують сучасні виклики. Очевидно, що суспільство, держава й космічна діяльність не є статичними, й коли вони змінюються, нормативні акти часто залишаються як «жорстка екзоструктура», що більше не підходить під наявну модель регулювання космічних відносин. Зокрема, до таких викликів належать: визначення меж космічного простору, мінімізація космічного сміття, регулювання права власності на космічні ресурси та деякі інші.

Тож нормативна база космічного міжнародного права потребує оновлення, оскільки більше не контролює динаміку космічної діяльності. Зрозуміло, що від прийняття перших актів космічне законодавство поступово оновлюється, про що свідчить наявність відносно сучасних міжнародних актів. Однак більшість сучасних питань досі знаходяться поза увагою

міжнародного космічного права, оскільки виходять за межі його предметного поля.

Отже, міжнародні норми дослідження та використання космічного простору за своєю суттю є міжнародними гарантіями освоєння космічного простору – сукупністю сталих правил, що репрезентують свободу космосу та його небесних тіл від будь-яких конфліктних ситуацій, що ґрунтуються на обов'язку відповідальності за неправомірність дій, зокрема за порушення порядку здійснення дослідницької діяльності й використання космічного простору не за призначенням. У сучасній парадигмі наукових знань про космос вони мають бути оновленими в аспекті своєї гнучкості й пристосованості до практичних викликів сьогодення.

Відповідно, якими є основні завдання правового регулювання космічної діяльності на сучасному етапі?

За нашим баченням, це: забезпечення безпеки (англ. – security) у військовому аспекті, захищеності (англ. – safety) людей і природного середовища та досягнення стійкості (англ. – sustainability) у використанні космічного простору в довгостроковій перспективі. Всі три завдання взаємопов'язані й доповнюють одне одного [326, с. 55]. Стійкість або її відсутність – це складна й динамічна особливість спільнот і регіонів. Це і процес, і результат, який вимагає від нас здатність передбачити загрози, зменшити вразливість, мобілізувати свої ресурси й активи та планувати краще майбутнє.

Дискусії щодо балансу між безпековими факторами, економічним розвитком і міжнародним захистом навколишнього середовища, які почалися ще в 1970-х роках, не привернули загальної уваги, аж поки в 1987 році концепцію стійкого розвитку вперше було використано у відомій доповіді Брундтланда. В ній вказувалося, що цей розвиток повинен відповідати потребам сьогодення, належно враховувати потреби майбутніх поколінь, а далі наводилося визначення, що стійкий розвиток – це розвиток, який відповідає потребам сьогодення без шкоди здатності майбутніх поколінь

задовольняти власні потреби [463, с. 41]. Це визначення містить у собі два ключових поняття: поняття «потреби», зокрема, найважливіші потреби бідних у світі, яким слід надати пріоритет; й ідея обмежень. Технології повинні задовольняти й враховувати теперішні та майбутні потреби.

Після цього поняття «стійкий розвиток» з'явилося в різних міжнародних документах [83], в науковій літературі [425], де воно розглядалося з різних точок зору й навіть було визнано як загальний принцип в 1990-х роках в ЄС (у преамбулі до Угоди щодо створення ЄС зазначено, що «... зберігати, охороняти та покращувати якість довкілля та забезпечувати розумне та раціональне використання природних ресурсів необхідно здійснювати на основі принципу стійкого розвитку») [377].

Глобальне поширення стійкого розвитку в поєднанні з несприятливими змінами космічного середовища в 1990-х роках привернули увагу вчених і практиків [440, с. 84] космічної спільноти. На порядку денному, крім проблем використання космічного простору у військових цілях, зменшення космічного сміття та врегулювання космічного трафіку, довгострокового дослідження та використання космічного простору, також існували й інші проблеми: космічна погода, ядерне забруднення та радіочастотні перешкоди. Що ще більш важливо, ці питання були більш-менш пов'язані одне з одним, але для їх розв'язання не було розроблено оптимального механізму. Тому виникла потреба в розробленні нової концепції, яка охоплювала б і зачіпала всі вищезгадані питання.

Отже, при розробленні нової космічної доктрини необхідно не тільки дотримуватися балансу між здійсненням космічної діяльності й захистом космічного середовища, а й вносити питання сталого розвитку на Землі. Це слушна думка, оскільки космічна діяльність, яка не може дати реальних або потенційних соціально-економічних переваг людству в довгостроковій перспективі, не має сенсу. Тому, починаючи з 2000-х років, у Комітеті з використання космічного простору в мирних цілях велася дискусія щодо оновлення основних базових принципів освоєння космосу.

Як результат, до порядку денного засідань Комітету ООН з космосу у 2010 році був внесений проєкт «Довгострокова стійкість космічної діяльності» [350], в рамках якого були засновані чотири групи експертів для розгляду наступних тем: підгрупа А – «Стійке використання космічного простору на підтримку сталого розвитку на Землі» (Sustainable Space Utilization supporting Sustainable Development on Earth); підгрупа В – «Космічне сміття, космічні операції та засоби сприяння спільному забезпеченню поінформованості щодо ситуації в космосі» (Space Debris, Space Operations and Tools to support Collaborative Space Situational Awareness); підгрупа С – «Космічна погода» (Space Weather); підгрупа D – «Нормативні режими й керівництва для учасників космічної діяльності» (Regulatory Regimes and Guidance for Actors In the Space Arena) [138].

А вже у вересні 2015 року ООН приймає знаковий документ – «Порядок денний в галузі розвитку до 2030 року», в якому була визначена дорожня карта сталого розвитку світового суспільства, що складалася з 17 цілей – «Цілей сталого розвитку» (ЦСР), які мають бути досягнуті в кожній країні до 2030 року [491]. Зазначені цілі є продовженням «Цілей розвитку тисячоліття» (ЦРТ) [351] і продовжують напрям у подоланні бідності у світі та мають набір унікальних інструментів, що допоможуть розв'язати проблеми, пов'язані з захистом планети від негативного впливу, рівного доступу до ресурсів, задоволення низки соціальних потреб тощо.

Для впровадження заявлених ЦСР у космічну діяльність при ООН була створена Робоча група з довгострокової стійкості космічної діяльності. В рамках роботи зазначеної групи були узгоджені дванадцять «Керівних принципів забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності», які були озвучені на п'ятдесят дев'ятій сесії засідання Комітету з використання космічного простору в мирних цілях у 2016 році [352].

Представники країн, які були присутні на п'ятдесят дев'ятій сесії, підтвердили свою прихильність до прийнятих раніше принципів дослідження

та використання космічного простору в мирних цілях і наголосили на їхній важливості [352].

Деякі делегації висловили думку, що заходи з забезпечення транспарентності та зміцнення довіри можуть зробити важливий внесок у підвищення безпеки, надійності та стійкості діяльності в космічному просторі. Для зміцнення міжнародної співпраці в космосі, встановлення стандартів відповідальної поведінки в усьому спектрі космічної діяльності, прийняття зобов'язань дотримуватися принципу невторчання в мирні дослідження та використання космічного простору, сприяння справедливому доступу до космічного простору й підвищення прозорості космічної діяльності, було б вірно розробити оновлену угоду про космос, перемовини щодо якої слід провести в рамках ООН [352].

Попри вищезазначені заяви більшості країн, домовленість була досягнута лише щодо дванадцяти КПЗДСКД. Стосовно інших принципів ще й досі ведуться перемовини. Наприклад, щодо преамбули та ще дев'яти принципам дійшли згоди у 2018 році на п'ятдесят п'ятій сесії Науково-технічного підкомітету Комітету з використання космічного простору в мирних цілях [353]. Як і всі раніше прийняті міжнародні принципи, КПЗДСКД мають добровільний характер. Але висловлюється надія, що держави розуміють значення прийнятих принципів для теперішнього та майбутніх поколінь, які закладають основу для створення оновленої космічної доктрини.

Станом на початок 2020 року в частині «А» КПЗДСКД містяться попередньо узгоджені тексти 21 принципу, а в частині «В» – тексти 7 керівних принципів, інші ще на стадії обговорення. Для більшої наглядності ми групували усі принципи у таблицю.

Частини КПЗДСКД	Узгоджені тексти	Неузгоджені тексти
Преамбула	Довгострокова стійкість космічної діяльності	

	<p>визначається як здатність підтримувати здійснення космічної діяльності надалі до нескінченності таким чином, щоб забезпечувати досягнення цілей справедливого доступу до вигод від дослідження та використання космічного простору в мирних цілях, щоб задовольнити потреби нинішніх поколінь, зберігаючи при цьому космічний простір для майбутніх поколінь.</p>	
<p>Частина А <i>I. Контекст керівних принципів забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності.</i></p>	<p>А. Вихідна інформація (1-4); В. Визначення, цілі та сфера охоплення керівних принципів (5-13); С. Статус керівних принципів (14-15); Д. Добровільне застосування керівних принципів (16-20); Е. Огляд здійснення та оновлення керівних принципів (21-24).</p>	
<p>Частина А <i>II. Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності.</i></p>	<p><i>А. Директивна й нормативна основа космічної діяльності.</i> Керівні принципи: 1. Прийняття, перегляд і зміна, за необхідності, національних систем правового регулювання космічної діяльності (1.1-1.4); 2. Облік низки елементів при розробленні, перегляді або зміні, за необхідності, національних систем правового регулювання космічної діяльності (2.1-2.2); 3. Нагляд за національною космічною діяльністю (3.1-</p>	<p><i>А. Директивна й нормативна основа космічної Діяльності.</i> Керівний принцип 7 Встановлення зобов'язання в рамках національної правової системи та/або основ політики здійснювати космічну діяльність суто в мирних цілях.</p>

	<p>3.5);</p> <p>4. Забезпечення справедливо-го, раціонального й ефективного використання радіо-частотного спектра та різних ділянок орбіт, на яких експлуатуються супутники (4.1-4.6);</p> <p>5. Обговорюють об'єднання настанов 5 й 6 принципів;</p> <p>6. Удосконалення практики реєстрації космічних об'єктів (6.1-6.9).</p>	
<p>Частина В <i>Безпека космічних операцій.</i></p>	<p>Керівні принципи:</p> <p>11. Надання оновлюваної контактної інформації та обмін інформацією про космічні об'єкти та події на орбіті (11.1-11.5.);</p> <p>12. Підвищення точності орбітальних даних про космічні об'єкти та вдосконалення практики й підвищення корисності обміну орбітальної інформації про космічні об'єкти (12.1-12.2);</p> <p>13. Сприяння збору, колективному використанню та поширенню даних моніторингу космічного сміття (13.1);</p> <p>14. Проведення оцінки зближення космічних об'єктів на всіх орбітальних етапах керованого польоту (14.1-14.5);</p> <p>15. Розробка практичних підходів до проведеної до запуску оцінки зближень (15.1-15.7);</p> <p>16. Обмін оперативними даними й прогнозами щодо космічної погоди (16.1-16-</p>	<p>Керівний принцип 8 Введення в практику заходів операційного та технологічного характеру для безпечного проведення космічних операцій, пов'язаних зі зближенням.</p> <p>Керівний принцип 9 Підвищення обізнаності щодо не обхідності виключити використання продуктів інформаційно-комунікаційних технологій, що загрожують надійності та безпеці космічних об'єктів і пов'язаного з ними обладнання або</p> <p>Приділення уваги заходам щодо розв'язання завдання перешкоджання зловмисному використанню інформаційно-комунікаційних технологій з метою зниження надійності й безпеки космічних об'єктів і</p>

	<p>7);</p> <p>17. Розробка моделей космічної погоди й механізмів її прогнозування, збір інформації про сформовану практику у сфері зменшення впливу космічної погоди (17.1-17.7);</p> <p>30. Проектування та експлуатація космічних об'єктів незалежно від їхніх фізичних та експлуатаційних характеристик (30.1-30.3);</p> <p>31. Вживання заходів з обліку ризиків, пов'язаних з неконтрольованим поверненням в атмосферу космічних об'єктів (31.1-31.6);</p> <p>32. Дотримання заходів обережності при використанні джерел лазерного випромінювання, що проходить через космічний простір (32.1).</p>	<p>пов'язаного з ними обладнання.</p> <p>Керівний принцип 10 Введення в практику заходів для безпечного проведення діяльності, пов'язаної з навмисною зміною природного космічного середовища, або</p> <p>Недопущення негативних побічних ефектів у зв'язку з використанням засобів впливу на природне космічне середовище в мирних цілях.</p> <p>Керівні принципи 18+19 Забезпечення [збереження й безпеки] [захисту] наземної інфраструктури підтримує функціонування орбітальних систем.</p> <p>Керівний принцип 20 +21+(частково) 22 Дотримання процедур підготовки та здійснення операцій з активного видалення [та навмисного знищення] космічних об'єктів.</p> <p>Керівний принцип 22 Розробка процедур здійснення космічної діяльності, пов'язаної з незареєстрованими об'єктами.</p>
<p>Частина С. <i>Міжнародна співпраця, створення потенціалу й</i></p>	<p>Керівні принципи: 23. Заохочення та сприяння розвитку міжнародної співпраці на підтримку</p>	

<i>інформативність.</i>	<p>довгострокової стійкості космічної діяльності (23.1);</p> <p>24. Обмін досвідом тих, хто має відношення до довгострокової стійкості космічної діяльності, та розробка у відповідних випадках нових процедур для обміну інформацією (24.1-24.2);</p> <p>25. Сприяння та підтримка створення потенціалу (25.1-25.4);</p> <p>26. Підвищення інформованості щодо космічної діяльності (26.1-26.4).</p>	
<p>Частина D. <i>Науково-технічні дослідження та розробки.</i></p>	<p>Керівні принципи:</p> <p>27. Заохочення та підтримка вивчення й розробки методів підтримки сталого дослідження та використання космічного простору (27.1-27.5);</p> <p>28. Вивчення та розгляд нових заходів, що дозволяють впоратися з засміченістю космічного простору в довгостроковій перспективі (28.1-28.5).</p>	

Таблиця 1

Як видно з представленої таблиці, найбільше дискусій виникло з приводу питань, що пов'язані з нормативним регулюванням комплексу ключових аспектів безпеки космічних операцій. А саме тих, що стосуються безпечного проведення операцій з активного видалення або знищення в екстрених випадках космічних об'єктів, щодо цілої низки інших запобіжних заходів і самообмежень, які державам варто було б в порядку доброї волі застосовувати в інтересах операційної безпеки в космосі.

Адже унікальна природа космічного середовища означає, що космічна діяльність будь-якого учасника легко впливає на діяльність інших. Наприклад, космічне сміття, незалежно від країни його походження, є серйозною загрозою безпечній експлуатації для кожного створеного космічного об'єкта та того, який був чи буде запущений у космічний простір. Тому співпраця та координація між усіма космічними суб'єктами необхідна для успішного виконання низки питань з його недопущення та знешкодження. Крім того, космічний простір є суспільним надбанням, який доступний кожному, тому вимагає узгодження правил для усунення потенційних зіткнень через кількість супутників, що зростає. У цьому сенсі ООН повинна прийняти правила для координації космічної діяльності своїх країн-членів.

Слід також звернути увагу на те, що «стійкість» повинна включати не тільки технічну складову, а й політичну волю. Тобто не лише повинна існувати технічна можливість дослідження та використання космічного простору в довгостроковій перспективі, а й повинна бути політична готовність зробити це. В цьому випадку КПЗДСКД представляє концепцію, яка включає п'ять правових елементів сталого розвитку: принцип рівності, невиснажливого використання, рівності між поколіннями, інтеграції (кооперації) та освоєння космічного простору в мирних цілях. Всі вони тісно пов'язані між собою та з уже наявними міжнародними стандартами космічної діяльності. Коротко зупинимося на кожному з них.

По-перше, принцип рівності встановлюється для забезпечення рівного доступу до дослідження та використання космічного простору всіма учасниками. Зокрема, учасник космічної діяльності повинен використовувати космічні ресурси так, щоб враховувати потреби інших сучасних учасників, а саме країн, що розвиваються.

По-друге, принцип невиснажливого використання спрямований на те, щоб експлуатація та використання космічних ресурсів здійснювалися «стійким», «розумним», «раціональним», «мудрим» і «належним» чином.

По-третє, принцип рівності поколінь встановлюється для збереження космічного середовища та космічних ресурсів так, щоб враховувати потреби й інтереси майбутніх поколінь.

По-четверте, принцип інтеграції (кооперації) встановлює, що космічна діяльність повинна вестися так, щоб підтримувати баланс між «цілями щодо доступу до дослідження та використання космічного простору» й «необхідністю захисту космічного середовища».

Принцип мирних цілей означає, що дослідження та використання космічного простору здійснюються лише в мирних цілях, що є основною характеристикою космічної діяльності відповідно до Договору про космос та є одним з його базових принципів.

Тож, як уже зазначалося, керівні принципи є добровільними нормами, а не обов'язковими законами. Однак впровадження їх, у деякому сенсі, може бути більш ідеальним способом розв'язання складних проблем, пов'язаних з космічною діяльністю. Оскільки наразі не було укладено жодної міжнародної угоди для розв'язання зазначених проблем, а прийняття договору, який би влаштував усіх учасників, вимагає тривалої дискусії серед зацікавлених сторін, розробка національних космічних доктрин на основі режиму КПЗДСКД від низу до верху може допомогти створити стійку міжнародну космічну доктрину та прийняти нову космічну Конвенцію, яка буде підписана більшістю країн, а в ідеалі – всіма.

Ідея перетворити космічну діяльність на сталу космічну доктрину знаходить своє підтвердження й в інших міжнародних документах і програмах. Так, на Міжнародній конференції «ЮНІСПЕЙС + 50» [354] Комітет ООН з космосу сформулював сім пріоритетних тем в питаннях використання космічних технологій для сталого розвитку, які являють собою: глобальне партнерство в галузі космічних досліджень та інноваційної діяльності; врегулювання правового режиму космічного простору та глобального управління; активізацію обміну інформацією про об'єкти та події в космосі; створення міжнародної рамкової основи для служб космічної

погоди; розширення космічної співпраці в інтересах світової охорони здоров'я; міжнародну співпрацю з метою формування стійкого до зовнішніх впливів суспільства, що використовує технології з низьким рівнем викидів; розвиток потенціалу у XXI столітті.

Наступного року на шістдесят другій сесії, яка проходила у Відні 12-21 червня 2019 року, був прийнятий стратегічний документ – проект порядку денного «Космос-2030» та план його реалізації. Зазначений документ був представлений як всеосяжна та перспективна стратегія, спрямована на закріплення та посилення вкладу космічної діяльності й космічних технологій у здійснення глобальних програм і розв'язання питань забезпечення довгострокового сталого розвитку в інтересах усього людства [355].

Отже, забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності вимагає зусиль на національному, регіональному й глобальному рівнях. Тобто зусилля, що вживаються регіональними міжурядовими організаціями, можуть бути одним з трьох основних способів зміцнення, використовуючи регіональний рівень, доповнюючи тим самим національні та глобальні зусилля. Адже співпраця на регіональному рівні на практиці видається більш ефективною, ніж на глобальному рівні, оскільки часто існує менше конфліктів інтересів (геополітичних, культурних чи економічних).

Про це неодноразово говорилося на засіданнях Комітету з використання космічного простору в мирних цілях, де відзначали постійний прогрес щодо низки спільних зусиль, які на міжнародному, регіональному та міжрегіональному рівнях докладають різні учасники, адже така співпраця необхідна для більш ефективного використання космічного простору в мирних цілях і для сприяння розвитку державами власного космічного потенціалу [356].

Як приклад успішної взаємодії з метою досягнення загальних цілей в області космічних досліджень можна навести діяльність Європейського космічного агентства (ЄКА), яке було засновано 30 травня 1975 року [487].

ЄКА керує космічною програмою Європи, а його щорічний бюджет у 2019 році становив близько 6,2 мільярда доларів. Його місією є розвиток космічного потенціалу Європи та використання космічних досліджень на користь громадян Європи й світу. Організація має 22 держави-члени [418]. Крім того, Агентство допомагає в управлінні багатьма найактуальнішими політичними питаннями, як-от: зміни клімату, енергопостачання, морський розвиток і безпека морів, включно з Арктикою, переміщення населення, охорона здоров'я, мобільність, освіта й інформаційне суспільство. Тим самим воно максимізує інтеграцію космосу до європейського суспільства й економіки [397].

Також необхідно зазначити, що заходи з публічного адміністрування промислової політики націлені на недопущення порушення прав і законних інтересів партнерів при реалізації ними договірних відносин з космічними промисловими суб'єктами, які не входять до складу ЄКА. Для виконання зазначеного держави-члени мають контролювати, щоб багатосторонні космічні проєкти, які вони здійснюють з державами, що не є членами-учасниками ЄКА, не завдавали шкоди науковим, економічним або промисловим цілям ЄКА. Крім зазначеного, кожна держава-учасниця ЄКА зобов'язана надавати можливість космічним компаніям інших держав брати участь у нових проєктах – такий підхід забезпечує залучення до космічної діяльності компанії усіх без винятку країн-учасниць.

Отже, зазначений підхід до адміністрування виконання космічних проєктів державами-учасницями за солідарним принципом дає рівні можливості для реалізації космічних програм різних країн.

Окремо необхідно зазначити про необхідність заохочення й стимулювання співпраці між урядами та неурядовими юридичними особами для досягнення Керівних принципів забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності. Адже неурядові юридичні особи, зокрема й професійні й галузеві асоціації та академічні інститути, можуть відігравати важливу роль у підвищенні обізнаності міжнародної громадськості щодо питань,

пов'язаних з космічною діяльністю, а також щодо популяризації практичних заходів для її покращення. Неурядові юридичні особи можуть також відігравати важливу роль в об'єднанні зусиль зацікавлених сторін для вироблення загальних підходів до деяких аспектів космічної діяльності, які можуть сприяти підвищенню довгострокової стійкості космічної діяльності [462].

Подолання недостатньо серйозного ставлення різних національних держав до місця й ролі космічної діяльності при формуванні власної доктрини її розвитку, організації взаємодії національних космічних програм, заснованих на абсолютно різних принципах, є непростим завданням. Для розв'язання поставлених проблем ЄКА стимулює створення академічних центрів, університетів і шкіл. Прикладом такої діяльності є співпраця з Міжнародним космічним університетом (далі МКУ) у м. Іллькірх-Граффенстадені (Бас-Рейн, Франція) [488], який навчає майбутніх лідерів світової космічної спільноти, надаючи міждисциплінарні освітні програми студентам і космічним професіоналам у міжнародному, міжкультурному середовищі. МКУ також виступає нейтральним міжнародним форумом для обміну знаннями й ідеями щодо складних питань, пов'язаних з космічними програмами. Його програми забезпечують отримання студентами важливих навичок, необхідних для майбутніх космічних ініціатив у державному й приватному секторах. МКУ є приватним некомерційним закладом, офіційно визнаним інститутом вищої освіти у Франції Міністерством освіти Франції (указ MENS0400386A від 27 лютого 2004 р. [396]), він також визнається іншими агенціями та університетами [488].

Спираючись на вже здобуті спеціалізовані знання, МКУ пов'язує це з усіма аспектами, що впливають на успішний результат розвитку й використання космічного простору. В МКУ підходи до формування програм:

- а) міжпредметні – навчальні програми охоплюють усі дисципліни, що стосуються космічної наукової, інженерної, економічної, регуляторної, політичної та організаційної діяльності, надають студентам багатовимірну

перспективу, життєво важливу для розуміння й ефективного розв'язання складних питань розвитку та використання простору; б) міжнародні – глобальні можливості мереж та інтенсивна практика роботи в командному колективі дають перевагу його різноманітній студентській діяльності при виконанні конкурентних і міжнародних космічних програм; в) міжкультурні – взаємодія з людьми різного походження з різноманітними підходами до розв'язання проблем й інколи конфліктних цілей готує студентів до полікультурного середовища сучасної світової космічної спільноти.

Досвід підтримки академічних кіл показує, що потреба у фахівцях, що орієнтуються в усьому комплексі проблем космічної діяльності, буде зростати у всьому світі у зв'язку з розвитком світового ринку комерційних космічних товарів і послуг [295] та впровадженням нової космічної доктрини на підставі керівних принципів забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності.

У найближчі десятиліття планується величезна кількість дивовижних космічних проєктів. І національні космічні агенції, і приватні компанії озвучили плани повернути людство на Місяць і навіть привезти перших людей на Марс. Багато з цих програм значною мірою покладаються на глобальні партнерські стосунки, особливість яких лише зростатиме в майбутньому, оскільки складність і вартість запланованих проєктів постійно зростають. Ще одним важливим кроком у наступні десятиліття буде постійна комерціалізація космічної діяльності, яка відкриє простір для приватного сектора й тим самим зробить його доступним для значно ширшого кола учасників.

Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності повинні стати нормативною основою нової космічної доктрини, розробка якої на підставі універсальних міжнародних принципів є запорукою безпеки, стабільності й поступального розвитку світової космічної діяльності в довгостроковій перспективі, що є головною метою світової космічної спільноти [40, с. 138].

Також при виробленні оновленої космічної доктрини необхідно враховувати специфіку космічної діяльності, те, що вона може мати певні нормативні обмеження, які повинні відповідати міжнародному виміру й визначати роль кожного учасника з урахуванням певних особливостей.

Зокрема, нормативні обмеження наступні: сьогодні більшість зацікавлених сторін погоджуються щодо необхідності певного рівня загальних обмежень чи принаймні створення стимулів для досягнення цілей безпеки в космосі й сталого розвитку. Однак природа, обсяг і суворість цих обмежень, очевидно, є досить спірними й неоднозначними.

У міжнародному вимірі: більшість зацікавлених сторін також погоджуються з тим, що для повного ефективного підходу до врегулювання космічної діяльності потрібні скоординовані й всеосяжні зусилля всіх країн, що вже освоюють чи мають намір освоювати космічний простір. Однак зацікавлені сторони не сходяться у думці щодо важливості й ролі, яку мають відігравати міжнародні рамки в розробці та/або в нагляді за управлінням космічною діяльністю. Погляди можуть також розходитися щодо придатності багатосторонніх або двосторонніх домовленостей. Основне занепокоєння полягає в можливості конвергенції на міжнародному рівні в потрібному темпі щодо того, що стало нагальною справою.

Роль і розподіл відповідальності: інклюзивний аспект управління космічною діяльністю ставить питання щодо розмежування та розподілу обов'язків між різними гравцями, включно з цивільними/військовими й громадськими/приватними організаціями. Хоча ці учасники мають спільні інтереси щодо збереження безпечного й стійкого космічного середовища, їхні потреби, проблеми та пріоритети не обов'язково є однаковими.

Отже, все вищенаведене дозволяє сформулювати наступні висновки щодо аналізу ролі керівних принципів забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності:

1) механізм правого регулювання космічного простору являє собою сукупність: а) задекларованих міжнародних гарантій здійснення освоєння

космічного простору, що ґрунтуються на визнанні його як цінності, що не може бути націоналізована, привласнена чи пошкоджена; б) національних юридичних засобів впливу на космічні відносини, що виникають під час здійснення космічної діяльності конкретною країною чи її представниками; в) норм приватного космічного права, яке знаходиться на стадії формування;

2) міжнародні норми дослідження та використання космічного простору за своєю суттю є міжнародними гарантіями освоєння космічного простору, тобто є сукупністю сталих правил, що репрезентують свободу космосу та його небесних тіл від будь-яких конфліктних ситуацій, що ґрунтуються на обов'язку відповідальності за неправомірність дій, зокрема порушення порядку здійснення дослідницької діяльності й використання космічного простору не за призначенням. У сучасній парадигмі наукових знань про космос вони мають бути оновленими в аспекті своєї гнучкості та пристосованості до практичних викликів сьогодення;

3) узгодження та прийняття керівних принципів забезпечення довгострокового стійкого розвитку космічної діяльності покликані підтримувати розвиток національних і міжнародних практик і меж безпеки при здійсненні зазначеної діяльності, забезпечуючи при цьому їхню гнучкість в адаптації до конкретних національних обставин;

4) керівні принципи забезпечення довгострокового стійкого розвитку космічної діяльності є добровільними й не мають юридичної сили в рамках міжнародного права. Однак, попри це, вони можуть мати юридичний характер у тому сенсі, що держави можуть вирішити внести елементи керівних принципів до свого національного законодавства, як це було у Керівництві щодо зменшення космічного сміття, затвердженого Комітетом ООН з космосу;

5) «стійкість» повинна містити не тільки технічну складову, а й політичну волю та мати п'ять правових елементів сталого розвитку: принцип рівності, невиснажливого використання, рівності між поколіннями, інтеграції (кооперації) та освоєння космічного простору в мирних цілях; всі вони тісно

пов'язані між собою з уже наявними міжнародними стандартами космічної діяльності;

б) механізми регіональної співпраці можуть підтримувати розроблення регіональної космічної політики, просторової інфраструктури даних і створення політичного консенсусу для ініціатив розвитку, орієнтованих на космос;

7) використовуючи досвід співпраці ЄКА з університетськими академічними колами, пропонуємо створити в Україні аналогічну платформу з надання навичок, що критично важливі для майбутніх космічних ініціатив у державному й приватному секторах. Це потрібно для того, щоб спираючись на міжнародну й регіональну співпрацю, розвивати інтерактивну глобальну мережу аспірантів як майбутніх фахівців-управлінців у сфері космічної діяльності, а також заохочувати інноваційний розвиток космосу в мирних цілях, щоб покращити життя на Землі й забезпечити просування людства в космос.

Отже, керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності повинні стати нормативною основою нової космічної доктрини, при розробленні якої необхідно враховувати специфіку космічної діяльності, те, що вона може мати нормативні обмеження, які повинні відповідати міжнародному виміру й визначати роль кожного учасника з урахуванням певних особливостей.

Висновки до Розділу 1

1. Виявлена необхідність переосмислення поглядів на роль і призначення права в умовах, пов'язаних з космізацією нашого життя. Це передбачає поглиблення знань щодо його співвідношення з тими глобалізаційними змінами, що відбуваються на тлі підвищення ролі сталого розвитку людства.

2. З'ясовано, що розширення кордонів після виходу людини в космос поставило перед науковцями багато питань щодо пізнання природи права як особливого інструменту соціальної інженерії космічної діяльності, що є не лише регулятором, а й головним механізмом управління при переході цивілізації до сталого майбутнього в умовах всеосяжного прокинення космічних технологій і послуг у наше повсякденне життя.

3. Доведено, що сьогодні здійснюється зміна парадигми, в результаті чого відбувається глобальна наукова революція – космізація права, під яким розуміємо глобальний, світовий і загальнолюдський процес, що нерозривно пов'язаний з космічними технологіями, продуктами, послугами й космічними факторами (космічний простір, космічний політ, космічні об'єкти тощо).

4. Виявлено, що крім поштовху до успішного розвитку людства, космізація права має і низку проблем, які вимагають негайного розв'язання. Через це зростає колективна відповідальність, спрямована проти спроб довільного використання космічних технологій, продуктів і послуг.

5. Сформовано два вектори загального характеру, що належать до початку процесу космізації права й переходу на новий рівень державності. Зазначений процес пов'язаний з саморегуляцією будь-якої держави світу, яка прийняла рішення національними нормами розв'язати наявні проблеми, що стосуються космізації суспільного життя. Тобто процес регулювання може розвиватися або спонтанно, або планомірно й цілеспрямовано. Й лише за об'єднання цих двох векторів у державному управлінні, регулюванні, плануванні й контролі, на нашу думку, може бути забезпечений як всьому людству, так і окремій країні, гармонійний перехід на новий рівень свого розвитку.

6. Зроблено висновок, що науково-технічний прогрес має сприяти безпеці, виживанню та розвитку людства, сприяти дружній співпраці (кооперації) народів усіх країн. У таких умовах космізація права – неминучий процес, оскільки передбачає трансформацію права, що базується на використанні нових підходів до вироблення цілісної концепції світобудови,

уявлення про єдність всього світу та його тісного зв'язку з космосом через створення нових правових стандартів на підставі стійкого, безпечного, інноваційного та інклюзивного розвитку людства.

7. Сформовано власне розуміння сутності концепту «космічна доктрина України», під яким розуміється низка самостійних категорій, що мають власні характерні риси, сукупно формуючи якісно нову юридичну конструкцію – Космічну доктрину України. Етимологія (гіпотеза виникнення) та епістемологія (сутнісно-змістова складникова будова) зазначеного концепту формується такими структурними елементами:

– категоріально-понятійне розуміння правової доктрини в дискурсі наукових знань:

а) правова доктрина – це сукупність ідей, концепцій, засад, векторів розвитку окремого суспільно значущого юридичного явища чи процесу, організованих у цілісну структуру, яка відповідає вимогам сучасності й передбачає перспективи подальшого вдосконалення, та на основі якої (у випадку її законодавчого закріплення) здійснюється регулятивний вплив на коло відповідних суспільних відносин;

б) в аналізованій площині визначальне значення має саме публічно-правова складова Космічної доктрини України, яка складається з конституційно-правової, адміністративно-правової, міжнародно-правової та деяких інших. Однак нехтувати приватно-правовою складовою теж не слід, оскільки вона займає хоч не провідне, однак своє законне місце в означеній доктрині;

в) одним з основних різновидів правової доктрини є адміністративна, яка визначена як складова правової доктрини, що обумовлює (створює підґрунтя, пояснює) тенденції розвитку публічно-правових і приватно-правових механізмів регулювання суспільних відносин на сучасному етапі розвитку правової системи України;

г) доктрина-акт, санкціонована державою, покликана врегулювати найважливіші суспільні відносини (безпека, освіта, здоров'я населення

тощо), містить стратегічне бачення щодо врегулювання означених сфер і відносин у контексті їх сталого розвитку в довгостроковій перспективі, завжди приймається вищими органами влади, указом Президента або постановою Кабінету Міністрів України;

г) проведений аналіз репрезентує можливість використання всіх наявних концепцій та поглядів для формування нової концепції, а саме Космічної доктрини України, оскільки більшість наявних міжнародних наукових розробок у цій сфері стосуються військового призначення чи оборони, а цивільний аспект недостатньо врахований;

– юридична природа космічної діяльності:

а) сфера космічної діяльності – це сукупність усіх видів космічної діяльності як державних, так і приватних суб'єктів, що беруть участь у розробленні космічних продуктів (технологій) та наданні космічних послуг;

б) дослідження й використання космічного простору – це активність людини в космічному просторі, направлена на задоволення потреб, тому дослідження й використання необхідно розглядати як елементи терміну «космічна діяльність» і використовувати як рівнозначні; отже, діяльність з дослідження та використання космічного простору становить основу космічної діяльності та є її структурним елементом;

в) космічна діяльність – це унікальний вид людської діяльності, який сьогодні впливає практично на всі сфери життя людини тому, з одного боку, має транснаціональний, глобальний характер, а з іншого – національний та індивідуальний, отже, складається з сукупності інклюзивних, ексклюзивних та індивідуальних інтересів;

г) національна космічна діяльність – це не заборонена законом діяльність, яка пов'язана з дослідженням і використанням космічного простору, що здійснюється суб'єктами космічної діяльності, враховує національні та інклюзивні інтереси з дотриманням міжнародних принципів і стандартів під державним контролем (наглядом), де під суб'єктами космічної

діяльності ми розуміємо громадян України та юридичних осіб, зареєстрованих на території України;

д) особливістю космічної діяльності є вимушена її адаптація до незвичайного середовища застосування, як правило, протилежного земному, тобто (неземному) середовищу – космічного простору. Сьогодні в міжнародних документах не існує визначення, що таке космічний простір, де він починається й де закінчується. Все це також не додає стабільності при здійсненні космічної діяльності. Різниця між повітряним простором і космічним простором вже давно обговорюється, оскільки космос – це територія без певних меж, виникає багато питань щодо просторової юрисдикції;

8. Визначено, що космічна доктрина – це сукупність переконань, що перетворюють стратегії та політику сталого, безпечного, інноваційного й інклюзивного розвитку космічної діяльності на конкретні космічні цілі. Вона функціонує як на концептуальному, так і на операційному рівнях і застосовується до всіх етапів космічної діяльності (проектування, виробництво, запуск, розгортання супутників, операції зі знешкодження тощо); стосується суб'єктів різних форм приналежності (міжнародної, національної, приватної); формується з метою досягнення певних результатів.

9. Доведено, що цілями космічної доктрини України мають бути:

- а) забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності шляхом пом'якшення негативних наслідків щодо витрачання бюджетних ресурсів, впливу на навколишнє середовище тощо;
- б) підвищення безпеки операцій на орбіті шляхом зниження ризику зіткнення та перешкод (космічний трафік);
- в) розв'язання питань, пов'язаних з глобалізацією, інтенсифікацією та диверсифікацією космічної діяльності й все більш перевантаженого космічного простору (космічне сміття);
- г) демілітаризація космічної діяльності;
- г) реалізація принципів інклюзивності та інноваційності космічної діяльності.

10. Зроблено висновок, що космічна доктрина України – це сукупність науково обґрунтованих стратегічних напрямів і політики довготривалого сталого інноваційного й інклюзивного розвитку сфери космічної діяльності з урахуванням національних інтересів України як космічної держави. Аналізоване явище має подвійну юридичну природу: по-перше – суто теоретичне надбання юридичної науки, яке об'єктивовано у вигляді конкретного її напрямку; по-друге – повноцінне джерело права, оформлене відповідним чином.

11. Наголошено, що в сучасних умовах на теренах української території космічна доктрина як така відсутня. Її створення потенційно може призвести до зростання добробуту громадян України, тим паче, якщо вона буде комерційно успішною та відповідатиме довготривалому стійкому розвитку космічної діяльності. Космічна доктрина України може забезпечити як принципи, так і основу для розуміння та інтеграції космічних можливостей, вона буде ще важливішою в майбутньому, оскільки все більше країн розуміють залежність від космосу, що зростає.

12. З'ясовано, що повний життєвий макроцикл космічної діяльності охоплює всю її історію: від створення (зародження), розвитку й до сучасного стану. Вона складається з безлічі взаємопов'язаних парадигмальних аспектів: наукових, історичних, політичних, економічних, правових, науково-технічних і технологічних, екологічних тощо.

13. Виявлено, що для підтримки міжсферного балансу в процесі свого розвитку космічна діяльність вступає у взаємовідносини з іншими сферами діяльності, використовуючи різні масштаби (глобальний, міжнародний, національний, місцевий), що відображаються у двох протилежних напрямках: з одного боку, вона взаємодіє з іншими сферами діяльності в усіх її аспектах, з іншого – конкурує у боротьбі за обсяги ресурсів, що виділяються суспільством.

14. З'ясовано, що вітчизняній космічній діяльності за радянські часи були притаманні наступні ознаки: відсутність спеціального органу

управління; нормативно-правове регулювання зазначеної діяльності здійснювалося не на підставі законів, а шляхом прийняття підзаконних нормативно-правових актів (постанови Ради Міністрів СРСР, накази ЦК КПРС і різних міністерств того часу). В різний час ракетобудування та інші види космічної діяльності були під керівництвом Міністерства загального машинобудування СРСР, Міністерства оборонної промисловості СРСР, Міністерства оборони СРСР і Ради Міністрів СРСР.

15. Надана авторська періодизація становлення космічної доктрини на підставі узагальнення історико-правового розвитку космічної діяльності України, яка складається з двох макроетапів. Перший – *old space* характеризується екстенсивним розвитком космічної діяльності (перша чверть ХХ ст. початок ХХІ ст.), з'являються перші нормативно-правові акти й адміністративні органи, що покликані врегульовувати сферу космічної діяльності, космічна діяльність має характер безмежної експансії космічного простору, витрачаються надресурси, існує державна монополія на космічну діяльність. Другий макроетап – *new space*, для нього характерні: державна демонополізація на космічну діяльність і створення умов для переходу до нового сталого розвитку, який забезпечується шляхом взаємодії всіх сил і чинників, які пов'язані з глобалізацією, космізацією, інноваційністю, інклюзивністю, відкритістю, безпековістю, екологічністю, а також шляхом використання нових технологій і процесів (ощадлива економіка, роботизація, штучний інтелект, мініатюризація тощо).

16. Огляд наукової думки щодо необхідності формування Космічної доктрини України переконливо свідчить про наступне:

– перші теоретичні здобутки в галузі космічного права беруть початок з кінця минулого століття – від створення Міжнародного центру космічного права. Пріоритетними напрямками дослідження Центру є такі проблеми: обов'язкове космічне страхування при здійсненні космічної діяльності, безпека космічної діяльності, систематизація космічного законодавства України, космічне сміття та інші еколого-правові питання;

– основні науково-дослідні роботи (крім досліджень юристів) сучасних вчених в аналізованій сфері були звернені до питань екологічної безпеки й екологічного моніторингу та мали технічний нахил: здійснення пускових послуг, обробки моніторингової інформації, визначення навігаційних параметрів стаціонарних і рухомих об'єктів тощо;

– ще 10 років тому були здійснені спроби акцентувати увагу суспільства й влади на проблемах стратегічного планування розвитку космічної сфери. Окремі аспекти урядом були враховані під час розроблення «Концепції реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року», однак практика приймати стратегічні документи й потім їх не виконувати через нестачу державних коштів не може привести до тих результатів, які заявляються у стратегіях чи концепціях. На жаль, такий стан речей існує в Україні не лише у сфері космічної діяльності;

– під час розгляду питання про джерельну базу аналізованої проблематики слід орієнтуватися, з-поміж іншого, й на праці закордонних авторів: як фахівців з юридичної галузі, так і фахівців з філософії, космології, соціології, історії, військової справи, теорії права й держави, публічного адміністрування тощо;

– здебільшого всі наукові доробки у сфері вивчення космічної доктрини мали фрагментарний характер.

17. Доведено необхідність розроблення Космічної доктрини, її подальшого наукового вивчення, зокрема як об'єкта науково-дослідних робіт, оскільки комплексні монографічні дослідження в зазначеній постановці («космічна доктрина України»), як показав аналіз наукової літератури, ставляться й виконуються здебільшого вперше. Проведений аналіз репрезентує факт того, що всі дослідження, які побічно чи суміжно спрямовані на вивчення космічної доктрини, виконувалися з акцентом на військовому призначенні й не враховували її значення для стійкого інклюзивного та інноваційного розвитку космічної діяльності.

18. Визначено, що механізм правового регулювання космічної діяльності являє собою сукупність: а) задекларованих міжнародних гарантій освоєння космічного простору, що ґрунтуються на визнанні його як цінності, що не може бути націоналізована, привласнена чи пошкоджена; б) національних юридичних засобів впливу на космічні відносини, що виникають під час здійснення космічної діяльності конкретною країною чи її представниками; в) норм приватного космічного права, яке знаходиться на стадії формування.

19. Виявлено, що міжнародні норми дослідження та використання космічного простору за своєю суттю є міжнародними гарантіями освоєння космічного простору, тобто являють собою сукупність сталих правил, що репрезентують свободу космосу та його небесних тіл від будь-яких конфліктних ситуацій, що ґрунтуються на обов'язку відповідальності за неправомірність дій, зокрема порушення порядку здійснення дослідницької діяльності й використання космічного простору не за призначенням. У сучасній парадигмі наукових знань про космос вони мають бути оновленими в аспекті своєї гнучкості й пристосованості до практичних викликів сьогодення.

20. З'ясовано, що прийняття узгоджених керівних принципів забезпечення довгострокового стійкого розвитку космічної діяльності покликане підтримувати розвиток національних і міжнародних практик, рамок безпеки для ведення космічної діяльності, забезпечуючи при цьому їхню гнучкість в адаптації до конкретних національних обставин.

21. Доведено, що керівні принципи забезпечення довгострокового стійкого розвитку космічної діяльності є добровільними й не мають юридичної сили в рамках міжнародного права. Однак, попри це, вони можуть мати юридичний характер – держави можуть вирішити внести елементи керівних принципів до свого національного законодавства, як це було в Керівництві щодо зменшення космічного сміття, прийнятого Комітетом ООН з космосу.

22. Стверджується, що механізми регіональної співпраці можуть підтримувати розроблення регіональної космічної політики, просторової інфраструктури даних і створення політичного консенсусу для ініціатив розвитку, орієнтованих на космос.

23. Виявлено, що відповідно до міжнародного й національного законодавства, встановлений правовий статус ЄКА потенційно дозволяє ефективно використовувати фінансові внески країн-учасниць. Використовуючи досвід співпраці ЄКА з університетськими академічними колами, запропоновано створити в Україні аналогічну платформу з надання критично важливих навичок, необхідних для майбутніх космічних ініціатив у державному та приватному секторах. Метою цього є: спираючись на міжнародну та регіональну співпрацю, розвивати інтерактивну глобальну мережу аспірантів як майбутніх фахівців-управлінців у сфері космічної діяльності, а також заохочувати інноваційний розвиток космосу в мирних цілях, щоб покращити життя на Землі та забезпечити просування людства в космос.

25. Доведено, що керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності повинні стати нормативною основою нової космічної доктрини, при розробленні якої необхідно враховувати специфіку космічної діяльності, те, що вона може мати нормативні обмеження, які повинні відповідати міжнародному виміру й визначати роль кожного учасника з урахуванням певних особливостей.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОСМІЧНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

2.1 Квінтесенція публічного адміністрування сфери космічної діяльності в Україні

Дослідивши генезу, закономірності й особливості еволюції сфери космічної діяльності, можемо з упевненістю стверджувати, що це та галузь, належне публічне адміністрування якої було, є та буде беззаперечним обов'язком будь-якої держави, яка прагне якнайкраще сформувати цивілізаційну політичну систему всередині країни.

Обираючи підходи до розкриття змісту поняття «публічне адміністрування», доцільно виходити насамперед з полідисциплінарності проблематики, що охоплює такі галузі знань як філологія, філософія, соціологія, право, економіка й політологія. За таких обставин теоретичні засади формуються з позицій розвитку ідеї «публічного», яка здебільшого висвітлена у працях Г. Арндт, С. Бенна, М. Вебера, Д. Ганна, Дж. С. Мілла, В. Парсонса, Ю. Хабермаса та інших [163, с. 5]. Однак головним у цьому аспекті слід вважати те, що публічне адміністрування сфери космічної діяльності є системоутворюючим чинником відносин, які регулюються адміністративним правом [115, с. 22; 76, с. 7].

Уточнимо, що появу й розвиток адміністративного права обумовили три фактори: 1) необхідність регламентувати охорону громадського порядку у великих містах; 2) потреба в реалізації державного управління; 3) забезпечення реалізації суб'єктивних прав громадян. Невдовзі поняття «право управління», зміст якого не охоплював усіх відносин, пов'язаних з діяльністю виконавчої влади, було змінено на більш точне й вдале поняття «адміністративне право». Воно мало риси родового поняття й розповсюджувалося на обидві основні частини адміністративно-правової

діяльності: управлінську та поліцейську. Крім цього, зазначене поняття охоплювало ще одну важливу частину адміністративно-правової реальності, а саме – відносини, пов'язані з захистом прав і свобод громадян [25, с. 15-16].

Отже, були окреслені контурні межі предмета нової галузі права, який складався з двох рівновеликих груп відносин: відносин державного управління та відносин щодо забезпечення прав і свобод громадян під час владно-управлінської діяльності. Така структурна схема побудови предмета адміністративного права повніше охоплювала владно-управлінські відносини, що виникають у демократичному суспільстві, підкреслювала значну вагомість соціального призначення цієї правової галузі в ньому [128].

З того часу галузь пройшла тривалий шлях становлення, оновлення й розвитку. Сукупність відносин, які в оновленому вимірі регулюються адміністративним правом, перетворюють у систему, а отже й у предмет галузі, інші чинники. Це категорії «публічна адміністрація», «відносини адміністративних зобов'язань», «публічне адміністрування» [115, с. 20].

Вперше поняття «публічне адміністрування» та «публічне управління» в 1887 р. ввів майбутній 28-й президент США Вудро Вільсон в есе під назвою «Вивчення адміністрації» (The Study of Administration), за допомогою якого було сформовано окремий науковий та освітній напрям, що отримав свій подальший розвиток. У цій роботі Вудро Вільсон писав: «Мета адміністративної науки полягає в тому, щоб визначити, по-перше, в чому полягає діяльність уряду, а по-друге, як він повинен здійснювати цю діяльність ефективно й з найменшими фінансовими та енергетичними витратами» [343, с. 85; 506; 21, с. 68].

За переконаннями доктора юридичних наук, професора Р. Мельника, публічне адміністрування або публічне управління (з його позиції ці категорії є синонімічними) складається з: народного управління (управління, що здійснюється безпосередньо народом); державного управління (управління, що здійснюється органами державної влади й державними установами); республіканського управління (управління, що здійснюється органами влади

АР Крим); муніципального управління (управління, що здійснюється органами місцевого самоврядування); делегованого управління (управління, що здійснюється суб'єктами делегованих повноважень) [155, с. 44].

Часто в науці й на практиці як рівноцінний заміник терміна «управління» застосовують слово «адміністрація». Тут ідеться не про керівництво якогось органу чи організації, а про процес здійснення управління (адміністрування). Цей термін походить від латинського «*administrum*», що означає «підпорядкування, службу». Він став поширеним в усіх країнах і мовах світу, його використовують в управлінській та правовій термінології. Зокрема, англійською – *public administration*, французькою – *administration publique*, іспанською – *administración pública*. В інших мовах є певні особливості. Так, німецькою цей термін перекладається як *staats leitung*, італійською – *direzione statale*. У слов'янських мовах: польською – *sprawowanie administracji*, чеською – *statní řízení*, словацькою – *statné riadenie*. Саме через термін «адміністрація» галузь права, норми якої регулюють відносини у сфері державного управління, названо адміністративним правом [143, с. 192; 109, с. 30].

У теорії адміністративного права є певні підходи до розуміння публічного адміністрування. Однак найбільш прийнятним ми вважаємо наступне: «це діяльність суб'єкта публічної адміністрації на виконання владних повноважень публічного змісту. Воно відбувається шляхом використання засобів управління, надання адміністративних послуг, участі у відносинах відповідальності суб'єктів публічної адміністрації, застосування заходів впливу за порушення правил, встановлених публічною адміністрацією. Здійснюється за низкою принципів і забезпечується регламентацією та застосуванням відповідних методів і форм» [115, с. 22; 28].

Ми прибічники такого розуміння публічного адміністрування не дарма. Річ у тому, що правовою основою космічної діяльності в Україні є рамковий

Закон України «Про космічну діяльність»[222], який був прийнятий у 1996 р. та визначив основні засади такої діяльності, а саме:

– державна підтримка комерціалізації космічної діяльності й залучення інвестицій у космічну галузь України;

– відкриття космосу для громадян і юридичних осіб, можливість вільно досліджувати й використовувати космос, включно з використанням космічного простору і ресурсів, що містяться в ньому, з обмеженнями лише коли це необхідно для забезпечення дотримання інтересів національної безпеки держави Україна, а також дозволу та нагляду за неурядовими космічними заходами, щоб переконатися, що такі дії здійснюються відповідно до міжнародних зобов'язань України в космосі;

– еволюційність розвитку та послідовність реформування державної політики в галузі дослідження й використання космічного простору;

– ефективне використання науково-технічного потенціалу України, можливостей, які надає космічна діяльність, в інтересах національної економіки, науки, безпеки держави й у комерційних цілях;

– сприяння міжнародній співпраці, збереження та розвиток наявних міжнародних зв'язків у космічній галузі з урахуванням національних інтересів.

У попередній редакції цього ж Закону (від 28.12.2015 р.) однойменна норма передбачала також державне регулювання сфери космічної діяльності як засаду. Наразі такої засади немає, однак у статті 5 розкриваються шляхи державного регулювання та управління у сфері космічної діяльності.

Проблемним аспектом у досліджуваній площині є те, що хоча терміни «державне регулювання» й «державне управління» використовуються в законі, що законодавець розуміє під цими поняттями, неясно. Здійснимо спробу розібратися з зазначеним детальніше.

Терміни «державне регулювання» та «державне управління» досить часто використовується в наукових дослідженнях, політичній літературі, в науково-популярних виданнях, а також деяких нормативних актах. Попри це,

вони залишаються не до кінця визначеними, що призводить до різного тлумачення, а відтак до невизначеності їхньої сутності [30; 2, с. 79].

В умовах сучасності, більшість науковців стверджують, що зміст цих понять застарілий. Зокрема, окремими науковцями обумовлюється необхідність використання категорії «забезпечення» замість «регулювання» та «адміністрування» замість «управління». Однак якщо більшість вчених погоджуються з тим, що категорія «державне управління» є суто радянською, то про існування новітнього замітника терміну «державне регулювання» відомо досить мало. Подекуди, в окремих працях науковців, можна зустріти термін «публічне регулювання», на відміну від терміну «публічне управління», яке до речі, інколи розкривається як нова категорія якісно нового змісту, відмінного від категорії «публічне адміністрування», критикуючи тим самим позицію Р. Мельника, зазначену нами вище.

Найчастіше поняття державного регулювання використовується поряд з поняттям державного управління. Співвідношення між ними або не визначається вченими, або розкривається залежно від їхніх позицій щодо загальних уявлень про форми й методи діяльності держави. Співвідношення між поняттями «державне регулювання» та «державне управління» доцільно розглядати як похідне від тлумачення загальних категорій «регулювання» й «управління» [2; 30]. На рівні загальної науки управління поняття «регулювання» та «управління» майже ніколи не використовуються як ідентичні, проте співвідношення між ними тлумачиться по-різному. Загальновизнано, що регулювання й управління, як соціальні явища, маючи спільну сферу застосування, передбачають різний за характером вплив на об'єкти управління для досягнення певних результатів, тобто реалізації встановлених цілей і завдань управлінського впливу. Водночас регулювання охоплює, у порівнянні з управлінням, ширшу сферу організаційної діяльності. Управління означає цілеспрямований вплив саме на об'єкти управління, використання методів, що передбачають підпорядкування цих об'єктів управлінському впливу з боку суб'єкта управління. Регулювання ж

пов'язане не стільки з впливом на об'єкти управління, скільки на навколишнє середовище. Воно передбачає високий ступінь альтернативності поведінки керованих об'єктів [2; 30].

Водночас регулювання інколи розглядається як одна з функцій управління, що зумовлено теоретичною невизначеністю співвідношення між цими поняттями. Доцільніше оцінювати співвідношення між поняттями «регулювання» та «управління» в контексті не лише їхнього взаємозв'язку, а й загального поняття «організація» (або «організаційна діяльність»). Нині можна вважати загальновизнаним розуміння поняття «організація» як ширшого відносно понять «управління» та «регулювання». Останні є різновидами організаційної діяльності, а тому мають спільні риси, що розкривають сутність цих понять через визначення самого характеру організаційного впливу на певні суспільні об'єкти. Й регулювання, й управління відображають організаційну діяльність, яка спрямована на впорядкування певних суспільних інтересів та явищ [2, с. 64-66].

Законодавець також відніс категорії «державне регулювання» та «державне управління» до різновидів організаційної діяльності в космічній сфері, закріпивши їх у розділі II «Організація космічної діяльності» Закону України «Про космічну діяльність» [222].

Не можна не погодитися, що державне регулювання космічної галузі – це програма відповідальності, що реалізує завдання соціально-економічного й наукового прогресу держави, зростання добробуту громадян через виконання своєї місії підприємствами космічної галузі, з наданням державою необхідних ресурсів і заходів, які дозволять здійснити синтез, поєднання минулого, теперішнього, майбутнього, створення нової реальності більш досконалого світу, де врівноважені духовна й матеріальна складова існування людства [75].

Отже, державне регулювання космічної діяльності – це вид організаційної діяльності держави, що полягає в сукупності засобів, методів, за допомогою яких державні або недержавні організації, яким держава

делегувала регуляторні повноваження, встановлюють принципи, норми, правила для космічної діяльності та здійснюють контроль за такою діяльністю з метою задоволення публічних і приватних інтересів. Натомість державне управління космічною діяльністю – це вид організаційної діяльності держави, що полягає в сукупності засобів, методів, за допомогою яких органи публічної адміністрації здійснюють владний вплив на суб'єкти космічної діяльності з метою забезпечення публічних інтересів.

Відповідно, державне регулювання та управління космічною діяльністю мають певні спільні риси й відмінності. До спільних рис належить, по-перше, те, що й державне регулювання, й державне управління є різновидами організаційної діяльності держави. По-друге, що державне регулювання та державне управління використовують певну сукупність засобів і методів (інструментарій) для впорядкування космічної діяльності. Щодо відмінностей, то вони полягають саме в тому, які засоби й методи використовуються при регулюванні чи управлінні космічною діяльністю.

Для державного регулювання характерне створення умов для діяльності суб'єктів та об'єктів управління в напрямі, який є бажаним для держави, та за яким відбуватиметься розвиток системи управління загалом. Крім того, державне регулювання передбачає кілька варіантів майбутньої діяльності керованих об'єктів, створюючи можливість діяти найбільш ефективно. До нього належать закони, формальні й неформальні розпорядження та допоміжні правила, що встановлюються державою, а також недержавними організаціями або організаціями саморегулювання, яким держава делегувала регуляторні повноваження у сфері космічної діяльності [2, 342, с. 56].

Наприклад, реалізація державної регуляторної політики Державним космічним агентством України здійснюється відповідно до норм Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [243] та інших нормативно-правових актів з питань державної регуляторної політики щодо забезпечення системності й узгодженості

прийняття регуляторних актів у сфері господарської діяльності, публічності й прозорості реалізації державної регуляторної політики.

Одним з основних принципів державної регуляторної політики є прозорість і врахування громадської думки, в основі якого лежить відкритість для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, дій регуляторних органів на всіх етапах регуляторної діяльності, обов'язковість розгляду регуляторними органами ініціатив, зауважень і пропозицій, наданих у встановленому законом порядку, доведення прийнятих регуляторних актів до відома фізичних та юридичних осіб, їхніх об'єднань, інформування громадськості щодо здійснення регуляторної діяльності [97; 243; 94].

Державне управління, як показано раніше, слід розглядати як певний вид діяльності органів держави, що має владний характер і передбачає насамперед організаційний і розпорядчий вплив на об'єкти управління шляхом використання певних повноважень [2]. Закон України «Про космічну діяльність» встановлює компетенцію центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері космічної діяльності, використовуючи такі методи управління як контроль (наприклад, контролює додержання вимог міжнародних договорів України про обмеження й заборону випробувань ядерної зброї, випробувань ядерної зброї на іноземних випробувальних полігонах і здійснення ядерних вибухів у мирних цілях (п.9, ч.2, ст. 6)) і нагляд (наприклад, державний нагляд за дотриманням вимог безпеки космічної діяльності, а також навчання й атестація осіб, які контролюють дотримання космічних правил і наявність необхідного рівня безпеки космічної діяльності, а також осіб, які розслідують інциденти й надзвичайні події (ст. 20)) [222].

Тобто в контексті Закону України «Про космічну діяльність» державне регулювання та управління використовуються як елементи організаційного впливу публічної адміністрації на соціально-економічні процеси, що полягає в запровадженні комплексу заходів, спрямованих на досягнення соціального й економічного ефекту у сфері космічної діяльності. Виходячи із

зазначеного, вважаємо, що краще в згаданому законі було використовувати термін «публічне адміністрування космічної діяльності» замість «державного регулювання та управління».

Відповідно, повертаючись до питання про публічне адміністрування сфери космічної діяльності, після всього зазначеного можемо констатувати наступне:

– під публічним адмініструванням сфери космічної діяльності в Україні пропонуємо розуміти різновиди організаційного владного, забезпечувального, охоронного й іншого впливу публічної адміністрації на соціально-економічні процеси, що полягають у запровадженні комплексу заходів, спрямованих на 1) забезпечення нових можливостей космічної діяльності; 2) розвиток сучасних космічних технологій і здійснення наукових космічних досліджень; 3) ефективне використання космічного потенціалу для подальшого освоєння космічного простору на основі пріоритету екологічної безпеки й економічних інтересів; 4) формування системи цільово орієнтованої діяльності суб'єктів реалізації космічних програм; 5) забезпечення технологічного оновлення національної економіки;

– публічною адміністрацією у сфері космічної діяльності є суб'єкти забезпечення публічного інтересу в досліджуваній сфері;

– інструментарієм публічного адміністрування космічної діяльності є сукупність адміністративних дій представників публічної адміністрації регулюючого, управлінського, забезпечувального, охоронного, захисного й іншого характеру, що здійснюються відносно сфери космічної діяльності у вигляді правових засобів різнорідного значення, походження та юридичної сили.

Далі уточнимо дещо про публічну адміністрацію та наше твердження щодо забезпечення публічного інтересу в досліджуваній сфері. Всі суб'єкти публічної адміністрації забезпечують суто публічний інтерес. Це аксіома, оскільки поза його межами вони існувати не можуть. Публічний інтерес є спільною турботою громадян у публічному адмініструванні на місцевому й

національному рівнях. Він характеризує не просту теоретичну цікавість, а широке використання в політиці, публічному адмініструванні, наслідком чого є належний рівень забезпечення суспільного добробуту громадян. Відповідно, публічний інтерес є невід'ємною категорією адміністративного права. Без його розуміння неможливо забезпечувати права й свободи громадян і протидіяти зловживанням чиновників, зокрема й у досліджуваній сфері.

Водночас публічний інтерес є однією з найбільш складаних для розуміння категорій, адже:

– у ньому закладено суперечність між об'єктивними природними потребами людини та суб'єктивним їх закріпленням законодавцем у нормах права. В усіх державах закони ухвалюють парламентарії. Тобто парламент — це політичний орган, який ухвалює політичні рішення. Відповідно й межі публічного інтересу законодавчо визначаються ним як політична концепція, яка висувається різними політичними партіями разом з іншими демократичними принципами, такими як прозорість і підзвітність влади. Хоча варто зазначити, що прозорість і підзвітність так само складно точно визначити;

– у загальному розумінні публічний інтерес означає загальний інтерес людської спільноти – громадян, народу;

– у жодному законі немає визначення, що таке публічний інтерес. Проте з цього питання є судовий прецедент – рішення Верховного Суду України у справі № 810/2763/17. У своєму рішенні Велика Палата Верховного Суду зазначила, що «публічним інтересом» є важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються суб'єктами публічної адміністрації [253].

Об'єктивні природні потреби людини й, відповідно, зміст публічного інтересу не є сталими та залежать від рівня розвитку людства. Наприклад, у XIX столітті такою цінністю стала свобода, рівність усіх громадян, право

кожного на ведення бізнесу, у ХХ столітті – право на гідне існування будь-якої людини через впровадження соціального публічного захисту, ствердилося право кожного на користування електроенергією, у ХХІ столітті таким правом стало право громадян на життя в екологічно чистій біосфері, Інтернет, сталий соціально-економічний розвиток, рівні можливості в освоєнні космічного простору. Й ці потреби постійно зростають і розширюються. Зрозуміло, що законодавство завжди відстає від природних потреб людини [286, с. 15].

Як справедливо зазначають А. Урсул, С. Кричевський, а також В. Ударцев, космізація права – це об'єктивна наявна тенденція, яка відповідає сучасному етапу його розвитку, а з розумінням того, що космос – це не лише щось невідоме, недоторкане пересічною особою, а насамперед цінність – потенційна цінність, допоки людство не має технологій для її використання, та реальна матеріальна цінність, як тільки такі технології з'являються – існує необхідність в особливій увазі владних інституцій. Ба більше, пізнаючи щось невідоме, досить легко завдати йому шкоди, навіть випадково, не усвідомлюючи наслідків. Не дарма існує гіпотеза, згідно з якою для досягнення максимальної результативності в певному полі діяльності необхідним до застосування є метод спроб та помилок. Однак космічний простір не може вивчатися так. Тільки виважені, узгоджені дії спеціальних міжнародних, публічних національних і приватних суб'єктів можуть бути залучені до пізнавального процесу нерозвіданої території космічного простору, Місяця та інших небесних тіл.

Щодо суб'єктного складу аналізованої публічної адміністрації необхідно уточнити, що за класичною моделлю, це система організаційно-структурних утворень, які на законних підставах набули владних повноважень для здійснення публічної влади шляхом виконання чинних нормативно-правових актів і вчинення інших дій у публічних інтересах [115, с. 20].

Отже, для подальшого розвитку космічної галузі важливе забезпечення ефективного публічного адміністрування космічною діяльністю. Основним представником аналізованої публічної адміністрації, який забезпечував формування та реалізацію космічної політики, був центральний орган з питань космічної діяльності – Державне космічне агентство України. Це центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, та який реалізує державну політику у сфері космічної діяльності [244]. Його було створено відповідно до Указу Президента України від 29 лютого 1992 р. [249].

Подібні ж спеціалізовані органи управління космічною діяльністю діють у понад 20-ти державах світу (США, Франції, Німеччині, Японії, Канаді, Бразилії, Російській Федерації, Казахстані тощо). На ці органи покладаються владні повноваження з ліцензування космічної діяльності, реєстрації об'єктів, що запускаються в космічний простір, організації, нагляду та контролю за здійсненням відповідної діяльності всіма суб'єктами на території чи під юрисдикцією певної держави, нормотворчого забезпечення тощо. Водночас саме на цих органах лежить відповідальність за гарантування безпеки всієї національної космічної діяльності [288, с. 40].

Відповідно до законодавства (ст. 6 Закону України «Про космічну діяльність») на ДКА України були покладені наступні повноваження: розробляти концептуальні основи державної політики в галузі дослідження й використання космічного простору в мирних цілях і в інтересах безпеки держави; забезпечувати організацію космічної діяльності в Україні та під юрисдикцією України поза її межами; розробляти разом з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади й Національною академією наук України Загальнодержавну (Національну) космічну програму України й забезпечувати її виконання; здійснювати керівництво у сфері управління та координації діяльності підприємств, установ й організацій космічної та суміжних галузей; бути державним генеральним замовником

науково-дослідних робіт з дослідження та використання космічного простору, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт з проектування, виготовлення та випробування космічної техніки, включно з міжнародними космічними проектами; забезпечувати разом з міністерствами й іншими центральними органами виконавчої влади України експлуатацію, підтримку й удосконалення об'єктів космічної діяльності; здійснювати ліцензування космічної діяльності в Україні та ліцензування цієї діяльності під юрисдикцією України поза її межами; організовувати розроблення та функціонування Української системи сертифікації космічної техніки (УкрССКТ); забезпечувати суб'єктів космічної діяльності в Україні необхідною нормативною документацією; здійснювати реєстрацію космічної техніки; організовувати співпрацю України з іншими державами й міжнародними організаціями в космічній галузі, а також забезпечувати збереження та розвиток наявних міжнародних зв'язків у сфері космічної діяльності; вживати заходи, спрямовані на вдосконалення зовнішньоекономічних відносин України з іншими державами, в галузі космічної діяльності; брати участь у підготовці міжнародних договорів України; здійснювати інші функції у сфері космічної діяльності відповідно до чинного законодавства [222].

Але у 2012 р. норми Закону України «Про космічну діяльність» зазнали істотного коригування. Відповідно до законодавчих змін ДКА України з органу формування та реалізації державної політики у сфері космічної діяльності перетворився на орган, який лише забезпечує реалізацію космічної політики [222]. Стаття 6 аналізованого закону розділила повноваження між Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері космічної діяльності, та Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері космічної діяльності [222; 334].

А вже у 2019 р. повноваження з формування космічної політики закріпили за Управлінням координації космічної діяльності у складі

департаменту стратегічного розвитку сектору оборони й безпеки Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [246], де створили відділ економіки сфери космічної діяльності й відділ аналізу супроводу міжнародних проєктів у сфері космічної діяльності [230; 334].

Відтак, відповідальними за космічну політику стали, з одного боку, Мінекономіки, яке забезпечує формування державної космічної політики, з іншого – ДКА України в частині реалізації космічної політики. Внаслідок перерозподілу космічних повноважень досі цілісний правовий механізм державного регулювання космічної діяльності де-факто розпорошується між двома державними органами в умовах відсутності правового алгоритму координації їхніх спільних дій. Проте чи сприятиме це сталому розвитку національної космічної діяльності? Не виключено, що нормативно-правові акти Мінекономіки можуть спричинити виникнення колізій або ігнорування окремих норм космічного законодавства, що може призвести до космічно-правового хаосу в космічній галузі. Аналізовані відносини щодо органу державного регулювання космічної діяльності потребують глибшого аналізу й дослідження на предмет ефективності та доцільності впровадження зазначеного поділу космічної компетенції [334, с. 15]. З вищезазначеного видно, що суб'єктом публічної адміністрації у сфері космічної діяльності, крім проаналізованого ДКА України, виступає Мінекономіки України.

Ще одним суб'єктом публічної адміністрації у сфері космічної діяльності слід вважати Міністерство оборони України, оскільки воно наділене комплексом спеціальних повноважень у зазначеній сфері.

Зокрема, Міністерство оборони України в межах своєї компетенції розробляє концептуальні основи державної космічної політики й Загальнодержавну цільову науково-технічну космічну програму України в частині, пов'язаній зі створенням і використанням космічної техніки військового призначення, а також разом з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері

космічної діяльності, – космічної техніки подвійного призначення; формує та організовує виконання замовлень на роботи, пов'язані зі створенням і використанням космічної техніки військового призначення, а також разом з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері космічної діяльності, – космічної техніки подвійного призначення на основі Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України; здійснює використання космічної техніки у сфері оборони України разом з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері космічної діяльності, здійснює функціонування та розвиток об'єктів наземної та космічної інфраструктури; бере участь у здійсненні сертифікації космічної техніки військового призначення [299; 222].

Для здійснення зазначеної діяльності та з метою активізації космічної діяльності в інтересах суспільного виробництва й національної безпеки була прийнята постанова Кабміну України «Про тимчасовий порядок взаємодії Міністерства оборони та Національного космічного агентства під час провадження космічної діяльності» [248]. Але дослідити зазначений документ не вдалося можливим, оскільки він має гриф «для службового користування». У структурі самого міністерства ми також не знайшли окремого підрозділу, який би координував питання, що пов'язані зі створенням і використанням космічної техніки військового чи подвійного призначення.

Отже, Міністерство оборони України повинно бути зацікавленим у розробці космічної техніки як військового, так і подвійного призначення, але, якщо уважно проаналізувати програмні документи щодо оборони й національної безпеки, то можна дійти висновку, що космічна діяльність не є стратегічним напрямком діяльності міністерства.

Наступним суб'єктом публічного адміністрування у сфері космічної діяльності можна назвати Міністерство закордонних справ України. Адже Угода про Асоціацію між Україною та ЄС передбачає реалізацію

міжнародних норм і співпрацю, зокрема у сфері космічної діяльності. Відповідно до Угоди [305] й Плану з імплементації Угоди, затвердженого Кабінетом Міністрів України [191], поряд з ДКА України відповідальним за її виконання (з Української Сторони) виступає Міністерство закордонних справ України. Отже, суб'єктом публічної адміністрації у сфері налагодження практичної співпраці в межах Спільної робочої групи Україна ЄС з питань космосу, є Міністерство закордонних справ України [191].

Вже давно стало зрозумілим, і це підтверджують наукові дослідження багатьох науковців, що ті держави, які вкладають кошти в розвиток освіти, інновацій, у наукові дослідження та стимулюють їх комерціалізацію, показують найкращі результати свого економічного розвитку. Аналіз досвіду таких країн як США та Китай показав, що комерціалізація космічних технологій дозволяє цим країнам стати найбільш потужними світовими гравцями як у технологічному аспекті, так і в економічному.

Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» визначає правові, економічні, організаційні та фінансові засади державного регулювання діяльності у сфері трансферу технологій і спрямований на забезпечення ефективного використання науково-технічного й інтелектуального потенціалу України, технологічності виробництва продукції, охорони майнових прав на вітчизняні технології та/або їхні складові на території держав, де планується або здійснюється їхнє використання, розширення міжнародної науково-технічної співпраці в цій сфері [233]. Органом публічного адміністрування, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у зазначеній сфері, є МОН України. У структурі Міністерства створений Департамент інноваційної діяльності й трансферу технологій.

Головним завданням департаменту є створення сприятливого середовища для суб'єктів інноваційної діяльності й трансферу технологій. Дільність департаменту спрямована на поліпшення правових умов інноваційної діяльності й трансферу технологій; розвиток інноваційної

інфраструктури з метою надання допомоги науковцям, винахідникам і підприємствам на всьому ланцюжку інноваційної діяльності: науково-технічна розробка – інновація – виробництво; сприяння комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності й передачі технологій підприємствам для створення виробництва конкурентоспроможної продукції; розробку та запровадження ефективних механізмів державної підтримки й залучення фінансових ресурсів для реалізації інноваційних проєктів [69].

Крім зазначеного, МОН України є ініціатором різних заходів, що направлені на популяризацію космічних досліджень. Наприклад, учні Малої академії наук України отримали можливість запускати в космос свої проєкти, таку можливість отримали учасники Міжнародної олімпіади геніїв, Genius, а свої роботи вони будуть надсилати до наукової групи МКС [312]. У 2019 році був підписаний Меморандум між Національним антарктичним науковим центром МОН і міжнародною компанією Eos Data Analytics Inc, що займається комплексним аналізом даних з космічних систем [36].

Аналіз нормативно-правової бази, статистичних й аналітичних документів у сфері інноваційної діяльності дозволяє дійти наступних висновків: космічна діяльність так і не стала локомотивом проривних технологій; комерціалізація космічних технологій та інновацій відбувається дуже повільно; державне фінансування наукових космічних досліджень незначне (а внаслідок не прийняття Космічної програми – взагалі відсутнє).

Треба зазначити, що крім вищезазначених суб'єктів публічної адміністрації, які повністю або частково мають відношення до космічної діяльності, сьогодні практично немає жодного державного органу чи установи, який би не використовував у своїй діяльності космічні технології, послуги й продукти. Якщо це сфера медицини, то це використання такого перспективного напрямку як телемедицина, якщо сільське господарство, то використання інформації з космічних проєктів з дистанційного зондування Землі, якщо це правоохоронні органи чи Державна служба України з надзвичайних ситуацій, то використання інтернет-зв'язку та GPS-навігація.

Але необхідно зауважити, що використання – це одне, а участь у фінансуванні – зовсім інше, адже аналіз закордонного досвіду показав, що найбільшим замовником космічної продукції залишається держава. Навіть відома на весь світ SpaceX Ілона Маска не змогла б стати на ноги без замовлень НАСА на транспортування вантажів до МКС. Тому без відповідного цивільного контролю й аудиту космічні підприємства можуть бути використані в корупційних схемах [193].

Отже, попит на космічну продукцію, послуги чи технології треба створювати серед українських державних органів, установ й організацій, використовуючи державно-приватне партнерство. Всі міністерства повинні вносити в державні програми, розробниками яких вони є, замовлення українським космічним компаніям на створення космічних продуктів, послуг чи технологій.

Враховуючи проаналізовані повноваження суб'єктів публічної адміністрації у сфері космічної діяльності, їх можна класифікувати на суб'єкти загальної компетенції та спеціальної. До суб'єктів загальної компетенції належать ті органи, які до сфери космічної діяльності та її розвитку дотичні, а саме: Міністерство оборони України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство освіти і науки України тощо. Натомість суб'єкти спеціальної компетенції у сфері космічної діяльності поділяються на суб'єкти, що забезпечують формування державної політики (Мінекономіки України) та ті, що реалізують державну політику (ДКА України).

У зв'язку з зазначеним, вважаємо, що необхідно ДКА України надати більшої незалежності та підпорядкувати його напряму Кабміну України й закріпити за ним повноваження з формування державної політики.

Окрім зазначених представників публічної адміністрації важливе значення мають і гарант України, й Уряд, оскільки безпосередньо шляхом видання актів адміністрування (як нормативно-правових, так і адміністративних), чинять правовий вплив на досліджувану сферу.

Інтерпретуючи норми Закону України «Про космічну діяльність» до потреб нашого дослідження, зазначимо, що публічне адміністрування космічної діяльності реалізується шляхом:

1) законодавчого встановлення основних принципів, норм і правил космічної діяльності;

2) розроблення концептуальних основ державної політики в галузі дослідження та використання космічного простору в мирних цілях і в інтересах безпеки держави;

3) формування Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України;

4) планування та фінансування космічної діяльності коштом Державного бюджету України, а також сприяння залученню інших джерел фінансування, не заборонених чинним законодавством України;

5) цільової підготовки кадрів коштом Державного бюджету України;

6) запровадження декларування провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності;

7) запровадження дозволів на право здійснення окремих видів космічної діяльності й забезпечення контролю за провадженням такої діяльності;

8) контролю за здійсненням зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами космічної діяльності [222; 75].

З розумінням того, що зазначені шляхи передбачені чинним спеціалізованим актом, детально розкриємо їх на наступному етапі нашого наукового дослідження.

У межах цього етапу, вважаємо за необхідне уточнити, що крім організаційного та правового впливу (як вказано вище), в досліджуваній сфері публічна адміністрація застосовує й інші різновиди публічного впливу. Як приклад, забезпечувальний вплив полягає в гарантуванні з боку держави підтримки комерціалізації космічної діяльності та залучення інвестицій у космічну галузь України; охоронний вплив проявляється в моніторингу стану

довкілля у процесі космічної діяльності, а захисний – у реалізації юридичних санкцій за порушення правил здійснення космічної діяльності.

Усе вищенаведене дає можливість сформулювати наступні висновки щодо визначення поняття й розкриття суті публічного адміністрування сфери космічної діяльності в Україні:

1) категорії «державне регулювання» та «державне управління» використовуються в Законі України «Про космічну діяльність», однак залишаються не до кінця визначеними, що призводить до різного тлумачення, а відтак – до невизначеності їхньої суті; в умовах сучасності більшість науковців стверджують, що зміст цих понять застарілий;

2) у контексті Закону України «Про космічну діяльність» державне регулювання та управління використовуються як елементи організаційного впливу публічної адміністрації на соціально-економічні процеси, що полягає в запровадженні комплексу заходів, спрямованих на досягнення соціального й економічного ефекту у сфері космічної діяльності. Відповідно, обґрунтованою вбачається думка, що в досліджуваній сфері публічний вплив на сферу космічної діяльності здійснюється за допомогою публічного адміністрування, де регулювання й управління складають окремий напрямок діяльності публічної адміністрації, владно-організаційний, поряд із забезпечувальним (полягає в гарантуванні з боку держави, наприклад, підтримки комерціалізації космічної діяльності й залучення інвестицій у космічну галузь України), охоронним (наприклад, моніторинг стану довкілля у процесі космічної діяльності), захисним (реалізація юридичних санкцій за порушення правил здійснення космічної діяльності) тощо;

3) увесь публічний вплив на космічні відносини здійснюється на трьох рівнях: глобальному, міжнародному й національному. На першому рівні (глобальному) – між усіма інституціями, що здійснюють комерційну космічну діяльність, а саме між міжнародними й національними представниками публічної адміністрації, приватними корпораціями (здійснює глобальний адміністратор); на другому рівні (міжнародному) – в

площині інтернаціональних питань, зокрема запровадженні єдиного правового режиму, однакового для всіх (здійснює ООН та її структурні підрозділи); на третьому рівні (національному) – Україна в особі уповноважених нею представників публічної адміністрації в розгалуженому вигляді уточнює й розширює міжнародні стандарти такої діяльності шляхом створення чи зміни адміністративних норм у космічній галузі. Міжнародна спільнота обрала вектор врегулювання цих відносин, що більше схожий на всеосяжний, однак без встановлення конкретизації, що надає вітчизняній публічній адміністрації варіанти застосування адміністративного інструментарію. Однак поряд із загальними нормами є і заборонні норми, які є обов'язковими до дотримання та виконання. У такий спосіб визначається поведінка суб'єктів цих відносин, тим самим виконується регулятивна, охоронна, захисна й забезпечувальна функції для гарантування законних інтересів усього людства;

4) публічне адміністрування сфери космічної діяльності в Україні було, є та буде беззаперечним обов'язком будь-якої держави, що прагне якнайкраще сформувати цивілізаційну політичну систему всередині країни. В контексті Закону України «Про космічну діяльність» державне регулювання та управління використовуються як елементи організаційного впливу публічної адміністрації на соціально-економічні процеси, що полягає у запровадженні комплексу заходів, спрямованих на досягнення соціального й економічного ефекту у сфері космічної діяльності. Виходячи з зазначеного, вважаємо, що більш вдалим у згаданому законі було б використання терміну «публічне адміністрування космічної діяльності» замість «державного регулювання та управління»;

5) публічною адміністрацією у сфері космічної діяльності є суб'єкти забезпечення публічного інтересу в досліджуваній сфері: Уряд, Державне космічне агентство України, Мінекономіки України, Міністерство оборони України й Міністерство закордонних справ;

б) попит на космічну продукцію, послуги чи технології треба створювати серед українських державних органів, установ й організацій, використовуючи державно-приватне партнерство. Всі міністерства повинні вносити в державні програми, розробниками яких вони є, замовлення українським космічним компаніям на створення космічних продуктів, послуг чи технологій;

7) суб'єкти публічної адміністрації у сфері космічної діяльності можна класифікувати на суб'єкти загальної компетенції та спеціальної. До суб'єктів загальної компетенції належать наступні центральні органи виконавчої влади: Міністерство оборони України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство освіти та науки України тощо. Натомість суб'єкти спеціальної компетенції у сфері космічної діяльності поділяються на суб'єктів, що забезпечують формування державної політики (Мінекономіки України) та тих, що реалізують державну політику (ДКА України);

8) інструментарієм публічного адміністрування космічної діяльності є сукупність адміністративних дій зазначених суб'єктів регулюючого, управлінського, забезпечувального, охоронного, захисного й іншого характеру, що здійснюються щодо сфери космічної діяльності у вигляді правових засобів різнорідного значення, походження та юридичної сили.

Отже, під публічним адмініструванням сфери космічної діяльності в Україні пропонуємо розуміти різновиди організаційного владного, забезпечувального, охоронного й іншого впливу публічної адміністрації на соціально-економічні процеси, що полягають у запровадженні комплексу заходів, спрямованих на 1) забезпечення нових можливостей космічної діяльності; 2) розвиток сучасних космічних технологій і здійснення наукових космічних досліджень; 3) ефективне використання космічного потенціалу з метою подальшого освоєння космічного простору на основі пріоритету екологічної безпеки й економічних інтересів; 4) формування системи цільово орієнтованої діяльності суб'єктів реалізації космічних програм; 5) забезпечення технологічного оновлення національної економіки.

2.2 Основні шляхи владно-організаційної діяльності публічної адміністрації у сфері космічної діяльності в Україні

Як свідчить попередньо проведений нами аналіз, після розпаду СРСР в Україні з'явилася реальна можливість здійснення космічної діяльності на нових засадах. Як самостійний суб'єкт міжнародного права вона була зацікавлена розвивати спільні космічні проєкти й програми з іншими державами та міждержавними об'єднаннями. Однак відповідна співпраця була неможлива без належного правового підґрунтя. А такого в Україні, традиційно, не було: ні власного космічного законодавства (за часів СРСР як космічна діяльність, так і космічне законодавство структурувалися на загальносоюзному рівні, союзним же республікам відводилася роль «гвинтиків цілісного механізму», керування яким здійснювалося з єдиного центру), ні міжнародних дво- та багатосторонніх угод про співпрацю в космічній сфері наша держава за радянських часів не мала. Радянська космічна техніка й практично вся космічна інфраструктура колишньої союзної держави створювалася спільно підприємствами Росії та України, на дуже тісних інтеграційних засадах. Після того як суб'єкти відповідної діяльності опинилися під юрисдикцією різних держав, виникло безліч питань правового характеру, зокрема двосторонніх українсько-російських відносин щодо розподілу колишньої радянської інтелектуальної власності на космічні об'єкти [160].

Крім того, сучасні світові тенденції комерціалізації, що дуже швидко охопили космічну сферу, призвели до появи на її арені великої кількості недержавних суб'єктів, що почали відігравати роль самостійних акторів у численних космічних проєктах і програмах, включно з міжнародними. Отже, перед суб'єктами публічного адміністрування космічної галузі постали питання забезпечення державного контролю за діяльністю недержавних суб'єктів космічної діяльності, запобігання стихійності в розвитку відповідного процесу, захисту державних інтересів в умовах міжнародної

відповідальності держав за наслідки космічної діяльності суб'єктів, що знаходяться під їхньою юрисдикцією [160].

Попри все зазначене, зокрема й те, що держава в останні три роки не виділяє кошти на космічну галузь, Україна й сьогодні залишається однією з десяти країн, що мають повний цикл виробництва ракетно-космічної техніки, продовжує працювати у сфері виробництва ракет-носіїв і супутників, моніторингу космічної ситуації та дистанційного зондування Землі. Тобто країна має великий потенціал і всі можливості розвивати такі перспективні напрями космічної діяльності як: телекомунікація, обслуговування супутників, утилізація космічного сміття, видобуток корисних копалин у космосі, облаштування постійної бази на Місяці [301] та багато інших.

Відповідно, цей етап наукового дослідження спрямований на розкриття законодавчо визначених окремих шляхів організаційно-владної діяльності публічної адміністрації у сфері космічної діяльності, що обумовлено важливістю значення такого впливу на досліджувану галузь. Коротко розберемо окремі шляхи організаційно-владної діяльності публічної адміністрації у сфері космічної діяльності.

Законодавче встановлення основних принципів, норм і правил космічної діяльності

Законодавче встановлення основних принципів, норм і правил космічної діяльності здійснюється шляхом такої форми адміністративної діяльності публічної адміністрації як видання актів: нормативно-правових й адміністративних. Сукупно ці акти формують законодавче забезпечення аналізованої сфери, яке, за нашим баченням, містить в собі нормативно-правову базу, яка своєю чергою формується низкою міжнародних норм і доповнюється національними, здебільшого публічно-правовими нормами, оскільки аналізована діяльність здійснюється від імені й в інтересах держави або міжнародного об'єднання.

Оскільки міжнародно-правові стандарти освоєння космічного простору й принципи у сфері космічної діяльності вже знайшли своє відображення в

межах попередніх етапів нашого наукового дослідження, ми зосередимо свою увагу на аналізі вітчизняного механізму законодавчого забезпечення космічної діяльності в Україні. Одразу уточнимо, що термін «законодавче забезпечення» вживається нами в розумінні законодавства, а не як результат нормотворчої діяльності парламенту.

Станом на початок 2020 року, воно представлене низкою правових актів, що мають власне цільове направлення й регулятивне спрямування, оскільки існує ціла низка різноманітних питань, які вимагають від держави встановлення адміністративно-правових механізмів для їхнього адміністрування. Зокрема, як приклад, щодо запуску об'єктів у космос і їхнього повернення з космосу, експлуатацію місця запуску або повторного входу й експлуатацію космічних об'єктів та управління ними, контроль за діяльністю неурядових організацій у космічному просторі тощо.

Саме тому нами прийнято рішення здійснити їх класифікаційний поділ на групи за певним об'єднувальним фактором. Тож, здійснимо спробу розкрити ці групи детальніше.

До першої групи ми відносимо ті акти, які визначають загальні правові основи здійснення космічної діяльності в Україні або під її юрисдикцією чи поза її межами: Закон України «Про космічну діяльність» від 15.11.1996 № 502/96-ВР; Закон України «Про ратифікацію Угоди (у формі обміну нотами) між Україною та Європейським Союзом про відновлення дії Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво» від 15.07.2015 № 602-VIII; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2018-2022 роки» від 05.09.2018 № 629-р.

До другої групи ми відносимо ті акти, які визначають основні правові засади реалізації державної політики у сфері космічної діяльності:

– сучасні: розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на

період до 2032 року» від 30.03.2011 № 238-р; «Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року» від 25.01.2012 № 48-р;

– ретроспективні, однак досі чинні: а) Постанови Кабінету Міністрів України: «Про заходи щодо проведення випробувань і забезпечення експлуатації космічного апарата «Січ-2» і блоків перспективної авіоніки» від 03.02.2010 № 95; «Про заходи щодо проведення випробувань та забезпечення експлуатації космічних апаратів «Січ-1М» і «Мікросупутник» від 29.04.2004 № 565; «Про заходи щодо реалізації міжнародного проєкту створення космічного ракетного комплексу «Циклон-4» від 25.07.2002 № 1080; «Про заходи щодо забезпечення функціонування, збереження та подальшого розвитку унікальних об'єктів космічної діяльності» від 26.02.2000 № 404; «Про заходи щодо державної підтримки космічної діяльності» від 27.02.1999 № 276; «Про заходи щодо подальшого розвитку космічної галузі та забезпечення її структурної перебудови» від 08.02.1999 № 171; «Про заходи державного регулювання космічної діяльності» від 04.06.1998 № 798; «Про реалізацію заходів щодо вдосконалення космічних технологій» від 28.06.1997 № 649; б) Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо подальшого розвитку Дніпропетровської області як науково-виробничого центру ракетно-космічної галузі» від 17.07.2003 № 421-р; в) Укази Президента України: «Про заходи щодо забезпечення реалізації українсько-бразильського проєкту створення космічного ракетного комплексу «Циклон-4» від 15.07.2003 № 700/2003; «Про заходи щодо підвищення ефективності космічної діяльності» від 27.10.1998 № 1190/98; «Про заходи щодо дальшого розвитку космічних технологій» від 04.03.1997 № 202/97; «Про заходи щодо вдосконалення державного регулювання космічної діяльності в Україні» від 17.10.1995 № 969/95.

3. До третьої групи ми відносимо ті акти, які визначають спеціальнщ-правові основи реалізації окремого напрямку розвитку космічної сфери: а) Закон України «Про державну підтримку космічної діяльності» від

16.03.2000 № 1559-III; Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI; Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI; б) розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про затвердження орієнтовного плану законопроектних робіт на 2018 рік» від 17.10.2018 № 754-р (щодо регулювання у сфері дистанційного зондування Землі); «Про затвердження плану заходів щодо розв'язання проблемних питань створення космічного ракетного комплексу «Циклон-4» від 20.09.2017 № 653-р; в) постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку використання у 2019 році коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з розвитку космічної діяльності та виробництва космічної техніки» від 23.05.2018 № 408; «Про затвердження порядків і правил обов'язкового страхування у сфері космічної діяльності» від 10.11.2010 № 1033; «Про супутникову систему зв'язку з використанням низьковисотних космічних апаратів» від 25.03.1993 № 221.

4. До четвертої групи ми відносимо ті акти, які визначають процедурні аспекти врегулювання певних різновидів відносин, які виникають у сфері космічної діяльності в Україні:

– дозвільних – Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 06.09.2005 № 2806-IV;

– фінансових: а) постанови Кабінету Міністрів України: «Про залучення кредитних ресурсів для фінансування українсько-бразильського проєкту створення космічного ракетного комплексу «Циклон-4» від 17.11.2004 № 1538; «Про проведення експерименту з надання пільгових довготермінових кредитів на будівництво (реконструкцію) житла працівникам державних підприємств, що належать до сфери управління Національного космічного агентства» від 17.08.2002 № 1131; б) розпорядження Кабінету Міністрів України «Про перерозподіл деяких видатків державного бюджету, передбачених Державному космічному агентству на 2018 рік» від 14.11.2018 № 844-р;

– трудових: положення НКАУ (нині Державне космічне агентство України); положення «Про умови та порядок виплати надбавки за стаж роботи працівникам (не військовослужбовцям) представництв генерального замовника – Національного космічного агентства України та його філій» від 17.04.2006 № 11; наказ НКАУ «Про умови оплати праці працівників Національного центру управління та випробувань космічних засобів, представництв генерального замовника – Національного космічного агентства України» від 20.09.2005 № 228; постанова Кабінету Міністрів України «Про умови оплати праці працівників Національного центру управління та випробувань космічних засобів» від 02.08.2000 № 1193;

– службових: а) укази Президента України: «Про присвоєння почесних звань України працівникам космічної галузі» від 10.04.1997 № 318/97; «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня працівників ракетно-космічної галузі України» від 09.04.2009 № 232/2009; б) накази ДКА України: «Про затвердження Інструкції про організацію забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України, відряджених до Державного космічного агентства України, та членів їх сімей житловими приміщеннями» від 24.10.2016 № 196; «Про встановлення відомчих заохочувальних відзнак Державного космічного агентства України» від 15.07.2013 № 203; в) Наказ НКАУ «Про затвердження Інструкції про порядок присвоєння класної кваліфікації військовослужбовцям Національного центру управління та випробувань космічних засобів» від 13.04.2004 № 103;

– організаційних: а) Постанови Кабінету Міністрів України: «Питання ввезення на митну територію України товарів у межах ратифікованих Верховною Радою України міжнародних договорів (угод) України з питань космічної діяльності щодо створення космічної техніки без сплати ввізного мита й податку на додану вартість» від 03.02.2010 № 102; «Про забезпечення виконання Закону України «Про державну підтримку космічної діяльності» від 07.02.2001 № 131; «Про організацію роботи з підготовки до запуску космічних апаратів телекомунікаційної системи «Глобалстар» космічним

ракетним комплексом К11К77» від 03.08.1998 № 1202; б) розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про делегацію Уряду України для участі в переговорах з Європейським космічним агентством щодо узгодження проєкту Угоди між Урядом України та Європейським космічним агентством про надання Україні статусу європейської держави, що співпрацює з Європейським космічним агентством» від 05.08.2015 № 803-р; «Про передачу спеціального обладнання до сфери управління Державного космічного агентства» від 09.06.2011 № 517-р; «Про передачу Національному космічному агентству радіовимірювального комплексу ПЕК-1А» від 29.11.2000 № 476-р; «Про передачу до сфери управління НКАУ державних підприємств, що становлять основу космічної галузі» від 25.03.1999 № 236-р; в) наказ Мінпромполітики «Про затвердження Порядку конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проєктів, спрямованих на створення та впровадження у виробництво сучасної техніки у сфері літакобудування та космічної галузі» від 15.03.2007 № 103; г) Наказ Національного космічного агентства України «Про затвердження Порядку оформлення та форм карток реєстрації-обліку договорів (контрактів), укладених у сфері космічної діяльності» від 07.09.2004 № 242.

5. До п'ятої групи ми відносимо ті акти, які визначають засади для реалізації адміністративної діяльності окремих суб'єктів публічної адміністрації в досліджуваній сфері:

– компетенційно-повноважні: а) укази Президента України: «Про Національний центр управління та випробувань космічних засобів» від 12.08.1996 № 698/96; «Про створення Національного космічного агентства України» від 29.02.1992 № 117; б) постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Положення про Державне космічне агентство України» від 14.05.2015 № 281; «Про представництва генерального замовника – Державного космічного агентства на підприємствах космічної галузі» від 05.06.2000 № 908; в) наказ ДКА України «Про затвердження Положення про відомчу воєнізовану охорону підприємств, що належать до сфери управління

Державного космічного агентства України» від 20.07.2012 № 281; г) наказ Держекспортконтролю «Про затвердження Положення про порядок залучення представництв генерального замовника – Національного космічного агентства України до виконання робіт у галузі державного експортного контролю на підприємствах космічної галузі» від 16.12.2004 № 371/334;

– організаційно-правові: а) Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку суб'єктів космічної діяльності, які звільняються від сплати земельного податку за земельні ділянки виробничого призначення до 1 січня 2023 року» від 29.12.2010 № 1248; б) розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних адміністративних послуг, які надаються Державним космічним агентством» від 09.06.2011 № 518-р; в) наказ НКАУ «Про затвердження Інструкції про порядок надання послуг з контролю якості та приймання космічної техніки й іншої продукції представництвами генерального замовника – Національного космічного агентства України» від 26.09.2003 № 210а.

6. До шостої групи ми відносимо ті акти, які визначають стратегічні напрями розвитку сфери космічної діяльності в Україні: Угода про асоціацію між Україною з одного боку та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами з іншого, ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII; Указ Президента України «Стратегія сталого розвитку «Україна 2020» від 12 січня 2015 р. № 5; Постанова Верховної Ради України «Програма діяльності Кабінету Міністрів України» від 11 грудня 2014 р. № 26-VIII; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми реформування (реструктуризації) та розвитку космічної галузі на період до 2008 року» від 28.10.2004 № 1455; наказ ДКА України «Стратегія космічної діяльності України на період до 2022 року» від 21.05.2015 № 100.

7. До сьомої групи ми відносимо ті акти, які визначають домовленості щодо співпраці у сфері космічної діяльності:

– меморандуми: про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України й Нідерландським космічним агентством стосовно співпраці у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 02.10.2018; про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Канадським космічним агентством у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях: Міжнародний договір від 01.11.2017; про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Нідерландським космічним агентством стосовно співробітництва у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях: Міжнародний договір від 02.10.2018; про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Космічним агентством Об'єднаних Арабських Еміратів у сфері дослідження космосу від 02.11.2017; про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Мексиканським космічним агентством Мексиканських Сполучених Штатів про співробітництво у космічній сфері в мирних цілях від 26.09.2017; про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Румунським космічним агентством стосовно співробітництва у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 27.04.2017; про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Південноафриканським національним космічним агентством про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 29.09.2016; про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Польським космічним агентством у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 20.04.2015; про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Федеральним космічним агентством (Російська Федерація) стосовно співробітництва у сфері ракетно-космічної промисловості від 17.12.2013; про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Федеральним космічним агентством (Російська Федерація) щодо співробітництва у використанні національних

космічних засобів дистанційного зондування Землі цивільного призначення від 15.10.2013; про взаєморозуміння між Національним космічним агентством України та Бразильським космічним агентством щодо перспективних спільних космічних проєктів від 21.10.2003; про співробітництво між Національним космічним агентством України і Російським авіаційно-космічним агентством в галузі розвитку глобальних навігаційних супутникових систем від 14.02.2003; між Національним космічним агентством України та Бразильським космічним агентством про співробітництво щодо використання українських ракет-носіїв на пусковому центрі Алкантара від 16.01.2002; про взаємодію Російського авіаційно-космічного агентства і Національного космічного агентства України при проведенні робіт зі стандартизації ракетно-космічної техніки від 12.02.2001; про взаємодію Російського авіаційно-космічного агентства і Національного космічного агентства України при проведенні робіт зі стандартизації ракетно-космічної техніки від 12.02.2001; про взаєморозуміння між Канадським космічним агентством та Національним космічним агентством України від 03.11.1995;

– рамкові угоди: між Національним інститутом аерокосмічних технологій Іспанії та Державним космічним агентством України щодо співробітництва у сфері космічної діяльності від 25.04.2014; між Урядом України та Урядом Перу щодо співробітництва у сфері космічної діяльності від 30.05.2011; між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки щодо співробітництва у сфері дослідження і використання космічного простору в мирних цілях від 09.04.2009; між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Індонезія про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 06.11.2008; між Урядом України і Урядом Алжирської Народної Демократичної Республіки про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 05.12.2007; між Урядом України та Урядом Аргентинської Республіки про

співробітництво у сфері використання космічного простору в мирних цілях від 02.10.2006; між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Індія про співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях від 02.06.2005; між Національним космічним агентством України та Чилійським космічним агентством щодо співробітництва у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 25.04.2002; між Національним космічним агентством України та Національною комісією з космічної діяльності Аргентини щодо співробітництва у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 23.10.2001; між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Бразилія про співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях від 18.11.1999;

– інші домовленості: Угода між Державним космічним агентством України та Болгарською академією наук про співробітництво в рамках космічного експерименту «Іоносат-Мікро» на космічному апараті «Мікросат М» від 30.06.2016; Угода між Державним космічним агентством України та Міністерством освіти, науки та технологій Республіки Корея про створення Спільного українсько-корейського Комітету з питань співробітництва у використанні космічного простору в мирних цілях від 07.12.2011; Угода між Урядом України та Урядом Королівства Саудівська Аравія про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 03.11.2010; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації щодо заходів з охорони технологій у зв'язку зі співробітництвом у сфері дослідження і використання космічного простору в мирних цілях і в створенні та експлуатації ракетно-космічної і ракетної техніки від 11.06.2009; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Корея щодо співробітництва у використанні космічного простору в мирних цілях від 18.12.2006; Угода між Національним космічним агентством України і Російським авіаційно-космічним агентством щодо розподілу відповідальності та забезпечення страхування ризиків, пов'язаних

із запуском та експлуатацією космічного апарата «Січ-1М» від 26.09.2003; Ліцензійна угода щодо безкоштовного використання півгодинних даних зображення високого розрізнення для дослідницьких проєктів EUM/HRI/02/... між Європейською організацією з використання метеорологічних супутників (ЄВМЕТСАТ) та Національним космічним агентством України (НКАУ) від 14.04.2003; Експлуатаційна угода Міжнародної організації космічного зв'язку «Інтерсупутник» від 21.11.2002; Угода між Національним космічним агентством України та Міністерством оборони Російської Федерації про співробітництво в галузі спеціального контролю від 21.12.2001; Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору від 19.12.2001; Програма співробітництва між Національним космічним агентством України і Російським авіаційно-космічним агентством щодо забезпечення виготовлення, запуску і спільної експлуатації космічного апарата «СІЧ-1М» від 12.02.2001; Угода між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 22.01.2001; Угода між Європейською організацією з використання метеорологічних супутників (ЄВМЕТСАТ) та Національним космічним агентством України (НКАУ) від 06.09.2000; Угода між Національним космічним агентством України і Російським космічним агентством про порядок запуску та спільної експлуатації космічного апарата «Океан-О» від 11.02.1999; Угода між Кабінетом Міністрів України та Міжнародною організацією космічного зв'язку «Інтерсупутник» про співробітництво в галузі використання мереж супутникового зв'язку від 24.09.1998; Угода між Національним космічним агентством України, Російським космічним агентством, Національною академією наук України і Російською академією наук про створення Міжнародного центру космічного права від 05.06.1998; Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про захист технологій, пов'язаних із запуском Україною ліцензованих США комерційних космічних апаратів від 06.03.1998;

Програма співробітництва України та Російської Федерації в галузі дослідження та використання космічного простору в мирних цілях на 1998-2007 роки від 27.02.1998; Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору від 14.10.1997; Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про засоби систем попередження про ракетний напад і контролю космічного простору від 28.02.1997; Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співробітництво у сфері дослідження і використання космічного простору в мирних цілях від 27.08.1996; Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо міжнародної торгівлі в галузі комерційних послуг із космічних запусків від 21.02.1996; Угода між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про співробітництво в дослідженні та використанні космічного простору в мирних цілях від 04.12.1995; Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі створення та експлуатації ракетно-космічної та ракетної техніки від 08.02.1995; Угода між Україною і Сполученими Штатами Америки про співробітництво в дослідженні і використанні космічного простору в мирних цілях від 22.11.1994; Угода між Національним космічним агентством України та Угорським бюро космічних досліджень про співробітництво в галузі дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 27.05.1994; Угода про принципи співробітництва Уряду України і Уряду Республіки Казахстан у здійсненні космічної діяльності від 20.01.1994; Угода Урядів Республіки Казахстан і України про принципи співробітництва в галузі забезпечення спільної космічної діяльності від 22.02.1993.

Уточнимо, що Закон України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10.12.1991 № 1953-ХІІ (Втрата чинності від 03.08.2004, підстава – 1906-ІV), прийняття якого, на думку проф. В. Денисова, «...засвідчило про нову законодавчу політику України в питаннях співвідношення міжнародного та внутрішнього права,

прихильність її до визнання загальноновизнаної для правових держав практики в цій сфері міжнародних відносин», створив передумови розробки й прийняття дійсно демократичної Конституції та розв'язання в ній принципових питань, пов'язаних з дією міжнародно-правових норм у внутрішньому праві країни [68; 24, с. 139].

За таких умов є підстави вважати, що до системи нормативно-правового забезпечення космічної діяльності можна відносити міжнародні договори, й не лише ті, щодо яких існують акти Верховної Ради України про надання згоди на їхню обов'язковість для нашої держави у формі закону, а й до набуття чинності Конституцією України – також у формі постанов Верховної Ради України або указів її Президії, а в деяких випадках навіть і рішень Ради Міністрів УРСР. Це вимагає від відповідних державних органів проведення робіт з дослідження та підтвердження участі України в тих чи інших міжнародних договорах [10, с. 133].

8. До останньої групи ми відносимо ті акти, які визначають певні окремі доручення для суб'єктів їх виконання – офіційні документи організаційно-розпорядчого характеру, наприклад, Протокольне доручення Прем'єр-міністра України від 19.06.2008 № 31802/0/1-08.

Підсумовуючи, слід вказати, що дуже важливо також забезпечити взаємозв'язок між актами різних рівнів, а саме: законами, указами Президента, постановами Кабміну України й іншими підзаконними актами. Неузгодженість цих актів можна побачити на прикладі паралельної дії протягом певного часу Указу Президента України від 27 жовтня 1998 р. «Про державну підтримку космічної діяльності» та Закону України від 16 березня 2000 р. «Про державну підтримку космічної діяльності», останній з яких майже повністю перекриває попередній, але водночас не скасовує його [10, с. 133].

Щоб досягти взаємозв'язку між усіма видами актів «різних рівнів» у сфері космічної діяльності, доцільно прагнути до скорочення відриву в часі між підготовкою проєктів законів, що приймаються ВРУ, та підготовкою

проектів підзаконних актів, що приймаються на їхній основі. Якщо такий відрив затягується, то ціла низка загальних положень законодавства тривалий час не застосовується, тому що не встановлено порядок застосування відповідних норм [10, с. 133].

Нагадаємо також, що ми приєднуємося до думки тих вчених, які вважають, що сьогодні назріла необхідність кодифікувати всі наявні нормативно-правові акти в єдиний акт – Космічний кодекс України.

Так вийде систематизувати норми космічного законодавства, оновити інструмент правового регулювання відносин у сфері космічної діяльності, системність й узгодженість відповідного законодавства. Основним завданням кодифікації є приведення чинного національного космічного законодавства у відповідність до потреб сучасного етапу й перспектив розвитку відносин у сфері дослідження та використання космічного простору. Вдосконалення системи законодавства України про космічну діяльність має здійснюватися на ґрунтовному аналізі норм національного законодавства й практики його застосування, норм міжнародного космічного права й законодавчому досвіді провідних космічних держав світу [334, с. 15].

Отже, законодавче забезпечення сфери космічної діяльності в Україні – це історично сформована нормативно-правова база, утворена низкою міжнародних норм. Вона доповнюється національними, здебільшого публічно-правовими нормами (оскільки аналізована діяльність здійснюється від імені й в інтересах держави або міжнародного об'єднання). Її юридичний зміст має розкривати всі аспекти можливості для того, щоб космічна діяльність допомогла здійснити прорив в інноваційному розвитку економіки країни.

Крім комплексу нормативно-правових актів, які запроваджують правила, стандарти, принципи у сфері космічної діяльності, існують також обмеження в досліджуваній сфері. Щодо останнього, уточнимо, що це стосується насамперед демілітаризації космічного простору. Забороняється виведення на орбіту чи розміщення в космосі будь-яким чином ядерної зброї

та всіх інших видів зброї масового знищення чи випробування такої зброї та використання Місяця й інших небесних тіл для воєнних цілей. Також – використання космічної техніки як засобу впливу на довкілля та створення безпосередньої загрози життю й здоров'ю людей. І якщо така космічна діяльність у межах окремого проєкту призвела до людських жертв, значних матеріальних збитків або завдала значної шкоди довкіллю, вона може бути обмежена або заборонена відповідно до чинного законодавства України [222].

Розробка концептуальних основ державної політики в галузі дослідження та використання космічного простору в мирних цілях і в інтересах безпеки держави

Традиційно усталеним є уявлення про те, що політика – це багатопланове явище. Розрізняють безліч видів і різновидів політики: внутрішня, зовнішня, соціальна, національна, економічна, науково-технічна, культурна, фінансова, військова, кадрова, екологічна тощо. В повсякденному житті говорять про «велику» й «малу» політику, публічну й закулісну («підкилимову», апаратну). Існує й «тіньова» політика. У змістовому аспекті вона може бути прогресивною та регресивною, об'єктивно зумовленою та волюнтаристською, такою, що відповідає назрілим потребам суспільного розвитку й суперечить їм. З історії відомо чимало прикладів глибоко хибної політики – довільної, реакційної, авантюрної, антинародної, що призводила до страждань і людських жертв [158; 152]. Давно було підтверджено, що помилка в політиці гірше за злочин, оскільки наслідки такої помилки можуть бути незворотними для мільйонів людей [73, с. 7-8].

Узагальнено під політикою розуміють сформовану на базі потреб й інтересів стратегію поведінки соціальної групи або індивіда, яка містить у собі позицію та конкретні дії щодо інших соціальних формувань суспільства [162, с. 369].

До речі, існує думка, що цей термін поширився під впливом роботи Арістотеля «Політика», яка в перекладі називається як «те, що відноситься до

держави». Зауважимо, що ще на початку ХХ століття М. Вебер визначив сутність політики як сферу відносин і діяльності з керівництва (управління) суспільством [57, с. 65; 298]. Однак і цю думку не оминула критика.

Всупереч думці М. Вебера, який вважає політику справою суто практики, вже досить багато вчених розглядає правову політику і як сферу досліджень. Теорія правової політики шукає відповіді на питання про те, яким має бути право та як досягти бажаних змін. Існує погляд на правову політику як на цілу науку, покликану оцінювати чинне право й законодавство та сприяти виробленню більш ефективного права й законодавства. В когнітивному вимірі правова політика є мистецтвом реалізації цінностей. Така інтерпретація дозволяє розкрити аксіологічну сутність цього явища й сенс юридично значущих цінностей.

В офіційних документах України пояснення поняття державної політики можна знайти в Рішенні Конституційного Суду України від 2 березня 1999 року №2-рп/99 [254], де в мотивувальній частині визначено, що «Під державною політикою розуміються стратегічні напрями діяльності держави в економічній, соціальній, гуманітарній, екологічній, правовій та інших сферах її внутрішнього життя, а також у сфері відносин з іншими державами на певну історичну перспективу» [172].

Втім, при визначенні поняття «державна політика» необхідно розрізняти державну політику як напрямок (стан) розвитку держави й суспільства у визначений часовий проміжок функціонування держави та як різні види державної діяльності (процесу), що пов'язані з державною політикою, зокрема формування державної політики (політичний процес) та її реалізація (виконавча діяльність) [172; 92].

З доктринальної точки зору, державна політика – це: 1) політична діяльність держави та її інститутів, спрямована на забезпечення порядку в суспільстві, узгодження та підпорядкування різноманітних соціальних інтересів, досягнення суспільної злагоди й організацію управління розвитком суспільних процесів (М. Логунова, В. Шахов, М. Шевченко) [132, с. 116; 162,

с. 89; 129]; 2) такі дії органів державної влади з розв'язання проблем, які найоптимальніше сприяють реалізації інтересів суспільства. Це діяльність, націлена на розв'язання проблем суспільного розвитку (О. Валевський) [31, с. 21]. Стосовно цього В. Андріяш додає, що суспільний розвиток є ключовим фактором вироблення державної політики, але він не вичерпує всіх можливих визначень терміну державна політика [9]; 3) відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність (бездіяльність) державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства (В. Ребкало, В. Тертичка) [74, с. 6; 162, с. 89]; 4) відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність уряду щодо певної проблеми або предмету розгляду, яка здійснюється ним безпосередньо або опосередковано через уповноважених агентів і впливає на життя суспільства (В. Романов, О. Рудік, Т. Брус) [256, с. 5; 162, с. 89]; 5) напрям дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної проблеми чи сукупності взаємопов'язаних проблем (Л. Пал) [185, с. 22; 190, с. 23]; 6) система взаємопов'язаних, послідовних управлінських впливів, які об'єднані єдиною метою, об'єктом і принципами діяльності (В. Холопов) [327, с. 77; 190, с. 24]; 7) політичний процес управлінського впливу насамперед інститутів виконавчої влади держави на основні сфери суспільства, що спирається на безпосереднє застосування державних владних повноважень як під час розробки, так і під час здійснення стратегії й тактики регулювального та організаційного впливу на всі компоненти й аспекти функціонування та розвитку економіки, соціальної сфери й інших підсистем суспільства шляхом розміщення ресурсів, розподілу, перерозподілу суспільних благ та інших заходів (Л. Сморгунов) [57, с. 67]; 8) свідома діяльність владних структур й інститутів державного управління різних рівнів, спрямована на регулювання суспільних відносин, забезпечення їх стабільності й розвитку відповідно до визначених цілей, це спосіб суспільного врядування, що передбачає розробку й здійснення політичних

програм економічного, соціального, культурного та політичного розвитку (А. Колодій, В. Марченко, Л. Климанська, Я. Космина) [192, с. 503; 162, с. 90]; 9) сукупність цілей і завдань, які практично реалізуються державою, і засобів, що використовуються при цьому (Г. Атаманчук) [14, с. 57; 190, с. 24]; 10) стратегія й тактика взаємовідносин держави в особі уповноважених органів з соціальними формуваннями з метою забезпечення стійкого становлення та розвитку країни (С. Мосьондз) [162, с. 89-90]; 11) сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни [73].

Відповідно, з позиції вчених, державна політика – це 1) визначений порядок; 2) метод, за допомогою якого здійснюється регулювання певного кола суспільних відносин; 3) чітко сформована й цільовоорієнтована діяльність публічної адміністрації; 4) спосіб впливу на життя суспільних мас; 5) напрям дії владних інституцій; 6) сукупний управлінський вплив; 7) тактико-стратегічний напрям реалізації завдань держави; 8) механізм упорядкування компонентів і підсистем суспільства й окремих цінностей; 9) репрезентація практичного прояву цілей і завдань держави; 10) елемент сталого розвитку держави й соціуму; 11) реакція держави на трансформації, модернізації, зокрема негативні фактори й тенденції; 12) елемент взаємодії держави та суспільства.

Інтерпретуючи зазначене до потреб нашого дослідження, державну політику розвитку сфери космічної діяльності можна визначити як:

– по-перше, стратегічний підхід держави до створення нових можливостей космічної діяльності, розвитку сучасних космічних технологій і здійснення наукових космічних досліджень, ефективного використання космічного потенціалу з метою подальшого освоєння космічного простору на основі пріоритету екологічної безпеки й економічних інтересів України;

– по-друге, сукупність механізмів адміністративної діяльності публічної адміністрації, об'єктивованих у цільових космічних програмах як цілі, завдання, заходи, засоби тощо;

– по-третє, чинник технологічного оновлення національної економіки.

З метою підвищення ефективності космічної діяльності, розв'язання актуальних завдань національної безпеки й оборони та реалізації геополітичних інтересів держави, сприяння соціально-економічному, науково-освітньому й еколого-культурному розвитку суспільства, підвищення престижу України як космічної держави на світовій арені, перетворення космічної галузі України на мультиплікатор високотехнологічного розвитку вітчизняної економіки, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 р. № 238-р. була схвалена Концепція реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року (далі Концепція) [208].

Визначальним для державної політики є результат її реалізації, тобто кількісний вимір її цілей [73]. Відповідно до зазначеної Концепції держава задекларувала очікувані результати, способи й шляхи досягнення зазначених результатів. Основним шляхом розв'язання наявних проблем космічної галузі України вбачається вдосконалення механізму надання державної підтримки й забезпечення інвестиційної привабливості космічної діяльності.

Аналізуючи складові організації космічної діяльності в Україні, можна відзначити, що держава взяла на себе левову частку забезпечення процесу розвитку сфери за допомогою двох взаємопов'язаних процесів: державної підтримки й інвестиційної привабливості космічної діяльності, які відзначені в нормативно-правових актах [75].

В умовах кардинального звуження сектору державної власності держава має здійснювати адекватну відповідно до цих процесів політику в економічній сфері, реалізуючи в ній свою господарсько-організаторську, соціальну та інші функції. У такій політиці має домінувати не імператив або диктат у його різноманітних формах, а регулювання, зокрема диспозитивне,

контроль, координація, прогнозування, а також застосування переважно методів економічного характеру, основою яких є раціональна й ефективна податкова система, що стимулює виробництво та підприємництво. Потребують також вдосконалення бюджетна, фінансово-кредитна й державно-закупівельна системи [168].

Крім вище зазначеної Концепції, для підтримки космічної галузі протягом останнього десятиріччя були прийняті й інші нормативно-правові акти: 16.03.2000 р. – Закон України «Про державну підтримку космічної діяльності» [204]. Цей Закон визначив засади державної підтримки космічної діяльності в Україні та визначив космічну галузь як пріоритетну складову високотехнологічного сектора економіки для забезпечення національних інтересів держави. З метою підвищення ефективності космічної діяльності України наказом Державного космічного агентства України від 21.05.2015 № 100 була затверджена «Стратегія космічної діяльності України на період до 2022 року».

Всі зазначені нормативно-правові акти були покликані розв'язати проблеми, які стоять перед космічною діяльністю. Але розв'язання питань космічної сфери лише шляхом прийняття нормативно-правових актів без чіткого визначення космічної державної політики, належного фінансування з боку держави, залишає всі ці спроби на рівні декларування.

Формування Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України

Космічна діяльність в Україні здійснюється на основі Національної Космічної Програми України, яка розробляється терміном на п'ять років і затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України. Державне космічне агентство України спільно з центральними органами виконавчої влади й Національною Академією Наук України відповідає за розробку Національної Космічної Програми України, виходячи з мети й базових принципів космічної діяльності України [71; 98].

Перша Національна космічна програма України тривала у період 1993-1997 рр., вона була затверджена 25 травня 1993 року Постановою Кабміну України [166]. У період дії першої Космічної програми Україна приєднується до міжнародних агентств, які здійснюють регулювання космічної діяльності (COPUOS, COSPAR, CEOS, IAF); приймає рамковий закон «Про космічну діяльність»; укладає перші міжнародні угоди й виводить на орбіту космічні апарати.

І хоча Україна тільки почала самостійно, після здобуття незалежності, розбудовувати космічну галузь, і ця розбудова здебільшого була націлена на збереження кадрового й виробничого ресурсів і пошук нових ринків збуту, вона заклала правову основу для виходу української держави на світовий ринок космічних послуг.

Другу космічну програму (1998-2002 рр.) було ухвалено ВРУ в 1997 році Законом України «Про Загальнодержавну (Національну) космічну програму України на 1998-2002 роки» [207]. Вона продовжила процес розвитку космічної діяльності в країні й забезпечила вихід підприємств галузі на світовий ринок з новими високотехнологічними й конкурентоспроможними зразками вітчизняної космічної техніки. Але на заплановані проєкти в державному бюджеті не вистачало коштів, тому, починаючи з Другої космічної програми, почали залучати кредити комерційних банків у випадку затримки бюджетного фінансування під державні гарантії та за погодженням Мінфіну України [207]. В жовтні 1998 року Указом Президента України до сфери управління НКАУ передані підприємства, інститути та військові частини, які займалися раніше ракетно-космічною сферою. Сформовано ракетно-космічну галузь України [166].

Третя космічна програма (2003-2007 рр.) затверджена Законом України «Про Загальнодержавну (Національну) космічну програму України на 2003-2007 роки» [210]. Вона мала на меті реалізувати єдиний державний підхід до розв'язання питань щодо космічної діяльності, ефективного використання науки й технологій, зміцнення виробничого потенціалу з метою забезпечення

відповідності рівня космічної діяльності України її геополітичним та економічним інтересам [98]. Згідно з нею, космічну галузь мали ефективно використовувати через реалізацію єдиної державної політики.

Третя державна космічна програма була першою програмою третього тисячоліття – ери нового технологічного укладу, активного освоєння космічного простору, міжпланетних польотів й унікальних наукових експериментів. Космічна діяльність стала державним пріоритетом України; важливим чинником інноваційного розвитку економіки; необхідною умовою розвитку науково-технічного, технологічного й виробничого потенціалу; інструментом забезпечення інтересів держави на тривалий період у сферах безпеки та оборони, підвищення рівня якості життя, інструментом участі України в розв'язанні загальних проблем людства [210].

Четверта Загальнодержавна цільова науково-технічна космічна програма України на 2008-2012 роки, яка визначила пріоритети й шляхи розвитку космічної діяльності держави, була затверджена Законом України від 30 вересня 2008 року № 608 [211]. У Законі враховані довгострокові інтереси держави, сучасні тенденції розвитку космонавтики, наявний науково-технічний потенціал космічної галузі. Метою Програми проголошено забезпечення розвитку й ефективного використання космічного потенціалу України для розв'язання нагальних проблем у сфері безпеки держави, впровадження високих технологій, а також підвищення рівня науки й освіти [98; 26].

П'ята Загальнодержавна цільова науково-технічна космічна програма України на 2013-2017 роки [212] реалізовувалася в умовах анексії Криму, втрати частини усталеного ринку збуту космічної продукції та виробничих зв'язків. Але на тлі наявних проблем почали активізуватися міжнародні взаємовідносини у сфері космічної діяльності.

У жовтні 2015 р. у ВРУ створено депутатське об'єднання «Україна – космічна держава». В листопаді 2015 р. відбувся візит в Україну делегації НАСА на чолі з заступником керівника агентства В. Герстенмаєром. 11

грудня 2015 р. відбувся ювілейний десятий пуск ракетonoсія «Зеніт-3SLB» в рамках проекту «Наземний старт». Всього протягом 2013-2017 рр. було запусчено 27 ракетonoсіїв, створених за участю України [166].

Що стосується Шостої державної космічної програми на 2019-2023 рр., то вже два роки ведеться робота над її прийняттям. Законопроект № 9457 [213], поданий ще наприкінці 2018 року, був відкликаний 29.08.2019 р. В ньому зазначалося, що проблема, яка потребує розв'язання, полягає в тому, що поточний стан космічної діяльності та наявні механізми її державного регулювання не забезпечують у повному обсязі розв'язання актуальних загальнодержавних і суспільних завдань України. Була запропонована структурна перебудова галузі для підвищення ефективності її роботи загалом, а також центрального апарату ДКА України й певних підприємств зокрема. У зв'язку з цим вносилися відповідні пропозиції до Уряду, зміни до законів України, які регулюють космічну діяльність в країні. Але сьогодні Шоста програма так і не прийнята.

Детальний аналіз космічних програм показав, що їх прийняття та реалізація не дали суттєвих позитивних змін на розвиток космічної діяльності – галузь перебуває в періоді стагнації. Це говорить про те, що космічні програми носили здебільшого декларативний характер. Заявлена державна підтримка й фінансування не виконувалися, національні космічні пріоритети не вироблялися, часткові кадрові зміни й перерозподіл повноважень суб'єктів публічного адміністрування суттєво не впливали на ситуацію. Отже, проблеми мають системний характер. Назріла необхідність вибудовування планомірної продуманої космічної стратегії, яка органічно повинна увійти до загальнодержавної стратегії реформування економіки України в бік її інноваційності та сталості. Для цього потрібно розробити та прийняти нову модель космічної діяльності – космічну доктрину України, яка б одночасно враховувала виклики сучасності, національні інтереси й суспільні потреби та була складовою стратегічного розвитку країни.

Планування та фінансування космічної діяльності коштом державного бюджету України, а також сприяння залученню інших джерел фінансування, не заборонених чинним законодавством України

Фінансування космічної діяльності традиційно здійснювалося коштом державного бюджету, обсяги якого визначаються загальнодержавними цільовими науково-технічними космічними програмами й іншими програмами, спрямованими на розвиток космічної діяльності, виходячи з можливостей державного бюджету.

Аналіз бюджетних програм і загальнодержавних цільових науково-технічних космічних програм показав, що жодна з них не була профінансована в поновному обсязі. Керівництво ДКА України неодноразово заявляло, що в державний бюджет України щорічно закладаються мільйони на космічну галузь, але насправді цих сум завжди недостатньо, тому значна частина цих коштів на рік витрачається дарма. Якщо в державі не зміниться підхід до фінансування космічної галузі за залишковим принципом, говорити про місце України в космосі взагалі не доведеться [72].

Навіть ті кошти, що виділялися, використовувалися неефективно, про що неодноразово зазначала Рахункова палата у своїх звітах. Наприклад, проведений аудит ефективності виконання зобов'язань України у сфері міжнародної науково-технічної співробітництва й за Рамковою програмою ЄС з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020», встановив порушення бюджетного законодавства, зокрема – виявив нецільове використання коштів і порушення при плануванні [93].

Тому потребує перегляду система бюджетного забезпечення національних космічних програм, що має підтримувати конкретні проєкти й розробки новітніх технологій світового рівня. Необхідно на державному рівні посилити комерціалізацію космічних послуг і забезпечити зовнішньополітичну підтримку проєктів, у яких беруть участь вітчизняні аерокосмічні підприємства. Без розв'язання цих завдань Україна ризикує досить швидко втратити свої позиції космічної держави [11].

Отже, цей напрям публічного адміністрування космічної діяльності потребує найбільшої уваги з боку органів публічного адміністрування, адже прогалини в плануванні та фінансуванні зазначеної діяльності нанівець зведуть усі інші спроби вивести космічну галузь на високий рівень.

Цільова підготовка кадрів для космічної сфери коштом державного бюджету України

Підготовка кадрів для космічної сфери здійснюється в декількох напрямках. Перший стосується підготовки інженерно-технічних кадрів. Для цього МОН України підготувало й затвердило відповідні навчальні спеціальності. Серед них – спеціальність 05.07.00: «Авіаційна та ракетно-космічна техніка» [214], в рамках якої проводиться підвищення кваліфікації фахівців з аеродинаміки та газодинаміки літальних апаратів; проектування, виробництва та випробування літальних апаратів; наземних комплексів, стартового обладнання; дистанційного аерокосмічного дослідження; авіаційно-космічних тренажерів.

Державна установа «Науковий Центр аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук Національної академії наук України» активний учасник наукових досліджень в аерокосмічній сфері. Вона була створена як самостійна юридична особа в 1992 році згідно з Постановою Президії академії наук України від 20.05.1992 р. № 150 на базі Київського науково-дослідного інституту космоаерометодів і підрозділів Інституту геологічних наук НАН України [215]. Результати досліджень Центру відображені майже у 800 публікаціях у вітчизняних і закордонних виданнях, насамперед – у 18 монографіях. Найбільш значущі з них такі: «Аэрокосмические методы в геоэкологии», «Україна з космосу», «Космос – Україні: Атлас дешифрованих знімків території України з КА «Океан» й інших космічних апаратів», «Інформатизація аерокосмічного землезнавства», «Багатоспектральні методи дистанційного зондування Землі в завданнях природокористування», «Изменения земных систем в Восточной Европе», «Earth Systems Change over Eastern Europe», «Спутниковые методы поиска полезных ископаемых»,

«Сучасні методи дистанційного пошуку корисних копалин», «Парниковий ефект і зміни клімату в Україні: оцінки та наслідки», навчальний посібник «Аерокосмічні знімальні системи» й науково-методичний посібник «Аерокосмічні дослідження геологічного середовища» [137].

Отже, як видно з тематики наукових досліджень, космічні технології є однією з концептуальних основ досягнення Україною та іншими державами сталого й безпекового розвитку. Для досягнення планетарних цілей, які були визначені ООН (забезпечення населення Землі продовольством, питною водою та енергоресурсами) необхідна розробка сучасних космічних методів, наприклад, дистанційного зондування Землі, з метою розроблення рекомендацій для вибору сценаріїв раціонального природокористування в умовах збалансованого соціоекономічного розвитку різних країн при відповідних взаємних гарантіях оборонного характеру й міжнародної безпеки [137].

Другий напрям – це підготовка й підвищення кваліфікації юристів для космічної галузі. Під егідою Міжнародного центру космічного права проводяться наступні наукові дослідження: розробка нормативно-правової бази для забезпечення організації та проведення обов'язкового космічного страхування й створення на її основі інформаційно-аналітичної бази даних щодо обов'язкового страхування при здійсненні космічної діяльності в Україні (№0201U003119); проблеми реалізації екологічного й космічного права (№0202U002576); розробка проєктів Положення «Про обов'язкове страхування при здійсненні космічної діяльності» й типових правил по видах обов'язкового страхування при здійсненні космічної діяльності (№0202U006266 та № 0202U006656); впровадження страхування в космічній галузі (№1204U000307); еколого-правові проблеми космічної діяльності (№0205U002986); аналіз страхового випадку під час запуску КА «Січ-1М» для опрацювання проєкту «Порядку й правил проведення обов'язкового страхування при здійсненні космічної діяльності» (№0207U002168); актуальні проблеми міжнародного й національного космічного та

екологічного права (№0209U006650); еколого-правові засади космічної діяльності (№0214U001335, № 0216U002119, 0217U002361, №0218U003015); правове забезпечення безпеки космічної діяльності (№0214U001336); проблеми систематизації екологічного й космічного законодавства України (№0215U004532); правова охорона навколоземного космічного простору від засмічення (№0217U003554).

Крім цільової підготовки спеціалістів для космічної галузі, необхідно здійснювати пошук талановитої молоді. Успішним прикладом роботи з обдарованою молоддю є діяльність Громадської організації «Українське молодіжне аерокосмічне об'єднання «Сузір'я» (далі – «Сузір'я»). Це єдина в Україні громадська організація, яка виступила ініціатором створення системи аерокосмічної освіти в Україні та є одним з засновників Національного центру аерокосмічної освіти молоді ім. О. М. Макарова. Впродовж 20 років існування «Сузір'я» в його проєктах і заходах взяли участь понад два мільйони дітей. Для багатьох з них ця організація стала стартовим майданчиком у майбутню професію [287].

З метою створення ефективної системи навчання, підвищення кваліфікації фахівців у сфері космічної діяльності, а вразі необхідності і їх перепідготовки, необхідно розробити освітні програми, як для керівних кадрів так і для спеціалістів середньої ланки. Залучивши до фінансування таких програм міжнародні інституції та використовуючи інститут державно-приватного партнерства інвестиції приватного сектора економіки.

Як приклад успішної кооперації державного й приватного секторів у сфері підготовки фахівців для космічної галузі можна навести діяльність ірландської компанії Skillnet [479]. Це національна навчальна мережа, яка працює в усіх технологічних секторах. Завдання Skillnet полягає в тому, щоб заохотити й дозволити більшій кількості ірландських компаній розглядати космічну галузь як потенційну можливість отримувати прибутки й надати їм навички з розвитку свого бізнесу та досягнення успіху у світі, що швидко змінюється. Крім того, уряд Ірландії розробив нову космічну стратегію, яка

зосереджена на підтримці програм з підготовки висококваліфікованих і пристосованих до нових умов спеціалістів, та виділяє для цього державні кошти [444].

Отже, нами проаналізовано п'ять шляхів організаційно-владної діяльності публічної адміністрації у сфері космічної діяльності. Інші адміністративно-правові засоби публічного адміністрування досліджуваної сфери будуть проаналізовані на наступному етапі нашого наукового дослідження, оскільки відповідно до нашого бачення – це державні гарантії забезпечення розвитку космічної діяльності, а тому вони потребують спеціалізованого розгляду.

Усе вищенаведене дозволяє сформулювати наступні висновки щодо здійсненого аналізу окремих шляхів організаційної діяльності публічної адміністрації у сфері космічної діяльності:

1) законодавче встановлення основних принципів, норм і правил космічної діяльності здійснюється шляхом такої форми адміністративної діяльності публічної адміністрації як видання актів: нормативно-правових й адміністративних. Сукупно ці акти формують законодавче забезпечення аналізованої сфери, яке містить у собі нормативно-правову базу, що формується низкою міжнародних норм і доповнюється національними, здебільшого публічно-правовими, нормами, оскільки аналізована діяльність здійснюється від імені та в інтересах держави або міжнародного об'єднання;

2) станом на початок 2020 року законодавство представлено низкою правових актів, що мають власне цільове направлення та регулятивне спрямування, оскільки існує ціла низка різноманітних питань, які вимагають від держави встановлення адміністративно-правових механізмів для їхнього адміністрування. Саме тому, прийнято рішення здійснити їхній класифікаційний поділ на групи за певним об'єднувальним фактором на такі, що визначають:

– загально-правові основи формування державної політики у сфері космічної діяльності та її здійснення в Україні;

- основні правові засади реалізації державної політики у сфері космічної діяльності: сучасні; ретроспективні, однак досі чинні;

- спеціально-правові основи реалізації окремого напрямку розвитку космічної сфери;

- процедурні аспекти врегулювання певних різновидів відносин, які виникають у сфері космічної діяльності в Україні: дозвільних; фінансових; трудових; службових; організаційних;

- засади для реалізації адміністративної діяльності окремих суб'єктів публічної адміністрації в досліджуваній сфері: компетенційно-повноважні; організаційно-правові;

- стратегічні напрями розвитку сфери космічної діяльності в Україні;

- домовленості щодо співпраці у сфері космічної діяльності: меморандуми; рамкові угоди; інші домовленості;

- окремі доручення для суб'єктів їхнього виконання;

3) законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики розвитку космічної діяльності в Україні це історично сформована нормативно-правова база, яка утворена низкою міжнародних норм і доповнюється національними, здебільшого публічно-правовими, нормами (оскільки аналізована діяльність здійснюється від імені та в інтересах держави або міжнародного об'єднання), юридичний зміст якої має розкривати всі аспекти можливості для того, щоб космічна діяльність стала стратегічним напрямом сталого та інноваційного розвитку економіки країни;

4) державна політика це 1) визначений порядок; 2) метод, за допомогою якого здійснюється регулювання певного кола суспільних відносин; 3) чітко сформована й цільоворієнтована діяльність публічної адміністрації; 4) спосіб впливу на життя суспільних мас; 5) напрям дії владних інституцій; 6) сукупний управлінський вплив; 7) тактико-стратегічний напрям реалізації завдань держави; 8) механізм упорядкування компонентів і підсистем суспільства й окремих цінностей; 9) репрезентація практичного прояву цілей і завдань держави; 10) елемент сталого розвитку держави й соціуму;

11) реакція держави на трансформації, модернізації, зокрема й негативні фактори й тенденції; 12) елемент взаємодії держави та суспільства. Інтерпретуючи зазначене до предмета дослідження, державна політика розвитку сфери космічної діяльності це стратегічний підхід держави до створення нових можливостей космічної діяльності, розвитку сучасних космічних технологій і здійснення наукових космічних досліджень, ефективного використання космічного потенціалу для подальшого освоєння космічного простору на основі пріоритету екологічної безпеки й економічних інтересів України; сукупність механізмів адміністративної діяльності публічної адміністрації, об'єктивованих у цільових космічних програмах як цілі, завдання, заходи, засоби тощо; чинник технологічного оновлення національної економіки;

5) космічна діяльність в Україні здійснюється на основі Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України. Досліджено шість космічних програм та надана їм юридична характеристика;

6) фінансування космічної діяльності може здійснюватися із державного бюджету або шляхом залучення інших джерел. Цей напрям публічного адміністрування космічної діяльності визначено як такий, що потребує найбільшої уваги з боку органів публічного адміністрування, адже прогалини в плануванні та фінансуванні зазначеної діяльності нанівець зведуть усі інші спроби вивести космічну галузь на високий рівень;

7) підготовка кадрів для космічної сфери здійснюється в декількох напрямках. Перший – це підготовка інженерно-технічних кадрів, другий – це підготовка та підвищення кваліфікації юристів для космічної галузі. Але для проривної галузі цього недостатньо, необхідно здійснювати пошук обдарованої молоді, а також готувати спеціалістів середньої ланки. Для керівних кадрів потрібно на базі провідних ВНЗ України постійно проводити семінари й навчальні курси з залученням провідних закордонних фахівців.

Отже, сучасні наукові дослідження та практика свідчать про те, що основними завданнями державної політики в космічній сфері й, відповідно,

публічного адміністрування у цій сфері мають бути: посилення правового захисту інвесторів в Україні; запровадження податкових й інших стимулів для формування пропозицій довгострокового інвестиційного ресурсу; істотне спрощення процедур видачі документів дозвільного характеру; врегулювання питань ліцензування космічної діяльності. Всі ці проблемні питання будуть вивчатися в наступних дослідженнях.

2.3 Система державних гарантій забезпечення розвитку космічної діяльності в Україні та їхня відповідність міжнародним стандартам і принципам

Як нам вже відомо, міжнародні космічні правовідносини на початку свого існування будувалися на засадах публічності. Тоді це означало, що лише держава відповідає за здійснення космічної діяльності. Однак науковий розвиток приватного сектору значно випередив космічні інновації державних інституцій, тому зміна характеру космічних правовідносин з державних на змішані (публічно-приватні) була невідворотна й залежала лише від часу.

В Україні складна ситуація забезпечення розвитку космічної діяльності, що обумовило відсталість цієї галузі на міжнародній арені. Саме державні гарантії повинні стати «стабілізатором» і запорукою розвитку космічної галузі на національній та міжнародній площині.

На законодавчому рівні в Україні визначено, що метою державної підтримки космічної діяльності є: збереження та подальший розвиток науково-технічного, технологічного й виробничого потенціалу космічної галузі як одного з факторів національної безпеки; підвищення експортного потенціалу космічної галузі та конкурентоспроможності розробок (виробів) вітчизняних суб'єктів космічної діяльності; створення економічних умов і надання гарантій для залучення інвестицій (включно з іноземними) в розвиток космічної галузі [204].

Тобто для аналізу національного забезпечення космічної діяльності й розвитку космічної галузі в Україні необхідно розкрити поняття державних гарантій та проаналізувати їхню відповідність міжнародним стандартам і принципам.

В юридичній літературі не існує єдиного підходу до розуміння терміна «гарантія». Звідси, через неоднозначність тлумачення терміна «гарантія», виникають розбіжності у його розумінні на науково-доктринальному рівні. Так, в юридичній літературі зустрічаються різні ознаки, які покладаються в основу поняття гарантій. Науковці визначають гарантію як «умови», «засоби», «фактори», «заходи», «обов'язки держави», «механізм» тощо. Гарантія вельми об'ємне соціально-політичне та юридичне явище, яке використовується в багатьох галузях юридичної, соціологічної, філософської, політологічної, економічної та інших наук [126, с. 79-80]. Тлумачний словник української мови визначає поняття «гарантія» як поруку в чомусь, забезпечення чого-небудь; умови, що забезпечують успіх чого-небудь [27, с. 29]. В основі найбільш поширених визначень загального поняття гарантій лежить методологічне розуміння, що гарантії – це певні засоби забезпечення фактичної можливості користуватися правами й свободами [38, с. 71]. Тобто за допомогою гарантій держава створює всі умови для того, щоб людина могла користуватися своїми правами та свободами [126, с. 79-80].

Отже, гарантії – це підкріплені нормами права належні умови для забезпечення певних суспільних відносин.

Аналізуючи закордонне законодавство, Є. Васильєва визначила, що гарантія (*portefori, Garantie, idemnity*) – це договірне зобов'язання, що має самостійний характер, відповідно до якого зобов'язана особа гарантує кредиторів захист від збитків при настанні певних умов (наприклад, при неплатоспроможності боржника)» [33, с. 307]. Своєю чергою О. Кулініч гарантію розглядає як певне явище, яке забезпечує досягнення конкретного позитивного результату, а саме реалізацію права на освіту громадянами. Гарантія містить дві невід'ємні складові: вона реалізує та захищає. Тому

сьогодні актуальним є вироблення таких теоретичних юридичних засобів й умов, які на практиці були б максимально реалізованими та захищеними [126, с. 79-80].

Власне юридичними гарантіями ті чи інші «засоби й способи» стають лише через юридичну форму, через їхнє закріплення в нормах права. Сам термін «юридичні гарантії» вказує на їхню нормативно-правову основу. Натомість забезпечення гарантованості полягає передусім у здійсненні прав та виконанні обов'язків, які передбачені в чинних правових нормах. Загальновідомо, що норма сама по собі не може викликати певні правові результати, останні досягаються за допомогою правової діяльності. Під діяльністю необхідно розуміти здійснення суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків, покладених нормою права на відповідних суб'єктів трудових правовідносин [47, с. 144]. З огляду на це, С. Шило вважає за доцільне виділити у структурі юридичних гарантій законності два елементи: правові норми й діяльність суб'єктів. Так, норма права встановлює для суб'єкта правовідносин конкретні обов'язки, виконання яких (тобто діяльність цього суб'єкта) забезпечуватиме реалізацію прав іншого суб'єкта. Закон же виступає юридичною підставою правової діяльності, а юридична діяльність є засобом виконання закону [335, с. 290].

Тут необхідно уточнити, що згідно з нашим баченням, у космічній галузі категорія «гарантії» має дещо інше значення, відмінне від юридичних гарантій, оскільки за своєю суттю гарантії в досліджуваній сфері є фактично правилами реалізації космічної діяльності.

Враховуючи особливості стандартних юридичних гарантій і норми чинного законодавства в космічній галузі, можна визначити, що під державними гарантіями забезпечення космічної діяльності слід розуміти правила реалізації космічної діяльності, які сформовані нормативно-правовими актами в цілісну, взаємозалежну систему, що встановлює порядок визначення відповідності об'єкта космічної діяльності експлуатаційним критеріям (сертифікація, реєстрація, стандартизація), особливості легалізації

суб'єктів здійснення космічної діяльності та вимоги до такої господарської діяльності (ліцензування, дозвільна система), забезпечення безпечних заходів (охорони довкілля в процесі космічної діяльності; проведення пошукових, аварійно-рятувальних робіт у космічній галузі; проведення службового розслідування інцидентів та надзвичайних подій тощо) та інші правила щодо забезпечення дієвої та прогресивної космічної діяльності (контрольно-наглядова діяльність, страхування та інші).

До правил космічної діяльності належать також інші нормативні акти, що регламентують діяльність у космічній галузі та її безпеку, а також дотримання вимог охорони прав інтелектуальної власності, державної, військової та комерційної таємниці. Правила космічної діяльності встановлюються відповідними державними органами України згідно з їхньою компетенцією та є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами космічної діяльності [222].

Внаслідок реформування космічної галузі України, система державних гарантій забезпечення космічної діяльності дещо змінилася, проте її відповідність міжнародним стандартам все ще є недосконалою. Адже, сучасні засади космічної діяльності, визначені законодавством України, немовби взаємопов'язана площина з системою державних гарантій забезпечення космічної діяльності, які комплексно створені для розвитку космічної галузі.

Зокрема, комерціалізація космічної діяльності в Україні полягає в поєднанні господарської діяльності та діяльності зі створення нових унікальних космічних об'єктів чи технологічного розвитку космічної діяльності. Разом з тим комерціалізація космічної діяльності в Україні неможлива без використання економічних, торговельних, управлінсько-адміністративних механізмів правового регулювання.

Загалом усі процеси розвитку та функціонування космічної діяльності в Україні (комерціалізація, інвестування, реформування, науково-технічний розвиток, міжнародна співпраця) можуть ефективно реалізовуватися лише

через державні гарантії забезпечення космічної діяльності, що повинні відповідати міжнародним стандартам і принципам. З розумінням того, що в Україні відбулися кардинальні зміни в порядку здійснення космічної діяльності внаслідок прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності» від 2 жовтня 2019 року № 143-IX, державні гарантії забезпечення розвитку космічної діяльності потребують комплексного вивчення.

Сертифікація за своєю юридичною природою належить до системи державних гарантій забезпечення розвитку космічної діяльності. Однак в Україні немає систематизованого, цілісного та єдиного порядку здійснення сертифікації космічної діяльності, який можна визначити шляхом аналізу низки правових норм.

Аналізуючи норми чинного законодавства в Україні щодо космічної діяльності, слід наголосити, що сертифікація об'єктів космічної діяльності в Україні є як обов'язковою, так і добровільною, адже, якщо об'єкт космічної діяльності вироблений в Україні, він повинен бути сертифікований Системою сертифікації космічної техніки України (в обов'язковому порядку). Добровільний порядок сертифікації здійснюється суб'єктами космічної діяльності України приватної форми власності, які виробили об'єкт космічної діяльності за міжнародним замовленням в Україні, адже такі об'єкти виробляються на імпорту і повинні відповідати міжнародним стандартам. Якщо такі об'єкти космічної діяльності будуть використовуватися на території України, то для цього необхідно здійснити сертифікацію УкрСС КТ.

Уточнимо, відповідно до Закону України «Про космічну діяльність» від 15 листопада 1996 р. № 502/96-ВР, порядок сертифікації визначається УкрСС КТ, яка діє в межах Державної системи сертифікації (УкрСЕПРО) [222]. Порядок випробування та сертифікації імпортованого об'єкта космічної діяльності або об'єкта космічної діяльності, що експортується з України, а також оформлення відповідних сертифікаційних документів

встановлюється Правилами сертифікації космічної техніки в Україні, які затверджує Кабмін України [222]. Але цих правил Уряд України досі не сформував.

Крім того, відповідно до зазначеного Закону, об'єкт космічної діяльності допускається до експлуатації, якщо має сертифікат відповідності. А обмеження чи заборона експлуатації об'єктів космічної діяльності в Україні може виникнути в разі: прострочення або відсутності сертифіката відповідності; експлуатації об'єкта космічної діяльності з порушенням чинного законодавства України; експлуатації об'єкта космічної діяльності з порушенням вимог, установлених експлуатаційно-технічною документацією на цей об'єкт [222].

Однак у цьому випадку норми Закону України «Про космічну діяльність» мають певні суперечності, адже в Україні з 1 січня 2018 р. у зв'язку з втратою чинності Декрету Кабміну України від 10.05.93 р. № 46-93 «Про стандартизацію і сертифікацію» державна система сертифікації припинила своє існування, а тому з 1 січня відсутні правові підстави провадження органами з сертифікації діяльності як призначених органів з сертифікації в державній системі сертифікації. Тобто з 1 січня 2018 р. органи з сертифікації при проведенні будь-яких видів робіт з сертифікації не можуть посилатися на рішення про їхнє призначення органами з сертифікації в державній системі сертифікації та використовувати у своїй діяльності бланки документів (крім бланків копій документів) державної системи сертифікації [126].

Фактично порядок сучасної сертифікації космічних об'єктів встановлюється Законом України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 року № 124-VIII, однак Законом України «Про космічну діяльність» це не визначено, що ускладнює визначення процедури сертифікації.

ДКА України як спеціальний орган публічної адміністрації у сфері здійснення регулювання космічних відносин, здійснює заходи щодо

розроблення та функціонування УкрСС КТ, забезпечує суб'єкти космічної діяльності в Україні необхідною нормативною документацією [204]. Тобто ДКА України як першорядний орган виконавчої влади є безпосереднім реалізатором технічного регулювання космічної діяльності й техніки в Україні та наділений для цього відповідними повноваженнями.

Згідно з Законом України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 року № 124-VIII центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері технічного регулювання: призначає органи з оцінки відповідності; організовує проведення відповідними державними органами оцінювання органів з оцінки відповідності, які претендують на призначення, стосовно їхньої відповідності вимогам до призначених органів чи визнаних незалежних організацій; проводить із залученням відповідних державних органів моніторинг призначених органів і визнаних незалежних організацій стосовно їхньої відповідності вимогам призначених органів чи визнаних незалежних організацій і виконання ними своїх обов'язків, установлених цим Законом і відповідними технічними регламентами; формує та веде базу даних про технічні регламенти та реєстр призначених органів і визнаних незалежних організацій; здійснює інші повноваження, визначені законами України [225].

Отже, ДКА України згідно з Законом України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», є центральним органом виконавчої влади, який уповноважений призначати органи з оцінки відповідності (включно з визнаними незалежними організаціями), обмежувати сферу їхнього призначення, тимчасово припиняти чи поновлювати дію рішень про призначення або анулювати ці рішення. Щодо порядку здійснення сертифікації, то згідно з вище зазначеним законом сертифікація – це підтвердження відповідності третьою стороною, яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу [225].

Після сертифікації суб'єкту здійснення космічної діяльності видається документ про відповідність – це декларація (зокрема й декларація про

відповідність), звіт, висновок, свідоцтво, сертифікат (зокрема й сертифікат відповідності) або будь-який інший документ, що підтверджує виконання заданих вимог, які стосуються об'єкта оцінки відповідності [225]. Більш конкретно Закон України «Про космічну діяльність» визначає, що сертифікат відповідності – це документ, який посвідчує відповідність об'єкта космічної діяльності вимогам експлуатаційної придатності космічної техніки, регламентованим нормативними документами, чинними в Україні [222].

Тобто, на наш погляд, сертифікація космічного об'єкта – це правовий процес підтвердження рівня відповідності космічного об'єкта встановленим критеріям, стандартам і вимогам, в результаті чого суб'єкт господарювання в передбаченому законом адміністративному порядку отримує документ відповідності (сертифікат), що дозволяє легально експлуатувати космічний об'єкт в Україні.

Сертифікація в Україні є процесом підтвердження вимог технічного регламенту. Технічний регламент – це нормативно-правовий акт, в якому визначено характеристики продукції або пов'язані з ними процеси й методи виробництва, включно з відповідними адміністративними положеннями, дотримання яких є обов'язковим. Він може також мати або виключно стосуватися вимог до термінології, позначень, пакування, маркування чи етикетування в тій мірі, в якій вони застосовуються до продукції, процесу або методу виробництва [225].

Оцінка відповідності вимогам технічних регламентів здійснюється у випадках і шляхом застосування процедур оцінки відповідності, які визначені в таких технічних регламентах. Процедури оцінки відповідності вимогам технічних регламентів застосовуються виробниками, а у випадках, в яких згідно з відповідними технічними регламентами обов'язки виробників покладаються на імпортерів, розповсюджувачів або інших осіб, – імпортерами, розповсюджувачами чи іншими особами [225].

Отже, сертифікація в Україні є оцінкою відповідності технічним регламентам на підставі нормативно-правового акту, що прийнятий

уповноваженим органом, де встановлюються стандарти й вимоги до космічного об'єкту задля його належної експлуатації. Проблемою здійснення космічної діяльності в Україні є відсутність розробленого технічного регламенту оцінки відповідності (сертифікації) об'єктів космічної діяльності.

Для виконання завдань з оцінки відповідності вимогам технічних регламентів у випадках, визначених у самих регламентах чи передбачених ними процедурах оцінки відповідності, повинні або можуть бути залучені такі органи: призначені незалежні організації – для виконання визначених завдань з оцінки відповідності технології виконання нерознімних з'єднань, персоналу, який виконує нерознімні з'єднання, та/або персоналу, який проводить неруйнівний контроль (згідно з технічним регламентом) обладнання, що працює під тиском; акредитовані випробувальні лабораторії виробників – для виконання визначених завдань з випробувань (контролю) продукції, які визначені в деяких процедурах оцінки відповідності, якщо такими процедурами для виробника передбачений вибір щодо звернення до власної акредитованої випробувальної лабораторії або до призначеного органу. Забороняється вимагати видачу протоколів випробувань і документів про відповідність, зазначених у технічних регламентах і передбачених ними процедурах оцінки відповідності, виключно акредитованими органами з оцінки відповідності, якщо законодавством не встановлені вимоги щодо акредитації таких органів [225].

Серед загальних вимог до акредитації таких органів є наступні: вони повинні бути юридичними особами-резидентами України незалежно від форми власності; мають досвід виконання робіт з оцінки відповідності (атестації) технології виконання нерознімних з'єднань, персоналу, який виконує нерознімні з'єднання, та/або персоналу, який проводить неруйнівний контроль, протягом останніх трьох років; вони уклали договір обов'язкового страхування професійної відповідальності за шкоду, яку може бути заподіяно третім особам. Спеціальні вимоги визначаються в технічному регламенті щодо обладнання, яке працює під тиском, а в разі якщо такі вимоги не

визначені в зазначеному технічному регламенті, – спеціальними вимогами до призначених органів, установлених Кабміном України [225]. Таким чином, ДКА України може винести рішення про призначення незалежних організацій на здійснення оцінки відповідності технології виконання на відповідність законодавчим вимогам, якщо вони відповідають вище зазначеним загальним і спеціальним вимогам.

Тобто органами, що уповноважені на здійснення оцінки відповідності (сертифікації) об'єктів космічної діяльності відповідно до законодавства України є: 1) призначений орган (ДКА України); 2) незалежні організації, що мають бути визнані ДКА України й відповідати законодавчо встановленим загальним і спеціальним вимогам; 3) спеціалізовані лабораторії, що можуть проводити випробувальні дослідження.

Процедури оцінки відповідності, застосування яких передбачене технічними регламентами, розробляються, приймаються та застосовуються на основі принципів, установлених Угодою Світової організації торгівлі про технічні бар'єри в торгівлі, що є додатком до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі 1994 року [225].

Процедури оцінки відповідності, застосування яких передбачене технічними регламентами, розробляються на основі: настанов або рекомендацій міжнародних організацій стандартизації, якщо вони вже прийняті або перебувають на завершальній стадії розроблення, чи їхніх відповідних частин, за винятком випадків, коли (як буде належним чином роз'яснено за запитом держав-членів СОТ), такі настанови або рекомендації чи їхні відповідні частини є невідповідними з таких причин як захист життя чи здоров'я людей, тварин або рослин, охорона довкілля чи природних ресурсів, забезпечення енергоефективності, захист майна, забезпечення національної безпеки, запобігання підприємницькій практиці, що вводить споживача (користувача) в оману, суттєві кліматичні чи інші географічні чинники, суттєві технологічні або інфраструктурні проблеми; настанов або рекомендацій регіональних організацій стандартизації, актів законодавства

ЄС, інших економічних об'єднань або інших держав чи відповідних частин таких настанов, рекомендацій і актів законодавства. У разі якщо технічними регламентами передбачене застосування процедур оцінки відповідності, такі процедури містяться в технічних регламентах, затверджених законами чи актами Кабміну України або окремо ним затверджуються [225].

Фактично, під час формування технічного регламенту оцінки відповідності (сертифікації) об'єктів космічної діяльності «підключається» процес стандартизації космічної діяльності, який обов'язково повинен відповідати встановленим міжнародним стандартам.

Законодавець дає наступне визначення стандартизації – це діяльність, що полягає в установленні положень для загального й неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері; відповідно, стандарт – це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального й неодноразового використання правила, настанови або характеристики діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [227].

Отже, стандартизація є необхідною і обов'язковою діяльністю у космічній сфері, а стандарт правова підстава для такої діяльності.

Національні стандарти, кодекси усталеної практики та зміни до них розробляються у спосіб, що не створює технічних бар'єрів у торгівлі та запобігає їх виникненню, а саме на основі: 1) міжнародних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них, якщо вони вже прийняті чи перебувають на завершальній стадії розроблення або відповідних їх частин, крім випадків, якщо такі стандарти, кодекси та зміни є неефективними або невідповідними, зокрема з огляду на недостатній рівень захисту, суттєві кліматичні чи географічні фактори або технологічні проблеми; 2) регіональних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них або відповідних їх частин у разі, якщо міжнародні стандарти, кодекси усталеної

практики та зміни до них не можуть бути використані з причин, зазначених у пункті першому цієї частини; 3) стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них або відповідних їх частин держав, що є членами відповідних міжнародних чи регіональних організацій стандартизації та з якими укладено відповідні міжнародні договори України про співпрацю та проведення робіт у сфері стандартизації; 4) наукових досягнень, знань і практики [227].

Органами публічної адміністрації, що приймають нормативно-правові акти у сфері стандартизації є: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації; 3) національний орган стандартизації; 4) технічні комітети стандартизації; 5) підприємства, установи й організації, що здійснюють стандартизацію [227]. Отже, залежно від рівня органу публічної адміністрації, що приймає нормативні документи у сфері стандартизації, вони поділяються на: 1) національні стандарти й кодекси усталеної практики; 2) локальні стандарти, кодекси усталеної практики й технічні умови.

Варто вказати, що відповідно до Розпорядження Кабміну України «Про визначення державного підприємства, яке виконує функції національного органу стандартизації» від 26 листопада 2014 р. № 1163-р, державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» виконує функції національного органу стандартизації [226].

Національні стандарти й кодекси усталеної практики застосовуються: безпосередньо чи шляхом посилання на них в інших документах; на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами. Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості на своєму офіційному вебсайті розміщує тексти національних стандартів і кодексів усталеної практики, не пізніше ніж через 30 календарних днів з дня офіційного опублікування таких актів на безоплатній основі [227].

Отже, стандартизація космічної діяльності – це процес формування та встановлення уповноваженими суб'єктами правил здійснення космічної діяльності та експлуатації космічних об'єктів у вигляді вимог і критеріїв багаторазового використання (стандартів) з метою впорядкування правовідносин у цій сфері (зокрема демонополізації космічної галузі та дотримання рівних правил торгівлі), а також гарантування якісної та безпечної космічної діяльності.

У космічній сфері міжнародні стандарти відіграють чи не вирішальну роль у процесі стандартизації. Об'єднувальним інституційним суб'єктом стандартизації є ISO як незалежна неурядова міжнародна організація, до складу якої входять до 164 національних органи з питань стандартизації. Через своїх членів ISO об'єднує експертів для обміну знаннями й розробки добровільних, заснованих на консенсусі, міжнародних стандартів, що підтримують інновації та пропонують рішення глобальних викликів. ISO опублікувала 23088 міжнародних стандартів і пов'язаних з ними документів, що охоплюють майже кожен галузь: від технології до безпеки харчових продуктів, сільського господарства та охорони здоров'я [414].

У сфері космічної галузі Україна також керується низкою стандартів Міжнародної організації стандартизації, наприклад, ISO 24113:2011 «Космічні системи. Вимоги з мінімізації космічного сміття», ISO/PRF TR 18146 «Космічні системи. Проектування та операційна настанова для космічних апаратів, які функціонують у середовищі космічного сміття», ISO/TR 16158:2013 «Космічні системи – уникнення зіткнень з орбітальними об'єктами», ISO 20892:2018 «Космічні системи. Процес модернізації пускових комплексів. Загальні вимоги», ISO 16126:2014 «Системи космічні. Оцінка життєвості конструкції непілотованого космічного апарату щодо космічного сміття та метеоритних тіл для забезпечення успішного відокремлення після польоту» [414; 153, с. 33-34].

Оскільки в Україні діє процес євроінтеграції, зокрема й у космічній галузі, ДКА України намагається тісно співпрацювати з ЄКА, тому у сфері

вдосконалення космічної галузі необхідно враховувати також європейські стандарти.

Європейська співпраця в галузі стандартизації космосу – це ініціатива, створена для розроблення цілісного, єдиного набору зручних для користувачів стандартів для використання в усіх європейських космічних заходах. Прикладами космічних європейських стандартів є постійні публічні огляди: ECSS-E-AS-50-26C-DIR1 «Космічна інженерія – повідомлення про прийняття CCSDS 232.1-B-2», ECSS-E-AS-50-25C-DIR1 «Космічна інженерія – повідомлення про прийняття CCSDS 232.0-B-3», ECSS-E-ST-50C-Rev.1-DIR1 «Космічна інженерія – Зв’язок», ECSS-E-ST-32-01C Rev.2 DIR1 «Контроль перелому», ECSS-Q-ST-70-16C-DIR2 «Забезпечення космічних продуктів – склеювання клеїв для космічних апаратів та ракет-носіїв» тощо [486].

Національних стандартів теж досить багато, тому варто навести приклад деяких з них: ДСТУ 2795-94 «Системи керування космічних апаратів. Бортова кабельна мережа. Загальні технічні вимоги»; ДСТУ 4415:2006 «Аерокосмічна промисловість. Неметалеві матеріали. Матеріали текстильні – вузькі ткані полотна. Технічні умови»; ДСТУ ISO 14620-1:2002 «Космічні системи. Вимоги безпеки. Частина 1. Безпечність системи»; ДСТУ 4179:2017 «Аерокосмічна серія. Кваліфікація та атестація персоналу для неруйнівного контролю»; ДСТУ 9100:2018 «Системи управління якістю. Вимоги до організацій авіаційної, космічної та оборонної галузей»; ДСТУ «1540:2006» Аерокосмічні системи. Характеристика бортових повітряних електричних систем»; ДСТУ 9300-004:2018 «Аерокосмічна промисловість. LOTAR. Довгострокове архівування та добуття цифрових технічних документів»; ДСТУ 10168:2018 «Сталеві вироби. Документи щодо приймання. Перелік інформації та опис»; ДСТУ ISO 14222:2019 «Космічне навколишнє середовище (природне та штучне). Верхні шари атмосфери Землі» тощо [106].

Отже, оскільки космічна сфера здебільшого регулюється адміністративно-правовими механізмами, модернізованими під умови євроінтеграції та глобалізації, то в процесі стандартизації в Україні використовується широка система стандартів, основу яких становлять стандарти Міжнародної організації стандартизації (членом якої є Україна, тому всі стандарти ISO є обов'язковими й фундаментальними для космічної галузі України), ЄКА та національні стандарти (які здебільшого визначають специфічні внутрішньонаціональні вимоги до здійснення космічної діяльності).

Після отримання сертифіката деякі космічні об'єкти підлягають реєстрації в державних реєстрах. Щодо порядку реєстрації космічних об'єктів в Україні, то для початку необхідно вказати, що коли космічний об'єкт запускається на орбіту навколо Землі або далі в космічний простір, держава, яка його запускає, реєструє цей космічний об'єкт шляхом запису у відповідному реєстрі, який вона веде. Ця норма визначена Конвенцією про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір від 14 січня 1975 року, яка набула чинності в Україні в 1977 році [117].

Відповідно до Закону України «Про космічну діяльність», космічні апарати підлягають обов'язковій державній реєстрації в Державному реєстрі космічних апаратів України згідно з Правилами реєстрації космічних апаратів в Україні, які затверджує Кабмін України. Якщо космічний апарат створюється спільно з юридичними особами інших держав чи міжнародними організаціями або для інших держав, іноземних суб'єктів господарської діяльності чи міжнародних організацій, то питання його реєстрації розв'язується згідно з укладеними міжнародними договорами (контрактами) [222].

На космічний апарат, внесений до Державного реєстру космічних апаратів України, видається реєстраційне посвідчення. Після внесення космічного апарата до Державного реєстру космічних апаратів України всі записи щодо цього об'єкта, зроблені раніше у реєстрах космічних апаратів

інших держав, не визнаються Україною. Внесення космічного апарата до реєстру космічних апаратів іншої держави, якщо цей об'єкт не вилучено з Державного реєстру космічних апаратів України, не визнається Україною. Космічний апарат вилучається ДКА України з Державного реєстру космічних апаратів України в разі: фізичного знищення (загибелі); передачі у встановленому порядку іншій державі, міжнародному або іноземному підприємству установі чи організації, а реєстраційне посвідчення втрачає чинність [222].

Варто вказати, що Урядом України лише формується проєкт Правил реєстрації космічних апаратів України, адже без цих правил фактично відсутній офіційний механізм реєстрації космічних апаратів, що повинен відповідати міжнародним стандартам реєстрації космічних об'єктів, вимогам Закону України «Про космічну діяльність» та Закону України «Про адміністративні послуги», адже реєстрація космічних апаратів за своєю природою є адміністративною послугою, яка надається суб'єкту космічної діяльності в разі звернення до ДКА України.

Також відповідно до Закону України «Про космічну діяльність», з метою забезпечення функціонування, збереження та подальшого розвитку унікальних об'єктів космічної діяльності запроваджується Державний реєстр унікальних об'єктів космічної діяльності, а також встановлюється державний нагляд за їх станом, використанням і здійснюються відповідні заходи підтримки цільового фінансування цих об'єктів згідно з порядком, встановленим Кабміном України [222].

Постанова Кабміну України «Про заходи щодо забезпечення функціонування, збереження та подальшого розвитку унікальних об'єктів космічної діяльності» від 26 лютого 2000 р. № 404 визначила унікальні об'єкти космічної діяльності як складні науково-технічні комплекси й системи, випробувальну та спеціальну апаратуру з унікальними параметрами, які використовуються для реалізації національної космічної програми України, що за своїми експлуатаційними характеристиками не

мають аналогів у світі або відповідають світовому рівню аналогічної техніки (засоби керування й контролю за космічними апаратами; засоби приймання та оброблення службової та наукової інформації; виробнича, експериментальна й науково-технологічна база для виготовлення та проведення випробувань космічної техніки з моделюванням факторів космічного простору; засоби контролю за космічними об'єктами штучного й неземного походження; наземний сегмент засобів моніторингу земної поверхні, систем запобігання техногенним і природним катастрофам; наземні засоби космічних телекомунікацій) [209].

Державний реєстр унікальних об'єктів космічної діяльності створюється з метою забезпечення їх функціонування, збереження та подальшого розвитку, адже вони мають виняткове значення для ракетно-космічної галузі, а реєстр є єдиним джерелом офіційної інформації про такі об'єкти. Внесення унікальних об'єктів космічної діяльності до Державного реєстру здійснюється з метою обліку й надання їм необхідного юридичного статусу, а також інформаційного забезпечення космічної діяльності для збереження та подальшого розвитку науково-технічного, технологічного й виробничого потенціалу національної космічної галузі [209]. Аналізуючи норми зазначеної постанови Кабміну України, слід вказати, що її положення є застарілими, а тому для гармонізації національного законодавства необхідно вдосконалити чинне законодавство у питанні реєстрації унікальних об'єктів космічної діяльності відповідно до вимог законодавства з питань інтелектуальної власності.

Отже, реєстрація космічних апаратів в Україні є обов'язковою адміністративною процедурою, відповідно до стандартів Конвенції про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір від 14 січня 1975 року, для легалізації космічного апарату та встановлення правого контролю держави над використанням зареєстрованого космічного апарату. Водночас законодавством України розмежовано реєстрацію космічних апаратів та

унікальних об'єктів космічної діяльності. Останні реєструються з метою захисту інтелектуальних прав власності, що створені на території України.

Сьогодні космічна практика показує, що ефективні ринкові механізми й інструменти саморегулювання при здійсненні національної космічної діяльності (наприклад, сертифікація, перевірка на відповідність вимогам експлуатаційної придатності, технічним регламентам) забезпечують безпеку космічної продукції для необмеженого кола осіб [334]. Тим самим державою гарантується безпека при здійсненні космічної діяльності.

Отже, сертифікація, стандартизація космічної діяльності та реєстрація космічних об'єктів є трьома взаємозалежними та взаємообумовленими процесами, які комплексно встановлюють правовий зв'язок держави між суб'єктами здійснення космічної діяльності з метою здійснення правового контролю за космічною діяльністю та реалізації якісної, безпечної та прогресивної космічної діяльності в Україні, що відповідає міжнародним і національним стандартам.

Дозвільно-ліцензійна система створена в усіх космічних державах, адже визначається основними нормами міжнародного законодавства. Наприклад, Декларація правових принципів діяльності держав з дослідження та використання космічного простору визначає, що діяльність неурядових юридичних осіб у космічному просторі повинна здійснюватися з дозволу й при постійному нагляді відповідної держави [66].

Дозвіл держави на здійснення космічної діяльності оформлюється дозвільним документом. Це може бути ліцензія, концесія, дозвіл, декларація тощо.

Міжнародне законодавство не впливає на здійснення державою своїх повноважень у видачі ліцензій, затверджень дозволів чи дозволів на запуск або експлуатацію космічних активів, надання будь-якої послуги шляхом використання або за підтримки космічних активів [456].

Тобто дозвільно-ліцензійна система регулювання космічної діяльності, відповідно до міжнародних стандартів, є обов'язковою складовою

державного механізму забезпечення космічної діяльності, адже метою міжнародної діяльності є гарантування безпечного й правильного дослідження космосу в мирних цілях; водночас лише національним законодавством визначається порядок видачі документів дозвільного характеру. Отже, вона є засобом державного врегулювання публічних інтересів держави й приватних інтересів суб'єктів господарювання задля встановлення збалансованого взаємозв'язку між ними в площині здійснення космічної діяльності.

Визначаючи поняття дозвільної системи космічної діяльності, необхідно зазначити, що Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 р. № 2806-IV визначено дозвільну систему у сфері господарської діяльності як сукупність урегульованих законодавством відносин, які виникають між дозвільними органами, адміністраторами та суб'єктами господарювання у зв'язку з видачею документів дозвільного характеру, переоформленням, анулюванням документів дозвільного характеру [205].

В свою чергу, документ дозвільного характеру – це дозвіл, висновок, рішення, погодження, свідоцтво, інший документ в електронному вигляді (запис про наявність дозволу, висновку, рішення, погодження, свідоцтва, іншого документа в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань), який дозвільний орган зобов'язаний видати суб'єкту господарювання в разі надання йому права на провадження певних дій зі здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності та/або без наявності якого суб'єкт господарювання не може проваджувати певні дії зі здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності [205].

Щодо наукової позиції, то Т. Мінка й В. А. Гуменюк переконані, що дозвільна система – це об'єктивно наявна та наділена певними якісними характеристиками сукупність правових відносин, які виникають між фізичними та юридичними особами з одного боку та суб'єктами державного

управління й іншими контрагентами – з іншого, спрямована на реалізацію суб'єктивних прав щодо здійснення дозволених законом дій щодо таких предметів, створінь, процесів у природі чи суспільстві, неврегульоване використання або функціонування яких може завдати шкоди інтересам людини, суспільства й держави [161, с. 321; 59, с. 23].

У рамках системного підходу дозвільну систему В. Мартиновський визначив як комплексний адміністративно-правовий режим, опосередкований в якості загальної функції здійснення контролю та нагляду, який отримує свою цільову конкретизацію залежно від виду публічного інтересу, реалізованого шляхом винесення уповноваженим державним органом адміністративно-правових актів у рамках нормативно-врегульованої процедури [151, с. 10; 336]. Г. Усенко сформулював поняття дозвільної діяльності щодо підприємництва як цілеспрямовану, підзаконну, організаційно-розпорядчу зовнішню діяльність уповноважених органів виконавчої влади (їх посадових і службових осіб) з видачі документів дозвільного характеру, спрямовану на реалізацію державної політики у сфері регулювання підприємницької діяльності, захисту прав, законних інтересів суспільства, територіальних громад, громадян, забезпечення безпеки громадян, громадського порядку, охорони навколишнього природного середовища, вільного розвитку конкуренції. Ознаками дозвільної діяльності щодо підприємництва вчений називає наступні: 1) об'єктами дозвільної діяльності є як сфера підприємництва загалом, так і її окремі види; 2) здійснюється певними суб'єктами – органами виконавчої влади, повноваження яких визначені чинним законодавством; 3) дозвільна діяльність є цілеспрямованою; 4) має організаційно-розпорядчий характер; 5) є підзаконною; 6) є державно-управлінською діяльністю; 7) реалізується у формі документів дозвільного характеру [317, с. 536; 268].

Отже, дозвільна система космічної діяльності в Україні – це складова адміністративно-правового механізму забезпечення космічної діяльності, що полягає у вчиненні уповноваженими органами законодавчо визначеної

владно-розпорядчої та організаційно-публічної діяльності щодо видачі документу дозвільного характеру на здійснення законодавчо встановлених окремих видів космічної діяльності та здійснення космічної діяльності суб'єктами господарювання приватної форми власності.

Внаслідок прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності» від 2 жовтня 2019 року № 143-IX [203], було встановлено нову дозвільну систему космічної діяльності.

Сучасна дозвільна система космічної діяльності в Україні є двоступеневою: 1) видача дозволів в разі здійснення окремих видів космічної діяльності; 2) подання декларації суб'єктом господарювання приватної форми власності щодо здійснення космічної діяльності.

Дозволи надаються на здійснення наступних видів космічної діяльності: випробування (окрім комп'ютерних) ракет-носіїв, зокрема їхніх агрегатів і складових частин, та космічних апаратів; запуски ракет-носіїв та/або космічних апаратів; управління космічними апаратами на навколораземній орбіті або в космічному просторі; повернення космічних апаратів та/або їх складових частин, що повертаються, з навколораземної орбіти або космічного простору на Землю [222].

Дозвільний механізм у всіх космічних державах має запобіжний характер. Метою видачі дозволу є недопущення державою випадків порушення міжнародних зобов'язань. Для прикладу, на виконання цієї мети у Франції суб'єкт господарювання зобов'язаний подати цілу низку документів для отримання дозволу на провадження космічної діяльності. Серед них мають бути документи, які засвідчують проведення заявником оцінки небезпек і планів управління ризиками для забезпечення власності, осіб, суспільного здоров'я та навколишнього природного середовища; розробку планів запобігання ризику зіткнень, а іноді й планів ядерної безпеки та планетарного захисту. Отже, подання документів на отримання дозволу й державний контроль мають відбуватися паралельно [61].

Подання суб'єктом господарювання заяви про одержання (переоформлення, анулювання) дозволу на здійснення окремих видів космічної діяльності здійснюється в паперовій або електронній формі, на вибір заявника, в порядку, встановленому Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності». Для отримання дозволу подається заява, в якій зазначається вид здійснення космічної діяльності, та документи відповідно до переліку, встановленого Кабміном України. Видача дозволу на здійснення окремих видів космічної діяльності здійснюється протягом 90 календарних днів з дня надходження заяви й документів, необхідних для його видачі. Видача (відмова у видачі, переоформлення, анулювання) дозволу на здійснення окремих видів космічної діяльності здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері космічної діяльності, на безоплатній основі відповідно до Закону України «Про космічну діяльність» та згідно з вимогами, передбаченими законами України «Про адміністративні послуги» та «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Дозвіл видається на строк функціонування об'єкта космічної діяльності [203].

Уповноважений орган публічної адміністрації може відмовити у видачі дозволу, вказавши підстави відмови. Необхідно підкреслити, що перелік підстав для відмови у видачі дозволу зазначений у Законі «Про космічну діяльність» і цей перелік є вичерпним.

Підставами для відмови у видачі дозволу є: подання суб'єктом господарювання неповного пакета документів, необхідних для отримання дозволу, згідно з установленим переліком; виявлення в документах, поданих суб'єктом господарювання для отримання дозволу, неправдивих відомостей; невідповідність вимогам законодавства. Рішення про відмову у видачі дозволу оформлюється відповідно до вимог, передбачених Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [203].

Отже, видача дозволів у разі здійснення окремих видів космічної діяльності є специфічним адміністративно-господарським процесом здійснення державного регулювання в реалізації особливих, суспільно-важливих видів космічної діяльності, перелік яких визначено чинним законодавством (статтею 10 Закону України «Про космічну діяльність»). Видача таких дозволів здійснюється шляхом подачі відповідних документів суб'єктом господарювання до ДКА України, в порядку чинного законодавства. ДКА України видає дозвіл безоплатно та на строк дії об'єкта окремого виду космічної діяльності.

Також Законом України «Про космічну діяльність» встановлюється процедура анулювання дозволу на здійснення окремих видів космічної діяльності. Анулювання існує двох видів: добровільне і примусове.

При добровільній формі, суб'єкт господарювання звертається у ДКА України із заявою про анулювання дозволу на здійснення окремих видів космічної діяльності, про що виноситься відповідне рішення.

Примусове анулювання здійснюється за рішенням адміністративного суду. Позов до суду подається з таких підстав: встановлення факту надання в заяві про видачу дозволу й документах, що додаються до неї, неправдивих відомостей; провадження суб'єктом господарювання певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності, на які отримано дозвіл, з порушенням вимог законодавства, щодо яких центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері космічної діяльності, було раніше видано припис про їхнє усунення з наданням строку, необхідного для їхнього усунення; встановлення факту передачі дозволу іншій юридичній особі для провадження космічної діяльності [203].

Рішення адміністративного суду про анулювання дозволу доводиться до відома суб'єкта господарювання особисто або надсилається поштовим відправленням з описом вкладення не пізніше п'яти робочих днів з дня прийняття (винесення) такого рішення. Дія дозволу припиняється через

десять робочих днів з дня прийняття рішення/постанови про його анулювання. Суб'єкт господарювання може отримати новий дозвіл на право провадження певного виду космічної діяльності не раніше як через рік з дати прийняття рішення про анулювання попереднього дозволу на зазначений вид космічної діяльності [203].

Необхідно зазначити, що деякі юристи вважають, що процедура анулювання дозволу, яка передбачає залучення одночасно і ДКА України, й адміністративного суду, є невиправдано складною та тривалою. Вона не відповідає цілям встановлення контролю за певними видами космічної діяльності. До того ж, практика анулювання дозволу постфактум з підстав невиконання припису про усунення порушень законодавства суперечить запобіжному характеру міжнародних зобов'язань [61].

Варто вказати, що станом на початок 2020 року відсутній порядок видачі дозволів в разі здійснення окремих видів космічної діяльності. Який ми вважаємо необхідно прийняти задля відкритої та доступної адміністративної процедури видачі такого типу дозволів.

Питання подання декларацій, які є нововведенням Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності» від 2 жовтня 2019 року № 143-ІХ, також потребує детальнішого розгляду.

Відповідно до статті 9-1 зазначеного закону, декларація про провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності подається суб'єктом космічної діяльності України приватної форми власності, який має намір здійснювати космічну діяльність, до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері космічної діяльності. Вищевказаним Законом України закріплено, що декларація про провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності – це документ, яким суб'єкт космічної діяльності повідомляє центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує

державну політику у сфері космічної діяльності, про намір здійснювати космічну діяльність [203].

Декларація про провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності подається суб'єктом космічної діяльності України приватної форми власності (уповноваженою ним особою) не менш як за п'ять робочих днів до початку здійснення космічної діяльності за вибором такого суб'єкта космічної діяльності України спеціально, поштовим відправленням з описом вкладення або в електронному вигляді, що оформлюється згідно з вимогами законів у сфері електронних документів. У декларації про провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності зазначаються найменування суб'єкта господарювання, який має намір здійснювати космічну діяльність, його місцез перебування та види космічної діяльності, що ним будуть здійснюватися [203].

Тобто, згідно з декларативним принципом, який запроваджено законодавством України, суб'єкт господарювання має подати до дозвільного органу декларацію, аби отримати право займатися космічною діяльністю, при цьому не отримуючи від нього відповідного дозвільного документа. Іншими словами, вхідним квитком на космічний ринок є декларація, тобто відомчий документ. Ідеологія законодавства про декларативну систему спрямована на те, щоб розв'язати руки підприємницькій ініціативі та максимально скоротити контакти підприємця й чиновника. Однак з іншого боку, декларативний принцип застосовний лише до тих видів господарської діяльності, які не можуть бути пов'язані з загрозою безпеці держави, загрозою життю та здоров'ю громадян (наукові космічні дослідження, розроблення та проектування об'єктів космічної діяльності, їх ремонт, зокрема їхніх агрегатів і складових частин) [108].

Як переконана А. Гурова, декларація про провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності – це документ, яким суб'єкт господарювання повідомляє про намір здійснювати космічну діяльність. Така декларація має інформаційний характер. [61]. Тому, зрозуміло, не може

створювати юридичні наслідки у вигляді можливості притягнення суб'єкта господарювання до відповідальності.

Отже, декларація про провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності – це документ, який подається суб'єктом господарювання приватної форми власності до ДКА України у визначеному Законом порядку як повідомлення про намір здійснювати космічну діяльність. Після реєстрації такої декларації ДКА України повинен видати дозвільний документ для того, щоб суб'єкт господарювання приватної форми власності міг легально здійснювати космічну діяльність.

ДКА України обліковує декларації про провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності й розміщує їх на своєму вебсайті. Порядок подання декларації про провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності повинен встановлюватися Кабміном України.

Чинний «Порядок подання декларації про провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності» затверджено Постановою Кабміну України від 26 лютого 2020 р. № 198 [206]. Для спрощення надання адміністративних послуг, через інтегровані інформаційні системи державних послуг, декларацію можна подати в електронному виді через Єдиний державний портал адміністративних послуг.

Забороняється вимагати документи від заявника, крім тих, що законодавчо встановлені. У декларації зазначаються: 1) найменування суб'єкта господарювання, який має намір провадити космічну діяльність, та ідентифікаційний код юридичної особи згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань або прізвище, ім'я, по батькові та реєстраційний номер облікової картки платника податків фізичної особи-підприємця (серія (за наявності) й номер паспорта для фізичної особи, яка через свої релігійні переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомила про це відповідний контрольний орган і має відмітку в паспорті); 2) місцеперебування суб'єкта господарювання, який має намір

провадити космічну діяльність; 3) види космічної діяльності, які має намір провадити суб'єкт господарювання [206].

Реєстрація декларації здійснюється ДКА України безоплатно. Датою надходження декларації вважається дата її реєстрації як вхідної кореспонденції ДКА України або адміністратором Центру надання адміністративних послуг. Декларація реєструється протягом п'яти робочих днів з дня надходження. У разі зміни інформації, зазначеної в поданій декларації, суб'єкт господарювання зобов'язаний подати відповідне повідомлення в порядку, визначеному для подання декларації, протягом семи робочих днів з дня настання таких змін. ДКА України протягом п'яти робочих днів з дати отримання інформації про зміну інформації в декларації вносить відповідні зміни [206].

Тобто подання декларації про провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності є процедурою надання адміністративних послуг ДКА України відповідному суб'єкту господарювання приватної форми власності. Але, на наш погляд, вона не повинна здійснюватися як єдиний механізм легалізації космічної діяльності для суб'єктів приватної форми власності, адже ця процедура має адміністративно-інформаційний характер, а дозвільна система космічної діяльності повинна будуватися на простих і зрозумілих адміністративно-правових інструментах. Ця теза буде підтверджена або спростована на наступних етапах нашого наукового дослідження. Однак навіть без ґрунтовного обстоювання цієї позиції, можемо стверджувати, що всі закордонні держави, які здійснюють космічну діяльність і прийняли відповідні норми, поряд із дозволами, використовують інститут ліцензування.

Хоча на сьогодні в Україні скасований інститут ліцензування певних видів космічної діяльності, ми все ж таки проаналізуємо його, так як вважаємо, що в досліджувальній сфері він відіграє не останню роль в адміністративно-правовому регулюванні космічної діяльності.

Інститут ліцензування космічної діяльності держави використовують для виконання своїх міжнародних зобов'язань, забезпечення якості й конкурентоспроможності власної космічної продукції, а також зменшення тягара відповідальності за шкоду, яка, відповідно до норм міжнародного космічного права, може бути на них покладена, навіть якщо вона спричинена неурядовими суб'єктами космічної діяльності, що діють під їхньою юрисдикцією [145, с. 37-44]. Адже космічна діяльність є однією з найбільш наукомістких і високотехнологічних галузей, в результаті функціонування якої розробляється, створюється, випробовується та експлуатується унікальна техніка, використовуються найкращі з наявних у світі технологій. Ця галузь тісно пов'язана з забезпеченням обороноздатності й зовнішньоекономічних інтересів держави та суспільства. Водночас космічна діяльність є високо ризиковою й за всіма показниками підпадає під критерії сфер господарської діяльності, що повинні ліцензуватися [145, с. 37-44].

Але, зрозуміло, що не вся космічна діяльність повинна підпадати під ліцензування, а тільки ті види, які стосуються запуску або повернення космічних апаратів й управління ними. Тобто той сектор космічної діяльності, який може створити серйозну небезпеку для людей та навколишнього середовища внаслідок аварій або інших надзвичайних ситуацій.

Вітчизняний інститут ліцензування закріплений Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року № 222-VIII, де ліцензування визначене як засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки й захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав і законних інтересів, життя та здоров'я людини, екологічної безпеки й охорони навколишнього природного середовища [217]. Поняття ліцензування закріплене й в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, а саме: «ліцензування означає процес, за яким постачальник послуг або інвестор, за необхідності, вживає заходів для того, щоб отримати від компетентного

органу рішення про дозвіл на надання послуг, зокрема й шляхом заснування підприємства, або про дозвіл на заснування економічної діяльності, відмінної від надання послуг, включно з рішенням про внесення змін або продовження терміну дії такого дозволу» [305; 39].

Щодо наукового поняття, то на думку О. Кашперського, ліцензування полягає в установленні правового режиму здійснення окремих видів господарської діяльності лише за наявності спеціальних дозволів (ліцензій), виданих уповноваженими органами державної виконавчої влади при дотриманні певних умов [107, с. 1169]. К. Карчевський сформулював це так: ліцензування – це правовідносини, пов'язані з наданням суб'єктам господарювання, які відповідають встановленим вимогам (ліцензійним умовам), тимчасового дозволу на заняття певним видом (видами) господарської діяльності, який встановлений законодавством, що здійснюється спеціально уповноваженими державними органами шляхом вчинення ліцензійних дій, встановлених законодавством [104, с. 188].

Є. Авер'янова визначила, що ліцензування господарської діяльності – це засіб державного регулювання господарської діяльності, виражений у комплексі дій уповноважених органів державної влади щодо офіційного визнання відповідності суб'єкта господарювання умовам і характеристикам, необхідним для здійснення певного виду господарської діяльності й подальшого контролю за дотриманням ліцензійних умов [1, с. 63]. Досить ґрунтовно А. Баженова сформувала, що процедура ліцензування являє собою врегульовану адміністративно-правовими нормами послідовність дій суб'єктів ліцензійних правовідносин, спрямованих на забезпечення реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, але таку, яка створює підвищений ризик заподіяння шкоди життю та здоров'ю, правам і свободам людей, навколишньому природному середовищу, безпеці держави й на запобігання цій шкоді, та структурованих відповідними процедурними відносинами щодо видачі, переоформлення й анулювання ліцензій, ведення ліцензійних справ і ліцензійних реєстрів,

контролю за дотриманням ліцензіатами ліцензійних умов, видачі розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування [19, с. 180-181].

Отже, ліцензування космічної діяльності – це інструментальна складова процесу публічного адміністрування космічної діяльності, яка полягає у вчиненні законодавчо визначених послідовних заходів суб'єктом господарювання для отримання від держави права на здійснення особливого виду господарської діяльності (космічної), внаслідок яких уповноважений орган публічної адміністрації, на підставі дотриманих ліцензійних умов, видає суб'єкту господарювання спеціальний дозвільний документ – ліцензію, що дозволяє суб'єкту господарювання здійснювати якісну та безпечну космічну діяльність або надавати послуги у цій сфері (але чітко зазначених видів космічної діяльності).

Законом України «Про космічну діяльність» від 15 листопада 1996 р. № 502/96-ВР у редакції від 28 грудня 2015 р. зазначалося, що будь-які суб'єкти космічної діяльності, які здійснюють або мають наміри здійснювати цю діяльність в Україні або під юрисдикцією України поза її межами, повинні отримати в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері космічної діяльності, ліцензію на право здійснення цієї діяльності [222].

Перелік видів ліцензованої космічної діяльності було закріплено ст. 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [216] від 01.06.2000 р. Водночас ст. 4 цього ж Закону держава встановила певні обмеження у здійсненні деяких ліцензійних видів космічної діяльності, а саме тих, що пов'язані з розробленням, випробуванням, виробництвом й експлуатацією ракет-носіїв, зокрема – з їх космічними запусками з будь-якою метою: здійснення такої діяльності дозволялося лише державним підприємствам. Урядом був затверджений та успішно реалізовувався порядок здійснення ліцензування космічної діяльності, а на відомчому рівні –

відповідні Ліцензійні умови [218]. Про запровадження вказаного порядку ліцензування космічної діяльності були проінформовані структури ООН, відповідальні за діяльність з дослідження та використання космічного простору в мирних цілях, насамперед Управління ООН з питань космосу та Юридичний підкомітет Комітету ООН з питань використання космічного простору [146].

Тому процедура отримання ліцензії на здійснення космічної діяльності здійснювалася шляхом подання заяви й відповідних документів до ДКА України, які є особливими для процедури ліцензування, адже повинні були засвідчувати кваліфікаційний і професійний рівень осіб здійснення космічної діяльності, містити документи щодо підтвердження міжнародних і національних стандартів здійснення космічної діяльності та відомості щодо експлуатаційних характеристик обладнання й техніки. Ліцензія суб'єкту господарювання на здійснення космічної діяльності видавалася ДКА України на необмежений строк і публікувалася на відповідних електронних сервісах.

Але у зв'язку з набуттям 28.06.2015 р. чинності Закону України від 02.03.2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності» [217] ДКА України втратило повноваження з ліцензування таких видів космічної діяльності як розроблення, випробування, виробництво, експлуатація ракетноносіїв, космічних апаратів та їхніх складових частин, наземного комплексу управління космічними апаратами та його складовими частинами. У ст. 7 відповідного Закону серед 30 видів діяльності, яка підлягає ліцензуванню, не знайшлося місця жодному з видів космічної діяльності. Хоча, наприклад, такі види діяльності як випуск і проведення лотерей чи охоронна діяльність, потребують отримання ліцензії.

Ми поділяємо думки тих вчених, які вважають, що ліцензування як державна гарантія забезпечення розвитку космічної діяльності є невід'ємною складовою якісного публічного адміністрування космічної діяльності.

На переваги використання такого правового режиму вказують Н. Малишева та А. Гурова. Вони вважають, що космічній галузі притаманні

характерні властивості, які передбачають введення як загальних, так і спеціальних вимог щодо господарської діяльності у зазначеній сфері. До таких характерних властивостей вони відносять: 1) високу технологічність, наукомісткість, інноваційність: космічною промисловістю створюються унікальні об'єкти, які за своїми експлуатаційними характеристиками не мають аналогів у світі або відповідають кращому світовому рівню аналогової техніки; 2) ключову роль держави у забезпеченні космічної діяльності та відповідальності за її наслідки: держава в особі своїх органів виконує організаційно-фінансові функції та виступає як єдиний суб'єкт, що здійснює організацію виробництва й експлуатації ракет-носіїв, зокрема і їхніх космічних запусків з будь-якою метою; 3) високу ризикованість завдання та його шкоду життю й здоров'ю людей, довкіллю та цінному космічному устаткуванню. А принцип пріоритетності державного захисту життя та здоров'я людини, навколишнього природного середовища, захисту обмежених ресурсів і забезпечення безпеки держави шляхом ліцензування закріплений у положеннях Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності»; 4) мета космічної діяльності спрямована на забезпечення інтересів держави у сфері національної безпеки й оборони, а також суспільства (телекомунікації, супутникова навігація, метеорологія, управління природними ресурсами, попередження техногенних і природних катастроф тощо) [217; 145, с. 37-44].

Космічна діяльність, зрозуміло, повинна регулюватися державою, але всі дозвільно-ліцензійні процедури повинні бути простими та зрозумілими, без переобтяження їх бюрократичними механізмами.

Адже розроблення та розгляд останніх законопроектів засвідчує хаотичний підхід до оновлення космічно-правових норм. За надзвичайно короткий проміжок відбулася зміна побудови правових конструкцій законопроектів: від запровадження інструменту ліцензування, дозвільного порядку до декларативного механізму провадження космічної діяльності, нового понятійного апарату. Відповідні рішення не мають глибокого й

серйозного фахового обговорення серед космічної спільноти, експертно-правової оцінки розроблених космічних норм, їх відповідності основним принципам доцільності й адекватності державної регуляторної політики у сфері провадження космічної діяльності. Очевидно, що дозвільний і декларативний спосіб здійснення космічної діяльності не сприятиме створенню привабливих економіко-правових умов для розвитку національної космічної діяльності, а призведе до надмірного регуляторного впливу держави на цю сферу господарювання. Наразі наявними інструментами не розв'язується питання убезпечення космічної діяльності, яка потребує формування та реалізації комплексу правових, науково-технічних, організаційних та інших заходів [334; 469].

Специфіка кожної сфери господарювання стимулює державу до встановлення відповідного правового режиму, який втілюється в регуляторних, а за потреби – в дозвільних механізмах. Доктриною адміністративного права розроблено певні критерії, відповідність яким вимагає ліцензування господарської діяльності з боку держави. Це зокрема: її соціально-економічна роль і широке коло контингенту обслуговування; забезпечення економічної безпеки держави; підтримка інтелектуального потенціалу; наявність державного інтересу; необхідність спеціальних знань; небезпека завдання шкоди життю та здоров'ю, навколишньому природному середовищу та деякі інші. Космічна галузь за своєю правовою природою відповідає всім вищезначеним науковим критеріям, що ставить її в ряд видів діяльності, які мають підлягати дозвільно-ліцензійному порядку господарювання [145, с. 37-44].

Враховавши позиції вітчизняних науковців космічної галузі, можна визначити, що:

– мета сучасних змін космічної галузі внаслідок прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності» від 2 жовтня 2019 р. № 143-IX була зосереджена на подоланні юридичних колізій і приведенні вітчизняного

законодавства у відповідність (зокрема, щодо відсутності в переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню (ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності») космічної діяльності при здійсненні ліцензування космічної діяльності відповідно до спеціалізованого законодавства), що безумовно є позитивним фактором; однак правовий інструментарій здійснення таких змін, а саме виключення ліцензування космічної діяльності з правил здійснення цієї діяльності є критично невірним і може призвести до негативних і навіть небезпечних наслідків;

– космічна галузь відповідає всім основним критеріям, відповідність яким зумовлює ліцензування господарської діяльності:

1) соціально-екологічний аспект (розвиток космічної галузі зосереджений на подальшому покращенні життя людей і нашої планети, хоча космічна галузь має високий ступінь небезпеки для життя та здоров'я людей і може завдати значну шкоду навколишньому природному середовищу, тому, зрозуміло, що неякісна космічна діяльність, невідповідність стандартам, може призвести до різного роду катастроф);

2) економічний аспект (космічна галузь вимагає масштабного державного інвестування, тому знищення ліцензування значно послабило державну контрольну-наглядову функцію за здійсненням космічної діяльності, і внаслідок цього використання державних коштів може бути нераціональним й економічно не вигідним, завдавати великих економічних збитків для держави);

3) оборонний і політичний аспекти (держава зацікавлена в розвитку космічної галузі задля підвищення міжнародного іміджу, захисту національної безпеки й оборони, захищеності від різних факторів);

4) зовнішньоекономічний аспект (космічна діяльність здійснюється і шляхом зовнішньоекономічної діяльності, яка ліцензується чинним законодавством, тому ліквідація ліцензування космічної діяльності фактично створила велику правову суперечність у цих правовідносинах);

5) інноваційний (розвинена космічна галузь є складовою науково-технологічного й інноваційного розвитку держави);

– міжнародне космічне право (як невід’ємна складова національного космічного права) є правом прогресивних держав, яке складається з ліцензійно-дозвільного механізму здійснення космічної діяльності. Відповідно, ліквідація ліцензування космічної діяльності в Україні порушує норми міжнародного механізму адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності та є протилежним явищем політиці прогресивних держав космічної галузі.

Контрольно-наглядова функція держави у сфері космічної діяльності здійснюється відповідно до міжнародного та національного законодавства.

Згідно зі ст. 6 Договору про принципи діяльності держав з дослідження та використання космічного простору, включно з Місяцем та іншими небесними тілами (Договору ООН про космос) діяльність неурядових юридичних осіб у космічному просторі, включно з Місяцем та іншими небесними тілами, має провадитися з дозволу й під постійним наглядом відповідної держави-учасниці Договору. У випадку діяльності в космічному просторі, включно з Місяцем та іншими небесними тілами, міжнародної організації, відповідальність за виконання цього Договору несуть разом з міжнародною організацією і держави, що беруть у ній участь [82]. Ця міжнародна норма імплементована в українське законодавство. У процесі космічної діяльності суб’єкти космічної діяльності повинні дотримуватися вимог безпеки життя та здоров’я населення, майна громадян, підприємств, установ, організацій і довкілля. Суб’єкти космічної діяльності забезпечують вжиття необхідних заходів щодо запобігання екологічним збиткам від космічної діяльності згідно з чинним законодавством України [222].

Отже, контрольно-наглядова функція держави у сфері космічної діяльності гарантується як на міжнародному рівні (Договір ООН про космос), так і на національному, адже здійснення космічної діяльності можливе при

функціонуванні ліцензійно-дозвільної системи правового регулювання, використовуючи контроль і нагляд з боку держави за такою діяльністю.

Контроль і нагляд є самостійними інститутами, хоча і тісно пов'язаними між собою [149, с. 84], тому не вдаючись у дискусію з приходу їх розмежування, проаналізуємо їх, використовуючи легальне словосполучення нагляд (контроль).

На конституційному рівні, а саме статтею 42 Основного Закону, закріплено, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю та безпекою продукції й усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів [118]. Зазначена конституційна норма реалізується через систему державного нагляду й контролю. Державний нагляд (контроль) – це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їхніх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі – органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенню вимог законодавства суб'єктами господарювання й забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт і послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [228].

На наш погляд, державний нагляд і контроль за космічною діяльністю це комплекс правових, організаційних, інформаційно-інспекційних заходів, що проводяться уповноваженими органами влади для виявлення, припинення й запобігання порушень правил здійснення суб'єктами господарювання космічної діяльності з метою забезпечення якісної та безпечної космічної діяльності, захисту інтересів осіб, суспільства й держави, безпеки навколишнього природного середовища.

Державний нагляд і контроль у сфері космічної діяльності здійснюється відповідно до законодавства, що визначає правові й

організаційні засади, основні принципи та порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності [203].

Відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 року № 877-V державний нагляд (контроль) здійснюється за місцем провадження господарської діяльності суб'єкта господарювання чи його відокремлених підрозділів або у приміщенні органу державного нагляду (контролю) у випадках, передбачених законом. У разі якщо суб'єкт господарювання на відповідний плановий період внесений до планів здійснення заходів державного нагляду (контролю) одночасно кількох органів державного нагляду (контролю), відповідні планові заходи здійснюються органами державного нагляду (контролю) комплексно, одночасно всіма органами державного нагляду (контролю), до планів здійснення заходів державного нагляду (контролю) яких внесено суб'єкта господарювання. Планові й позапланові заходи здійснюються в робочий час суб'єкта господарювання, встановлений його правилами внутрішнього трудового розпорядку [228].

Виключно законами встановлюються: органи, уповноважені здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності; види господарської діяльності, які є предметом державного нагляду (контролю); повноваження органів державного нагляду (контролю) з зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг; вичерпний перелік підстав для зупинення господарської діяльності; спосіб і форми здійснення заходів здійснення державного нагляду (контролю); санкції за порушення вимог законодавства й перелік порушень, які є підставою для видачі органом державного нагляду (контролю) припису, розпорядження або іншого розпорядчого документа [228].

Отже, контроль-наглядова функція держави у сфері комерційної діяльності здійснюється відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», тобто на

загальних засадах й умовах здійснення державного нагляду та контролю у сфері господарської діяльності в Україні.

Орган державного нагляду (контролю) не може здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує такий орган на здійснення державного нагляду (контролю) у певній сфері господарської діяльності та не визначає повноваження такого органу під час здійснення державного нагляду (контролю) [228].

Згідно з Законом України «Про космічну діяльність» центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізовує державну політику у сфері космічної діяльності, в межах своєї компетенції здійснює, зокрема, державний нагляд (контроль) за дотриманням суб'єктами космічної діяльності України приватної форми власності законодавства про космічну діяльність в Україні в порядку, передбаченому Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»; затверджує порядок діяльності представництв замовника центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері космічної діяльності, з контролю якості та прийняття космічної техніки й іншої продукції; здійснює контроль за дотриманням державними підприємствами, установами й організаціями законодавства та міжнародних договорів України в космічній сфері, зокрема й при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності [222].

Як ми вже зазначали в попередньому розділі нашої роботи, фактично ДКА України позбавили функції формування космічної політики, залишивши тільки забезпечення її реалізації. У 2019 р. повноваження з формування космічної політики закріплено за Управлінням координації космічної діяльності у складі департаменту стратегічного розвитку сектору оборони й безпеки Мінекономіки [229], де утворено відділ економіки сфери космічної діяльності та відділ аналізу супроводу міжнародних проєктів у сфері космічної діяльності [230]. Тож відповідальними за космічну політику стали: з одного боку, Мінекономіки (формування космічної політики), з іншого –

ДКА України (реалізація космічної політики). Внаслідок перерозподілу космічних повноважень досі цілісний правовий механізм державного регулювання космічною діяльністю де-факто розпорошується між двома державними органами в умовах відсутності правового алгоритму координації їхніх спільних дій [334].

Отже, здійснювати державний контроль і нагляд може лише уповноважений законодавством, в межах своєї компетенції, орган державної влади, як визначено спеціалізованим законом центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізовує державну політику у сфері космічної діяльності, відповідно, інституційне не розподілення органу формування державної політики (де-юре це Міністерство економічного розвитку і торгівлі України) та органу реалізації цієї політики (ДКА України) зумовлює законодавчі суперечності.

Однак при аналізі підзаконних актів у сфері адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності можна визначити, що ДКА України є уповноваженим органом влади зі здійснення державного контролю та нагляду за космічною діяльністю.

Якщо проаналізувати норми Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та Господарського кодексу України, можемо прийти до висновку, що державний нагляд і контроль за космічною діяльністю здійснюється в загальному порядку планово або позапланово на підставі розпорядчих документів із загальними строками здійснення такого перевіркового заходу та прийняттям відповідних владно-розпорядчих рішень.

Необхідно вказати, що стаття 20 Закону України «Про космічну діяльність» конкретизує загальні умови державного нагляду за безпекою космічної діяльності. Так, відповідно до цієї норми, державний нагляд за дотриманням вимог безпеки космічної діяльності, а також навчання й атестація осіб, які контролюють дотримання космічних правил і наявність необхідного рівня безпеки космічної діяльності, а також осіб, які розслідують

інциденти й надзвичайні події, покладається на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізовує державну політику у сфері космічної діяльності, Міністерство оборони України й інші органи виконавчої влади відповідно до їхньої компетенції [222].

На наш погляд, у зв'язку з тим, що відповідно до спеціалізованого законодавства (ст. 20 Закону України «Про космічну діяльність») державний нагляд за безпекою космічної діяльності мають право здійснювати не лише ДКА України, але й інші органи виконавчої влади, необхідно розробити та прийняти Положення про порядок здійснення контролю й нагляду за безпекою космічної діяльності.

Також необхідно визначити особливість здійснення контролю за здійсненням зовнішньоекономічної діяльності в космічній сфері. Для початку варто зазначити, що Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року № 959-ХІІ визначає, що зовнішньоекономічна діяльність це діяльність суб'єктів господарської діяльності України й іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що відбувається як на території України, так і за її межами [231].

Для всіх договорів у сфері зовнішньоекономічної діяльності діють міжнародні зобов'язання України відповідно до Режиму контролю за ракетними технологіями й Вассенаарських домовленостей щодо контролю над передачами технологій подвійного чи військового призначення. Відповідно до цих договорів кожна держава зобов'язана в межах національного правового поля виявляти належну пильність у розгляді питань сприяння мирним ракетним програмам у будь-якій іншій країні з метою унеможливлення підтримки розвитку систем доставки зброї масового ураження. В Україні це питання регулює Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [61; 232].

Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20 лютого 2003 року № 549-IV визначає, що методами здійснення державного експортного контролю є: ідентифікація товарів, що передбачає встановлення відповідності конкретних товарів, які є об'єктами міжнародних передач, найменуванню й опису товарів, внесених до списків товарів, що підлягають державному експортному контролю; надання дозволів чи висновків на здійснення міжнародних передач товарів або проведення перемовин щодо здійснення таких передач; здійснення митного контролю й митного оформлення товарів відповідно до законодавства; застосування санкцій до суб'єктів господарювання, які порушили порядок здійснення таких передач, установлений актами законодавства в галузі експортного контролю [232].

Відповідно до статті 11-1 Закону України «Про космічну діяльність» центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері космічної діяльності, в порядку, встановленому Кабміном України:

– обліковує повідомлення державних суб'єктів космічної діяльності та суб'єктів космічної діяльності України приватної форми власності про проведення перемовин з іноземними суб'єктами господарської діяльності з питань дослідження та використання космічного простору, виробництва й експлуатації космічної техніки, здійснення експорту, імпорту та реекспорту космічної техніки й космічних технологій, їх тимчасового вивезення за межі України або тимчасового ввезення на її територію, транзиту територією України;

– реєструє укладені державними суб'єктами космічної діяльності України, суб'єктами космічної діяльності України приватної форми власності, що виконують державне замовлення, з іноземними суб'єктами космічної діяльності договори (контракти) з питань дослідження та використання космічного простору, виробництва й експлуатації, купівлі-продажу космічної техніки й космічних технологій;

– обліковує повідомлення суб'єктів космічної діяльності України приватної форми власності про укладені договори (контракти) з іноземними суб'єктами космічної діяльності з питань дослідження та використання космічного простору, виробництва й експлуатації, купівлі-продажу космічної техніки та космічних технологій [222].

Тобто контроль за здійсненням зовнішньоекономічної діяльності в космічній сфері реалізується ДКА України шляхом: 1) реєстрації державних договорів (контрактів) у сфері космічної діяльності, які укладаються між суб'єктами космічної діяльності (державної або приватної форми власності) з іноземними суб'єктами, предметом такого договору є державне замовлення у сфері космічної діяльності; 2) обліку повідомлень про проведення перемовин щодо співпраці з питань космічної діяльності між суб'єктами космічної діяльності (державної або приватної форми власності) з іноземними суб'єктами; 3) обліку повідомлень про укладені договори між суб'єктами приватної форми власності з іноземними суб'єктами з приводу космічної діяльності.

ДКА України здійснює реєстрацію договорів (контрактів) на безоплатній основі. Повідомлення про проведення переговорів й укладені договори (контракти), реєстрація укладених договорів (контрактів) суб'єктами космічної діяльності України для здійснення зовнішньоекономічної діяльності є обов'язковими [222].

Порядок подання повідомлення про проведення перемовин, повідомлення про укладені договори (контракти) й порядок реєстрації договорів (контрактів) встановлюються Кабміном України [222]. Однак нині Урядом України не визначено цей порядок і залишається чинним Положення про порядок надання дозволів суб'єктам космічної діяльності на проведення переговорів з іноземними суб'єктами господарської діяльності щодо дослідження та використання космічного простору, виробництва й експлуатації космічної техніки та укладення договорів купівлі-продажу космічної техніки та технологій, реєстрації договорів, предметом яких є

космічна діяльність, укладених суб'єктами підприємницької діяльності України з іноземними суб'єктами господарської діяльності: затверджено Постановою Кабміну України від 4 червня 1998 р. № 798, яким визначено порядок надання дозволів суб'єктам космічної діяльності на проведення переговорів з іноземними суб'єктами господарської діяльності щодо дослідження і використання космічного простору, виробництва й експлуатації космічної техніки та укладення договорів купівлі-продажу космічної техніки та технологій, а також порядок реєстрації в ДКА України договорів (угод, контрактів тощо), предметом яких є дослідження і використання космічного простору, виробництво й експлуатація космічної техніки, а також договорів купівлі-продажу космічної техніки і технологій, укладених українськими суб'єктами підприємницької діяльності з іноземними суб'єктами господарської діяльності [194; 234].

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізовує державну політику у сфері космічної діяльності, приймає рішення: про видачу дозволу на проведення перемовин або про відмову у видачі дозволу на їх проведення протягом п'яти робочих днів з дня надходження відповідної заяви; про реєстрацію договору (контракту) або відмову у його реєстрації протягом 10 робочих днів з дня надходження матеріалів договору (контракту). У видачі дозволу на проведення переговорів може бути відмовлено, реєстрацію договору (контракту) може бути скасовано або дозвіл, реєстрація можуть бути анульовані, якщо подано не всі необхідні документи або подані документи не відповідають вимогам законодавства. Суб'єкти космічної діяльності України мають право оскаржити в порядку, визначеному законодавством, рішення про відмову у реєстрації договорів (контрактів), предметом яких є космічна діяльність, а також договорів купівлі-продажу космічної техніки й космічних технологій [222].

У повідомленні про проведення перемовин зазначаються інформація про іноземного суб'єкта господарської діяльності, з яким передбачається проведення перемовин (його найменування та місцеперебування), перелік

питань, що виносяться на обговорення, а також місце й дата проведення переговорів [234].

Отже, проведення перемовин щодо співпраці з питань космічної діяльності між суб'єктами космічної діяльності (державної або приватної форми власності) з іноземними суб'єктами здійснюється на підставі отриманого від ДКА України дозволу, тому необхідно визначити детально поняття «дозволу на проведення переговорів», а також перелік підстав для відмови у видачі такого дозволу.

У повідомленні про укладені договори (контракти) зазначається: найменування суб'єктів космічної діяльності, між якими укладено договір (контракт), їх реквізити та місцезнаходження; предмет договору (контракту); інформація про товари, роботи й послуги, що є предметом договору (контракту), їх обсяг, код за Державним класифікатором продукції та послуг і УКТ ЗЕД, країна-виробник; найменування кінцевого споживача товарів, робіт і послуг за договором (контрактом), його реквізити й місцезнаходження. Повідомлення про проведення переговорів подається суб'єктом космічної діяльності України не пізніше ніж за п'ять робочих днів до запланованої дати проведення переговорів, а повідомлення про укладені договори (контракти) не пізніше ніж через п'ять робочих днів після їх укладення, але в будь-якому випадку не менш як за три робочі дні до дня виконання зобов'язань за цим договором (контрактом). Повідомлення про проведення переговорів й укладені договори (контракти) подаються за вибором суб'єкта космічної діяльності особисто, поштовим відправленням з описом вкладення або в електронному вигляді, що оформлюється згідно з вимогами законів у сфері електронних документів [234].

Посадовим особам заборонено вимагати від суб'єктів космічної діяльності України подання інформації, не зазначеної в Законі України «Про космічну діяльність». Діяльність суб'єктів космічної діяльності України приватної форми власності, проведення ними перемовин і виконання

договорів (контрактів) у разі виникнення загрози безпеці держави, населення та довкілля може бути призупинена, але тільки за рішенням суду [222].

Вищевказані положення були запроваджені Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності» від 2 жовтня 2019 року № 143-IX, оскільки раніше діяла система отримання дозволів. У зв'язку з запровадженням системи обліку повідомлень про переговори й про укладені договори (контракти) ЗЕД замість дозволів і реєстрації, основною формою контролю за передачею ракетних технологій є державний експортний контроль, який здійснюється на етапі реалізації договору, що набув чинності [108].

Отже, державному нагляду (контролю) за здійсненням зовнішньоекономічної діяльності притаманні наступні особливості:

1) немає чинних порядків подання повідомлення про проведення переговорів, повідомлення про укладені договори (контракти) й порядок реєстрації договорів (контрактів), які встановлюються Кабміном України, їх необхідно негайно розробити та затвердити Урядом;

2) ст. 11-1 Закону України «Про космічну діяльність» (контроль за здійсненням зовнішньоекономічної діяльності) не визначено порядок подання повідомлення про укладені договори (контракти) між суб'єктами приватної форми власності з іноземними суб'єктами з космічної діяльності, а саме не встановлено безпосередній порядок подання цих даних.

3) проведення перемовин щодо співпраці з питань космічної діяльності між суб'єктами космічної діяльності (державної або приватної форми власності) з іноземними суб'єктами здійснюється на підставі отриманого від ДКА України дозволу, тому в Законі України «Про космічну діяльність» необхідно: визначити детально поняття «дозволу на проведення переговорів»; встановити чіткий перелік підстав для відмови у видачі дозволу на проведення переговорів; встановити чіткий перелік відомостей, які зазначаються у повідомленні про проведення переговорів; внести зміни й

надати право суб'єктам космічної діяльності України оскаржувати рішення про відмову у видачі дозволу на проведення переговорів.

Як бачимо, найбільше законодавчих прогалин у зазначеній сфері, що потребують врегулювання, існує в Порядку реєстрації укладених державними суб'єктами космічної діяльності України, суб'єктами космічної діяльності України приватної форми власності, що виконують державне замовлення, з іноземними суб'єктами космічної діяльності договорів (контрактів) з питань дослідження та використання космічного простору, виробництва й експлуатації, купівлі-продажу космічної техніки й космічних технологій.

Наступним видом, що входить в систему державних гарантій забезпечення розвитку космічної діяльності є інститут страхування. Страхування як система захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб є необхідним елементом соціально-економічної системи суспільства. Застосування цивільноправового інституту страхування у процесі здійснення будь-якого виду господарської діяльності надає юридичні гарантії відновлення порушених майнових інтересів у випадку настання непередбачених природних, техногенних й інших подій. Виплати страхових сум здебільшого виступають фактично єдиним засобом компенсації можливих збитків, яких можуть зазнати суб'єкти космічної діяльності й треті особи. На практиці не створено більш раціонального та надійного правового механізму захисту майнових інтересів суб'єктів при здійсненні космічної діяльності, ніж страхування [262, с. 3].

У зв'язку зі зростанням випадків приватизації космічної діяльності вкрай важливо мати можливість точно визначати проблеми відповідальності в цій діяльності, а також забезпечити фінансову безпеку космічних проєктів. Зовнішня космічна активність являє собою середовище з високим або навіть катастрофічним ризиком з відносно високою частотою втрат [435]. Отже, при комерціалізації космічної діяльності набуває все більшого значення інститут страхування.

Відповідно до Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР, страхування це вид цивільноправових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, коштом грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій і та доходів від розміщення коштів цих фондів [222].

З позиції фінансово-економічного трактування, страхування – це система заходів зі створення страхових (грошових) фондів, призначених для повного або часткового відшкодування втрат суб'єктам господарювання від непередбачених обставин (стихійних лих, аварій, нещасних випадків, невиконання зобов'язань збанкрутованими контрагентами тощо) й надання допомоги громадянам (чи їхнім сім'ям) у разі настання страхових випадків: досягнення певного віку, втрати працездатності, смерті тощо (позиція А. Загороднього) [90, с. 178]; з іншої точки зору, страхування це економічні відносини, за яких страхувальник сплатою грошового внеску забезпечує собі чи третій особі в разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати страховиком, який утримує певний обсяг відповідальності й для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, здійснює превентивні заходи зі зменшення ризику, а в разі необхідності перестраховує частину останнього (позиція С. Осадець) [173, с. 15]; також страхування розглядається як система економічних відносин, яка охоплює утворення спеціального фонду засобів (страхового фонду) та його використання (розподіл і перерозподіл) для подолання й відшкодування різноманітних втрат, збитків, спричинених несприятливими подіями (страховими випадками) шляхом виплати страхових сум і страхових відшкодувань (В. Базилевич) [20, с. 48].

Цивільноправове регулювання страхування у сфері космічної діяльності комплексно досліджував В. Семеняка, який сформулював поняття

страхування у сфері космічної діяльності як комплексну галузь страхування, що охоплює особисте страхування, майнове страхування та страхування відповідальності суб'єктів космічної діяльності за шкоду, заподіяну третім особам. Водночас комплексність цього спеціального страхування, як переконаний вчений, обумовлена необхідністю забезпечення страхового захисту майнових інтересів суб'єктів космічної діяльності у зв'язку з виробництвом й експлуатацією космічної техніки з метою дослідження та використання космічного простору. Науковцем також теоретично обґрунтовано місце правових норм про страхування космічної діяльності в системі права України як комплексного правового інституту, що складається з норм цивільного, господарського, космічного, адміністративного, фінансового й трудового права [262, с. 3-6].

Л. Матігнон переконаний, що космічне страхування регулюється, як і всі види страхування, загальними принципами страхування: взаємність (премія багатих платить за претензії небагатих), статки (поняття випадкового виникнення на відміну від прогнозування), відшкодування збитків, належна розвідка (страхування не повинно змінювати поведінку страхувальника) й правильне та справедливе декларування ризику. Космічному страхуванню притаманні деякі особливості, які роблять його унікальним: важкодоступність взаємних правовідносин (високий ступінь тяжкості й великі витрати при здійсненні космічної діяльності), недоступність застрахованого активу (неможливість ремонту), страхування від недотримання і та різне правове середовище (для юридичної відповідальності третьої сторони) [435].

Отже, страхування космічної діяльності це правовідносини із захисту майнових інтересів окремих фізичних та юридичних осіб, суспільства чи держави, які виникають між особами (сторонами) на підставі договору страхування в разі настання певних страхових випадків під час здійснення космічної діяльності, що декларуються у встановленому законом порядку, і в результаті яких здійснюється сплата страхових платежів.

Стаття 24 Закону України «Про космічну діяльність» встановила обов'язкове страхування космічної діяльності й визначила перелік видів космічної діяльності, що підлягають такому страхуванню. Порядок обов'язкового страхування встановлюється Кабміном України [222].

Тобто спеціалізований закон у сфері космічної діяльності конкретно не визначає загальний порядок й умови здійснення страхування космічної діяльності, а має бланкетні норми, що відсилають до законодавства про страхування та підзаконного акту щодо порядку здійснення страхування такого виду діяльності, який формується та затверджується Урядом України.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності» від 2 жовтня 2019 року № 143-IX були внесені зміни й до страхування космічної діяльності, а саме було виключено пункти 22 й 24 частини першої статті 7 Закону України «Про страхування» [203], зокрема виключено положення про страхування об'єктів космічної діяльності (наземна інфраструктура), перелік яких затверджується Кабміном України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері космічної діяльності та страхування об'єктів космічної діяльності (космічна інфраструктура), які є власністю України, щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском й експлуатацією її в космічному просторі [236].

Спеціалісти в космічній галузі вказують, що скасування обов'язкового страхування об'єктів космічної діяльності (космічна інфраструктура), які є власністю України, від ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском й експлуатацією її в космічному просторі є нераціональним. Цей механізм давав державі можливість зберегти кошти платників податків, які вона вкладала у створення космічних об'єктів. Наразі у випадку знищення чи пошкодження цих об'єктів держава просто втратить кошти, витрачені на їх створення, та не отримає страхового відшкодування [61]. При цьому, на наш погляд, скасування обов'язку

суб'єктів господарювання щодо страхування космічних об'єктів як особистої власності, є позитивною зміною, адже, відповідні матеріальні ризики за своє майно суб'єкт господарювання повинен нести самостійно.

Нині Законом України «Про страхування» визначено два види страхування у сфері космічної діяльності: 1) страхування цивільної відповідальності суб'єктів космічної діяльності (пункт 23 частини першої статті 7); 2) страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском й експлуатацією її в космічному просторі (пункт 25 частини першої статті 7) [236].

Отже, законодавством України визначило перший вид обов'язкового страхування як страхування відповідальності суб'єкта в порядку цивільного законодавства; другий як страхування шкоди внаслідок використання космічних об'єктів, що здійснюється на підставі спеціалізованого космічного, страхового й цивільного законодавства, адже в такому страхуванні страхувальником є ДКА України.

Щодо безпосереднього порядку здійснення страхування, то такий вид обов'язкового страхування як страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском й експлуатацією її в космічному просторі здійснюється відповідно до Постанови Кабміну України «Про затвердження порядків і правил обов'язкового страхування у сфері космічної діяльності» від 10 листопада 2010 р. № 1033 [237].

Обов'язкове страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском й експлуатацією її в космічному просторі (далі страхування), спрямоване на відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та майну потерпілих під час провадження діяльності з підготовки до запуску космічної техніки на космодромі, запуску та експлуатації її у космічному просторі [237].

Предметом договору страхування відповідальності є майнові інтереси, що не суперечать закону та пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди життю, здоров'ю та/або майну потерпілого. Місцем дії договору страхування є територія України й територія за її межами відповідно до Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 29 березня 1972 р. та інших правових актів у сфері космічної діяльності, стороною яких є Україна. Договори страхування укладаються за формою Типового договору обов'язкового страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі. [237]. Але під час його укладання сторони можуть вносити зміни і встановлювати особливі умови страхування, враховуючі види та особливості космічної діяльності.

У договорі про страхування страхувальником є ДКА України; а страховики це фінансові установи, що отримали в установленому порядку ліцензію на проведення обов'язкового страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском й експлуатацією її в космічному просторі [237].

Водночас відповідно до Закону України «Про страхування» страховиками, які мають право здійснювати страхову діяльність на території України, є: фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України «Про господарські товариства», з урахуванням того, що учасників кожної з таких фінансових установ повинно бути не менше трьох, та інших особливостей, передбачених законодавством, а також того, що вони одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності (страховики-резиденти); зареєстровані Уповноваженим органом відповідно до законодавства України постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній, які також отримали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності (філії страховиків-нерезидентів)

[236]. Законодавством забороняється здійснювати страхову діяльність на території України страховикам-нерезидентам, крім таких видів страхової діяльності: виключно зі страхування ризиків, пов'язаних з запуском космічних ракет і фрахтом (включно з супутниками); страхове посередництво, як-от брокерські й агентські операції з перестраховання, виключно зі страхуванням ризиків, пов'язаних з запуском космічних ракет і фрахтом (включно з супутниками) [236].

Тобто страхування космічної діяльності здійснюють як страховики-резиденти, так і страховики-нерезиденти у випадках, прямо визначених законодавством в разі страхування ризиків при запуску космічних ракет і фрахтом.

Договір страхування на окремі етапи життєвого циклу об'єкта космічної діяльності набуває чинності з початку періоду страхування за умови внесення страхувальником першої частини страхового платежу й повідомлення страховика про настання цього періоду. Строк дії договору страхування за потреби встановлюється на окремі етапи життєвого циклу об'єкта космічної діяльності, а саме: підготовка до запуску; запуск; функціонування в космічному просторі; повернення на Землю [237].

Як вважають правники, приватні підприємці можуть зіткнутись зі страховими проблемами через термінологічні неточності Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності» від 2 жовтня 2019 року № 143-ІХ. Прикладом таких неточностей, що потребує роз'яснення, є поняття «строку функціонування об'єкта космічної діяльності», від якого може залежати строк страхового покриття. Адже період функціонування об'єкту може змінюватися, чергуватися з періодами не функціонування, що може ускладнити страхові правовідносини через невизначеність терміну їхньої дії [61].

Тобто законодавством України на основі етапів життєвого циклу об'єкта космічної діяльності встановлено такі стадії виникнення страхових

ризиків: стадія підготовки (на цій стадії ризики можуть виникнути при виробництві космічного об'єкта та його безпосередньої підготовки до запуску); стадія запуску (виведення космічного об'єкта з поверхні Землі на орбіту); стадія експлуатації (ризики при функціонуванні космічного об'єкту в космічному просторі); заключна стадія (ризики при поверненні космічного об'єкту на поверхню Землі).

Страхова сума встановлюється в договорі страхування у розмірі, еквівалентному 500 доларів США за офіційним обмінним курсом Національного банку, який діє на дату укладення договору страхування, на кожний кілограм стартової маси об'єкта космічної діяльності або маси об'єкта космічної діяльності, що повертається на Землю [237].

Для встановлення обставин страхового випадку й розміру збитків, відповідно до якого здійснюється виплата страхового відшкодування, страховиком проводиться розслідування. За результатами розслідування обставин страхового випадку складається страховий акт, а в разі залучення до розслідування аварійного комісара аварійний сертифікат. Примірники страхового акта надаються страхувальнику й страховику. Страховий акт чи аварійний сертифікат складається, відповідно, страховиком або уповноваженим ним аварійним комісаром після отримання від страхувальника всіх документів і проведення розслідування обставин страхового випадку й разом із заявою страхувальника є підставою для виплати страхового відшкодування [237].

Отже, основними документами для проведення страхової виплати є страховий акт та аварійний сертифікат (наявність якого є необов'язковою вимогою).

Страхове відшкодування здійснюється в межах страхової суми незалежно від кількості претензій і не повинне перевищувати розмір прямої шкоди, заподіяної потерпілому. Після виплати страхового відшкодування до страховика в межах виплаченої ним суми переходить право вимоги, яке страхувальник має до осіб, винних у заподіянні шкоди. Страхувальник

зобов'язаний передати страховику всі документи, а також розпочати проведення інших дій, необхідних для передачі страховику зазначеного права вимоги [237].

Проаналізувавши порядок вищевказаного виду страхування, необхідно вказати, що чинна Постанова Кабміну України «Про затвердження порядків і правил обов'язкового страхування у сфері космічної діяльності» від 10 листопада 2010 р. № 1033 є застарілою, адже:

– по-перше, необхідно розробити нове положення про страхування космічної діяльності, тому що обов'язкове страхування об'єктів космічної діяльності (космічна інфраструктура), які є власністю України, щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її в космічному просторі виключено з законодавства, а чинні правила космічного страхування все ще містять положення про таке страхування;

– по-друге, в нових правилах космічного страхування в Україні варто визначити основні термінологічні поняття, зокрема, що передбачає «строк функціонування об'єкта космічної діяльності»;

– по-третє, законодавством України на основі етапів життєвого циклу об'єкта космічної діяльності встановлено різні стадії виникнення страхових ризиків (підготовка, запуск, експлуатація, повернення), тому правила космічного страхування в Україні повинні детально визначати права й обов'язки сторін страхового договору при кожній (окремій) стадії виникнення ризиків для ефективнішого розслідування обставин страхового випадку.

Усе вищенаведене дає можливість сформулювати наступні висновки щодо системи державних гарантій забезпечення розвитку космічної діяльності в Україні та їх відповідності міжнародним стандартам і принципам:

1) у загальноприйнятому значенні гарантії це підкріплені нормами права належні умови для забезпечення певних суспільних відносин. У

космічній галузі категорія «гарантії» має дещо інше значення, відмінне від юридичних гарантій, оскільки за своєю суттю гарантії в досліджувальній сфері є фактично правилами реалізації космічної діяльності;

2) усі сучасні засади космічної діяльності, визначені законодавством України, ніби взаємопов'язана площина з системою державних гарантій забезпечення космічної діяльності, які комплексно створені для розвитку космічної галузі;

3) під час аналізу й розкриття юридичної природи вітчизняних гарантій забезпечення космічної діяльності, з'ясовано наступне:

– сертифікація, стандартизація космічної діяльності та реєстрація космічних об'єктів є трьома взаємозалежними й взаємообумовленими процесами, які комплексно встановлюють правовий зв'язок держави між суб'єктами здійснення космічної діяльності з метою здійснення правового контролю за космічною діяльністю та реалізацією якісної, безпечної та прогресивної космічної діяльності в Україні, що відповідає міжнародним і національним стандартам;

– дозвільно-ліцензійна система космічної діяльності це складова адміністративно-правового механізму забезпечення космічної діяльності, що полягає у вчиненні уповноваженими органами законодавчо визначеної владно-розпорядчої та організаційно-публічної діяльності щодо видачі документу дозвільного характеру на здійснення законодавчо встановлених окремих видів космічної діяльності та здійснення космічної діяльності суб'єктами господарювання приватної форми власності.

Сучасна дозвільна система космічної діяльності в Україні є дворівневою: 1) видача дозволів у випадку здійснення окремих видів космічної діяльності (станом на початок 2020 року відсутній порядок видачі дозволів у разі здійснення окремих видів космічної діяльності; його необхідно прийняти задля відкритої та доступної дозвільної процедури видачі такого типу дозволів); 2) подання декларації суб'єктом господарювання приватної форми власності щодо здійснення космічної

діяльності (процедура надання адміністративних послуг Державним космічним агентством України відповідному суб'єкту господарювання приватної форми власності).

Зазначена процедура не повинна здійснюватися як єдиний механізм легалізації космічної діяльності для суб'єктів приватної форми власності, адже вона має адміністративно-інформаційний характер, а дозвільна система космічної діяльності повинна будуватися на простих і зрозумілих адміністративно-правових інструментах. Тому необхідно повернути обов'язкове ліцензування певних видів космічної діяльності інструментальну складову процесу публічного адміністрування космічної діяльності, що полягає у вчиненні законодавчо визначених послідовних заходів суб'єктом господарювання для отримання від держави права на здійснення особливого виду господарської діяльності (космічної), внаслідок яких уповноважений орган публічної адміністрації на підставі дотриманих ліцензійних умов видає суб'єкту господарювання спеціальний дозвільний документ, ліцензію, що дозволяє суб'єкту господарювання здійснювати якісну та безпечну космічну діяльність або надавати послуги в цій сфері.

Космічна галузь відповідає всім основним критеріям, відповідність яким зумовлює ліцензування господарської діяльності: 1) соціально-екологічний аспект (розвиток космічної галузі зосереджений на подальшому покращенні життя людей і нашої планети, хоча космічна галузь має високий ступінь небезпеки для життя та здоров'я людей і може завдати значної шкоди навколишньому природному середовищу, тому, зрозуміло, що неякісна космічна діяльність, невідповідність стандартам можуть призвести до різних катастроф); 2) економічний аспект (космічна галузь вимагає масштабного державного інвестування, тому знищення ліцензування значно послабило державну контрольну-наглядову функцію за здійсненням космічної діяльності, і внаслідок цього використання державних коштів може бути нерациональним й економічно не вигідним, завдати великих економічних збитків державі); 3) оборонний і політичний аспекти (державна зацікавлена в

розвитку космічної галузі задля підвищення міжнародного іміджу, захисту національної безпеки й оборони, захищеності від різних факторів); 4) зовнішньоекономічний аспект (космічна діяльність здійснюється і шляхом зовнішньоекономічної діяльності, яка ліцензується чинним законодавством, тому ліквідація ліцензування космічної діяльності фактично створила велику правову суперечність у цих правовідносинах); 5) інноваційний (розвинена космічна галузь є складовою науково-технологічного й інноваційного розвитку держави);

– контрольна-наглядова функція держави у сфері космічної діяльності це комплекс правових, організаційних, інформаційно-інспекційних заходів, що проводяться уповноваженими органами влади для виявлення, припинення та запобігання порушень правил здійснення суб'єктами господарювання космічної діяльності з метою забезпечення якісної та безпечної космічної діяльності, захисту інтересів осіб, суспільства й держави, безпеки навколишнього природного середовища. Зазначене здійснюється відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», тобто на загальних засадах й умовах здійснення державного нагляду та контролю у сфері господарської діяльності в Україні;

– страхування космічної діяльності це правовідносини щодо захисту майнових інтересів окремих фізичних та юридичних осіб, суспільства чи держави, які виникають між особами (сторонами) на підставі договору страхування в разі настання певних страхових випадків під час здійснення космічної діяльності, що декларуються у встановленому законом порядку, і внаслідок яких здійснюється сплата страхових платежів. Скасування обов'язку суб'єктів господарювання страхувати космічні об'єкти як особисту власність є позитивною зміною, адже відповідні матеріальні ризики за своє майно суб'єкт господарювання повинен нести самостійно. Водночас чинна Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядків і правил обов'язкового страхування у сфері космічної діяльності» від 10 листопада

2010 р. № 1033 є застарілою, адже: а) по-перше, необхідно розробити нове положення про страхування космічної діяльності з метою усунення існуючих законодавчих прогалин; б) по-друге, в нових правилах космічного страхування в Україні варто визначити основні термінологічні поняття, зокрема, що передбачає «строк функціонування об'єкта космічної діяльності»; в) по-третє, законодавством України на основі етапів життєвого циклу об'єкта космічної діяльності встановлено різні стадії виникнення страхових ризиків (підготовка, запуск, експлуатація, повернення), тому правила космічного страхування в Україні повинні детально визначати права й обов'язки сторін страхового договору при кожній (окремій) стадії виникнення ризиків з метою ефективнішого розслідування обставин страхового випадку.

Отже, державними гарантіями забезпечення космічної діяльності є правила її реалізації, які сформовані нормативно-правовими актами в цілісну, взаємозалежну систему, що встановлює порядок визначення відповідності об'єкта космічної діяльності експлуатаційним критеріям (сертифікація, реєстрація, стандартизація), особливості легалізації суб'єктів здійснення космічної діяльності й вимоги до такої господарської діяльності (ліцензування, дозвільна система), забезпечення безпекових заходів (охорони довкілля у процесі космічної діяльності; проведення пошукових, аварійно-рятувальних робіт у космічній галузі; проведення службового розслідування інцидентів і надзвичайних подій тощо) й інші правила щодо забезпечення дієвої та прогресивної космічної діяльності (контрольно-наглядова діяльність, страхування тощо).

Висновки до розділу 2

1. З'ясовано, що категорії «державне регулювання» та «державне управління» використовуються в Законі України «Про космічну діяльність»,

однак залишаються не до кінця визначеними, що призводить до різного тлумачення, а отже й до невизначеності їхньої суті; в умовах сучасності більшість науковців стверджують, що зміст цих понять застарілий. У контексті Закону зазначені терміни використовуються як елементи організаційного впливу публічної адміністрації на соціально-економічні процеси, що полягає в запровадженні комплексу заходів, спрямованих на досягнення соціального й економічного ефекту у сфері космічної діяльності. Відповідно, обґрунтованою вбачається думка, що в досліджуваній сфері публічний вплив на сферу космічної діяльності здійснюється за допомогою публічного адміністрування, де регулювання й управління становлять окремий напрямок діяльності публічної адміністрації владно-організаційний, поряд із забезпечувальним (полягає в гарантуванні з боку держави, наприклад, підтримки комерціалізації космічної діяльності й залучення інвестицій у космічну галузь України), охоронним (наприклад, моніторинг стану довкілля у процесі космічної діяльності), захисним (реалізація юридичних санкцій за порушення правил здійснення космічної діяльності) тощо.

2. Доведено, що весь публічний вплив на сферу космічної діяльності об'єктивується на трьох рівнях: глобальному, міжнародному й національному. На першому рівні (глобальному) – між усіма інституціями, що здійснюють комерційну космічну діяльність, а саме між міжнародними й національними представниками публічної адміністрації, приватними корпораціями (здійснює глобальний адміністратор). На другому рівні (міжнародному) в площині інтернаціональних питань, зокрема запровадження єдиного правового режиму, однакового для всіх (здійснює ООН і її структурні підрозділи). На третьому рівні (національному) – Україна в особі уповноважених нею представників публічної адміністрації в розгалуженому вигляді уточнює та розширює міжнародні стандарти такої діяльності шляхом створення чи зміни адміністративних норм у космічній галузі. Міжнародна спільнота обрала вектор врегулювання цих відносин, що

більше схожий на всеосяжний, однак не має конкретизації, що надає вітчизняній публічній адміністрації варіанти застосування адміністративного інструментарію. Однак поряд із загальними нормами містяться й заборонні норми, які є обов'язковими до дотримання та виконання. У такий спосіб визначається поведінка суб'єктів цих відносин, тим самим виконується регулятивна, охоронна, захисна й забезпечувальна функції для гарантування законних інтересів усього людства.

3. Відзначено, що в контексті Закону України «Про космічну діяльність» державне регулювання та управління використовуються як елементи організаційного впливу публічної адміністрації на соціально-економічні процеси, що полягає в запровадженні комплексу заходів, спрямованих на досягнення соціального й економічного ефекту у сфері космічної діяльності. Виходячи з зазначеного, вважаємо, що краще у згаданому Законі використовувати термін «публічне адміністрування космічної діяльності» замість «державного регулювання та управління».

4. Визначено, що публічною адміністрацією у сфері космічної діяльності є суб'єкти забезпечення публічного інтересу в досліджуваній сфері: Уряд, ДКА України, Мінекономіки України, Міністерство оборони України й Міністерство закордонних справ, які класифіковані на суб'єктів загальної компетенції та спеціальної. До суб'єктів загальної компетенції належать ті органи, які дотичні до сфери космічної діяльності та її розвитку, а саме: Міністерство оборони України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство освіти та науки України та інші. Натомість суб'єкти спеціальної компетенції у сфері космічної діяльності поділяються на суб'єктів, що: забезпечують формування державної політики (Мінекономіки України) та реалізують державну політику (ДКА України).

5. Доведено, що для розвитку космічної діяльності в Україні необхідно створювати попит на космічну продукцію, послуги чи технології серед українських державних органів, установ й організацій та використовувати державно-приватне партнерство. Всі міністерства повинні вносити в

державні програми, розробниками яких вони є, державне замовлення українським космічним компаніям на створення космічних продуктів, послуг чи технологій.

6. Доведено, що інструментарієм публічного адміністрування космічної діяльності є сукупність адміністративних дій зазначених суб'єктів регулятивного, управлінського, забезпечувального, охоронного, захисного й іншого характеру, що здійснюються щодо сфери космічної діяльності у вигляді правових засобів різнорідного значення, походження та юридичної сили.

7. Під публічним адмініструванням сфери космічної діяльності в Україні запропоновано розуміти різновиди організаційно владного, забезпечувального, охоронного та іншого впливу публічної адміністрації на соціально-економічні процеси, що полягають у запровадженні комплексу заходів, спрямованих на 1) забезпечення нових можливостей космічної діяльності; 2) розвиток сучасних космічних технологій і здійснення наукових космічних досліджень; 3) ефективне використання космічного потенціалу з метою подальшого освоєння космічного простору на основі пріоритету екологічної безпеки й економічних інтересів; 4) формування системи цільово орієнтованої діяльності суб'єктів реалізації космічних програм; 5) забезпечення технологічного оновлення національної економіки.

8. Визначено, що законодавче встановлення основних принципів, норм і правил космічної діяльності здійснюється шляхом такої форми адміністративної діяльності публічної адміністрації як видання актів: нормативно-правових й адміністративних. Сукупно ці акти формують законодавче забезпечення аналізованої сфери, яке містить у собі нормативно-правову базу, що формується низкою міжнародних норм і доповнюється національними, здебільшого публічно-правовими, нормами, оскільки аналізована діяльність здійснюється від імені та в інтересах держави або міжнародного об'єднання.

9. З'ясовано, що станом на початок 2020 року, законодавство представлено низкою правових актів, які мають власне цільове направлення та регулятивне спрямування, оскільки існує ціла низка різноманітних питань, що вимагають від держави встановлення адміністративно-правових механізмів для їхнього адміністрування. Саме тому прийнято рішення здійснити їхній класифікаційний поділ на групи за певним об'єднувальним фактором на такі, що визначають:

- загально-правові основи формування державної політики у сфері космічної діяльності та її здійснення в Україні;

- основні правові засади реалізації державної політики у сфері космічної діяльності: сучасні; ретроспективні, однак досі чинні;

- спеціально-правові основи реалізації окремого напрямку розвитку космічної сфери;

- процедурні аспекти врегулювання певних різновидів відносин, які виникають у сфері космічної діяльності в Україні: дозвільних; фінансових; трудових; службових; організаційних;

- засади для реалізації адміністративної діяльності окремих суб'єктів публічної адміністрації в досліджуваній сфері: компетенційно-повноважні; організаційно-правові;

- стратегічні напрями розвитку сфери космічної діяльності в Україні;

- домовленості щодо співпраці у сфері космічної діяльності: меморандуми; рамкові угоди; інші домовленості;

- окремі доручення для суб'єктів їх виконання;

10. Доведено, що законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики розвитку космічної діяльності в Україні це історично сформована нормативно-правова база, яка утворена низкою міжнародних норм і доповнюється національними, здебільшого публічно-правовими, нормами (оскільки аналізована діяльність здійснюється від імені та в інтересах держави або міжнародного об'єднання), юридичний зміст якої має

розкривати всі аспекти можливості для того, щоб космічна діяльність стала стратегічним напрямом сталого й інноваційного розвитку економіки країни.

11. З'ясовано, що державна політика – це 1) визначений порядок; 2) метод, за допомогою якого здійснюється регулювання певного кола суспільних відносин; 3) чітко сформована й цільово орієнтована діяльність публічної адміністрації; 4) спосіб впливу на життя суспільних мас; 5) напрям дії владних інституцій; 6) сукупний управлінський вплив; 7) тактико-стратегічний напрям реалізації завдань держави; 8) механізм упорядкування компонентів і підсистем суспільства й окремих цінностей; 9) репрезентація практичного прояву цілей і завдань держави; 10) елемент сталого розвитку держави й соціуму; 11) реакція держави на трансформації, модернізації, зокрема й негативні фактори та тенденції; 12) елемент взаємодії держави та суспільства. Інтерпретуючи зазначене до предмета дослідження, можна сказати, що державна політика розвитку сфери космічної діяльності це стратегічний підхід держави до створення нових можливостей космічної діяльності, розвитку сучасних космічних технологій і здійснення наукових космічних досліджень, ефективне використання космічного потенціалу з метою подальшого освоєння космічного простору на основі пріоритету екологічної безпеки й економічних інтересів України; сукупність механізмів адміністративної діяльності публічної адміністрації, об'єктивованих у цільових космічних програмах як цілі, завдання, заходи, засоби тощо; чинник технологічного оновлення національної економіки.

12. Виявлено, що космічна діяльність в Україні здійснюється на основі Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України. Досліджено шість космічних програм та надана їм юридична характеристика.

13. Визначено, що фінансування космічної діяльності може здійснюватися із державного бюджету або шляхом залучення інших джерел. Цей напрям публічного адміністрування космічної діяльності визначено як такий, що потребує найбільшої уваги з боку органів публічного адміністрування, адже прогалини в плануванні та фінансуванні зазначеної

діяльності нанівець зведуть усі інші спроби вивести космічну галузь на високий рівень.

14. Доведено, що в Україні підготовка кадрів для космічної сфери здійснюється в декількох напрямках: перший – це підготовка інженерно-технічних кадрів, другий – підготовка й підвищення кваліфікації юристів для космічної галузі. Але для проривної галузі цього недостатньо, необхідно здійснювати пошук обдарованої молоді, а також готувати спеціалістів середньої ланки. Для керівних кадрів необхідно на базі провідних ВНЗ України постійно проводити семінари й навчальні курси із залученням провідних закордонних фахівців.

15. Обґрунтовується думка, згідно з якою основними завданнями державної політики в космічній сфері і, відповідно, публічного адміністрування у цій сфері, мають бути: посилення правового захисту інвесторів в Україні; запровадження податкових й інших стимулів для формування пропозицій довгострокового інвестиційного ресурсу; істотне спрощення процедур видачі документів дозвільного характеру; врегулювання питань ліцензування космічної діяльності. Всі ці проблемні питання будуть вивчатися у наступних дослідженнях.

16. Визначено, що в загальноприйнятому значенні гарантії – це підкріплені нормами права належні умови для забезпечення певних суспільних відносин. У космічній галузі категорія «гарантії» має дещо інше значення, відмінне від юридичних гарантій, оскільки за своєю суттю гарантії в досліджуваній сфері є фактично правилами реалізації космічної діяльності. На підставі зазначеного доведено, що державними гарантіями забезпечення космічної діяльності є правила її реалізації, які сформовані нормативно-правовими актами в цілісну, взаємозалежну систему, що встановлює порядок визначення відповідності об'єкта космічної діяльності експлуатаційним критеріям (сертифікація, реєстрація, стандартизація), особливості легалізації суб'єктів здійснення космічної діяльності й вимоги до такої господарської діяльності (ліцензування, дозвільна система), забезпечення безпекових

заходів (охорони довкілля у процесі космічної діяльності; проведення пошукових, аварійно-рятувальних робіт у космічній галузі; проведення службового розслідування інцидентів і надзвичайних подій тощо) й інші правила щодо забезпечення дієвої та прогресивної космічної діяльності (контрольно-наглядова діяльність, страхування тощо).

17. Відзначено, що всі сучасні засади космічної діяльності, визначені законодавством України, ніби взаємопов'язана площина з системою державних гарантій забезпечення космічної діяльності, які комплексно створені для розвитку космічної галузі.

18. Під час аналізу та розкриття юридичної природи вітчизняних гарантій забезпечення космічної діяльності з'ясовано наступне:

– сертифікація, стандартизація космічної діяльності та реєстрація космічних об'єктів є трьома взаємозалежними й взаємообумовленими процесами, які комплексно встановлюють правовий зв'язок держави між суб'єктами здійснення космічної діяльності для здійснення правового контролю за космічною діяльністю та реалізацією якісної, безпечної та прогресивної космічної діяльності в Україні, що відповідає міжнародним і національним стандартам;

– дозвільно-ліцензійна система космічної діяльності – це складова адміністративно-правового механізму забезпечення космічної діяльності, що полягає у вчиненні уповноваженими органами законодавчо визначеної владно-розпорядчої та організаційно-публічної діяльності з видачі документу дозвільного характеру на здійснення законодавчо встановлених окремих видів космічної діяльності та здійснення космічної діяльності суб'єктами господарювання приватної форми власності;

– сучасна дозвільна система космічної діяльності в Україні є дворівневою: 1) видача дозволів у випадку здійснення окремих видів космічної діяльності (станом на початок 2020 року відсутній порядок видачі дозволів у разі здійснення окремих видів космічної діяльності; його необхідно прийняти задля відкритої та доступної дозвільної процедури

видачі такого типу дозволів); 2) подання декларації суб'єктом господарювання приватної форми власності щодо здійснення космічної діяльності (процедура надання адміністративних послуг Державним космічним агентством України відповідному суб'єкту господарювання приватної форми власності).

19. Доведено, що процедура подання декларацій суб'єктом господарювання приватної форми власності щодо здійснення космічної діяльності не повинна здійснюватися як єдиний механізм легалізації космічної діяльності для суб'єктів приватної форми власності, адже вона має адміністративно-інформаційний характер, а дозвільна система космічної діяльності повинна будуватися на простих і зрозумілих адміністративно-правових інструментах. Тому необхідно: повернути обов'язкове ліцензування певних видів космічної діяльності, адже це інструментальна складова процесу публічного адміністрування космічної діяльності, що полягає у вчиненні законодавчо визначених послідовних заходів суб'єктом господарювання для отримання від держави права на здійснення особливого виду господарської діяльності (космічної), внаслідок яких уповноважений орган публічної адміністрації на підставі дотриманих ліцензійних умов видає суб'єкту господарювання спеціальний дозвільний документ ліцензію, що дозволяє суб'єкту господарювання здійснювати якісну й безпечну космічну діяльність або надавати послуги в цій сфері; прийняти порядок видачі дозволів на здійснення певних видів космічної діяльності.

20. З'ясовано, що космічна галузь відповідає всім основним критеріям, відповідність яким зумовлює ліцензування господарської діяльності: 1) соціально-екологічний аспект (розвиток космічної галузі зосереджений на подальшому покращенні життя людей і нашої планети, хоча космічна галузь має високий ступінь небезпеки для життя та здоров'я людей і може завдавати значної шкоди навколишньому природному середовищу, тому зрозуміло, що неякісна космічна діяльність, невідповідність стандартам можуть призвести до різних катастроф); 2) економічний аспект (космічна галузь вимагає

масштабного державного інвестування, тому знищення ліцензування значно послабило державну контрольну-наглядову функцію за здійсненням космічної діяльності, і, внаслідок цього, використання державних коштів може бути нерациональним й економічно не вигідним, завдавати великих економічних збитків державі); 3) оборонний і політичний аспекти (держава зацікавлена в розвитку космічної галузі задля підвищення міжнародного іміджу, захисту національної безпеки й оборони, захищеності від різних факторів); 4) зовнішньоекономічний аспект (космічна діяльність здійснюється і шляхом зовнішньоекономічної діяльності, яка ліцензується чинним законодавством, тому ліквідація ліцензування космічної діяльності фактично створила велику правову суперечність у цих правовідносинах); 5) інноваційний (розвинена космічна галузь є складовою науково-технологічного й інноваційного розвитку держави).

21. Визначено, що контрольна-наглядова функція держави у сфері космічної діяльності це комплекс правових, організаційних, інформаційно-інспекційних заходів, що проводяться уповноваженими органами влади для виявлення, припинення й запобігання порушень правил здійснення суб'єктами господарювання космічної діяльності з метою забезпечення якісної та безпечної космічної діяльності, захисту інтересів осіб, суспільства й держави, безпеки навколишнього природного середовища. Зазначене здійснюється відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», тобто на загальних засадах й умовах здійснення державного нагляду та контролю у сфері господарської діяльності в Україні.

22. Страхування космічної діяльності це правовідносини щодо захисту майнових інтересів окремих фізичних та юридичних осіб, суспільства чи держави, які виникають між особами (сторонами) на підставі договору страхування в разі настання певних страхових випадків під час здійснення космічної діяльності, що декларуються у встановленому законом порядку, і внаслідок яких здійснюється сплата страхових платежів. Скасування

обов'язку суб'єктів господарювання страхування космічних об'єктів як особистої власності є позитивною зміною, адже відповідні матеріальні ризики за своє майно суб'єкт господарювання повинен нести самостійно. Водночас чинна Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядків і правил обов'язкового страхування у сфері космічної діяльності» від 10 листопада 2010 р. № 1033 є застарілою, адже:

а) по-перше, необхідно розробити нове положення про страхування космічної діяльності з метою усунення існуючих законодавчих прогалин;

б) по-друге, в нових правилах космічного страхування в Україні варто визначити основні термінологічні поняття, зокрема, що передбачає «строк функціонування об'єкта космічної діяльності»;

в) по-третє, законодавством України на основі етапів життєвого циклу об'єкта космічної діяльності встановлено різні стадії виникнення страхових ризиків (підготовка, запуск, експлуатація, повернення), тому правила космічного страхування в Україні повинні детально визначати права й обов'язки сторін страхового договору при кожній (окремій) стадії виникнення ризиків з метою ефективнішого розслідування обставин страхового випадку.

РОЗДІЛ 3

КОМПАРАТИВІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОСМІЧНОЇ ДОКТРИНИ

3.1 Практика адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності в закордонних країнах

Понад 50 років тому, з моменту визнання космічного простору об'єктом регулювання, почало набирати обертів і національне законодавство окремо взятої країни. У глобальному сенсі космічний простір регулювався міжнародним правом. Це означало, що всі країни та суб'єкти повинні були працювати разом, щоб розробити ефективне космічне законодавство для майбутніх потреб.

Поступове просування людства в космос має стратегічне значення для його еволюції. Початок освоєння нескінченних просторів і ресурсів космосу, можливість виходу людства на новий суперглобальний рівень безпеки й сталого розвитку вже не здаються абсолютно недосяжними, вперше стають важливим практичним напрямком його перспективного прискореного розвитку [307].

За минулі десятиліття провідні країни планети створили багато нових технологій, матеріалів, накопичили велику кількість раніше невідомих знань, пізнали закономірності перебігу різних фізичних, хімічних і біологічних процесів. Тривало системне і фрагментарне вивчення космосу, було розроблено кілька нових поколінь техніки (ракети багаторазового використання й різних класів для підйому і доставки на різну відстань легких і важких вантажів, двигуни з екологічно чистішим паливом; всілякі цивільні та військові космічні апарати, космічні станції для навколосемної та навколосічної орбіти; У СРСР, Росії та США з 1950-х рр. до сьогодні розробляються та випробовуються ядерні двигуни, здатні зробити революцію у транспорті та військовій справі). Вся ця підготовча робота не могла не позначитися на формуванні умов для нового історичного прориву в

космічній діяльності, який очікується в найближчі 10-15 років і ознаки початку якого вже є. Особливу активність у космічній діяльності, в якій беруть участь у тій чи іншій формі понад 100 країн, виявляють США, Росія, Китай, Індія, Японія та деякі інші країни, а також Євросоюз [307].

Сьогодні бізнес є важливим партнером у досягненні Цілей сталого розвитку та ознаменує нову главу в ділових відносинах Організації Об'єднаних Націй. Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року – це принципово важлива стратегія для нашого спільного майбутнього і в ній зазначено, що здійснення сталого розвитку буде залежати від активної участі як державного, так і приватного секторів, і визнає, що активна участь приватного сектора може сприяти досягненню стійкого розвитку [496].

Розв'язуючи глобальні проблеми й завдання, UNOOSA до порядку денного «Space2030» було внесено один з її стовпів – космічну економіку, в якій космос розглядається як основний рушійний фактор і вкладник у всеосяжну мету розвитку та зміцнення міжнародної співпраці, зокрема в інтересах країн, що розвиваються. Космічна економіка являє собою повний спектр видів діяльності й використання ресурсів, які створюють і забезпечують цінність і вигоди для населення світу в ході дослідження, розуміння та використання космосу, й націлена на облік економічних вигод космічного сектора та зміцнення його ролі як основної рушійної сили для динамічної економіки й загалом в зміцненні космічних економічних вигод [496].

Для впровадження зазначеної мети Організацією Об'єднаних Націй було прийнято низку нормативно-правових актів, які покликані допомогти в державно-приватній співпраці країн у сфері розвитку комерційної космічної діяльності. Зокрема це: а) «Керівні принципи щодо принципового підходу до співпраці між Організацією Об'єднаних Націй і бізнес-сектором» [361]; б) «Організація Об'єднаних Націй і приватний сектор. Рамка для співпраці» [492]; в) «Партнерство ООН і бізнесу: посібник» [498]; г) Резолюція

Генеральної Асамблеї А / RES / 70/224 від 22 грудня 2015 року «На шляху до глобальних партнерств: принциповий підхід до посиленої співпраці між ООН і всіма відповідними партнерами» [360].

Щонайменше 26 держав – (це 14 % членів Організації Об'єднаних Націй) регулюють космічну діяльність. Серед держав, які прийняли національні космічні правила: Алжир, Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Бразилія, Канада, Чилі, Китайська Народна Республіка (КНР), Колумбія, Франція, Німеччина, Індія, Ірландія, Італія, Японія, Казахстан, Нідерланди, Нігерія, Норвегія, Російська Федерація, Південна Африка, Південна Корея, Іспанія, Швеція, Україна, Великобританія, США та Венесуела. Гонконг також регулює космічну діяльність [445].

Але що стосується розроблення та прийняття космічних доктрин, то цей процес є лише в декількох каїн світу. Ми ж проаналізуємо такі країни як США, Росія та Китай, адже з того невеликого списку космічних країн саме вони на сучасному етапі є провідними гравцями в космічній галузі й приділяють увагу розробленню національних космічних доктрин.

Катастрофи, що виникають у космічному просторі (космічне сміття, падіння космічних тіл тощо) вимагають спільних зусиль з боку сучасних держав. Встановлення національних стандартів, які покликані забезпечити надійні та зрозумілі правила здійснення космічної діяльності, є надзвичайно важливою сферою для правового регулювання космічної галузі. Вивчаючи особливості правового забезпечення космічної діяльності окремої держави, незалежні інституції можуть удосконалювати власну космічну інфраструктуру та, запозичуючи іноземний досвід, створювати нові, окремі чи спільні космічні проекти. Враховуючи важливість регулювання комерційної космічної діяльності, актуальним стає використання національних механізмів дотримання основних міжнародних принципів і стандартів зазначеної діяльності.

Державний контроль і нагляд за космічною діяльністю має важливе значення для захисту громадської безпеки, власності й навколишнього

середовища та виконання зобов'язань держави за міжнародним правом. А також на підтвердження тези, що механізми адміністративно-правового регулювання (ліцензування, дозвільна система, сертифікація, контрольна-наглядова діяльність тощо) є запорукою сталого інноваційного розвитку космічної діяльності, коротко схарактеризуємо зазначені механізми адміністративно-правового регулювання комерційної космічної діяльності країн-учасниць ООН, що прийняли нормативно-правові акти в космічній сфері.

Австралія встановлює вимогу, щоб заявник отримав ліцензію та дозвіл на запуск космічного об'єкта або надав закордонний сертифікат на запуск і здійснення космічних операцій [474]. Космічна діяльність на території Австралії, а також якщо така діяльність здійснюється громадянами Австралії за межами Австралії, підпадають під дію ліцензійного режиму [475]. В Австралії запуск космічного об'єкта визначається як запуск об'єкта з території на висоту понад 100 км над рівнем моря або спроба зробити це. Для запуску певного космічного об'єкта або певної серії запусків космічних об'єктів із пускового об'єкта, розташованого в Австралії, потрібен дозвіл на запуск. Дозвіл на запуск надається після того, як орган, що надає ліцензію, переконається, що заявник демонструє свою компетентність у здійсненні пуску, що такі дії не принесуть значної шкоди здоров'ю населення чи майну або громадській безпеці. Запуск космічного об'єкта не повинен суперечити національній безпеці, зовнішній політиці чи міжнародним зобов'язанням Австралії, а заявник повинен відповідати необхідним фінансовим і страховим вимогам.

Австрійський федеральний закон про космічну діяльність, прийнятий Національною радою 6 грудня 2011 року, набув чинності 28 грудня 2011 року [381]. Він застосовується до космічної діяльності, що проводиться: на території Австрії, на борту суден чи літаків, зареєстрованих в Австрії. Космічну діяльність можуть здійснювати фізична особа з австрійським громадянством або юридичні особи, які зареєстровані в Австрії. Дозвіл на

космічну діяльність видається Міністром транспорту, інновацій і технологій Австрії, якщо заявник доведе необхідну надійність, спроможність і досвід для здійснення космічної діяльності, а також укладе договір страхування, який покриває мінімальну суму у 60 000 000 євро за страховий випадок. Крім вимог, які зазвичай висуваються до заявника на отримання ліцензії для здійснення космічної діяльності, він повинен надати інформацію про наявні заходи щодо недопущення створення космічного сміття, а також інші документи, які перераховані в Постанові федерального Міністра транспорту, інновацій і технологій на виконання вищезазначеного федерального закону про космічну діяльність [461].

У *Бельгії* фізична чи юридична особа повинна отримати попередній дозвіл для того щоб займатися космічною діяльністю на територіях, що знаходяться під юрисдикцією або під контролем держави [423].

Бразилія також регулює космічні пуски зі своєї території. Центральним органом у сфері космічної діяльності є Бразильське космічне агентство (Agência Espacial Brasileira) [378], що входить до структури Міністерства науки, технологій, інновацій і комунікацій, але безпосередньо підпорядковується Президенту Бразилії [424]. Космічне агентство Бразилії є публічною установою, відповідальною за формування, координацію та проведення бразильської космічної політики. Бразильське космічне агентство відповідає за оновлення Національної політики розвитку космічної діяльності й здійснює координацію та контроль за Національною програмою космічної діяльності. Для виконання своїх обов'язків Бразильське космічне агентство має дорадчу Вищу раду, що складається з представників різних міністерств і відомств, що займаються космічною сферою, а також членів наукової спільноти й промислового сектору [470].

На виконання космічної програми й міжнародних договорів керівництво країни прийняло спільний наказ, підписаний Міністром з питань науки, технологій та інновацій, Міністром з питань розвитку, промисловості й зовнішньої торгівлі, яким затвердили Положення про процедури та

визначення вимог, необхідних для застосування, оцінки, відправки, контролю, моніторингу й інспекції ліцензій на виконання космічних операцій на території Бразилії [458]. Відповідно до зазначеного Положення, Космічне агентство Бразилії видає ліцензії на проведення космічної діяльності, здійснює контроль, моніторинг й інспектування ліцензіатів та їхньої діяльності. А також може ініціювати адміністративне провадження за порушення вимог ліцензування й рекомендувати застосування санкцій до порушників. Адміністративні санкції, які можуть бути застосовані до ліцензіата в разі порушення ним ліцензійних умов, такі: попередження, тимчасове припинення дії ліцензії, анулювання ліцензії. Застосування зазначених санкцій не звільняє від цивільної чи кримінальної відповідальності у випадку наявності підстав для цього.

Ліцензія на здійснення космічної діяльності надається фізичним особам, юридичним особам зі штаб-квартирою чи представництвом у Бразилії, які відповідають технічним і фінансовим вимогам, на період, визначений у самому акті, з урахуванням періоду амортизації інвестицій, які буде застосовано ліцензіатом. Документи, що подаються на отримання ліцензії, складаються з декількох блоків: 1) юридичний блок (подаються документи, що підтверджують юридичний статус заявника); 2) технічний блок (подаються документи, що належать до технічної сторони діяльності, опис заявки, підтвердження технічної кваліфікації виконавців, сертифікати відповідності тощо); економічно-фінансовий блок (подаються документи, що підтверджують фінансову спроможність на здійснення заявленої діяльності, договір страхування для покриття можливих збитків третім особам відповідно до ступеня ризику діяльності, яка має бути здійснена тощо); фіскальний блок (подаються документи, що підтверджують податковий статус суб'єкта, реєстрація в податкових органах, сплата всіх зборів і податків) [379].

Канада регулює пуски відповідно до свого Закону про повітроплавання, який здебільшого регулює експлуатацію літальних апаратів

[384]. Відповідно до нього були прийняті Канадські авіаційні правила, що визначають стандарти аеронавігаційної діяльності в Канаді. Управління з питань безпечного запуску транспорту Канади несе відповідальність за нагляд за безпекою всіх цивільних ракетних установок у Канаді [384]. Для запуску ракети високої потужності потрібен попередній дозвіл. Дозвіл видається Міністерством транспорту Канади на підставі поданої заявки в регіональний офіс міністерства. Ліцензія видається для запуску ракети або серії ракет подібного типу. Як і в кількох інших країнах, заявник повинен укласти договір страхування відповідальності або продемонструвати фінансові можливості для компенсації заподіяної шкоди.

Сполучене Королівство Великої Британії вимагає ліцензії від свого громадянина, юридичної особи чи органу, зареєстрованого відповідно до закону країни, який прагне запустити або забезпечити запуск космічного об'єкта, керувати космічним об'єктом або займатися будь-якою діяльністю в космічному просторі (крім оренди супутника космічного сегмента) [450]. Закон про космос поширюється не тільки на громадян Великої Британії, а й на шотландські фірми й органи, зареєстровані у Великій Британії, та які розпочали діяльність із запуску космічних об'єктів як на території Великої Британії, так і в інших місцях. Ліцензована космічна діяльність не може ставити під загрозу охорону здоров'я, безпеку людей чи майна, не може погіршувати національну безпеку й повинна відповідати міжнародним зобов'язанням.

Нідерланди також прийняли низку нормативно-правових актів у сфері космічної діяльності. Відповідно до Правила щодо космічної діяльності й створення реєстру космічних об'єктів (Закон про космічну діяльність) [467]. Нідерланди вимагають ліцензування запуску або повернення космічних об'єктів, керівництва космічними об'єктами, що виконуються з її території або з нідерландського корабля [467]. Ліцензія видається Міністерством з економічних питань після перевірки поданих документів й обставин, зазначених у Законі про космічну діяльність. Заява може бути подана

громадянином Нідерландів чи юридичною особою, зареєстрованою на її території. Ліцензія може бути відкликана чи анульована в разі порушення ліцензійних умов.

У *Південній Кореї* для розвитку сфери космічної діяльності розробляється та приймається Базовий план на п'ять років, який повинен містити в собі наступні пункти: 1) мету й сферу політики розвитку космічної діяльності; 2) організаційну структуру й стратегію розвитку; 3) план реалізації; 4) плани покращення інфраструктури, необхідної для розвитку космічної діяльності; 5) інвестиційне планування для отримання фінансових ресурсів, необхідних для розвитку; 6) плани підготовки фахівців; 7) плани міжнародної співпраці; 8) керівні принципи; 9) питання, пов'язані з використанням й управлінням космічними об'єктами; 10) практичні програми, що використовують результати космічної діяльності, як-от супутникова інформація тощо; 11) інші положення, визначені Указом Президента, щодо сприяння розвитку космічної діяльності, використання й управління космічними об'єктами [477]. Спеціальним органом, що відповідає за створення та реалізацію Базового плану у сфері космічної діяльності, є Національний космічний комітет Південної Кореї, що підпорядковується Президенту країни.

Отже, відповідно до вимог особа, яка прагне займатися космічною діяльністю, спочатку повинна отримати ліцензію від Міністерства науки та технологій Південної Кореї. Ліцензія видається на: запуск з території чи з об'єктів у межах території Південної Кореї або об'єктів, що знаходяться під її юрисдикцією; запуск в іноземній країні з використанням космічного ракетного апарату, що належить корейському уряду або громадянам Південної Кореї. При видачі ліцензії міністр повинен враховувати мету запуску, управління безпекою транспортних засобів та наявність договору страхування відповідальності [477]. Будь-яка особа, яка хоче отримати дозвіл на запуск космічних ракетних транспортних засобів, страхує таку діяльність. Страхування відповідальності третьої сторони має бути такою, яка може

компенсувати шкоду, що може статися через космічні аварії. Мінімальний розмір страхування відповідальності третьої сторони встановлюється указом міністра Міністерства науки й техніки.

З *китайських* регламентів реєстрації та ліцензування космічної діяльності зрозуміло, що вони застосовують мінімалістичний підхід до виконання зобов'язань Китаю щодо міжнародних договорів. Тимчасові заходи щодо адміністрування дозволів на реалізацію цивільних космічних проєктів 2002 р. (Interim Measures on the Administration of Permits for Civil Space Launch Projects) [391] були прийняті з метою запровадження режиму ліцензування певних видів космічної діяльності приватними космічними компаніями Китаю.

Ліцензію може отримати як фізична, так і юридична. Не пізніше ніж за 90 днів до запланованого запуску до SASTIND подається пакет документів, що затверджені Ліцензійними заходами. Для отримання ліцензії заявнику потрібно буде забезпечити відповідність проєкту низці вимог, зокрема: дотримуватися національних і державних законів, особливо тих, що стосуються державної таємниці; діяльність не повинна загрожувати національній безпеці Китаю; не повинна діяти всупереч міжнародним зобов'язанням Китаю; не має загрожувати суспільній безпеці.

Крім того, заявник повинен показати, що в нього є відповідний фінансовий і технічний потенціал для здійснення проєкту. Ліцензійні умови вимагають від ліцензіата укласти договір страхування для покриття збитків третім особам, а також страхування для покриття збитків за пошкодження чи знищення космічного об'єкта, який буде запущений [391]. У Китаї страхові послуги у сфері космічної діяльності можуть надавати лише національні провайдери. Дві компанії, зокрема, відіграли важливу роль у сприянні космічному страхуванню в Китаї, а саме: People's Insurance Corporation of China (PICC) [455] та China Pacific Insurance Corporation (CPIC) [363]. Заявник повинен звернутися до страхових провайдерів у Китаї, щоб оцінити, який поліс необхідно придбати для отримання ліцензії.

Відповідно до нормативно-правових актів КНР щодо запуску й експлуатації космічних об'єктів і здійснення інших видів діяльності в космічному просторі [376]. *Гонконг* вимагає ліцензії для суб'єкта господарювання, який прагне здійснити запуск, керувати космічним об'єктом або займатися будь-якою діяльністю в космосі. Операції не повинні ставити під загрозу здоров'я та безпеку людей чи майна. Діяльність повинна вестися відповідно до міжнародних зобов'язань і не повинна погіршувати національну безпеку.

У *Норвегії* її громадянин чи резидент не можуть запускати космічний об'єкт без дозволу. Й не має значення, звідки відбувається запуск: з її території, з території, що знаходяться під юрисдикцією Норвегії (морські або повітряні судна) або в районах, що не підпадають під її суверенітет [364].

Південно-Африканська Республіка вимагає ліцензії на: запуск зі своєї території або, якщо запуск відбувається від її імені, зареєстрованою компанією Південної Африки, або для експлуатації пускового об'єкта [482]. Національна космічна політика Південної Африки передбачає, що для створення промислової бази у сфері космічної діяльності необхідно залучати приватний сектор і його можливості.

У *Сполучених Штатах Америки* Закон про комерційну космічну діяльність 1984 року (CSLA) [382] уповноважив Федеральну авіаційну адміністрацію (FAA) видавати ліцензії на здійснення космічної діяльності. Федеральна авіаційна адміністрація є адміністративним органом, який видає ліцензії на комерційну космічну діяльність, а також здійснює контроль і нагляд за дотриманням ліцензійних умов. Керівництво здійснює директор, якого призначає та знімає з посади Міністр транспорту США [383]. FAA створювалося з метою захисту інтересів громадян США, власності, національної безпеки під час здійснення космічної діяльності, а також для стимулювання комерційних космічних перевезень [426]. Ці правила не стосуються діяльності федеральних органів, таких як НАСА, і не регулюють питання запуску так званих «аматорських ракет».

Громадянин США або юридична особа, що зареєстровані на території США, відповідно до законів США можуть подати заявку на отримання: 1) ліцензії на запуск, яка дозволяє ліцензіату здійснювати тільки ті запуски, які перелічені в ліцензії (спеціальна ліцензія), 2) ліцензії оператора запуску, відповідно до якої ліцензіат може здійснювати будь-які запуски, що підпадають під широкі параметри, описані в його ліцензії (ліцензія оператора) [383]. Спеціальна ліцензія на запуск дозволяє ліцензіату виконати один запуск або вказану кількість ідентичних запусків з одного космодрому. Ракета-носій для кожного санкціонованого запуску повинна бути однаковою, а параметри запуску не повинні представляти ніяких проблем для громадської безпеки або створювати інші проблеми, які можуть загрожувати національним інтересам США.

Дозвіл ліцензіата на проведення запусків припиняється після завершення всіх запусків, дозволених ліцензією, або після завершення терміну дії, зазначеного в ліцензії, залежно від того, що настане раніше. Ліцензія оператора запуску дозволяє ліцензіату здійснювати запуски зі вказаного стартового майданчика з використанням того ж сімейства ракетноносіїв, які несуть певні класи корисних навантажень, в межах діапазону параметрів запуску, визначених ліцензією. Спочатку ліцензія оператора видавалася на два роки. Відповідно до нового розділу 415.3 (b) – на п'ять років з дати видачі [383].

Можливість видачі ліцензії оператора запуску, на відміну від вимоги ліцензії на запуск для кожного запуску (спеціальної ліцензії), має переваги як для ліцензіата, так і для FAA. Хоча підготовка додатків і перевірка ліцензії оператора запуску буде більшою, ніж для спеціальної ліцензії, використання цього класу ліцензії зрештою призведе до зниження витрат і підвищення ефективності для ліцензіатів шляхом скорочення кількості додатків, якими володіє компанія. У зв'язку з цим, чим довше термін дії ліцензії, тим важливішу роль відіграє моніторинг відповідності вимогам, що дозволяє

FAA забезпечувати контроль безпеки щодо того, як ліцензіат виконує свої зобов'язання.

Процес ліцензування складається з кількох етапів: консультація перед заявкою; перегляд і затвердження політики; огляд і затвердження безпеки; огляд і визначення корисного навантаження; визначення фінансової відповідальності; екологічний огляд; моніторинг відповідності.

За даними FAA, у США було виконано 336 ліцензованих запусків, з них: 10 у 2020 фінансовому році, 2 у календарному році 2020 року, 27 у 2019 фінансовому році [426].

У Франції відповідно до законодавства також необхідно отримати ліцензію на здійснення космічної діяльності [430]. До заявників на отримання ліцензії, належать: 1) суб'єкти запуску, тобто той, хто здійснює запуск з французької території або з об'єкта, що перебуває під юрисдикцією Франції, або який планує повернути об'єкт на національну територію чи на об'єкт, що знаходиться під юрисдикцією Франції; 2) французький оператор, незалежно від того, звідки відбувається старт; 3) громадянин Франції чи корпорація зі штаб-квартирою у Франції, оператор чи ні, що запускає або здійснює управління космічним об'єктом; 4) раніше уповноважений суб'єкт космічної діяльності, який відповідно до французького законодавства хоче передати управління або командування космічним об'єктом [430].

На території Швеції жодна космічна діяльність без ліцензії заборонена. Для її отримання необхідно подати заявку в письмовій формі до Національної ради з космічної діяльності (тепер Шведська національна космічна рада) [365]. Ліцензія може бути обмежена способом, який вважається за доцільне для захисту суспільних інтересів, безпеки, охорони здоров'я чи довкілля, однак законодавство не визначає формальних процедур, а також не пояснює, як слід захищати зазначені інтереси й блага.

Однією з форм забезпечення державного контролю над діяльністю комерційної космічної діяльності є її ліцензування, в ході якого державний орган Російської Федерації наділяється правом здійснювати певні

контрольно-наглядові функції. Ці функції були передбачені як на законодавчому рівні [174], так і були закріплені в Положенні про ліцензування космічної діяльності від 22 лютого 2012 року № 160, затвердженого постановою Уряду РФ [182] та в Адміністративному регламенті Федерального космічного агентства з надання адміністративної послуги щодо здійснення ліцензування космічної діяльності, затвердженого наказом Федерального космічного агентства 20 березня 2013 р. № 63 [4].

Для отримання ліцензії на космічну діяльність здобувач ліцензії надає до органу заяву й документи, передбачені пунктом 1 статті 9 Федерального закону РФ «Про ліцензування окремих видів діяльності», з зазначенням робіт і послуг, передбачених пунктом 3 Положення № 403, а також наступні документи: копія технічного завдання на створення космічних комплексів, виробів комплексу й об'єктів космічної інфраструктури; копії документів, що підтверджують право власності (чи іншої законної підстави) на використання приміщень і обладнання (з поданням оригіналів у випадку, якщо копії не завірені в установленому порядку); документи, що містять відомості про наявність і кваліфікації працівників, із зазначенням реквізитів документів, що підтверджують атестацію цих працівників; перелік нормативно-технічної документації, технологічних процесів, обладнання, вимірювальних засобів, апаратури та програмно-апаратних засобів; копія сертифіката (висновку), що підтверджує відповідність системи контролю якості продукції (робіт, послуг) встановленим вимогам; копія сертифіката (висновку), що підтверджує відповідність приміщень встановленим вимогам; копії документів, передбачених Законом Російської Федерації «Про державну таємницю» (у разі, якщо здійснення робіт не пов'язане з використанням відомостей, що становлять державну таємницю, і захистом їх від іноземних технічних розвідок, надаються підтверджувальні документи); копії документів, що підтверджують атестацію технологічних процесів, обладнання, апаратури й вимірювальних засобів; копії посвідчень (карт закріплення) осіб, допущених до виконання особливо важливих операцій складання, монтажу,

регулювання, налаштування, випробувань і контролю, із зазначенням переліку таких операцій; перелік програм, що забезпечують моделювання процесу управління космічним об'єктом; копія договору про міжнародну співпрацю в галузі дослідження й використання космічного простору. Ліцензія надається на 5 років. Ліцензія може бути надана більш ніж на 5 років головній організації-розробнику (виробнику), якщо державним контрактом передбачено більш тривалий (понад 5 років) термін виконання робіт за цільовими програмами [4].

Отже, на відміну від України, яка відмовилася від такого державного механізму як ліцензування, Росія дотримується міжнародного принципу щодо обов'язкового ліцензування космічної діяльності. А також, крім перелічених видів космічної діяльності, що підлягають під ліцензування, зазначений нормативно-правовий акт закріпив положення, що космічною діяльністю можуть займатися лише юридичні особи.

У наступних підрозділах ми здійснимо спробу розглянути національні юридичні засоби впливу на космічні відносини на прикладі космічних програм і космічного законодавства таких країн як США, Китайська Народна Республіка та Російська Федерація, враховуючи нову доктрину розвитку сфери космічної діяльності нового космосу. Це потрібно, оскільки зазначені країни з об'єктивних причин є провідними космічними державами й впливають на світові тенденції в космічній галузі.

Все вищенаведене дає можливість сформулювати наступні висновки щодо практики адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності в закордонних країнах:

1) аналіз систем ліцензування країн-членів ООН, що прийняли національні нормативно-правові акти у сфері космічної діяльності, проведено на підставі наступних критеріїв: правова основа; статус органу ліцензування; ліцензовані види космічної діяльності; ліцензійні вимоги й умови; терміни видачі та дії ліцензій; наслідки порушення ліцензійних вимог й умов; ліцензійний контроль. На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що

ліцензування є природним і необхідним заходом для регулювання та здійснення нагляду за комерційної космічною діяльністю приватного сектору;

2) врегулюванню підлягає ціла низка різноманітних питань, зокрема запуску об'єктів у космос і їхнє повернення з космосу, експлуатацію місця запуску або повторного входу та експлуатацію космічних об'єктів й управління ними тощо. Окремо слід вказати, що держави мають зобов'язання вирішувати й контролювати діяльність неурядових організацій у космічному просторі, а також встановлюють адміністративно-правові механізми регулювання національної комерційної космічної діяльності;

3) проведений аналіз наявних нормативно-правових актів країн-членів ООН, що прийняли законодавство чи політичні акти щодо врегулювання комерційної космічної діяльності, дає можливість прийти до наступних проміжних висновків: з усіх країн світу лише 26 прийняли регулятивні нормативно-правові акти. Національне космічне законодавство може міститися в єдиних актах (Бельгія, Бразилія, Чилі тощо) або в комбінації національних правових документів (Аргентина, Австрія, Канада, Франція тощо). Деякі країни регулюють космічну діяльність на рівні підзаконних нормативно-правових актів (КНР, Індія). Крім того, деякі держави адаптували свої національні правові рамки відповідно до конкретних потреб і практичних міркувань щодо масштабів проведеної космічної діяльності й ступеня участі комерційного сектору (США, Росія, Люксембург тощо);

4) більшість країн вимагають від суб'єктів комерційної космічної діяльності, крім отримання дозволу на здійснення такої діяльності, отримати ще ліцензію на провадження певних видів космічної діяльності; ліцензії видаються на: разовий запуск (повернення космічного об'єкта) або серію (ліцензія оператора); управління космічним об'єктом; діяльність місць запуску (космодромів). Більшість країн до комерційної космічної діяльності допускають і громадян, і юридичних осіб (РФ та Україна допускають тільки юридичних осіб);

5) під національним механізмом адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності розуміють сукупність адміністративних дій конкретної публічної адміністрації щодо регулювання здійснення космічної діяльності певною країною чи її представниками у вигляді правових засобів різнорідного значення, походження та юридичної сили;

б) комерційною космічною діяльністю у США можуть займатися і громадяни, і юридичні особи, але вона підлягає ліцензуванню, сертифікації та страхуванню. Ліцензії видаються двох видів: 1) ліцензія на запуск (спеціальна) і 2) ліцензія оператора запуску (видається на п'ять років). Адміністративним органом, що уповноважений видавати ліцензії, контролювати, наглядати та здійснювати моніторинг космічної діяльності ліцензіата є Федеральна авіаційна адміністрація.

Отже, проведена компаративістична характеристика адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності, в результаті якої з'ясовано: національне космічне законодавство може міститися в єдиному законодавчому акті або в комбінації національних адміністративно-правових актів; деякі країни регулюють космічну діяльність на рівні підзаконних адміністративно-правових актів; деякі держави адаптували свої національні правові рамки відповідно до конкретних потреб і практичних міркувань щодо масштабів проведеної космічної діяльності й ступеня участі комерційного сектору.

3.2 Формування нової доктрини лідерства Сполучених Штатів Америки у сфері космічної діяльності

Космічна діяльність держав з самого початку отримала міжнародно-політичне та військово-політичне значення, ставши важливим напрямком не тільки в суперництві двох наддержав (СРСР і США), але і в їхній співпраці. У 1960-1980-х рр. склалася сучасна система міжнародного космічного права,

що сформувала загальні правила використання космосу й політичні відносини у цій сфері [135].

Тому з самого початку американські та радянські космічні програми були безпосередньо пов'язані з військовою силою. Приблизно 70 % усіх супутників, запущених з 1957 по 1990 рік, були військовими супутниками [447]. Як зазначили Е. Павліковські, Д. Ловерро і Т. Крістлер «з самого початку космічної доби й до останніх років холодної війни більшість космічних доктрин були зосереджені на стратегічному конфлікті» [452]. Як не дивно, поширене використання військових супутників виявилось важливим стабілізаційним фактором, який допоміг запобігти атакам у космосі. Наприклад, розроблені обома сторонами космічні розвідки та спостереження дозволили кожній з них краще зрозуміти можливості й потужність ядерних сил іншої [451]. Це забезпечило більшу прозорість, що допомогло полегшити підозри та створити механізм перевірки, який лежить в основі договорів щодо контролю над озброєннями та, зрештою, зменшив напруженість.

Однак з кінця 1980-х рр. під впливом політичних змін у світі, досягнень науково-технічного прогресу, а також становлення глобальної економіки роль і значення космічної діяльності отримали нову якість. Космос ставав джерелом нових знань і технологій, простором для розміщення інформаційної інфраструктури. Космічні системи загалом стали невід'ємною частиною успішної та ефективної економіки. У військовій справі також відбувався процес інтеграції супутникових мереж у систему збройних сил, змінюючи сам характер ведення бойових дій, першим свідченням чого стала військова операція США та їхніх союзників в Іраку в 1991 р. [135].

Отже, з початку космічної ери й до кінця 90-х років ХХ століття, стратегічні документи США щодо космічної діяльності носили суто військовий характер. Коротко проаналізуємо військові та космічні доктрини США.

Перша згадка про космічний простір у стратегічних документах США містилася в базовій доктрині Air Force Manual (AFM) 1-2, 1959 року [366]. Там вперше словосполучення «повітряна потужність» було замінено на «аерокосмічну потужність». Друга базова доктрина AFM 1-1, USAF Basic Doctrine [367], 1964 року конкретизувала поняття «аерокосмічний простір» як область над земною поверхнею що складається з атмосфери й космічного простору. В наступній доктрині AFM 1-1, USAF Basic Doctrine [368], 1971 року було додано новий розділ під назвою «Роль ВПС у космосі». В базових доктринах AFM 1-1, USAF Basic Doctrine [369], 1975 року та AFM 1-1, USAF Basic Doctrine [370], 1979 року, як і в минулих, особливої уваги космічним силам не приділяється, тільки констатується, що космічні сили використовуються на додаток до сухопутних і морських сил.

Першу базову космічну доктрину почали розробляти з 1977 року, а офіційно вона була прийнята 15 жовтня 1982 року й мала назву AFM 1-6, Military Space Doctrine [371]. Метою зазначеної доктрини було: надати більш детальну й оновлену інформацію щодо відношення ВПС до космічних і військово-повітряних сил, функцій і місій; створити основу для розроблення детальної стратегічної доктрини про космічні сили. Доктрина була націлена на підтримку американського лідерства в космосі. На підставі базової доктрини пізніше були прийняті стратегічні [373] й тактичні космічні доктрини.

Аналіз вищезазначених військових і космічних доктрин США дає змогу зробити наступні висновки:

– спочатку космічна доктрина була частиною повітряних доктрин, лише у 1982 році стала самостійним стратегічним документом;

– доктрини поділяються на рівні: базова, стратегічна й тактична. Базова доктрина визначає найбільш фундаментальні та стійкі положення, які описують і спрямовують правильне використання повітряних і космічних сил у військових діях. Вона описує «стійкі властивості» повітряних і космічних сил та встановлює стратегічні напрями їхнього використання. Завдяки своєму

фундаментальному та стійкому характеру основна доктрина дає широкі й постійні вказівки щодо того, як організуються та використовуються ВПС. Стратегічна доктрина описує більш детальну організацію повітряних і космічних сил і застосовує принципи основної доктрини до військових дії. Стратегічна доктрина керує належним використанням повітряних і космічних сил у контексті різних цілей, силових можливостей, широких функціональних областей та оперативного середовища. Базова доктрина й стратегічна доктрина забезпечують фокус для розроблення місій і завдань, які повинні виконуватися за допомогою тактичної доктрини. Тактична доктрина описує належне використання конкретних систем озброєння окремо або узгоджено з іншими системами зброї для досягнення детальних цілей. Тактична доктрина враховує особливості тактичних цілей (блокування гавані повітряними мінами) й тактичні умови (загрози, погода та місцевість). Тактична доктрина кодифікована в тактиці, техніці та процедурах;

– вони можуть бути різних видів: службова, спільна й міжнародна. Службова встановлює компетенції; спільна застосовує повітряну й космічну доктрину до спільних операцій та описує найкращий спосіб інтеграції та використання повітряних і космічних сил з сухопутними й військово-морськими силами у військових діях; міжнародна описує найкращі способи для інтеграції та використання повітряних і космічних сил з силами союзників у коаліційній війні. Вона встановлює узгоджені принципи, організацію та основні процедури спільно з союзними силами.

Отже, відмінною рисою національного космічного права США є те, що воно має тенденцію підлаштовуватися під розвиток космічних технологій і геополітичних подій. Після успішного запуску супутника в 1957 році Сполучені Штати усунули юридичну порожнечу, яка тоді існувала, для космічної діяльності шляхом прийняття свого власного національного законодавства й заохочення світової спільноти до створення космічного права на міжнародному рівні. В результаті був прийнятий Закон «Про Національну аеронавтику та космічний акт» (National Aeronautics and Space

Акт 1958 року) [442]. Відтоді національне космічне право США продовжує активно розвиватися.

Згідно з Законом про Національну авіонавтику й космічний акт, Сенатом і Палатою представників були поставлені перед органами виконавчої влади США наступні основні завдання: здійснювати діяльність у космосі в мирних цілях на благо всього людства; забезпечувати загальний добробут громадян і безпеку США; створити цивільне агентство, яке буде здійснювати контроль над авіаційною та космічною діяльністю й фінансуватися Урядом США; заохочувати комерційне використання космічного простору; здійснювати стимулювання наукових досліджень (наприклад, щодо розширення людського пізнання Землі, її атмосфери та космічного простору); підвищувати ефективність і безпеку космічних апаратів; створювати космічні транспортні засоби, які будуть спроможні доставляти інструменти, обладнання, матеріали, живі організми в космічний простір; забезпечувати співпрацю США з іншими країнами у цій сфері; підвищувати ефективність публічного адміністрування космічної галузі; впроваджувати стандартизацію в космічній сфері; розробити систему енергозбереження та нафтозабезпечення наземних рухових установок, а також мінімізувати поганий вплив на навколишнє середовище, спричинений такими системами; здійснювати біоінженерні дослідження в космічному просторі; здійснювати виявлення, відстеження, каталогізацію та визначення характеристик навколоземних астероїдів і комет з метою забезпечення попередження та пом'якшення потенційної небезпеки таких об'єктів для людства [442].

Аналізований закон має значення не тільки для розвитку космічної галузі США, а й для світової спільноти, оскільки його положення стали основою для прийняття аналогічних законів інших космічних держав, а також були використанні в міжнародних космічних договорах. Отже, правовий режим США в досліджуваному аспекті стосується: 1) регулювання космічного простору, 2) супутникового дистанційного зондування Землі,

3) супутників комунікації, 4) національної авіонавтики й діяльності НАСА, 5) космічного видобутку.

Більшість цих питань були основою космічної політики США, яка реалізувалася та реалізується за допомогою відповідних програм, що передбачають конкретні адміністративні правила й стандарти. Як вже зазначалося раніше, США з самого початку створення державних механізмів регулювання космічної діяльності не створювали монополії на зазначену діяльність. Приватний сектор завжди розглядався як потенційний партнер в освоєнні космічного простору.

Отже, юридичними засобами впливу врегульовуються наступні космічні відносини: 1) розроблення державної космічної політики й реалізація космічних програм; 2) покращення корисності, продуктивності, швидкості, безпеки й ефективності авіаційних і космічних апаратів; 3) розроблення та експлуатація транспортних засобів, здатних переносити інструменти, обладнання, матеріали й живі організми; 4) проведення довгострокових досліджень для авіонавігаційної та космічної діяльності в мирних і наукових цілях; 5) розвиток комерційних можливостей, пошук і заохочення комерційного використання космічного простору (встановлення правових засад для космічної торгівлі, перевезень, управління комерціалізації космосу); 6) здійснення асигнувань і застосування заохочувальних заходів у вигляді нагород, грантів на навчання, надання стипендій; 7) ліцензування, страхування; 8) забезпечення безпеки й охорони здоров'я; 9) розроблення та реалізація політики дистанційного зондування Землі; 10) міжвідомча координація цивільної та військової адміністрації; 11) співпраця США з іншими країнами та організаціями в цій сфері тощо.

Починаючи з 2000-х років, космічна доктрина США стикнулася з необхідністю проведення глибоких змін. Причиною кризи стала катастрофа з човном «Колумбія» в лютому 2003 року, коли керівництво країни зрозуміло необхідність фундаментальних змін космічної доктрини. Так само приводом для реформування стала відсутність чітко сформульованих цілей і завдань

американської космічної доктрини після початку експлуатації МКС, а також з мінливою зовнішньополітичною ситуацією. Остання характеризувалася нарощуванням обсягів космічної діяльності іншими державами, появою нових конфліктних зон, інтенсивним розвитком нових центрів сили й початком занепаду міжнародних політичних інститутів [339].

У космічній діяльності США намітилися ознаки розбалансування: а) техніко-технологічні й організаційні можливості НАСА почали відставати від потреб фундаментальних наукових досліджень, високий темп розвитку якого Агентство поставило в попередні роки; б) МКС і човни продовжували споживати значну частку ресурсів космічної програми. Особливо це стосувалося станції, значущість якої для США знижувалася, а взяті міжнародні зобов'язання не дозволяли встановити терміни згортання проєкту, як у випадку з шаттлами; в) наявність довгострокових орієнтирів космічної програми у вигляді Місяця й Марса розв'язала проблему відсутності конкретних цілей лише на обмежений час, особливо у світлі витрачання все більших обсягів коштів на проєкт «Констеллейшн», зі зростанням дефіциту державного бюджету з'явилися ознаки майбутнього економічного спаду [135].

Основною зовнішньополітичною метою США стала конвертація всього досягнутого в техніко-технологічній перевазі в довгострокове політичне лідерство в космосі. Внаслідок цього виникла необхідність перегляду взаємовідносин з традиційними партнерами в цій сфері, вироблення ефективних і максимально гнучких механізмів залучення розвинутих космічних держав в американські проєкти та формування відповідних міжнародних механізмів закріплення такого лідерства. Паралельно тогочасною керівною республіканською більшістю були здійснені інституційні новації: розроблений і прийнятий пакет законів, який врегулював космічне підприємництво й засновував у НАСА посаду заступника керівника з комерційного космічного транспорту. Також була видана президентська директива «Політика США у сфері космічного

транспорту», яка встановила рамки взаємовідносин держави й бізнесу та визначила напрями їхніх зусиль у ракетобудуванні [339]. Зазначена директива, закріпила новий курс, ключовими завданнями якої стали просування космічного бізнесу Сполучених Штатів на глобальний рівень і відмову уряду від створення космічної техніки за наявності її аналогів у приватних суб'єктів або якщо немає можливості реалізувати проєкт на комерційній основі [135].

Здійснення прориву в космічній діяльності було усвідомлено керівництвом США як одна з необхідних умов для виходу країни із затяжної кризи [135]. Тому в жовтні 2017 р. Президент США доручив поновити дорадчу групу Національної космічної ради (вперше після 1993 р.) для сприяння координації та співпраці в космічній діяльності [443]. Ця група об'єднує широке коло фахівців, які прагнуть поновити американське лідерство в космосі.

Так, зміна курсу США у сфері космічної діяльності та прийняття пакету нормативно-правових актів для забезпечення реформи дали можливість вивести не тільки космічну галузь з тривалої кризи, а й усю економіку країни.

Крім того, НАСА для залучення широкого кола громадськості до космічної діяльності створила Консультативну групу користувачів (UAG) [448]. Цей консультативний орган при Національній космічній раді покликаний допомагати в дослідженні широкого спектра аерокосмічних тем, включно зі впливом американських і міжнародних законів і правил, визначенням національних космічних пріоритетів, що стосуються цивільного й комерційного сектору космосу, науковими й людськими пріоритетами дослідження космосу та способами посилення підтримки американських космічних пріоритетів і лідерства у космосі. UAG – Федеральний консультативний комітет – створений відповідно до Закону про Федеральний консультативний комітет, до якого обирають від 15 до 30 членів, що будуть працювати як представники або спеціальні урядові службовці. Представники

будуть представляти комерційний сектор, тобто приватну промисловість й інтереси своїх громад. Таким чином, створення зазначених органів у структурі НАСА говорить про нову доктрину у формуванні стратегічних напрямів розвитку космічної діяльності, яка полягає в залучені широкого кола громадськості й приватного комерційного сектору.

Нова доктрина США супроводжуються прийняттям і нових законодавчих актів. Насамперед це стосується космічних програм США. 20 грудня 2019 року президент Дональд Трамп підписав «Акт про витрати на національну оборону у 2020 році» [446], яким офіційно створив Космічні сили Сполучених Штатів і затвердив витрати на початок програми «Артеміда».

Попри амбітні плани повернутися на Місяць, уважний погляд на бюджет НАСА показує, що його фінансування у відсотках від загального бюджету не відповідає цілям. Так, наприклад, асигнування НАСА на 2020 рік становлять 0,48 % запланованого загального федерального бюджету на рік. У порівнянні з бюджетами з урахуванням інфляції з 1959 року, розподіл на 2020 рік нижчий, ніж інші пікові періоди розвитку в історії космічної програми. Звіт президента з питань аеронавтики й космосу містить актуалізовані показники витрат НАСА за 2018 рік. Згідно з доповіддю 2018 року, понад 27 % усіх витрат НАСА відбулося в епоху «Аполлона» (1963-1975), пік у 1965 році становив майже 32 мільярди доларів [374].

Асигнування НАСА на 2020 рік становлять 22,629 млрд дол. США, а це 0,48 % від 4,75 трлн дол. США, запланованих у бюджеті на 2020 рік. Президент додатково запланував 40 мільйонів доларів на створення космічних сил. Керівництво НАСА оцінило, що програма «Артеміда» коштуватиме від 20 до 30 мільярдів доларів. Адміністратор НАСА Джим Бріденстін класифікував нинішні рівні фінансування як «нижче нижчого» від того, що потрібно у 2020 році, а у грудні він і Даг Ловерро, новий адміністратор асоційованого адміністратора НАСА в галузі розвідки людей та операцій, визнали, що НАСА доведеться знайти творчі способи

підтримати космічну галузь, адже обмеження фінансування буде не лише у 2020 році, але й у майбутні роки [476].

Кілька президентських космічних директив, виданих чинною адміністрацією, серед інших ініціатив закликали федеральний уряд створити систему управління космічною діяльністю під керівництвом Департаменту комерції. Вони покликані створити сприятливий для комерції клімат для управління все більш перевантаженим середовищем (об'єкти, що перебувають на орбіті Землі, а також орбітальне сміття).

Тобто американський уряд планує бути лідером в освоєнні космічного простору, але з мінімальними витратами з державного бюджету, завдяки залученню громадськості й приватного сектора. Нова доктрина США з космічних програм робить акцент на державно-приватному партнерстві.

Цю тезу підтверджує і Звіт про космічну діяльність, в якому зазначається, що глобальна комерційна космічна діяльність – галузь, в якій домінують американські компанії. Вона зараз становить близько 80 % від загальної глобальної космічної активності [476]. До комерційного сектора належать давні приватні партнери НАСА, такі як Northrop Grumman і Boeing, але все частіше долучаються нові учасники (SpaceX, Garmin, EchoStar, Qualcomm, Google і DigitalGlobe). Маючи невеликі державні інвестиції, ці компанії знаходяться на передньому плані комерційного освоєння космосу, чи то розробка космічних транспортних засобів для екіпажів, запуск супутників для надання в усьому світі комунікаційних і трансляційних послуг, чи побудова компонентів, які допомагають покращенню навігації в автомобілях і телефонах.

Дійсно, громадська думка щодо лідерства США у процесі освоєння космосу є позитивною. І це підтвердили два загальнонаціональних опитування щодо американської космічної програми 2018 року. Їхні результати були дуже схожими. Обидва виявили: більшість опитаних вважають, що НАСА продовжує відігравати важливу роль у дослідженні космосу, навіть якщо приватний сектор демонструє більші можливості й

амбіції. В опитуванні PewResearch 72 % респондентів погодилися з тим, що «важливо, щоб США були лідером у дослідженні космосу» [400]. Опитування, яке проводила компанія Bloomberg, з'ясувало рівень інвестицій, а не лідерство, і 76,6 % респондентів заявили, що витрати уряду США на космічні дослідження були або «необхідними», або «недостатніми» [40]. Ці два опитування, на нашу думку, підтверджують громадську підтримку США як космічного лідера й НАСА як ключового елемента цього лідерства.

Однак результати опитування щодо пріоритетів у дослідженнях показують іншу історію, відмінну від повідомлень, які зазвичай лунають від американських лідерів і космічної спільноти, що часто акцентують на тому, що головна місія НАСА освоєння космосу людиною. В обох опитуваннях респонденти пріоритетами місії НАСА сьогодні назвали: дослідження кліматичних змін і моніторинг астероїдів, які становлять загрозу для Землі. Обидва опитування розмістили місії людини на Місяці й Марсі внизу списку. Найновіше опитування (травень 2019 року) поставило моніторинг астероїдів на перше місце у списку пріоритетів і наукові дослідження (всі типи, включно з кліматичними дослідженнями) на друге місце. Місії людини на Місяці й Марс вкотре опинилися внизу списку [380]. Ці опитування говорять про істотний розрив між уподобаннями громадян США та проєктами й риторикою, яку просувають обрані ними лідери.

Амбітні плани керівництва США можна прокоментувати на прикладі епіграфа до звіту про підсумки проведення семінару «Майбутнє космосу до 2060 р. й наслідки для американської стратегії лідерства» [490], який проводило командування Космічних сил ПВС. Як епіграф був використаний вислів віце-президента й керівника Комітету з питань збройних служб Сенату Ліндона Б. Джонсона, який ще в січні 1959 р. сказав: «Контроль космосу означає контроль над світом».

Глобальне розповсюдження космічних технологій та штучного інтелекту зробило іншим космічне середовище ХХІ століття, відмінними від

того, що було в період «холодної війни». В сучасному світі, особливо зі зростанням космічної діяльності в Китаї, Індії та багатьох інших країнах, перед керівництвом США стоїть принципово інше завдання: продуктивно взаємодіяти з глобальними конкурентами, а не просто перевершувати один одного в космічній гонці.

Тому проаналізовані прийняті нормативно-правові акти й політичні директиви слугують основою для створення оновленого космічного сектору. А їхній характер і сфера застосування можуть виходити за межі уявлень фантастів. Для подальшої підтримки цього майбутнього ще більше уваги повинно бути приділено освіті в галузі науки й техніки та інноваційних технологій. Національна космічна рада Білого дому, вивчаючи громадські ініціативи, зосередила увагу на тому, як федеральний уряд може заохочувати політику, що вимагає загальнонаціонального акценту на розвитку робочих місць, пов'язаних з космічною діяльністю, а не на гонитві за лідерством відповідно до старих стандартів [412]. Крім того, сучасна стратегія США в космосі передбачає необхідність внесення істотних змін у підходи до законодавства на національному рівні й правозастосування міжнародно-правових норм, розширення додаткового використання потенціалу комерційного космічного сектору, а також зміцнення інфраструктури в космосі як для проведення операцій в космічному просторі, так і для підтримки поточних військових операцій на Землі [302].

Фізик Д. Марбургер коротко підсумовуючи своє занепокоєння новими «космічними перегонами», незабаром після того, як він залишив посаду радника з питань науки при президентстві Джорджа Буша, сказав: «Якщо освоєння космосу не буде проводитися з урахуванням стійкості, людство озирнеться через століття на ті величезні витрати, які не принесли їм нічого, і зрозуміє, що крім ритуальних пам'яток, розкиданих по планетах й інших місяцях, нічого немає» [437].

Таким чином, аналіз формування та реалізації нової доктрини США у сфері космічної діяльності допоміг прийти до наступних висновків:

1) політика у сфері космічної діяльності оформилася в самостійну і значущу сферу національної політики й міжнародних відносин США, від якої багато в чому залежать довгострокові перспективи розвитку країни, її положення у світі, успіх у глобальній конкурентній боротьбі тощо;

2) криза 2000-х призвела до переосмислення й реформування космічних програм і космічної політики та розроблення нової космічної доктрини;

3) основними принципами нової доктрини стали; скорочення пілотованих проєктів і надання переваги автоматичним польотам; перерозподіл сфер відповідальності між НАСА й приватним комерційним сектором (федеральний сектор відповідає за розроблення стратегічних напрямів державної політики й підтримку фундаментальних досліджень космосу, а приватний сектор за пілотовані польоти й науково-практичне використання земної орбіти);

4) основними механізмами національного регулювання космічної діяльності США є: державна космічна політика й реалізація космічних програм; розвиток комерційних можливостей, пошук і заохочення комерційного використання космічного простору (встановлення правових засад для космічної торгівлі, перевезень, управління комерціалізацією космосу); асигнування й застосування заохочувальних заходів у вигляді нагород, грантів на навчання, надання стипендій; ліцензування, страхування; міжвідомча координація цивільної та військової адміністрації; співпраця Сполучених Штатів з іншими країнами та організаціями в цій сфері тощо;

5) на сучасному етапі федеральний уряд США заохочує політику, що вимагає загальнонаціонального акценту на створенні робочих місць, пов'язаних з космічною діяльністю, а не на гонитві за лідерством відповідно до старих стандартів; зменшення бюджетних витрат і збільшення державно-приватного партнерства в космічних проєктах;

б) адміністрація США систематично розробляє стратегії стимулювання комерційної експансії в космосі шляхом кооперації з приватними

структурами через надання урядових грантів, облігацій, субсидій і податкових пільг; приймає національні нормативно-правові акти, що розширюють потенціал національного комерційного космічного сектору;

7) США визнали, що в наступні 50 років космос стане головним двигуном національної політичної, економічної та військової сили для тих країн, які найкраще організують і працюють з метою використання цього потенціалу.

Отже, реформування космічних програм і космічної політики привело до розроблення нової космічної доктрини США – доктрини лідерства, основними принципами якої стали: скорочення пілотованих проєктів і надання переваги автоматичним польотам; перерозподіл сфер відповідальності між НАСА й приватним комерційним сектором; відповідальність федерального сектору за розроблення стратегічних напрямів державної політики й підтримку фундаментальних досліджень космосу; відповідальність приватного сектору за пілотовані польоти й науково-практичне використання земної орбіти; заохочення на сучасному етапі федеральним урядом США політики, що вимагає загальнонаціонального акценту на створення робочих місць, пов'язаних із космічною діяльністю, а не на гонитві за лідерством відповідно до старих стандартів; зменшення бюджетних витрат і збільшення державно-приватного партнерства у космічних проєктах; систематична розробка адміністрацією США стратегії стимулювання комерційної експансії у космосі шляхом кооперації з приватними структурами через надання урядових грантів, облігацій, субсидій і податкових пільг; приймання національних нормативно-правових актів, які розширюють потенціал національного комерційного космічного сектору; визнання з боку США того, що в наступні п'ятдесят років космос стане головним двигуном їхньої національної політичної, економічної та військової сили.

3.3 Окремі аспекти космічних доктрин Китайської Народної Республіки й Російської Федерації

Уряд Китаю вважає космічну галузь важливою частиною загальної стратегії розвитку країни. За останні 60 років, з моменту створення космічної промисловості в 1956 році, Китай досяг великих успіхів у цій сфері, включно з розробленням ракет і штучних супутників, реалізацією пілотованих космічних польотів і місячних зондів. Це відкрило шлях для самостійності космічної промисловості Китаю, впровадження інновацій. Космічна галузь Китаю підпорядковується й служить загальнонаціональній стратегії розвитку, дотримується принципів інноваційного, скоординованого, мирного й відкритого розвитку.

Наведемо лише кілька прикладів сучасних досягнень Китаю в космічній діяльності. У червні 2018 року вперше в історії людства Китай вивів супутник у точку Лагранжа L2 (забезпечує нерухомий стан об'єкта відносно Місяця й Землі), що створило можливість радіозв'язку зі зворотним боком Місяця. А 3 січня 2019 року апарат КНР «Чан'е-4» з місячною станцією та місяцеходом вперше здійснив успішну м'яку посадку на зворотному боці Місяця й почав її досліджувати. У 2020-х рр. планується пілотований політ тайконавтів КНР на Місяць. КНР буде власну орбітальну космічну станцію, яка буде завершена на початку 2020-х рр. [307].

Говорячи про нову доктрину у сфері розвитку космічної діяльності, необхідно враховувати, що будь-які нові погляди в сучасній космічній спільноті піддаються сильному впливу з боку представників «старого космосу». Яскравий приклад – це реакція світової спільноти на досягнення Китаю та її бажання стати першою країною, яка висадила на далекому боці Місяця в січні 2019 року. Ця подія не спровокувала такого ж рівня паніки, як це було після запуску Супутника-1 у 1957 році, але деякі аналітики прагнули зобразити це як демонстрацію того, що США програють у нових космічних перегонах.

У коментарі Washington Post до цієї події було правильно зазначено, що освоєння космічних ресурсів є найважливішим елементом у наступному поколінні космічної діяльності. Але потім з'явилися коментарі подібні до тих, які були під час «холодної війни». Тобто Китай може виграти космічні перегони, враховуючи його узгоджену, дисципліновану, технократичну систему, здатну ставити й підтримувати довгострокові цілі, з величезною кількістю населення та ресурсів. Сполучені Штати неорганізовані щодо космосу й не можуть запропонувати серйозних викликів довгостроковим планам, які Китай ставить у цій галузі [407].

Якщо замінити слово «Китай» на словосполучення «Радянський Союз» для кожного випадку в аналізованій статті, то аргумент буде той самий, який лунав під час «холодної війни». Різниця сьогодні полягає в тому, що Китай має другу за величиною економіку у світі, яка добре інтегрована з глобальною комерцією. Це дає йому явну перевагу перед США того часу, але це все-таки не означає, що китайське космічне лідерство можна визначити простою кількістю запусків або виконаних місій [504].

Тобто знову звучать лозунги часів «холодної війни»: хто кого перегнав і хто став першим у конкретній місії. Але не вдаючись у політичну дискусію, з'ясуємо, завдяки чому Китай виходить на перші місця в космічній діяльності.

Швидкий розвиток економіки Китаю багато хто пов'язує з дешевою робочою силою та ресурсами. На перших етапах, можливо, так і відбувалося. Нині Китай здійснює стратегію інноваційного розвитку, що спрямована на поглиблення реформи науково-технічної системи, стимулювання технологічної та економічної інтеграцій, будівництво технологічної інноваційної системи, що поєднує виробництво, науку й дослідження, засновані на підприємстві, яке орієнтоване на ринок. Китай прагне вдосконалення знань про інноваційну систему й підвищення науково-дослідницького рівня.

У своєму виступі на церемонії відкриття Першого Китайського міжнародного імпорного ЕКСПО Голова Китайської Народної Республіки Сі Цзіньпін зазначив, що економічна глобалізація це незворотна історична тенденція, яка надала потужний імпульс розвитку світової економіки. З огляду на те, що темою цього заходу була «Нова епоха, спільне майбутнє», не дивно, що основними тезами виступу китайського керівника були такі:

– відкрита співпраця. Це важлива рушійна сила у зміцненні міжнародної економіки й торгівлі;

– інновації. Лише той, хто буде досить сміливим для впровадження інновацій і проведення трансформацій, зможе зробити прорив у розвитку світової економіки;

– інклюзивність і загальні переваги, просування спільного розвитку всіх країн світу [37].

Так, керівництво Китаю визначило соціально-економічну політику країни на багато років, поставивши в її основу триаду: відкритість – інноваційність – інклюзивність.

Історію космічної доктрини Китаю можна розглядати в контексті чотирьох основних періодів, через які вона пройшла: 1) 1956-66 рр., 2) 1966-76 рр., 3) 1977-86 рр. 4) 1986 р. – дотепер [387].

Своєю чергою четвертий період умовно можна поділити на підперіоди: а) 1986-2000 рр., б) 2000-2011 рр., в) 2011-2016 рр., г) 2016-2021 рр.

Ми не будемо детально аналізувати всі періоди розвитку космічної діяльності Китаю, а зупинимося на періоді, починаючи з 2016 року й до сьогодні, тобто з моменту прийняття Китаєм останнього програмного документа Білої книги аерокосмічної діяльності, яка була опублікована 27.12.2016 року й визначила політику країни на наступні п'ять років у зазначеній сфері. Документ можна назвати новою космічною доктриною Піднебесної.

Варто зазначити, що Білі книги космічної діяльності Китаю не просто набір тексту з узагальненнями й заходами з планування космічної діяльності.

Це науково-практична матерія будівництва нового Китаю як провідної космічної держави, яка розглядає космос як важливий інструмент реалізації мрії китайської нації, як незалежного світового лідера в галузях науки й технологій. Усього їх було прийнято три: у 2000 р., 2011 р. та 2016 р. [510].

З початком створення та постійним вдосконаленням соціалістичної системи й ринкової економіки, розвитком космічної діяльності в Китаї опікувалася держава. І як вказувалося в першій Білій книзі (2000) держава керувала космічною діяльністю за допомогою макроконтролю [507], скоординованого розвитку космічних технологій, космічної науки та сприяла дослідженням, розвитку основних технологій у космічній галузі. Тобто роль держави в розвитку космічної сфери, як і в більшості країн світу, була й залишається провідною.

Китайське керівництво відводить провідну роль науці в суспільно-економічному розвитку країни. Наука й інновації мають стати рушійною силою розвитку Китаю. У зв'язку з цим уряд країни надає всебічну підтримку їхньому розвитку. В лютому 2006 р. Держрада КНР оприлюднила «Тези державної програми розвитку науки й техніки в середньо- та довгостроковій перспективі (2006-2020)». Програма містить 15 важливих завдань, які планується виконати протягом 15 років. Вони торкаються низки стратегічно важливих й актуальних галузей, як-от інформатика, біоніка, енергетика, екологія, охорона здоров'я тощо. Також планується створити великогабаритні літаки для цивільної авіації, запустити пілотовані космічні човни й провести дослідження Місяця. Згідно з цією програмою, до 2020 р. витрати на науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи зростуть з 1,33 % ВВП до 2,5 %. Питома вага ВВП, що створений науково-технічним прогресом, в загальному обсязі ВВП країни перевищить 60 % [497].

Для реалізації прийнятих планів, починаючи з 2018 року, уряд Китаю прийняв низку важливих заходів, включно зі зниженням навантаження на підприємства, скороченням податкових пільг, скороченням бюджетних витрат, скороченням адміністративних дозвільних документів і наданням

підприємствам «єдиного сервісу», щоб допомогти знизити витрати корпоративної системи, аби зробити адміністрування максимально зручним для бізнесу й мінімізувати корупційні складові.

Космічна сфера не є винятком. У неї Китай так само продовжує збільшувати свої інвестиції та заохочувати створення диверсифікованої й багатоканальної системи для підтримки стійкого та стабільного розвитку космічної промисловості. Починаючи з White Paper on China's Space 2011, уряд Китаю бере активну участь у комерціалізації космічної діяльності [508].

Тоді як комерційні аерокосмічні компанії на Заході працюють вже декілька десятиліть, у Китаї приватні комерційні аерокосмічні компанії були запроваджені зовсім нещодавно. Перша китайська комерційна космічна компанія Space Vision була заснована у 2012 році. Ця компанія фокусується на космічних подорожах і дослідженні космосу, наукових експериментах і розвагах, пов'язаних з космосом. Друга китайська комерційна космічна компанія була заснована 1 січня 2014 року під назвою Link Space. Вона є першою комерційною компанією, яка насамперед зосереджується на ракетному дизайні й заохоченні комерціалізації вітчизняної космічної галузі [427]. Довгострокова мета Link Space – забезпечити всіх людей правом на космічні подорожі протягом наступних 10 років.

Окрім державних органів, які займаються космічною діяльністю, та нещодавно створених комерційних космічних компаній, космосом стали опікуватися й громадські організації. Прикладом є Science and Technology Aerospace [428]. У Китаї не так багато громадських організацій, на відміну від Заходу. Більшість з них – консультаційні установи, що управляються урядом.

Що ж стосується правого забезпечення космічної діяльності, то держава взяла на себе обов'язок зі зміцнення правової системи; побудови й управління політикою; створення системи космічного права; регулювання, формулювання технологічної політики в аерокосмічній галузі; гарантування упорядкованого й стандартизованого розвитку космічної діяльності.

Однак на відміну від України й більшості країн світу, де космічна діяльність регулюється національними законами про космічну діяльність, у Китаї таке регулювання виконують підзаконні нормативно-правові акти. Про необхідність прийняття закону, який би регулював космічну діяльність, говорилося й на Національних зборах Китаю, й у наукових колах [509; 408], проте він так і не був прийнятий. КНР бракує системного й послідовного національного космічного законодавства. Сьогодні Китай прийняв лише два нормативно-правових положення низького рівня, що стосуються питань запуску та реєстрації космічних об'єктів. Зі зростанням китайських космічних програм відсутність структурованого національного космічного законодавства може привести до неспроможності Китаю повністю виконувати свої міжнародні зобов'язання.

Такий стан речей розуміють і китайські вчені. Наприклад, китайський професор Д. Ли для вдосконалення національного космічного законодавства пропонує: а) дотримуватися міжнародного права, особливо міжнародного космічного права; б) використовувати так зване «м'яке право»; в) використовувати законодавчий досвід інших країн; г) інтегрувати й кодифікувати наявні космічні правила й інші нормативні документи [429].

Аналогічної думки дотримується й інший професор Ч. Чженджун, який вважає, що чинне регулювання космічної діяльності Китаю не відповідає принципу верховенства права, про що свідчить недостатнє забезпечення правових інститутів, недостатня обізнаність про верховенство закону й космічні регуляторні межі, які потребують подальшої реформи. Планування вищого рівня, вдосконалене космічне законодавство та поєднання пропаганди верховенства закону в космічній галузі Китаю, поглиблення реформи в космічній регуляторній структурі необхідні для початку нової ери космічної галузі Китаю за верховенства закону [512].

Адже будь-яка держава, яка бажає бути правовою й забезпечити реальну дію принципу верховенства права та закону, має не тільки проголошувати принцип ієрархічної підпорядкованості нормативів, здатних

забезпечити неухильне дотримання цього принципу, а й реально приймати такі нормативи: конституція закон підзаконні нормативно-правові акти [293, с. 60].

Тому КНР зараз, хоча й стала основним гравцем з дослідження та використання космічного простору, китайські вчені переконливо говорять про необхідність використовувати компаративістичні запозичення законодавчого досвіду інших країн.

Китаю слід бути прагматичним щодо космічного законодавства, враховуючи темпи комерціалізації космосу. Адже найбільш важливі юридичні питання необхідно регулювати на рівні закону, тобто встановлювати механізм захисту інтелектуальної власності, механізми контролю за експортом і розв'язанням спорів [432].

Тим більше, що у 2020 році китайська приватна компанія збирається відправити в перший політ багаторазовий корабель для космічних туристів. Найбільша його версія буде здатна підняти 20 людей на висоту 130 км і забезпечити їм чотири хвилини невагомості. Логічним є те, що саме в цій сфері космічних послуг виникає найбільше не фінансових, а юридичних викликів. Адже потрібно врегулювати правовий статус космічних туристів і членів екіпажу космічного таксі; чітко прописати їхні суб'єктивні права та юридичні обв'язки; визначитися з юридичною відповідальністю кожного члена космічної місії [510].

Як вже зазначалося, сьогодні правове регулювання космічної діяльності в КНР здійснюється на основі підзаконних актів, а саме – двох міністерських постанов. Перша – це «Заходи з адміністрації реєстрації об'єктів, що запускаються в космос», яка була прийнята Комітетом оборонної науки, техніки й оборонної промисловості (COSTIND) спільно з Міністерством закордонних справ 8 лютого 2001 р. В ній прописані заходи адміністрування реєстрації космічних об'єктів. Згідно з цим нормативним актом космічні об'єкти, які запускаються з метою вивезення ресурсів у космос і на небесні тіла, повинні бути зареєстровані. Правила реєстрації

поширюються на всі космічні об'єкти, запущені з території Китаю, та космічні об'єкти, запущені спільно з іншими державами.

Другим підзаконним нормативним актом національного космічного права Китаю є Положення «Тимчасові заходи щодо адміністрування дозволів на реалізацію цивільних космічних проєктів» від 21 листопада 2002 р., яке затверджене COSTIND. Воно визначає тимчасові заходи з управління ліцензуванням проєктами запуску цивільних об'єктів у космічний простір і процедуру експертизи та ліцензування проєкту запуску цивільних об'єктів у космічний простір [391].

Іншими словами, космічна діяльність Китаю здійснюється не на основі законів, а на основі підзаконних нормативно-правових актів. Як вже зазначалося вище, КНР не має спеціалізованого космічного закону й найближчим часом він навряд буде розроблений і прийнятий, однак це не заважає Китаю бути третьою країною, що відправила людей у космос у 2003 році.

Отже, правовий режим КНР у досліджуваному аспекті стосується регулювання та впорядкування: 1) космічної транспортної системи; 2) штучних супутників (супутників спостереження Землі, супутників зв'язку та мовлення, супутників навігації та позиціонування), нових технологічних випробувань супутників; 3) пілотованих космічних польотів; 4) дослідження космосу; 5) космічних стартових майданчиків; 6) космічної телеметрії, стеження й управління (TT & C); 7) реалізації космічних програм; 8) розвитку космічної науки супутників космічної науки, космічного середовища наукових експериментів, виявлення та прогнозу космічного середовища; 9) мінімізації космічного сміття.

Відповідно, державними механізмами регулювання космічної діяльності є: застосування реєстраційних і ліцензійних процедур; експертних і схвалювальних заходів; вивчення та формулювання політики й правил космічної галузі, реалізація програм і планів її розвитку; організація та реалізація великих космічних проєктів і програм; нагляд за цивільними

космічними науково-дослідними проєктами; управління міжнародними космічними обмінами й співпрацею, а також участь у відповідних міжнародних організаціях і їхня діяльність від імені уряду Китаю тощо.

Щодо участі в діяльності міжнародних організацій, необхідно зазначити, що Китай завжди був прибічником міжнародної кооперації у сфері космічної діяльності задля сталого розвитку країн світу.

Китай мав власну окрему позицію щодо питань довгострокової стійкості у 2016 році. Він наголосив на важливості дотримання договорів з космосу, прийнятих у період 1960-1970 років як правової основи регулювання космічної діяльності, але водночас заявив про те, що у XXI столітті ці договори необхідно продовжувати імплементувати в національне законодавство, уточнювати їх окремі положення, а також забезпечувати захист космічного середовища й зміцнювати космічну безпеку.

Особливо варто відзначити позицію Китаю, відповідно до якої він закликає всі держави до активної співпраці на основі принципу міжнародної співпраці, особливо з країнами, що розвиваються. Цей принцип закріплений у статтях I, III і IX Договору про космос 1967 року та є одним з основних у процесі використання та дослідження космічного простору. Важливо зазначити, що Китай також вважає, що прийняті керівні принципи довгострокової стійкості космічної діяльності повинні відповідати наявним нормативно-правовим режимам у космічному просторі й не складати зміни або авторитетного тлумачення будь-яких міжнародних принципів і норм.

Отже, для розв'язання поставлених глобальних завдань щодо виходу на передові позиції в космічній сфері Китаю знадобилося 20 років, Україна ж, навпаки, за ці роки втратила свої позиції. Тому досвід Китаю з ефективного використання як своїх ресурсів, так і ресурсів інших країн для досягнення космічної мрії «про реалізацію великого омолодження китайської нації для людської цивілізації», дуже цікавий для України. Китай же може використовувати досвід України в питаннях врегулювання космічної діяльності шляхом прийняття національних законів.

Аналіз нормативно-правової бази й політичних рішень щодо розвитку сфери космічної діяльності Китаю в умовах нової доктрини дозволив зробити наступні висновки:

1) в основі соціально-економічної політики Китаю стоїть триада: інноваційність інклюзивність кооперація;

2) вперше проаналізовані стратегічні документи Китаю у сфері космічної діяльності дозволили здійснити періодизацію програмного забезпечення розвитку космічної галузі, яку можна розглядати в контексті чотирьох основних періодів, через які вони пройшли: 1) 1956-66 рр., 2) 1966-76 рр., 3) 1977-86 рр. 4) 1986 р. – дотепер, який умовно можна поділити на наступні підперіоди: а) 1986-2000 рр., б) 2000-2011 рр., в) 2011-2016 рр., г) 2016-2021 рр.;

3) нормативно-правова база, що регулює космічну діяльність, складається з підзаконних актів (постанов Кабінету Міністрів Китаю). Китай залишається практично єдиною космічною державою, яка не має спеціального національного закону у сфері космічної діяльності;

4) публічна адміністрація, що регулює космічну діяльність Китаю, представлена: Китайською національною космічною адміністрацією (China National Space Administration – CNSA) та Державною адміністрацією з питань науки, технологій та промисловості з питань національної оборони (SASTIND);

5) до механізмів державного регулювання космічної діяльності належать: застосування реєстраційних і ліцензійних процедур; експертних і схвалювальних заходів; вивчення та формулювання політики й правил космічної галузі, реалізація програм і планів її розвитку; організація та реалізація великих космічних проєктів і програм; нагляд за цивільними космічними науково-дослідними проєктами; управління міжнародними космічними обмінами та співпрацею, а також участь у відповідних міжнародних організаціях та їхня діяльність від імені уряду Китаю тощо.

У 1991 році, у зв'язку з розпадом СРСР, відсутність законодавчого регулювання функціонування космічної галузі поставило програму освоєння космосу Росії під загрозу згортання. Тому в РФ виникає об'єктивна необхідність у прийнятті законодавчих актів про космічну діяльність, а також в організаційно-правовому оформленні управління російської космонавтикою – у створенні спеціалізованого федерального органу виконавчої влади з космічної діяльності [142].

24 лютого 1992 року Президент РФ видає Указ № 185 «Про структуру управління космічною діяльністю в Російській Федерації» [175], на виконання якого в РФ створюється Російське космічне агентство як федеральний орган виконавчої влади, відповідальний за здійснення космічної діяльності, формуються основні правові принципи управління космонавтикою в нових умовах. Зазначений Указ стає першим у Росії нормативно-правовим документом у сфері космічної діяльності, вслід за яким Верховною Радою РФ 20 серпня 1993 р. приймається перший законодавчий акт – Закон РФ № 5663-1 «Про космічну діяльність» [174], на підставі якого видаються інші нормативно-правові акти про космічну діяльність. Внаслідок проведеної нормотворчої роботи формується космічне законодавство Росії, яке починає інтенсивно розвиватися [6].

Закон РФ «Про космічну діяльність» визначає зазначену діяльність пріоритетною та закріплює її як будь-яку діяльність, пов'язану з безпосереднім проведенням робіт з дослідження та використання космічного простору, включно з Місяцем й іншими небесними тілами [174].

До основних напрямів космічної діяльності належать: наукові космічні дослідження; використання космічної техніки для зв'язку, телевізійного та радіомовлення – дистанційне зондування Землі з космосу, включно з державним екологічним моніторингом (державний моніторинг навколишнього середовища), та метеорологію; використання супутникових навігаційних і топогеодезичних систем; пілотовані космічні польоти; використання космічної техніки, космічних матеріалів і космічних

технологій в інтересах оборони й безпеки Російської Федерації; спостереження за об'єктами та явищами в космічному просторі; випробування техніки в умовах космосу; виробництво в космосі матеріалів й іншої продукції; інші види діяльності, що здійснюються за допомогою космічної техніки. До такої діяльності належать створення (зокрема й розроблення, виготовлення та випробування), використання (експлуатація) космічної техніки, космічних матеріалів і космічних технологій та надання інших, пов'язаних з космічною діяльністю послуг, а також використання результатів космічної діяльності й міжнародна співпраця Російської Федерації у сфері дослідження та використання космічного простору [174; 12].

25 травня 1999 р. видається Указ Президента РФ № 651 «Про структуру федеральних органів виконавчої влади». Відповідно до п. 5 цього Указу й постанови Уряду РФ від 2 липня 1999 № 735 Російське космічне агентство було перетворено на Російське авіаційно-космічне агентство («Росавіакосмос»). Крім підприємств, установ й організацій космічної галузі у ведення перетвореного Агентства були передані 350 авіаційних підприємств й організацій. У своїй діяльності федеральний орган виконавчої влади з космічної діяльності керується Законом «Про космічну діяльність», а також Положенням, яке затверджується Урядом РФ. Перше Положення про РККА було затверджено постановою Ради Міністрів Урядом РФ № 250 від 25 березня 1993 р. [180]. Його змінило Положення, затверджене постановою Уряду РФ № 468 від 15 травня 1995 р. [181], доповнене постановою Уряду № 70 від 19 січня 1999 р. [177; 174].

9 березня 2004 року приймається Указ Президента РФ № 314 «Про систему і структуру федеральних органів виконавчої влади» [179]. Відповідно до нього Російське авіаційно-космічне агентство знову стало Федеральним космічним агентством, а також було змінено його підпорядкування. Тепер Федеральним космічним агентством опікується не Міністерство промисловості й енергетики РФ, а безпосередньо Уряд РФ.

Тобто Федеральне космічне агентство є федеральним органом виконавчої влади, що здійснює у встановленій сфері діяльності функції з надання державних послуг з управління державним майном і виконує правозастосовні функції, за винятком функцій з контролю та нагляду [320].

А вже 01.07.2015 р. приймається Федеральний закон РФ «Про Державну корпорацію з космічної діяльності «Роскосмос» [178]. Отже, Федеральне космічне агентство стає Державною корпорацією з космічної діяльності з широкими повноваженнями.

Отже, в Росії, як і в Україні, наразі існує проблема щодо розуміння місця, функцій, статусу, повноважень і підпорядкування державного органу у сфері космічної діяльності. Протягом 15 років відбувалися постійні зміни у структурі, змінювалися положення про Космічне агентство Росії, що, зрозуміло, не сприяло стабільному розвитку космічної галузі.

Внутрішньополітичні зміни в Росії з початку 1990-х років відкрили можливості для участі в спільних операціях із закордонними партнерами, створюючи для цього науково-виробничі об'єднання та підприємства космічної галузі. Однак брак досвіду зовнішньоекономічної діяльності в керівників середньої ланки космічної галузі й відсутність єдиної державної космічної політики призвели до серйозних прорахунків при визначенні форм і умов участі Росії в міжнародній співпраці в космосі, що завдало істотної шкоди як ракетно-космічній галузі, так і зовнішньополітичному статусу країни. На сучасному етапі формування нової системи пріоритетів космічної діяльності в Росії йде за двома напрямками: по-перше, нові концепції космонавтики розробляються фахівцями космічного відомства, по-друге, існують численні групи дослідників, що не входять до космічного відомства, які також активно аналізують можливі шляхи подальшого розвитку космічної програми Росії. Недоліком фахівців, що працюють у космічній галузі, є вузьковідомчий підхід і дотримання миттєвих корпоративних інтересів, а незалежні дослідники часто не володіють необхідними спеціальними знаннями [295].

Крім проаналізованих документів, сьогодні в Росії склалася досить розгалужена система нормативно-правових актів, які покликані врегулювати космічну діяльність. Тому існує думка, що сучасне космічне законодавство РФ, яке складається зі значної кількості нормативно-правових документів різного рівня, велика частина яких безпосереднього стосунку до космічної діяльності не має, потребує кодифікації [339].

Для досягнення головних цілей державної політики в галузі космічної діяльності приймаються та реалізуються космічні програми. Сьогодні діє Федеральна космічна програма Росії на 2016-2025 роки (далі – Програма), затверджена постановою Уряду РФ від 23 березня 2016 р № 230 [321]. Її мета: забезпечення державної політики в галузі космічної діяльності на основі формування та підтримки необхідного складу орбітального угруповання космічних апаратів, що забезпечують надання послуг в інтересах соціально-економічної сфери, науки й міжнародної співпраці, зокрема з метою захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру, а також реалізації пілотованої програми, створення засобів виведення й технічних засобів, створення науково-технічних підстав для перспективних космічних комплексів і систем.

В основі державної політики РФ проголошені наступні пріоритети космічної діяльності: забезпечення гарантованого доступу Російської Федерації в космос зі своєї території; розвиток і використання космічної техніки, технологій, робіт і послуг в інтересах соціально-економічної сфери, оборони країни й безпеки держави; виконання міжнародних зобов'язань; створення виробів ракетно-космічної техніки в інтересах науки; розширення пілотованих польотів, зокрема в межах міжнародної кооперації [321].

Отже, юридичні засоби впливу на космічні відносини в цій країні застосовують: Президент Російської Федерації, парламент і федеральні органи виконавчої влади з питань оборони. Особливим суб'єктом впливу є Державна корпорація з космічної діяльності «Роскосмос», яка є

адміністративним органом, що здійснює керівництво за космічною діяльністю в інтересах науки, техніки й різних галузей економіки, а також організовує роботу зі створення космічної техніки наукового й соціально-економічного призначення і спільно з федеральним органом виконавчої влади з питань оборони космічної техніки подвійного призначення в межах Федеральної космічної програми, інших федеральних програм у галузі космічної діяльності [174].

Ракетно-космічна промисловість Росії сьогодні це близько 100 підприємств, 48 з яких об'єднані в 10 інтегрованих структур. На підприємствах ракетно-космічної промисловості зайнято близько 300000 людей. Середній вік інженерно-технічних працівників перевищує 45 років, а в наукових організаціях досягає і 60. Основні фонди виснажені, обладнання молодше 10 років, менше як 10 % [263].

Попри деякі негативні факти, ракетно-космічна промисловість Росії залишається лідером в інноваційних технологіях країни й основним постачальником наукомістких і технічно складних виробів. Росія залишається провідною космічною державою, здійснюючи найбільше пусків ракет-носіїв на рік та інтенсивну космічну діяльність. Однак варто зазначити, що на світовому комерційному ринку (окрім пускових послуг) частка російських підприємств становить 0,6 %. Це пов'язано і загальною нерозвиненістю її електронної та компонентної бази, низьким рівнем електроніки, наявністю якісних і часто дешевших пропозицій з боку численних конкурентів [116].

І хоча новітні аналітичні документи (наприклад, річний звіт Держкорпорації «Роскосмос» за 2018 рік) визначають одним з основних завдань державної політики у сфері космічної діяльності «...формування економічно стійкої, такої, що розвивається інноваційним шляхом, конкурентоспроможної, диверсифікованої ракетно-космічної галузі, здатної розв'язувати стратегічні завдання з вдосконалення й розвитку вітчизняної ракетно-космічної техніки й посідати гідне місце на світовому космічному

ринку» [49; 291], Росія на відміну від Китаю, втрачає свої позиції на космічному ринку. До проблем, які спричинили зазначену ситуацію, належать:

– пілотована програма Росії, прив'язана виключно до МКС, потребує серйозної реструктуризації та скорочення ресурсів;

– у космічні дослідження не залучаються федеральні й національні дослідницькі університети через неналежну взаємодію та наявні організаційно-фінансові, фіскальні бар'єри, а також обмеження за грифом «таємно»;

– відсутня національна й актуальна для закордонних учасників політика космічної діяльності, яка буде існувати на період після закінчення експлуатації МКС [135].

Таким чином, дослідження космічної діяльності Росії на сучасному етапі допомогло дійти наступних висновків:

1) активне формування законодавчої нормативно-правової бази космічної діяльності розпочалося наприкінці 90-х років минулого століття, після розпаду СРСР; тоді приймається Закон РФ «Про космічну діяльність» й інші нормативно-правові акти; створюється федеральний орган з космічної діяльності;

2) суб'єкти, що мають право застосовувати юридичні засоби впливу на космічні відносини РФ, це: Президент Російської Федерації, парламент і федеральні органи виконавчої влади з питань оборони; особливим суб'єктом впливу є Державна корпорація з космічної діяльності «Роскосмос» адміністративний орган, що керує космічною діяльністю;

3) на сучасному етапі комерційна космічна діяльність дозволена лише юридичним особам, громадяни Росії не мають права освоювати космос;

4) з кінця 90-х років ХХ століття й до початку ХХІ століття велике ресурсне навантаження на державний бюджет, якого потребують космічні програми Росії, призвело до кризи сфери космічної діяльності;

5) в основі оновленої космічної доктрини РФ присутні наступні пріоритети: космічна діяльність повинна проводитися на благо громадян Росії й національних інтересів; гарантований доступ Російської Федерації до космосу зі своєї території; підтримка власного виробника; створення робочих місць; діяльність у межах міжнародної кооперації; формування економічно стійкої, такої, що розвивається інноваційним шляхом, конкурентоспроможної, диверсифікованої ракетно-космічної галузі.

Отже, в конкурентній боротьбі за вплив у сфері космічної діяльності РФ випереджає КНР в юридичному аспекті, оскільки врегульовує космічну діяльність законодавчими актами й має спеціалізований орган публічної адміністрації. А в КНР нормативно-правова база, що регулює космічну діяльність, складається лише з підзаконних актів (постанов Уряду КНР). Однак КНР, поставивши в основу нової космічної доктрини тріаду принципів «інноваційність інклюзивність кооперація», фактично випередила РФ у розвитку космічної діяльності. З'ясовано, що КНР та РФ притаманна певна схожість механізмів державного регулювання космічної діяльності, що характеризується застосуванням реєстраційних і ліцензійних процедур; експертними й ухвалювальними заходами; вивченням і формуванням політики та правил у космічній галузі, реалізацією програм і планів її розвитку; організацією та реалізацією великих космічних проєктів і програм; наглядом за цивільними космічними науково-дослідними проєктами; управлінням міжнародними космічними обмінами й співпрацею.

Висновки до розділу 3

1. Проведений аналіз наявних нормативно-правових актів країн-членів ООН, що прийняли законодавство чи політичні акти для врегулювання комерційної космічної діяльності, дає можливість стверджувати: з усіх країн світу лише 26 прийняли регулятивні нормативно-правові акти;

врегулюванню підлягає ціла низка різноманітних питань, зокрема запуску об'єктів у космос і їхнього повернення з космосу, експлуатація місця запуску або повторного входу, експлуатація космічних об'єктів і управління ними тощо; держави мають вирішувати й контролювати діяльність неурядових організацій у космічному просторі, а також встановлювати адміністративно-правові механізми регулювання національної комерційної космічної діяльності.

2. З'ясовано: національне космічне законодавство може міститися в єдиному законодавчому акті (Бельгія, Бразилія, Чилі тощо) або в комбінації національних нормативно-правових актів (Аргентина, Австрія, Канада, Франція тощо); деякі країни регулюють космічну діяльність на рівні підзаконних нормативно-правових актів (КНР, Індія); деякі держави адаптували свої національні правові рамки відповідно до конкретних потреб і практичних міркувань щодо масштабів проведеної космічної діяльності й ступеня участі комерційного сектору (США, Росія, Люксембург тощо).

3. Доведено, що більшість країн вимагають від суб'єктів комерційної космічної діяльності, крім отримання дозволу на здійснення такої діяльності, ще ліцензію на провадження певних видів космічної діяльності; ліцензії видаються на: разовий запуск (повернення космічного об'єкта) або серію (ліцензія оператора); управління космічним об'єктом; діяльність місць запуску (космодромів). Більшість країн до комерційної космічної діяльності допускають і громадян, і юридичних осіб (РФ та Україна допускають тільки юридичних осіб).

4. За нашим баченням, під національним механізмом адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності розуміють сукупність адміністративних дій конкретної публічної адміністрації щодо регулювання здійснення космічної діяльності певною країною чи її представниками у вигляді правових засобів різнорідного значення, походження та юридичної сили.

5. Доведено, що криза 2000-х років призвела до переосмислення й реформування космічних програм і космічної політики та необхідності розроблення нової космічної доктрини США доктрини лідерства.

6. Визначено, що основними принципами нової доктрини США стали: скорочення пілотованих проєктів та надання переваги автоматичним польотам; перерозподіл сфер відповідальності між НАСА та приватним комерційним сектором. Тому федеральний сектор відповідає за розроблення стратегічних напрямів державної політики й підтримку фундаментальних досліджень космосу, а приватний – за пілотовані польоти й науково-практичне використання земної орбіти.

7. Проаналізовано та з'ясовано, що основними механізмами національного регулювання космічної діяльності США є: 1) державна космічна політика й реалізація космічних програм; 2) розвиток комерційних можливостей, пошук і заохочення комерційного використання космічного простору (встановлення правових засад для космічної торгівлі, перевезень, управління комерціалізації космосу); 3) асигнування та застосування заохочувальних заходів у вигляді нагород, грантів на навчання, надання стипендій; 4) ліцензування, страхування; 5) міжвідомча координація цивільної та військової адміністрації; 6) співпраця Сполучених Штатів з іншими країнами й організаціями в цій сфері тощо.

8. Визначено, що федеральний уряд США заохочує політику, яка вимагає: загальнонаціонального акценту на створенні робочих місць, пов'язаних з космічною діяльністю, а не на гонитві за лідерством відповідно до старих стандартів; зменшення бюджетних витрат і збільшення державно-приватного партнерства в космічних проєктах.

9. Доведено, що адміністрація США систематично розробляє стратегії зі стимулювання комерційної експансії в космосі шляхом кооперації з приватними структурами через надання урядових грантів, облігацій, субсидій і податкових пільг; приймає національні нормативно-правові акти, що розширюють потенціал національного комерційного космічного сектору.

Визнання США протягом наступних 50 років космосу головним двигуном національної політичної, економічної та військової сили й використання цього потенціалу дасть можливість стати країною з найпотужнішою економікою світу на багато років.

10. Вперше проаналізований генезис космічної доктрини Китаю, що дозволило здійснити періодизацію програмного забезпечення космічної діяльності, яку можна розглядати в контексті чотирьох основних періодів, через які вони пройшли: 1) 1956-66 рр., 2) 1966-76 рр., 3) 1977-86 рр. 4) 1986 р. – дотепер, який умовно можна поділити на наступні підперіоди: а) 1986-2000 рр., б) 2000-2011 рр., в) 2011-2016 рр., г) 2016-2021 рр.

11. Доведено, що нормативно-правова база, яка регулює космічну діяльність, складається з підзаконних актів (постанов Кабінету Міністрів Китаю). Китай залишається практично єдиною космічною державою, яка не має спеціального національного закону у сфері космічної діяльності.

12. Публічна адміністрація, що регулює космічну діяльність Китаю, представлена: Китайською національною космічною адміністрацією (China National Space Administration – CNSA) та Державною адміністрацією з питань науки, технологій та промисловості з питань національної оборони (SASTIND).

13. З'ясовано, що до механізмів державного регулювання космічної діяльності Китаю належать: застосування реєстраційних і ліцензійних процедур; експертних і схвалювальних заходів; вивчення й формулювання політики й правил космічної галузі, реалізації програм і планів її розвитку; організація та реалізація великих космічних проєктів і програм; нагляд за цивільними космічними науково-дослідними проєктами; управління міжнародними космічними обмінами та співпрацею, а також участь у відповідних міжнародних організаціях та їхня діяльність від імені уряду Китаю тощо.

14. Аналіз нормативно-правової бази й політичних рішень щодо розвитку сфери космічної діяльності Китаю в умовах нової доктрини

дозволив зробити наступні висновки: в основі соціально-економічної політики Китаю поставлена тріада: інноваційність – інклюзивність – кооперація.

15. З'ясовано, що в Росії з кінця 90-х років ХХ століття й до початку ХХІ століття велике ресурсне навантаження на державний бюджет, якого потребують космічні програми, призвело до кризи сфери космічної діяльності. Сучасні юридичні засоби впливу на космічні відносини застосовують: Президент Російської Федерації, парламент і федеральні органи виконавчої влади з питань оборони. Особливим суб'єктом впливу виступає Державна корпорація з космічної діяльності «Роскосмос», яка є адміністративним органом, що керує космічною діяльністю.

16. В основі оновленої космічної доктрини РФ встановлено наступні пріоритети: діяльність на благо громадян Росії та національних інтересів (гарантований доступ Російської Федерації до космосу зі своєї території, підтримка власного виробника, створення робочих місць, оборона й безпека, виконання міжнародних зобов'язань; діяльність в інтересах науки; діяльність у межах міжнародної кооперації; формування економічно стійкої, такої, що розвивається інноваційним шляхом, конкурентоспроможної, диверсифікованої ракетно-космічної галузі.

17. Проведений аналіз закордонного досвіду побудови нової доктрини космічної діяльності дає надійну основу для її оновлення шляхом космічного лідерства для будь-якої нації, яка прагне до неї. Вона складається з: постійного пошуку наукових знань; розвитку передових технологій і можливості їхнього використання; обліку досягнень на основі активних інвестицій уряду в галузь; оновлення спільної діяльності, яка спонукає країни співпрацювати над програмами, а також встановлювати стандарти, норми й правила. Технологічно нова доктрина повинна орієнтуватися на можливості урядів і бізнесу. В політичному й стратегічному плані нова доктрина повинна охоплювати як співпрацю, так і конкуренцію, але уникати космічних

перегонів й інших короткотермінових зусиль, що вичерпують ресурси, та не сприяють довготривалим колективним цілям і сталому розвитку.

18. На шляху до об'єднання зусиль різних країн у сфері космічної діяльності стоять серйозні перешкоди, обумовлені національно-культурною специфікою освоєння космічного простору представниками різних народів. Ця специфіка визначає пріоритети кожної конкретної країни в космічній сфері. Кожна країна будувала свою національну космічну доктрину, спираючись на конкретний історичний досвід, зосереджуючись на технічному боці, залишаючи поза увагою філософську складову. Але недалекоглядні амбіції можуть надовго відкинути отримані здобутки окремо взятої країни.

19. Показано, в різних країнах (США, Китай, Росія) оновлена космічна доктрина формувалася та реалізовувалася неоднаково. Зроблено висновок щодо необхідності реформування чинних національних стратегічних документів у сфері космічної діяльності у напрямі сталого, безпечного розвитку, для чого за основу слід взяти вже розроблені Організацією Об'єднаних Націй керівні принципи довгострокового стійкого розвитку космічної діяльності.

20. Досвід США та Росії показав, що гонитва за кількісними показниками в такій ресурсозатратній сфері як космічна, може привести до тривалої кризи всієї економічної системи країни. На відміну від Китаю, який поряд з кількісними показниками, є прихильником сталого розвитку й дотримання Керівних принципів довгострокової стійкості космічної діяльності, які повинні відповідати наявним нормативно-правовим режимам у космічному просторі.

РОЗДІЛ 4

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ КОСМІЧНОЇ ДОКТРИНИ

4.1 Сучасний стан і перспективи розвитку космічної діяльності в умовах її комерціалізації

Навколишнє середовище з нульовою гравітацією в космічному просторі забезпечує чудові умови для наукових експериментів з науковими результатами, доступними для комерціалізації. Багаті мінеральні ресурси космосу давно були привабливими для підприємців, адже існує потенційна можливість отримання надприбутків. Космічний простір з його унікальними особливостями є ідеальною сферою для розвитку різноманітної комерційної космічної діяльності, наприклад, космічний туризм, космічний видобуток, малі супутники й оцифрування космічної діяльності тощо.

Світова космічна економіка у 2017 році оцінювалася приблизно у 383,5 млрд доларів США. Комунікаційна діяльність, яка пов'язана насамперед зі споживчим телебаченням, становила близько 29 % загальної космічної економіки. Прогнозується, що ця частка до 2040 р. зросте до 50 %, залежно від використання супутникових чи інших космічних технологій для Інтернет-інфраструктури [438]. Отже, основним сегментом комерціалізації космічних послуг є супутникові технології.

Сегмент комерційного використання супутникових технологій перетинається, але відрізняється від сегмента зв'язку. Супутники часто використовуються для комерційних комунікацій, але також можуть застосовуватися в некомерційних цілях, наприклад, військових або для наукових досліджень.

Світовий дохід від використання супутників у 2017 році становив 269 мільярдів доларів США, в цьому році було запущено 91 новий супутник. У

2017 році на орбіті знаходилося 1900 супутників, з яких 859 належать США [438]. Існує три основні сфери використання супутників: телекомунікація, дистанційне зондування та навігація.

Перша сфера, в якій реалізуються успішні комерційні проекти, це телекомунікація. Міжнародна супутникова телекомунікаційна організація (INTELSAT) була створена як міжурядова організація, що запустила першу комерційну глобальну супутникову систему зв'язку в 1965 році [413]. У 2001 році INTELSAT була реорганізована й стала приватною компанією. Цей процес приватизації відбувся й з іншими телекомунікаційними підприємствами, включно з Європейською супутниковою організацією телекомунікацій (EUTELSAT) та Міжнародною морською супутниковою організацією (INMARSAT). Так, комерціалізація телекомунікаційних послуг існує вже понад 50 років та є прикладом успішного розвитку комерційної космічної діяльності.

Друга сфера дистанційне зондування також більше не монополізується державами. Навіть ті державні чи напівдержавні організації, що володіють супутниками ДЗЗ, надають дані на комерційній основі. Наприклад, такі компанії як Quick Bird у США та Rapid Eye в Німеччині вже знаходяться на ринку дистанційного зондування, пропонують товари й послуги приватним особам або державам, яким не вистачає можливості для власного ДДЗ.

Третя сфера навігація. В ній давно успішно використовують космічні технології GPS і GLONASS, що спочатку створювалися на замовлення військових, а вже потім почали використовувати практично в усіх сферах суспільного життя. Новітні інформаційні засоби зазвичай максимально використовують супутникові технології, які забезпечують радіонавігацію, визначення місцезнаходження та планування рейсу завдяки застосуванню супутникових радіонавігаційних систем. За матеріалами міжнародного комітету GPS Industry Council, продаж терміналів GPS для автотранспортних засобів у всьому світі перевищує продаж для всіх інших застосувань цієї

супутникової технології, зокрема й для військових потреб, авіації, морських транспортних засобів і геодезії разом [264]. Отже, використання космічних технологій у навігації також демонструє хороші результати комерціалізації космічної діяльності.

Необхідно підкреслити: як ми вже неодноразово зазначали, космічна діяльність залишається надто затратною, тому фінансування космічних проєктів завжди є актуальним питанням. З позиції зазначеного, Міжнародний інститут уніфікації приватного права (UNIDROIT) [499] з метою модернізації та гармонізації приватного й комерційного права виступив з ініціативою прийняття міжнародної конвенції щодо фінансування високоцінного мобільного обладнання. Конвенція про міжнародні інтереси в мобільному обладнанні (Кейптаунська конвенція) була прийнята у 2001 році й повинна використовуватися разом з протоколами конкретного обладнання [389]. Відповідно до положень зазначеної конвенції, видами високоцінного обладнання є: авіаційне обладнання, залізничний рухомий склад і космічні активи. Питання фінансування космічних проєктів окреслені у Протоколі до Конвенції, який був прийнятий у 2013 році [456]. Тобто, враховуючи космічне обладнання високоцінним і вбачаючи, що на придбання такого обладнання необхідні великі кошти, й були прийняті зазначені уніфіковані правила з фінансування та лізингу для держав-членів.

Отже, на різних рівнях (глобальному, регіональному, національному) намагаються зменшити навантаження на бюджети країн і за можливістю максимально використовувати інші джерела. Це підтверджує аналіз останніх досліджень. Державні витрати на космічну діяльність у 2018 році склали близько 25 % від загальної світової космічної економіки й становили близько 84 млрд доларів США. Звіт відомого аналітика Е. Мазареану передбачає, що глобальна космічна економіка до 2040 року досягне 1,1 трлн доларів, а частка державних витрат у світовій космічній економіці зменшиться з 25 до 17 % [438].

Але все ж доводиться констатувати, що державна підтримка залишається необхідною для успішного розвитку космічної діяльності. Наприклад, уряд США є найбільшим інвестором у бюджет НАСА, Європейське космічне агентство й Китай також витрачають значні державні кошти на космічну сферу – їхні сукупні витрати у 2017 році становили 10,7 мільярда доларів. З бюджету НАСА близько половини витрачається на дослідження космосу, а решта на різноманітні наукові, освітні, інженерні й адміністративні функції [438]. Однак громадська думка наполягає на тому, що НАСА повинно більше орієнтуватися на дослідження, технологічний розвиток з запобігання різним загрозам (спостереження, моніторинг, покращення зв'язку), а не відправляти в космос різні місії.

Крім того, не всі науковці й політики поділяють думку про те, що інтенсивне освоєння космосу принесе людству великі переваги. Наприклад, О'Салліван в інтерв'ю, опублікованому в *Harvard Business Review*, говорить [500], що космічна економіка процвітає, але щоб можна було говорити про економіку в 1,1 трільйона доларів, повинні витратитися величезні ресурси, наприклад, на розроблення гірничого астероїда й видобуток корисних копалин, не кажучи вже про міжпланетне існування. У такий спосіб він критикував позицію Е. Мазареану.

Ми вважаємо, що обидва автори мають рацію. Е. Мазареану висловив слушну думку про збільшення частки комерційного сектора космічної економіки на підставі розвитку супутникових технологій, де приватний сектор показує найкращі результати комерціалізації космічної діяльності. О'Салліван вірно вказує, що для комерційного видобутку космічних корисних копалин необхідні значні фінансові ресурси, й тому без державної підтримки цей вид космічної діяльності не зможе обійтися. Підсумовуючи все вищезазначене, варто підкреслити, що для сталого розвитку космічної діяльності необхідно поєднувати всі наявні правові, фінансові, організаційні механізми й використовувати можливості як державного сектора, так і приватного.

Крім того, зі збільшенням кількості країн, які приєднуються до «Космічного клубу», міжнародне космічне законодавство вже не справляється зі своєю регуляторною місією, з огляду на різноманітні інтереси країн у космічній діяльності. Тим паче, що після 1979 року не було прийнято жодної конвенції чи договору під егідою ООН, приймалися лише документи з «м'яким» законодавством.

Генеральна Асамблея ООН як головний форум для прийняття «м'яких законів» протягом останніх 40 років прийняла низку резолюцій. Основні з них, що стосуються космічної діяльності, це: Принципи управління державами штучних супутників Землі для міжнародного прямого телевізійного мовлення (1982 р.); Принципи, що стосуються дистанційного зондування Землі з космосу (1986 р.); Принципи, що стосуються використання ядерних джерел енергії в космічному просторі (1992 р.); Декларація про міжнародну співпрацю в галузі розвідки та використання космічного простору з метою вигоди та інтересів усіх держав, беручи до уваги потреби країн, що розвиваються (1996 р.); Застосування Концепції «Держави, що запускає» (2004 р.); Рекомендації щодо вдосконалення практики держав і міжнародних міжурядових організацій у реєстрації космічних об'єктів (2007 р.); Рекомендації з національного законодавства, яке має відношення до дослідження та використання космічного простору в мирних цілях (2013 р.) [154]. Ці резолюції надають загальні вказівки щодо певних аспектів космічної діяльності, уникаючи ситуації беззаконня в зазначеній сфері.

Цей прагматичний підхід був прийнятий з огляду на труднощі досягнення консенсусу у сферах, що мають надзвичайно важливе значення для національних інтересів. Комітет ООН з космосу взяв активну роль на першому етапі цього процесу, однак останніми роками спостерігається зростання участі інших організацій поза форумом ООН. Наприклад, Міжурядовий координаційний комітет з космічного сміття (IADC) [489] взяв ініціативу з питань розроблення принципів зі зменшення космічного сміття,

які згодом лягли в основу Керівних принципів Комітету з використання космічного простору в мирних цілях щодо запобігання утворенню космічного сміття, прийнятих у 2010 році [481]. Крім зазначених документів, з метою мирного й сталого використання космічного простору, ЄС висунув на розгляд міжнародної спільноти документ під назвою «Міжнародний кодекс поведінки в космічній діяльності» [416].

Тобто, як видно з вищезазначеного, приймають різні правила, настанови для врегулювання космічної діяльності, але так званий «м'який закон» не має обов'язкової юридичної дії, жодних юридичних зобов'язань з таких документів не виникає. Однак наразі існує потреба у прийнятті «м'якого» законодавства, оскільки воно є альтернативним варіантом щодо створення керівних правил у космічній сфері та дає можливість усунути юридичну порожнечу. Також ці документи можуть служити пробним шаром для можливого майбутнього міжнародного космічного законодавства.

Отже, ООН не є єдиним суб'єктом космічного законодавства в епоху комерціалізації космічної діяльності, крім того, не є ідеальною міжнародною організацією для регулювання комерційної складової космічної діяльності. Той факт, що ООН не прийняла жодних нових міжнародних конвенцій після 1979 року, не говорить про те, що космічне законодавство закінчилося в тому ж році. Як було сказано вище, інші міжнародні організації взяли на себе ініціативу з регулювання комерційної та приватної складової космічної діяльності, представляючи міжнародній спільноті децентралізований процес космічного законодавства. Це явище сприяє розвитку комерціалізації космосу.

Із застоєм формування космічного права в ООН, національне законодавство почало виділятися як ще один альтернативний варіант регулювання космічної діяльності. Розуміючи значення розвитку національного космічного законодавства, Комітет ООН з космосу визначив розбудову потенціалу космічного права основним завданням у новій ері [358]. Це передбачає два аспекти роботи: заохочення більшої кількості країн

приєднатися до наявних п'яти космічних договорів, а держав-членів – до виконання зобов'язань внести положення вказаних договорів у національне космічне законодавство.

Крім зазначеного, Комітет ООН з космосу закликав держав-членів ООН розпочати процес прийняття національного космічного законодавства, якщо таке ще не було прийняте. Щоб допомогти державам-членам розробити національний закон про космос, Генеральна рада ООН на основі тексту, підготовленого Комітетом ООН з космосу, прийняла у 2013 р. резолюцію «Рекомендації щодо національного законодавства, які стосуються мирного дослідження та використання космічного простору» [348]. А Міжнародною правовою асоціацією (ILA) був прийнятий Типовий закон про національну космічну діяльність [349]. Це свідчить про те, що міжнародна спільнота досягла єдиної думки щодо необхідності розроблення та прийняття уніфікованого національного космічного законодавства.

Очікується, що національне космічне законодавство буде розроблене й надасть детальні правила на національному рівні щодо застосування принципів і правових питань, які охоплені космічними договорами. Такі питання містять відповідальність держав за національну космічну діяльність (ліцензування, сертифікація, надання дозволів і контроль за комерційною діяльністю), реєстрацію космічних об'єктів, страхування, охорону навколишнього середовища й мирне використання космічного простору. Поки що лише 26 держав-членів прийняли національні закони про космічну діяльність. Україна серед них.

Окрім виконання зобов'язань щодо п'яти договорів про космос, національне космічне законодавство також допоможе у встановленні правил комерціалізації космічної діяльності й в окремих її видах зокрема. Як приклад, можна навести Закон США «Про конкуренцію в комерційних запусках космічних об'єктів США» від 25 листопада 2015 року, де у IV розділі йде мова про використання космічних ресурсів [375]. Сучасний космічний режим є неясним щодо комерційної експлуатації природних

ресурсів у космосі. Хоча «Договір про космічний простір» містить положення про непривласнення космічного об'єкта, незрозуміло, чи є вилучення природних ресурсів з космосу правомірним. США взяли на себе ініціативу, дозволивши американським громадянам отримувати прибуток від такої комерційної експлуатації. Це також відкрило шлях для інших країн, як-от Люксембург [431], зайняти подібну позицію.

На нашу думку, занадто рано робити висновок щодо того, чи слід вівтати цю позицію, адже у випадку промислового видобутку корисних копалин на небесному тілі виникне ситуація, коли космічний простір, зокрема надра небесного тіла, будуть використовуватися в комерційних інтересах окремої держави чи її приватної юридичної особи завдяки їхньому економічному й науковому домінуванню над іншими країнами, а це може заподіяти певну шкоду людству. Однак такі законодавчі акти яскраво демонструють, що національне космічне законодавство може відігравати важливу роль у заповненні прогалів у правовому режимі, й що воно може забезпечити проведення експерименту для встановлення нових правил.

Говорячи про можливу шкоду людству, ми маємо на увазі насамперед ту обставину, коли доправлення на Землю окремих мало розповсюджених («рідкоземельних») та інших, більш поширених, елементів з комерційною метою може призвести до неконтрольованих і непередбачуваних змін на ринку природних ресурсів, які можуть істотно вплинути на перебіг економічних процесів і спричинити серйозні кризові явища в різних секторах економіки. На підтвердження нашої тези наведемо наступний розрахунок. За даними Світового банку, загальний валовий продукт планети Земля склав у 2018 році, близько 85 трильйонів доларів США [493]. Водночас за оцінками професора астрономії Університету Аризони Джона Льюїса, прогнозована вартість корисних копалин, які можуть бути видобуті на одному астероїді (3554), діаметром 2,5 км, становить близько 20 трильйонів доларів США (одну чверть світового валового продукту 2018 року): \$8 трлн залізо й нікель, \$6 трлн кобальт, \$6 трлн платина й інші метали платинової групи

[325]. У своїй статті для Bloomberg Н. Сміт з Університету Стоні Брука вказує, що астероїд Psyche 16 коштує 700 квінтильйонів доларів – сума, достатня, щоб дати кожній людині на планеті 93 мільярди доларів [471]. Але існує реальність: ціна це функція відносної дефіцитності. Коли пропозиція зростає, ціни знижуються, тобто велике збільшення пропозиції призведе до дуже великого зниження ціни. Важливіший епілог його аналізу: «багатство здебільшого не походить від великих металевих порід. Воно походить від здатності творити речі, що задовольняють людські бажання» [471]. Щодо дорогоцінних металів, то цей приклад показує нам, що внесок космічного видобутку у світову космічну економіку є дещо суперечливим. Отже, передбачити й спрогнозувати наслідки вливання інопланетних ресурсів на Землю неможливо, оскільки у світовій історії аналоги відсутні.

Разом з тим видобуток корисних копалин у космосі є прогресивним явищем, а прогрес неможливо зупинити заборонами й обмеженнями. Тому необхідно врегулювати підприємницьку діяльність з видобутку корисних копалин у космосі так, щоб вона не призвела до краху земної економіки й забезпечила позитивний ефект не лише для окремого видобувника, а й для всього людства. Для цього слід розв'язати низку важливих питань, основними з яких є такі: хто має право здійснювати видобуток корисних копалин у космосі; на підставі якого дозвільного документа здійснюється така діяльність; хто та в якому порядку видає цей документ; хто та яким чином здійснює контроль за розробкою корисних копалин у космосі; якими інструментами забезпечується захист земних ринків ресурсів від «космічного демпінгу»; яким чином забезпечується позитивний вплив космічної видобувної промисловості на все населення Землі [514].

Приватний космічний туризм ще один вид космічної діяльності, який може сприяти позитивній динаміці в глобальній космічній економіці. Деякі компанії, як-от Virgin Galactic, працюють над тим, щоб перевозити охочих у космос. Для цього вона вже відкрила свій космічний порт, ангар, який

врешті-решт забезпечить майданчик для майбутніх комерційних польотів. Вказана компанія вже продала 600 квитків по 250 000 доларів кожний [471].

Однак космічні перевізники не можуть обмежуватися перевезенням лише туристів. У результаті експерименту, група лікарів з Університету технологій Сіднея виявила, що більшість ракових клітин, які зазнали мікрогравітації в лабораторії, відмирили без іншого лікування. Команда планує провести наступний експеримент на МКС [465]. Якщо його прийняти як метод лікування, ми можемо припустити, що космічні туристичні компанії можуть співпрацювати з сектором охорони здоров'я й доправляти хворих на рак у космічні лікарні.

Звичайно, таке лікування потребує тривалішого перебування в космічному просторі. Тому деякі компанії намагаються розв'язати наявні технічні проблеми й досягти тривалішого перебування в космосі. Наприклад, Orion Span працює над створенням приватної космічної станції під назвою «Аугога». Вона, крім виробничої та науково-дослідної функцій, буде виконувати функцію космічного готелю, що прийматиме окремих охочих протягом 12 днів [454].

Для сучасного суспільства космічна діяльність – це прояв реального розширення сфери його життєдіяльності за межі поверхні планети Земля й повітряного простору. Цей процес поступово стає одним з двигунів розвитку багатьох сфер життєдіяльності, одним з засобів активізації наукового, технічного й економічного прогресу. Ця діяльність відкриває нові можливості для забезпечення різних аспектів безпеки, але й створює одночасно нові глобальні загрози й ризики [307].

Крім проблем неконтрольованого видобутку космічних ресурсів, ще однією проблемою, що може вплинути на розвиток комерційної космічної діяльності, є відсутність глобального адміністративного органу, адже для розв'язання спорів у зазначеній сфері, традиційний механізм не здається достатнім або доцільним. На наш погляд, саме в такій критичній ситуації може бути застосована концепція глобального адміністративного права.

Згідно з поширеним визначенням, глобальне адміністративне право це поєднання правових норм, принципів й інституційних правил, що застосовуються у процесі адміністрування, яке пов'язане не лише з національним правом і структурами політичної влади. Професори Б. Кінгсбурі й М. Доналдсон підкреслюють, що його специфіка полягає в тому, що на цьому праві ґрунтується адміністрування, яке здійснюється в межах того, що можна назвати глобальним адміністративним простором, існування якого сприяє розмиванню національного й міжнародного, публічного та приватного вимірів [420]. Іноді глобальне адміністративне право поміщають у простір, регульований нормами адміністративного права за межами держави [433]. Саме з цим явищем ми зіткнулися в нашому випадку. Наприклад, В. Пугач стверджує, що в межах концепції глобального адміністративного права адміністративна діяльність «...може реалізовуватися поза межами національного нормативно-правового регулювання, а статусу адміністративних органів можуть набувати глобальні й транснаціональні інституції» [460, с. 76]. Це цілком відповідає тим викликам, які ставить перед людством космічне підприємництво.

Зазначений механізм можна буде використати при правовому врегулюванні видобутку корисних копалин у космічному просторі. Де, як нами вже зазначалося, врегулювання слід починати здійснювати в умовах відсутності будь-якого досвіду, виходячи з прогнозів і припущень. Можна бути певним, що вперше ухвалені нормативні акти космічно-ресурсного права будуть містити значну кількість хиб і недоліків та вимагатимуть постійних змін й уточнень. Їхнє внесення можна забезпечити лише через спеціально уповноваженого суб'єкта – глобального органу космічно-ресурсного адміністрування. Тут доречно було б звернутися до міркування Г. Димітропулус. У своїй роботі він доходить наступного висновку: «всупереч традиційному (національному) розумінню адміністрування, глобальна адміністрація постає здебільшого як нормотворча діяльність» [393]. У нашому випадку наділення глобального органу космічно-ресурсного

адміністрування достатніми нормотворчими повноваженнями забезпечить динамічність й ефективне регулювання, які є недосяжними за умови використання міжнародного договору.

На роль глобального адміністративного органу різні автори висувають різні пропозиції. Наприклад, О. Зима вважає, що такий орган може бути утворений різним чином: на підставі міжнародного договору; на підставі міжурядової угоди космічних держав, як установа ООН; на кшталт Всесвітнього поштового союзу – як відкрита асоціація суб'єктів, що займаються видобувною промисловістю в космічному просторі або як асоціація під егідою міжнародної організації тощо [514]. Особливо привабливим, на думку науковця, є створення такого глобального адміністратора на базі чи спираючись на напрацювання Гаазької робочої групи з питань управління космічними ресурсами. Зрозуміло, існують і протилежні думки. Зокрема про те, що утворення ще одного міжнародного нефункціонального бюрократичного органу [421] не дасть бажаних результатів.

Тому ми приєднуємося до думки тих авторів, які вважають, що доречно було б створити Всесвітній космічний союз й наділити його як глобального адміністратора в комерційній космічній діяльності нормотворчими повноваженнями (наприклад, встановлення загальних правил, стандартів, тарифів, квот на видобуток корисних копалин в космічному просторі). Що стосується повноважень, пов'язаних з видачею дозвільних документів на розробку корисних копалин у космічному просторі, та реєстрацією суб'єктів, що здійснюють підприємницьку діяльність у цьому напрямку, та космічних об'єктів, за допомогою яких така діяльність реалізується – вони можуть бути передані національним органам за умови, що останні використовуватимуть у своїй дозвільній та реєстраційній діяльності правові норми, закріплені в актах глобального адміністратора [514]. Такий підхід дозволить знизити супротив космічних держав проти утворення глобального адміністратора й проти запровадження глобального регулювання.

Що стосується розв'язання спорів, які будуть виникати у зв'язку з комерційною космічною діяльністю, то з цього питання також немає одностайної думки. На сьогодні Постійний арбітражний суд прийняв Факультативні правила арбітражу спорів, пов'язаних з космічною діяльністю, змінивши Комісію ООН з міжнародних арбітражних норм 2010 року для кращого обслуговування та «відображення особливостей спорів, що мають зовнішню космічну складову, що передбачає використання космічного простору державами, міжнародними організаціями й приватними структурами» [449]. Комерційна модель арбітражу добре відповідає тим процесам, що відбуваються на тлі комерціалізації космічної діяльності, та має великий потенціал для використання його інституцій у майбутніх комерційних спорах.

Отже, світ вже не біполярний, а, скоріше, багатополлярний, та оскільки багато держав і недержавних суб'єктів беруть активну участь у комерційній космічній діяльності, конкурентні інтереси стали більш різноманітними. Держави стали менш охоче підкорятися наявним міжнародним космічним нормам, а ООН та її спеціалізовані установи не досягли успіху у веденні перемовин щодо нових космічних договорів. Замість цього відбулося збільшення кількості необов'язкових норм «м'якого права» та збільшення суб'єктів, що беруть участь в їхньому створенні іноді паралельно, а іноді самостійно.

Неможливість укласти нові договори в межах ООН не виключає прийняття космічних правил у сфері комерційної космічної діяльності на інших платформах, таких як, наприклад, Всесвітня торгова організація (WTO) або Міжнародний інститут уніфікації приватного права (UNIDROIT). Однак ООН продовжує брати на себе ініціативу у сприянні процесу прийняття правил, заохочуючи прийняття «м'яких законів» і національного космічного законодавства через Комітет ООН з космосу. Генеральна Асамблея ООН прийняла кілька резолюцій, які мають важливий вплив на різні аспекти космічної діяльності; водночас інші суб'єкти, як-от Міжнародна

Асоціація Права (ILA) та ЄС, також приєдналися до процесу прийняття «м'яких законів», починаючи з 1980-х років. Отже, коли все більше держав перетворюються на космічні нації, переговори щодо нових договорів у межах ООН є непротими [511].

Держави також не залишаються поза процесом законотворчого простору, тому національному космічному законодавству відведена важлива роль з огляду на труднощі прийняття обов'язкових правил на міжнародному рівні. Національне законодавство пропонує корисні вказівки щодо космічної діяльності, також є корисною практикою для майбутнього міжнародного законодавства. З національної точки зору, при регулюванні комерційної космічної діяльності слід враховувати кілька питань, а саме: ліцензування комерційної космічної діяльності (включно з умовами космічних проєктів, кваліфікацією суб'єкта господарювання на здійснення космічної діяльності та вимогами до страхування тощо), відповідальність і розподіл відповідальності між урядом і приватним сектором (включно з обмеженнями повноважень уряду у вимаганні відшкодування збитків від приватних структур, що є критичним для зменшення тягаря для космічних підприємств, особливо малих; страхуванням відповідальності третіх осіб тощо) й встановлення механізму реєстрації відповідно до резолюції ООН «Про вдосконалення практики держав у реєстрації космічних об'єктів».

Розвиток правового регулювання космічної діяльності в епоху комерціалізації космосу відбувається у трьох напрямках й містить не лише договори та звичаї на міжнародному рівні, національне законодавство, а й акти міжнародних і міжурядових організацій. Це ще більше обґрунтовує висновки про те, що космічне право набуває нових рис – з комплексної галузі права переходить у мета право [339].

Отже, космічні закони, які приймалися на більш ранніх стадіях, зосереджувалися більше на публічному боці космічної діяльності й регулювалися переважно ООН через Комітет ООН з космосу. Швидкий розвиток комерціалізації космосу призвів до децентралізованого процесу

космічного законодавства. По-перше, ООН вже не є єдиною платформою для прийняття космічних законів; інші міжнародні організації все частіше перебувають у законотворчому процесі. По-друге, космічне законодавство поєднує в собі форми як «жорсткого», так і «м'якого» права. Нарешті, міжнародне космічне законодавство активно підтримується й доповнюється національним космічним законодавством, яке здебільшого має характер адміністративно-правових законів.

Україна також не стоїть осторонь зазначених процесів. Прийнявши однією з перших держав-членів ООН національне космічне законодавство і ставши космічною державою, вона на деякий час уповільнила розвиток космічної діяльності. Цьому деструктивному процесу передувала низка причин:

- відсутність у керівництва країни чіткого розуміння місця й ролі космічної індустрії в економічній системі держави, як наслідок фрагментарне розв'язання поточних проблем космічної галузі;
- недостатнє фінансування прийнятих державних космічних програм;
- відсутність власного космодрому (ані «Стратегія космічної діяльності України на період до 2022 року», ані урядова «Концепція реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року» не передбачають розв'язання питання використання космодрому для запуску українських ракет-носіїв, попри те, що космічні плани щодо використання українсько-бразильського космодрому лишилися нереалізованими);
- тривала державна монополія на космічну діяльність (навіть з урахуванням законодавчих змін і допуском до зазначеної діяльності приватних осіб, фізичні особи не є суб'єктами космічної діяльності);
- відсутність космічно-правової ідеології, роз'яснювальної роботи серед населення щодо значення розвитку космічної галузі не проводиться (проведене нами анкетування серед населення України показало, що більшість опитаних, 81 %, взагалі не знають про існування космічних програм, про те, які існують стратегічні напрями в зазначеній

сфері) (Додаток Б);

– використання неефективних адміністративно-правових механізмів регулювання та управління космічною діяльністю (хаотичне й несистемне дозвільно-ліцензійне регулювання);

– відсутність чіткого розподілу повноважень між суб'єктами публічного адміністрування космічної діяльності;

– правові прогалини в забезпеченні космічною продукцією та послугами сектора оборони в інтересах національної безпеки.

Крім того, за відсутності попиту з боку бізнесу й приватних структур на фахівців космічної галузі в деяких українських інститутах закриваються спеціальності космічного напрямку. Хоча при цьому в багатьох країнах світу (Польщі, ОАЕ, Туреччині, Саудівській Аравії тощо) спостерігається прогресуючий з кожним роком інтерес до космосу, а попит на «космічних» спеціалістів зростає шаленими темпами. І це зумовлено не просто модою на незвідане, а практичним підходом, що продиктований прагматичним ринком [29].

Очевидними є недоліки сучасної нормопроектувальної техніки з визначення таких базових понять космічного права як «космічна діяльність» і «суб'єкти космічної діяльності». У визначенні «космічна діяльність» не розкривається її специфічний нормативно-правовий зміст як господарювання, а робиться тільки вказівка на види космічної діяльності: наукові космічні дослідження; використання космічного простору; розроблення, виробництво, ремонт і технічне обслуговування, випробування, експлуатація, управління об'єктами космічної діяльності (зокрема і їхніми агрегатами й складовими частинами); забезпечення запуску, запуск і повернення космічних апаратів, їхніх складових частин з космічного простору на Землю [203]. Фактично, за «бортом» космічної діяльності лишається модернізація та утилізація космічної техніки, надання космічних послуг (наприклад, передача, отримання, розповсюдження й використання інформації з космічних апаратів), створення та використання космічних

технологій тощо [334].

Отже, космічне законодавство України потребує суттєвої модернізації. Хоча деякі напрацювання в зазначеному напрямку вже є, сьогодні існує декілька законодавчих ініціатив, а саме: «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності» 143-ІХ від 02.10.2019 [203], «Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про державне регулювання у сфері дистанційного зондування Землі» № 657-р. від 28.08.2013 [223]; «Проект «Закону про державне регулювання у сфері супутникової навігації» № 5549 від 16.12.2016 р. [224]. Але як показала практика, зазначених законодавчих ініціатив дуже мало, приймаються вони дуже повільно й безсистемно, що не дозволяє перевести космічну діяльність на рейки сталого інноваційного та інклюзивного розвитку.

Так, наприклад, прийняті новели космічного законодавства щодо демонополізації національної космічної діяльності створюють умови для інвестиційної привабливості галузі. Але детальний аналіз законодавчих змін показав, що глибокої та серйозної фахової оцінки розроблених космічних норм, їхньої відповідності основним принципам доцільності й адекватності державної регуляторної політики у сфері провадження космічної діяльності не здійснювалося. Адміністративно-правові механізми космічної діяльності (інститут ліцензування скасований, натомість введений декларативний порядок) складні й незрозумілі, тому не створюють сприятливих умов для ведення господарської діяльності в зазначеній сфері.

Ми приєднуємося до фахівців в галузі космічного права, які кажуть, що сьогодні необхідне не фрагментарне правове вдосконалення, а комплексне сучасне нормативно-правове оновлення та розв'язання цілого кола проблем космічної галузі з урахуванням особливостей космічної діяльності, норм міжнародного й національного космічного права. Специфіка космічних відносин зумовлює застосування публічно-правових і приватно-правових основ й інструментів у правовому регулюванні досліджуваного типу відносин.

В основу концептуальних засад реформування космічного законодавства України має бути покладено результати прикладних наукових досліджень економічних запитів внутрішнього й зовнішнього ринків космічних послуг і технологій, особливостей використання космічних технологій у виробництві конкурентоспроможної високотехнологічної цивільної продукції, можливості трансферу останніх у суміжні сфери господарювання. Разом з тим мають бути враховані закономірні тенденції існування та розвитку національних космічних відносин, які повинні регулюватися створюваними космічно-правовими нормами [334].

Удосконалення системи законодавства України про космічну діяльність має здійснюватися через процес його кодифікації, який повинен базуватися на ґрунтовному аналізі норм національного законодавства й практики його застосування, нормах міжнародного космічного права й законодавчому досвіді провідних космічних держав світу. Процес кодифікації повинен заповнити наявні прогалини у правовому регулюванні космічно-правових відносин; усунути суперечності, наявні в чинному космічному законодавстві, колізії та дублювання; сприяти розробленню нових універсальних космічно-правових норм; виключити застарілі й неефективні норми. Результат кодифікації об'єднання космічно-правових норм, що регулюють космічні відносини, в якісно новий юридичний документ Космічний кодекс України з нормативно-правовим закріпленням сучасного правового режиму провадження здійснення космічної діяльності в Україні [334].

Але процесу кодифікації повинне передувати прийняття стратегічного документа Космічної доктрини України. Актуальність прийняття такого обумовлює науково обґрунтоване передбачення векторів розвитку національної космічної діяльності на десятиліття. Тобто держава повинна визначити вітчизняні пріоритети в напрямі дослідження та використання космічного простору, тим самим вказавши, куди має рухатися космічна галузь України.

Усе вищезазначене ставить перед міжнародним і національним державно-правовим регулюванням космічної діяльності з реформування космічної галузі в умовах її комерціалізації, а також створення Космічної доктрини України наступні виклики:

1) формування та утвердження міжнародної стандартизації космічних термінів як сталих виразів в юридичному сенсі;

2) стимулювання залучення в космічні програми приватного капіталу на умовах добросовісної конкуренції. Це призведе до розвитку в геометричній прогресії освоєння космічного простору, виникнення нових і здешевлення наявних космічних послуг. Космічний простір це невичерпне джерело високих прибутків для приватних компаній і соціального прогресу для людства загалом;

3) утвердження засад, а далі – й норм приватного космічного права, щоб приватні космічні компанії різних держав могли взаємодіяти між собою на основі завчасно прийнятних норм, не звертаючись щоразу за дозволами до своїх урядів. Це значно підвищить ефективність залучення коштів приватних міжнародних компаній до освоєння космічного простору, створення потужних міжнародних транснаціональних космічних приватних компаній;

4) врегулювання проблем космічного сміття нормами міжнародного космічного права. Насамперед необхідно прописати на міжнародному рівні поняття «космічне сміття», а також визначити види й розмір юридичної відповідальності, що буде застосована до державних чи приватних компаній в разі залишення сміття на орбіті Землі;

5) врегулювання права власності на космічні тіла. Просто ігнорувати цю проблему, зазначаючи, що на них не розповсюджується класичне право власності, не вийде. Приватні космічні компанії вже планують використання природних ресурсів космічних тіл. Цей процес може набути конфліктного характеру, що, з одного боку, гальмує освоєння природних ресурсів, які знаходяться на/в космічних тілах, з іншого може привести до космічних конфліктів, зокрема й військових;

б) розроблення та прийняття Радою безпеки ООН нової міжнародної угоди про використання ресурсів Місяця й інших космічних тіл в наукових і промислових цілях. Зараз на Місяці активно працюють зонди КНР, в близькій перспективі приєднаються до них коштом державних програм і приватних компаній США, Росія, Ізраїль. Зі створенням транснаціональних космічних компаній цей процес перейде в активну фазу, що рано чи пізно приведе до конфліктних ситуацій;

7) приватні компанії космічних держав планують у широких обсягах надавати послуги з космічного туризму людям. Ці питання потребують спеціального правового врегулювання, щоб забезпечити права, свободи й законні інтереси космічних туристів. Простої аналогії міжнародного морського права вже недостатньо;

8) світова спільнота має виробити й затвердити погоджені космічними державами юридичні санкції, які можуть бути застосовані до приватних космічних компаній за порушення норм космічного права. З метою їхнього справедливого застосування та врегулювання цивільноправових конфліктів приватних космічних компаній мають бути створені глобальний адміністративний орган і міжнародний космічний суд. Що стосується санкцій, які ООН чи окремі держави можуть застосовувати до космічних держав чи держав, які прагнуть такими стати, то має бути прописано, які саме діяння підпадають під санкції;

9) розроблення на основі ґрунтовних економіко-правових досліджень стратегічних напрямів розвитку космічної галузі України в напрямку її сталого та інноваційного розвитку.

Отже, внаслідок багатополярності світу й того, що багато держав і недержавних суб'єктів беруть активну участь у комерційній космічній діяльності, конкурентні інтереси стали більш різноманітними. Швидкий розвиток комерціалізації космосу призвів до децентралізованого процесу космічного законодавства. По-перше, ООН вже не єдина платформа для прийняття космічних законів інші міжнародні організації все частіше

перебувають у законотворчому процесі. По-друге, законодавство має форми як «жорсткого», так і «м'якого» права. Зрештою, міжнародне космічне законодавство активно підтримується й доповнюється національним космічним законодавством, яке здебільшого має характер адміністративно-правових законів.

4.2 Міжнародна науково-технічна співпраця як провідний фактор розвитку космічної діяльності

Експерименти в космосі, як правило, мають складну структуру: робота супутників супроводжується роботою наземних станцій стеження й спостереження, які розташовані по всій земній кулі, що контролюються та доповнюються вимірами з земної та водної поверхні, з аеростатів і літаків. Космічні апарати не визнають державних кордонів, більшість з них за півтори години робить повний оберт навколо Землі, вони всебічно досліджують планету, а результати їхньої роботи, особливо у сфері зв'язку, служби погоди, розвідки земних ресурсів, потрібні кожній країні. Що ж стосується близьких перспектив, то людство вже поставило перед собою грандіозні завдання щодо подальшого проникнення в глибини Всесвіту, вирішити які самотужки не зможе жодна держава.

Про те, що освоїти космічний простір в рамках будь-якого проєкту однієї країни неможливо, розуміли ще за часів протистояння двох космічних держав СРСР США. Наприклад, американський конгресмен Дж. Карт, який виступав на симпозіумі Американської організації астронавтів, сказав: «Я виходжу зі здорового міркування, що ні ми, ні Радянський Союз, ні західноєвропейські, ні азійські країни не зможуть дозволити собі розкіш здійснювати всі основні дослідження Сонячної системи поодиночі» [314].

Міжнародна співпраця вже давно є основним напрямом космічної діяльності. В 1963 році вона була вказана як один з найважливіших

принципів космічної діяльності (Резолюції ООН 1962, 1963). Цей принцип був додатково підкріплений Договором про космос 1967 р. й загальновизнаний міжнародною спільнотою (ООН, 1967 р., Стаття 9) [154]. Договір містить детальну інформацію про те, як зрозуміти цей принцип, перелічуючи суттєві положення щодо можливих способів (формальних вимог) міжнародної космічної співробітницької умов (істотних вимог). Так, Комітет ООН з космосу взяв на себе ініціативу створити Робочу групу з перегляду міжнародних механізмів співпраці [359] з метою заохочення всіх можливих видів співпраці між різними структурами, включно з урядами, міжнародними організаціями, приватним сектором тощо.

Отже, міжнародна науково-технічна співпраця стає все більш важливою та ефективною формою сучасних міжнародних відносин. З огляду на високий темп науково-технічного прогресу, жодна країна, незалежно від того, наскільки значним є її потенціал в галузі науки й техніки, не може повністю задовольнити свої потреби в передовій науці й техніці для виробництва всього спектру наукової продукції, який постійно видозмінюється та поліпшується. Саме співпраця у створенні високотехнологічних продуктів є найважливішою частиною сучасних міжнародних відносин.

Міжнародна науково-технічна співпраця – одна з форм міжнародної економічної співпраці, що охоплює торгівлю ліцензіями, виконання спільних наукових розробок, реалізацію великих технічних проєктів, будівництво підприємств й інших об'єктів, підготовку національних кадрів, обмін загальною науково-технічною інформацією тощо [64, с. 201]. Тобто це спільна розробка науково-технічних питань, взаємний обмін науковими досягненнями, досвід і підготовка висококваліфікованих фахівців. Сьогодні всі економіки оцінюються за інвестиціями в освіту, науку й техніку, культуру та інновації. Знання, особливо науково обґрунтовані, мають вирішальне значення для перетворення все складніших проблем, з якими стикається суспільство, на можливості для більш стійкого розвитку, досягнення Цілей

сталого розвитку й виконання інших спільних зобов'язань.

З огляду на актуальність цієї проблематики, в наукових колах існує кілька концепцій зі стратегічного розвитку науково-технічної співпраці: теорії економічного зростання (зв'язок науки й промисловості, вплив результатів науково-технічної діяльності на економічний розвиток, теорії інноваційної діяльності, екзогенні й ендогенні теорії, нові моделі економічного зростання) та теорії підвищення конкурентоспроможності на основі співпраці (функціонування підприємницьких «екосистем», «співконкуренція», теорія ігор) тощо [332].

На нашу думку, найбільш прогресивною є теорія «трикутника знань» (the knowledge triangle). Ця концепція набула популярності, тому що вона підкреслює комплексний (системний) підхід до взаємозв'язку між дослідженнями науки, освітою та інноваціями. У своїй роботі «Трикутник знань та взаємозв'язок між дослідженнями, освітою та інноваціями» (The Knowledge Triangle between Research, Education and Innovation) [501] автори Максиміліан Унгер і Вольфганг Полт приходять до висновку, що зазначені елементи трикутника знань між собою взаємодіють і створюють три площини, а саме:

1) дослідження й освіта: така взаємодія відбувається, наприклад, при географічній і секторальній мобільності випускників у разі наявності програм післядипломного навчання, при проведенні фундаментальних і прикладних досліджень на замовлення все це є основою для поліпшення й узгодження взаємодії між роботодавцями та випускниками;

2) дослідження та інновації: в цьому випадку знання стають предметом уваги через: а) різні моделі державно-приватного партнерства (наприклад, кластери, наукові парки), б) комерціалізацію (коли дослідження фінансуються державою або промисловим сектором); в) створення університетських організацій та академічних стартапів; г) офіси з передачі знань і технологій; д) інкубатори, е) платформи відкритих інновацій;

3) освіта та інновації: співпраця між суб'єктами оцінюється з

урахуванням підтримки розвитку підприємницької культури (підприємницького духу) в рамках (академічних) навчальних програм (наприклад, галузевих докторських програм) і формування відповідних компетенцій (розробка бізнес-плану, управління тощо).

Для більшої наочності зазначеного взаємозв'язку з рівнем економічного розвитку країни проаналізуємо звіти такої авторитетної установи як Всесвітня організація інтелектуальної власності. За останні три роки вони вказують, що ті держави, які вкладають кошти в розвиток освіти, інновацій, у наукові дослідження й стимулюють їхню комерціалізацію, показують найкращі результати свого економічного розвитку.

Так, у 2017 року у світі налічувалося 13,72 млн діючих патентів, з яких близько 2,98 млн діяли в Сполучених Штатах Америки (США), 2,1 млн в Китаї та 2 млн в Японії. З 43,23 млн діючих у світі реєстрацій товарних знаків 14,9 млн перебували в одному лише Китаї; друге й третє місця за кількістю реєстрацій займали США (2,2 млн) та Японія (1,9 млн). Загальна кількість діючих у всьому світі промислових зразків зросла на 5 % і склала 3,75 млн. На частку Китаю припадало не тільки 39 % всіх діючих у світі промислових зразків (трохи менше половини), але й майже всі діючі корисні моделі (92 %). 2017 рік відзначений не тільки тим, що близько 85 % з 3,17 млн поданих у світі патентних заявок були отримані п'ятьма провідними відомствами ІВ, а й тим, що значна частка цих заявок (43,6 %) були подані в одному лише Китаї здебільшого китайськими резидентами. Далі у списку лідерів за обсягом отриманих заявок йдуть відомства США, Японії, Республіки Корея та Європейського патентного відомства (ЄПВ). Корисна модель це особливий вид патентного права, що передбачає менш жорсткі вимоги, ніж патент, але й коротший термін охорони. Не всі країни надають охорону корисних моделей. З 1,76 млн заявок, поданих у всьому світі у 2017 р., близько 1,69 млн (95,8 % від загальносвітового показника) були отримані відомством ІС Китаю; за ним йдуть відомства ІС Німеччини (13 301), Російської Федерації (10 643) та України (9 108). Україна за кількістю поданих заявок на товарні знаки серед

країн з середнім зростанням доходу показала прекрасну тенденцію приріст на 3,6 % й четверте місце після Бразилії, Мексики та В'єтнаму. Підрахунок кількості зразків на одиницю ВВП дозволяє порівняти темпи подачі заявок на промислові зразки резидентами країн, що мають різні системи подачі (по одному або по кілька зразків у заявці) й економіку різного розміру. За цією методикою оцінки, Республіка Корея продемонструвала високі показники. У 2017 році в неї була найбільша кількість зразків, заявлених резидентами на одиницю ВВП; за нею йшли Китай, Туреччина, Італія та Німеччина; іншими словами, склад п'ятірки країн-лідерів залишився тим же, що й у 2016 році. Україна була на 7 місці [42].

Аналіз усіх показників показав, що у світі є два економічних лідери Китай і США. Домінантна в цих країнах модель «відкритих» інновацій через ефективну систему патентування стала дієвою платформою для технологічної співпраці. Крім того, завдяки ліцензійній торгівлі й комерціалізації винаходів, вони отримують великі прибутки. Так, США, використовуючи ефективну систему захисту прав інтелектуальної власності та комерціалізації винаходів, щорічно отримують 75-80 млрд дол. чистих надходжень це найпотужніше джерело інвестування в майбутнє [310].

Попри всі негаразди, Україна має перспективи стати країною з висококонкурентною інноваційною та сталою економікою, якщо буде використовувати наявні можливості (людські, природні ресурси, вдале географічне розташування тощо), а також допомагати у прискоренні комерціалізації інтелектуальної власності в середньостроковому й довгостроковому періодах.

Отже, глобалізація науково-технічних відносин, розвиток ринку «знань» як основного фактора економічного зростання країни, формування світового ринку інноваційних технологій дають підстави стверджувати про остаточне становлення новітньої форми міжнародних економічних відносин міжнародної науково-технічної співпраці загалом й у сфері космічної діяльності зокрема [281].

Крім зазначених вище міжнародно-правових актів, принципового значення у врегулюванні відносин у космічній галузі останнім часом набули численні багатосторонні й двосторонні угоди про співпрацю між державами у сфері окремих напрямів космічної діяльності з реалізації конкретних міжнародних програм і проєктів. Найбільш дієвими з точки зору регулятивного впливу на функціонування світового космічного ринку є ті, що стосуються співпраці держав у наданні космічних послуг з комерційних запусків: між США та КНР (1989 р. і 1995 р.), РФ і США (1993 р.), Україною та США (1996 р.) тощо, а також співпраці у сфері створення МКС (міжурядова угода між США, Канадою, Японією, Росією та державами-членами ЄКА (1998 р.) [23].

Як приклад успішної міжнародної науково-технічної співпраці у сфері космічної діяльності можна навести двосторонні відносини між Україною та Китаєм. Їхня двостороння співпраця з освоєння космічного простору почалася в 1992 році.

Ми вже зазначали раніше, що сучасний Китай є наддержавою з найбільшою економікою у світі. Що ще більш важливо, космічні технології Китаю також виходять на перше місце. Тому співпраця з КНР у сфері авіакосмічної промисловості стає досить привабливою. Та й Китай зацікавлений у співпраці в галузі авіакосмічної промисловості з іншими країнами для досягнення власних національних цілей, наприклад, для доступу до ресурсів і технологій інших країн.

Але не всі країни розділяють прагнення Китаю до співпраці. Ще у 2007 році Віцеміністр Міністерства науки й технологій Лі Сюеонг сказав, що Китай сподівається стати 17-ю країною, що приєднається до проєкту МКС [453]. У 2012 році під час зустрічі керівників космічних агентств у Квебеку глава «Роскосмосу» й глава ЄКА заявили, що вони відкриті для співпраці з Китаєм у програмі МКС. Однак США так і не дали своєї згоди на участь Китаю в програмі МКС [459]. Через те, що США дуже неохоче співпрацюють з Китаєм в галузі аерокосмічної техніки, ЄС і Україна стають все більш

привабливими та надійними партнерами для Китаю. Це пов'язано з тим, що Китай прагне зміцнити свої позиції в Європі, а Україна розширити свою присутність у Центральній Азії. А також з тим, що обидві країни входять до переліку держав з космічним статусом, тому мають обопільний інтерес у галузі побудови двосторонніх відносин у космічній сфері.

Китай та Україна вважаються сільськогосподарськими країнами. Однак, як казав американський фізик, доктор М. Каку: нації, які вірять тільки в сільське господарство, приречені бути бідними [419]. Тому обидві країни активно розвивають науку й інноваційні технології в усіх галузях економіки. Адже в Китаї є певний дефіцит фахівців і технологій у галузі металообробки, машинобудування, в авіаційній і космічній галузях. В Україні ж існує потужна наукова та промислова база, достатня кількість фахівців і високий рівень освіти [157].

Що стосується політики обох держав відносно одна одної, то Китай підтримав Україну не лише в питанні територіальної цілісності, але й був однією з країн, яка в 1994 р. надала Україні гарантії ядерної безпеки. У Спільній декларації, підписаній двома президентами, чітко зафіксовано незмінність позиції Китаю щодо суверенітету й територіальної цілісності України, неухильність дотримання раніше прийнятих зобов'язань щодо надання їй гарантій безпеки [294]. Натомість Україна підтримує концепцію «одного Китаю» виступає проти незалежності Тайваню, зобов'язавшись не мати жодних офіційних контактів з цією китайською провінцією, що обумовлено спільною заявою між Китайською Народною Республікою та Україною, підписаною 2 вересня 2010 року [111]. Така позиція з боку українського уряду й надалі сприятиме підтримці України на міжнародній арені та зближить відносини двох країн у геополітичному аспекті.

З початком Революції Гідності ці відносини були поставлені на паузу. Після дозволу 1 березня 2014 р. Держдумою РФ використовувати власні війська проти України вже 2 березня Китай зайняв чітку позицію щодо підтримки незалежності, суверенітету й територіальної цілісності України та

закликав сторони використати діалог і перемовини на основі міжнародного права й норм міжнародних відносин для забезпечення миру й стабільності в регіоні. Водночас китайський представник висловив думку про те, що існують певні причини подій в Україні. Такий підхід дав можливість дуже широко й по-різному трактувати офіційну позицію Китаю [52]. Трохи пізніше представник МЗС КНР Цінь Ган уточнив позицію його країни: «Китай завжди виступає за повагу суверенітету й територіальної цілісності будь-якої держави, Китай завжди дотримується цього основного зовнішньополітичного курсу. Китайська сторона вважає, що українська криза має складні історичні передумови й зумовлена сучасними реаліями. Все це необхідно аналізувати й враховувати при врегулюванні кризи» [112]. Вже після розгортання революційних подій Китай закликав сторони конфлікту до розв'язання суперечностей на основі закону й законних інтересів українського народу та рішуче засудив акти насилля [197].

Чинна договірно-правова база українсько-китайських відносин складається з міждержавних, міжурядових і міжвідомчих документів і загалом відповідає нинішньому стану двосторонньої взаємодії. Станом на серпень 2018 р., договірно-правова база двосторонніх відносин нараховує 295 документів: 177 документів основного списку (угоди й договори) та 118 документів додаткового списку (протоколи міжурядових комісій/підкомісій, контракти про підготовку військовослужбовців тощо) [110].

Головними документами, що регулюють політичні відносини між Україною та КНР, є Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та КНР (04.01.1992 р.) [266], спільні українсько-китайські комюніке (31.10.1992 та 24.06.1995 рр.) [80], Спільна (Київська) Декларація між Україною та КНР (06.09.94 р.) [267], Спільна (Пекінська) Декларація про розвиток і поглиблення відносин дружби й співпраці між Україною та КНР (04.12.1995 р.) [67], Спільна (Київська) Декларація про зміцнення дружби й всебічної співпраці у XXI столітті (21.07.2001 р.), Спільна (Пекінська) декларація України та КНР (18.11.2002 р.), Спільна заява

України та КНР щодо всебічного підвищення українсько-китайських відносин дружби та співпраці (02.09.2010 р.). Спільну декларацію про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР (20.06.2011 р.). було підписано під час останнього державного візиту в Україну Голови КНР, що відбувся у 2011 р. Під час останнього державного візиту в КНР Президента України (грудень 2013 р.) було укладено Договір про дружбу й співпрацю між Україною та КНР (ратифікація 15.05.2014 р.) [219] й Спільну декларацію України та КНР щодо подальшого поглиблення відносин стратегічного партнерства (обидва документи – 05.12.2013 р.), а також затверджено Програму розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР на 2014-2018 рр. [110].

У зазначених документах зафіксовані ключові принципи й досягнення в українсько-китайських відносинах, юридично закріплені ідеї дружби двох держав і прагнення до активної розбудови взаємовигідної співпраці в усіх сферах. Крім того, важливе значення цих документів полягає, серед іншого, в: підписанні (вперше в історії) двосторонніх відносин юридично-зобов'язуючого документу Договору, який визначає ключові принципи й закріплює засади подальшого розвитку українсько-китайського стратегічного партнерства; визначенні (вперше в історії двосторонніх відносин) сторонами конкретних напрямків і галузей здійснення практичної співпраці та реалізації спільних проєктів.

Сторони підтримують доволі активні міжпарламентські зв'язки. У складі Верховної Ради України функціонує група з міжпарламентських зв'язків з КНР [70]. У Всекитайських зборах народних представників працює група дружби з Україною на чолі з Головою Комітету з закордонних справ Фу Їн [110; 300].

Ще наприкінці 2016 року Україна та Китай розпочали попередні консультації щодо можливості формування зони вільної торгівлі між двома державами. Крім того, Китай зініціював реалізацію проєкту Економічного поясу Шовкового шляху в рамках стратегії «Один пояс, один шлях», що

передбачає розвиток торговельних відносин між Китаєм і Європою. Учасники українських парламентських слухань вже рекомендували Кабміну розглянути питання щодо проведення консультацій зі створення зони вільної торгівлі з КНР, здійснення заходів для приєднання України до реалізації проєкту «Один пояс, один шлях», а також – із запуску переговорного процесу щодо можливості залучення України до Формату співпраці Китайської Народної Республіки з країнами Центральної та Східної Європи «16+1» [164].

Відповідні рекомендації навіть були схвалені Постановою Верховної Ради України №2069-VIII від 24.05.2017 року [220], за яку проголосували 228 народних депутатів. Кабінет Міністрів до 1 червня 2017 року мав проінформувати Верховну Раду України про стан реалізації рекомендацій парламентських слухань, схвалених цією Постановою. Однак наразі в Україні відсутня стратегія розвитку подальших відносин з Китаєм, практичної реалізації наявних проєктів, домовленостей і документів [164].

Тому можна стверджувати, що для плідних двосторонніх відносин Україна – Китай створена потужна правова база, керівництвом країн підтримується регулярний політичний діалог, включно з зустрічами на найвищому рівні, хоча останнім часом спостерігається тенденція до уповільнення політичних зв'язків.

Одним з основних напрямів двосторонніх відносин між Україною та Китаєм є співпраця в галузі науки й техніки. Пріоритетними напрямками співпраці в галузі науково-технічної співпраці були визначені: енергоефективність, авіабудування, суднобудування, раціональне природокористування, розвиток аерокосмічних, інформаційних і комунікаційних технологій, підготовка й стажування аспірантів і молодих вчених [165].

Співпраця з КНР у космічній галузі особливо вигідна для України, оскільки дозволяє раціонально реалізувати український космічний потенціал. Україна в цій сфері має звужені джерела фінансування, натомість КНР стає одним з провідних інвесторів у дослідженні космосу (нині Україна виконує

21 контракт з Китаєм на загальну суму понад 67 млн дол. США) [63, с. 13]. Зі свого боку КНР має вельми амбітну й достатньо фінансово забезпечену космічну програму та має концепцію космічної діяльності до 2032 року. В Китаю є очевидна зацікавленість в імпорті готової високотехнологічної продукції, тож Україні це слід враховувати й використати в інтересах національного виробництва [52].

Правовою базою співпраці в космічній галузі є наступні нормативно-правові акти: Угода між Урядом України й Урядом КНР про співпрацю в галузі дослідження та використання космічного простору в мирних цілях (20.05.1996 р.) [304], Меморандум про взаєморозуміння між Державною авіаційною адміністрацією України та Головним управлінням цивільної авіації КНР (25.06.1999 р.), Протокол між Міністерством промислової політики України й Комісією з оборонної науки, техніки й оборонної промисловості КНР щодо співпраці в галузі авіаційної техніки (18.11.2002 р.), Програма українсько-китайської співпраці в галузі дослідження й використання космічного простору в мирних цілях на 2011-2015 рр. (02.09.2010 р.); Угода про стратегічну співпрацю між Акціонерним товариством «Мотор Січ», Державним підприємством «Івченко-Прогрес» і китайською авіаційною корпорацією AVIC International Holding Corporation (04.12.2013 р.); Угода між Державним підприємством «Конструкторське бюро «Південне»» й Китайською промисловою корпорацією «Велика стіна» про співпрацю зі створення Супутникової системи дистанційного зондування Землі для України (04.12.2013 р.); Протокол Третього засідання Підкомісії у сфері дослідження й використання космічного простору в мирних цілях, Комісії зі співпраці між Урядом України та Урядом КНР (07.04.2016 р.), Протокол Четвертого засідання Підкомісії з питань співпраці (на 2016-2020 роки) в галузі космосу Комісії зі співпраці між Урядом України й Урядом КНР (21.11.2017 р.) [80].

Ключовим органом, який опікується двосторонніми відносинами в космічній сфері, є Підкомісія з питань співпраці в космічній галузі, створена

замість Українсько-китайської Підкомісії у сфері дослідження й використання космічного простору в мирних цілях, яка існувала з 1997 р. до 2010 р. За цей період було виконано два спільних п'ятирічних плани співпраці (на 2001-2005 рр. та 2006-2010 рр.), а також прийнято План співпраці в космічній галузі на 2011-2015 роки [165].

На початку листопада 2018 р. в Пекіні відбулося П'яте засідання Підкомісії з питань співпраці в космічній галузі. Сторони переглянули стан виконання Програми українсько-китайської співпраці й затвердили нову її редакцію. Оновлений варіант Програми містить понад 80 активних пунктів і перелік перспективних напрямів співпраці на довготермінову перспективу: спільна діяльність з попередження стихійних лих, плани щодо боротьби з космічним сміттям і дослідження далекого космосу. А в листопаді 2019 року у м. Дніпро проведено зустріч Спільної робочої групи з підготовки Шостого засідання Підкомісії, в ході якої було узгоджено внесення нових пунктів до Програми співпраці в галузі космосу на 2016-2020 роки, а також підготовлено проєкт нової п'ятирічної Програми [165].

Китай та Україна не надають відкриту офіційну інформацію в повному обсязі щодо авіа – та ракетобудування, тому це ускладнює процес аналізу, зокрема й тенденцій і можливостей подальшої співпраці між Україною та Китаєм. Однак наявні відкриті джерела дали змогу узагальнити деякі результати.

Виділимо наступні напрацювання у двосторонній співпраці у сфері космічної діяльності [311, с. 63]:

1) обмін інформацією про технічні параметри китайського проєкту Environment-1В та українського проєкту «Січ-2» для налагодження взаємовигідної співпраці у сфері обміну космічними даними;

2) поставка до Китаю лабораторної установки (зокрема й передача технології виробництва) для виготовлення іонноплазмових двигунів для космічних апаратів;

3) близькість і взаємозамінність українського проєкту IONOSAT і

китайського проекту зі створення сейсмо-електромагнітного супутника можливість налагодження взаємовигідної співпраці за цими проектами.

Згідно з укладеним між Україною та Китаєм договором, Харківський військовий університет розпочав підготовку китайських фахівців протиповітряної оборони (у військовому містечку «Рогань-1» під Харковом почало працювати Навчальне авіаційне командування). Не виключено, що в майбутньому Україна почне готувати й курсантів-льотчиків із КНР, а також здійснюватиме медичне забезпечення підготовки космонавтів, що особливо важливо для реалізації китайської космічної програми Project 921 [388; 18].

Сьогодні позиції України в космічній сфері є найбільш сильними на ринку пускових послуг. Китай зацікавлений у розвитку власної супутникової навігаційної системи, а Україна – в отриманні технологій у галузі мікроелектроніки й інвестиціях. Тому в цих сферах може запроваджуватися й стабілізуватися стійка та перспективна взаємодія між КНР та Україною. Проте нині Україні варто активніше долучатися до проектів у межах співпраці з Китаєм на правових, чітко обумовлених, договірних підставах з максимальним терміном дії договорів задля підвищення власних можливостей галузі й отримання конкурентних переваг на міжнародних ринках [329].

Між Україною та Китаєм реалізуються такі перспективні форми науково-технічної співпраці: створення технопарків, інкубаторів, інжиніринг і трансфер технологій тощо. Необхідно зазначити, що в Китайській Народній Республіці перші індустріальні зони були створені ще в 1980 році. Нині у країні є 54 технопарки, які забезпечують близько 10 % ВВП й акумулюють 30% прямих іноземних інвестицій. В Україні зареєстровано 12 індустріальних парків і лише кілька з них знаходиться на стадії облаштування, решта не функціонує. Створення таких технопарків відкриє потенційним іноземним інвесторам нові можливості щодо пільгового оподаткування, як це було зроблено в Сінгапурі. Маючи такі технопарки, власник зможе оформити всі

необхідні дозвільні документи для китайських компаній-інвесторів, позбавляючи їх необхідності бігати кабінетами чиновників [164].

Отже, наявні форми міжнародної співпраці, використання яких активізують космічну діяльність в Україні та допоможуть перейти космічній галузі на новий рівень довгострокового й сталого розвитку. А для цього необхідно прийняти космічну доктрину України, в якій і визначити основні напрями, принципи, а головне спосіб, шляхи й види фінансування, що допоможуть реалізувати зазначені стратегічні цілі.

Керівництво України, розуміючи перспективи, що можуть відкритися перед країною внаслідок збільшення інвестицій загалом й у космічну сферу зокрема, прийняло низку законодавчих ініціатив для покращення інвестиційного клімату в країні: внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні (Закон № 132-ІХ від 20.09.2019) [221]; прийняття за основу законопроектів про: внесення змін щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій у реальний сектор економіки через індустриальні парки; про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів тощо. Отже, нормативна база створена, але суттєвих результатів поки ще немає.

У Китаї ж значно більше, ніж в інших країнах, успішних компаній, що використовують інновації. Сформувалися вони здебільшого з державних науково-дослідних інститутів. Бурхливо розвиваються й малі технологічні фірми. Свого часу більшість з них були створені в межах технопарків і бізнес-інкубаторів, у які держава вклала значні кошти [297; 189]. Тож розвиток космічної галузі України повинен будуватися на підставі державно-приватної співпраці, оскільки з січня 2020 р. почали діяти зміни, внесені до Закону України «Про космічну діяльність», внаслідок яких до космічної діяльності допущенні комерційні підприємства приватного сектора.

Наявність значного науково-технічного потенціалу двосторонньої співпраці створює необхідні передумови для її прогресивного, поступального розвитку. Сьогодні перед країнами стоїть завдання розвивати фундаментальну науку. Українська академічна наука, попри всі проблеми, посідає гідне місце на міжнародній арені, а вітчизняні вчені продовжують демонструвати свою конкурентоспроможність, формуючи тим самим позитивний імідж України у світовій науковій спільноті як високорозвиненої наукової держави. Академічні установи залишаються сьогодні осередками наукових, насамперед фундаментальних, досліджень і продовжують зберігати ще досить високі позиції української науки в науці світовій. З огляду на це, українські вчені можуть скористатися ситуацією, що складається, задля розширення й поглиблення взаємовигідних контактів з Китаєм в інтересах забезпечення інноваційного розвитку обох держав [91]. Тому, безумовно, потрібно створювати платформи, які б допомагали розвивати міжнародну співпрацю в різних галузях, а насамперед у космічній діяльності.

Також, як вже зазначалося в нашій роботі, перспективною формою українсько-китайської науково-технічної співпраці в космічній сфері є такі організаційні її форми як інкубатори, технополіси й технопарки. Наразі склалися передумови для активізації трансферу технологій між нашою країною та Китаєм. У цьому напрямі Україна здатна сприяти КНР наростити присутність китайських компаній на європейських ринках і з такої точки зору успішна європейська інтеграція нашої держави є вигідною для китайської сторони [91].

Участь вчених і спеціалістів обох країн у реалізації спільних проєктів у космічній галузі сприятиме поживленню українсько-китайської інвестиційної співпраці, яке поки що не повною мірою відповідає можливостям Китаю й потребам України [91]. Саме реалізація спільних проєктів в науці дозволить у майбутньому вийти на створення нових високотехнологічних виробництв і підприємств.

Таким чином, до історичних передумов встановлення українсько-китайських двосторонніх відносин у сфері космічної діяльності можна віднести: схожість геополітичного вектора (зменшити вплив Росії та США, бути повноправними членами Космічного клубу й брати участь у спільних міжнародних проєктах тощо); відсутність гострих проблем у двосторонніх відносинах; прагнення інтеграції у світову економічну спільноту через розвиток інноваційної економіки, зокрема в космічній галузі; можливість спільного використання ресурсів, якщо для України інтерес становить наявність у Китаї інвестиційних ресурсів, то для Китаю наукові й людські ресурси України.

Політика обох країн у космічній сфері має як загальні риси, так і відмінності. До загальних рис належать такі: космічний простір є надбанням всього людства, всі країни світу мають рівне право вільно досліджувати, використовувати космічний простір і його небесні тіла; діяльність з освоєння космічного простору в усіх країнах світу повинна сприяти їхньому економічному розвитку; ключова роль держави в організації, регулюванні, контролі й правовому забезпеченні космічної діяльності; комерційні приватні підприємства мають рівний доступ до космічної діяльності поряд з державними, з урахуванням виконання вимог для здійснення такої діяльності; прогрес у космічній сфері має сприяти security, sustainability (виживанню й розвитку людства) та cooperation (дружній співпраці народів усіх країн).

Відмінності: в Україні космічна діяльність регулюється законами й підзаконними актами, в Китаї тільки підзаконними; космічні програми Китаю фінансуються в повному обсязі, в Україні з постійним дефіцитом; у Китаї уряд країни розвиток космічної галузі відносить до пріоритетних сфер як де-юре, так і де-факто, в Україні де юре – так, де факто – ні.

Попри наявні позитивні моменти у двосторонніх відносинах між Україною та Китаєм, залишаються фактори, які заважають розвитку міждержавного партнерства та які потрібно усунути. Насамперед це

зовнішньополітична вузька орієнтація уряду України на країни Європи й США, бездіяльність української сторони у проведенні офіційних зустрічей, візитів до Китаю за участю перших осіб держави, відсутність політичної спадкоємності (коли кожен раз після зміни влади з'являється новий план, нова стратегія розвитку), а також наявність корупційних схем у правовому регулюванні [164]. По-друге, недостатня роз'яснювальна робота щодо сенсу й кінцевої мети соціально-політичних перетворень в Україні (наприклад, китайці з розумінням поставляться до відмови від негативного спадку СРСР і не зрозуміють декомунізацію, адже комунізм залишається офіційною ідеологією КНР) [52]. По-третє, складнощі в отриманні української візи громадянами КНР залишаються величезним гальмом на шляху встановлення ефективних відносин з Китаєм, існують проблеми з гарантуванням безпеки китайців, що живуть в Україні, їхнього бізнесу та майна [52].

Попри вказані проблеми, на сучасному етапі Україна й Китай мають всі можливості реалізувати значний потенціал двосторонньої співпраці в космічній сфері [91].

Проведений аналіз українсько-китайських відносин у космічній сфері допоміг прийти до наступних висновків. Роль Китаю у світі все більше зростає. Розширення зв'язків з цією країною в політичній, економічній, культурній та інших сферах є одним з важливих напрямів зовнішньої політики України. Україна й КНР, як вже зазначалося, мають чимало спільного. Це стосується геополітики, яка значною мірою визначає роль і місце України та КНР не тільки в євразійському регіоні, а й у ширшому, глобальному геополітичному контексті. Країни мають взаємні економічні інтереси й близькі позиції щодо ключових проблем сучасного світового політичного розвитку. Перед обома державами стоять схожі внутрішні соціально-економічні проблеми. В обох країнах відбувається перехід до ринкової економіки, відчувається прагнення до політики відкритості. Обидві держави належать до євразійського регіону, є сусідами Росії та перебувають у колі інтересів Сполучених Штатів Америки. Зовнішньополітичний курс

обох країн ґрунтується на реалістичному врахуванні їхніх національних інтересів. Україна є важливим гравцем європейської та світової політики. Вона з повагою ставиться до зростаючої ролі КНР у сучасних міжнародних відносинах. Україна й КНР плідно та послідовно працюють і координують свою політику в ООН, інших міжнародних організаціях [156].

Отже, вбачаючи вигоди міжнародної науково-технічної співпраці, розглядаючи наявні напрямки співпраці, запропоновано наступні стратегічні підходи щодо розширення взаємовідносин на базі науки й техніки, які формують загальну стратегію довготривалої співпраці в космічній галузі, що у перспективі може вивести Україну та Китай на новий рівень розвитку, підвищить їхню конкурентоспроможність на світових ринках: організація і проведення сумісних експериментальних розробок; обмін інформацією та технічною документацією у сфері інтелектуальної власності, ноу-хау та ліцензіями на компенсаційній основі; різних науково-технічних заходів (конференцій, виставок тощо). Крім того, для успішної комерціалізації продуктів космічних досліджень необхідно вчасно розробляти та приймати нормативно-правові акти, що створять необхідну юридичну платформу для реалізації перспективних планів як України, так і Китаю.

Підсумовуючи. Є істини, які вічні. Давньокитайський філософ Конфуцій казав: «Того, хто не дбає про своє майбутнє, найближчим часом чекають неприємності». Якби Україна свого часу сприйняла рекомендацію свого першого президента «наука може почекати» як недоречний жарт, може тоді не було б у нас нинішнього «голодомору» науки» або, як наші західні колеги кажуть, «інноциду» замість інновацій [201].

Отже, аналіз світового досвіду використання міжнародної науково-технічної співпраці у сфері космічної діяльності й досвіду двосторонніх відносин у зазначеній сфері між Україною та Китаєм дає змогу зробити наступні висновки:

1) глобалізація науково-технічних відносин, розвиток ринку знань як основного фактора економічного зростання країни, формування світового

ринку інноваційних технологій дає підстави стверджувати про остаточне становлення новітньої форми міжнародних економічних відносин – міжнародну науково-технічну співпрацю загалом й у сфері космічної діяльності зокрема;

2) міжнародна науково-технічна співпраця стає все важливішою й ефективнішою формою сучасних міжнародних відносин. З огляду на високий темп науково-технічного прогресу, жодна країна, незалежно від того, наскільки значним є її потенціал у галузі науки й техніки, не може повністю задовольнити свої потреби в передовій науці й техніці для виробництва всього спектру наукової продукції, який постійно видозмінюється та поліпшується. Саме співпраця у створенні високотехнологічних продуктів є найважливішою частиною сучасних міжнародних відносин;

3) ті держави, які вкладають кошти в розвиток освіти, інновацій, у наукові дослідження й стимулюють їх комерціалізацію, показують найкращі результати свого економічного розвитку (Китай, США, Японія тощо). Україна має перспективи стати країною з висококонкурентною інноваційною та сталою економікою, якщо буде використовувати наявні можливості (людські, природні ресурси, вдале географічне розташування тощо), а також допомагати у прискоренні комерціалізації інтелектуальної власності в середньостроковому та довгостроковому періодах;

4) міжнародна науково-технічна співпраця в галузі космічної діяльності є ключовим завданням для майбутньої регуляторної політики й управління. Для цього необхідно вносити в інституційну структуру міжнародної співпраці визначення важливих сфер, роль приватних ініціатив у сфері регулювання й стандарти відкритості, консультацій та комунікації між юрисдикціями;

5) міжнародна науково-технічна співпраця між Україною та Китаєм є стратегічним напрямом зовнішньої політики України. До позитивних чинників в українсько-китайських двосторонніх відносинах у сфері космічної діяльності можна віднести: схожість у геополітичному векторі (зменшити

вплив Росії та США, бути повноправними членами Космічного клубу й брати участь у спільних міжнародних проектах тощо); відсутність гострих проблем у двосторонніх відносинах; прагнення інтеграції у світову економічну спільноту через розвиток інноваційної економіки, зокрема в космічній галузі; можливість спільного використання ресурсів: якщо для України інтерес становить наявність у Китаю інвестиційних ресурсів, то для Китаю наукові й людські ресурси України.

Отже, міжнародна науково-технічна співпраця стає все важливішою та ефективнішою формою сучасних міжнародних відносин у сфері космічної діяльності. Без співпраці у створенні високотехнологічних продуктів у такій ресурсозатратній сфері як космічна, жодна країна, незалежно від того, наскільки значним є її потенціал у галузі науки й техніки, не може повністю задовольнити свої потреби для виробництва всього спектру наукової продукції, який постійно видозмінюється й поліпшується. Ті держави, які вкладають кошти в розвиток освіти, інновацій, у наукові дослідження та стимулюють їхню комерціалізацію, показують найкращі результати свого економічного розвитку (КНР, США, Японія тощо).

4.3 Штучний інтелект – передова технологія та необхідний компонент Космічної доктрини України

Амбітні короткострокові й довгострокові цілі, які були поставлені різними національними космічними агентствами, вимагають радикального просування в космічну сферу нових технологій, однією з яких, безумовно, є розроблення інтелектуальних космічних агентів. В останні роки це призвело до зростання інтересу до штучного інтелекту всієї аерокосмічної спільноти. Дійсно, все ширше використовуються технології й машини, які можуть автономно виконувати різні функції в таких галузях як космос, де умови є ворожими й небезпечними для життя людини. Тому однією зі складних

правових проблем нашого часу є все ширше використання технологій і процесів, пов'язаних зі штучним інтелектом і космічними технологіями, залежність від них.

Штучний інтелект розроблявся з метою полегшення обробки великих обсягів даних шляхом самонавчання й здатністю адаптуватися до різних обставин. Такі властивості штучного інтелекту сталять перед людством різні етичні, політичні та юридичні питання, що виникають у зв'язку з його використанням для наукових, комерційних і потенційно стратегічних цілей як на Землі, так і в космічному просторі. Технології штучного інтелекту сьогодні інтенсивно розвиваються, зокрема через розвиток технологій стійких нейронних мереж й інфраструктур хмарних обчислень, ентропійного управління тощо.

По всьому світу представники промисловості, уряду, вчені й громадянське суспільство обговорюють, як встановити необхідні нормативно-правові рамки, використовуючи етичні або технічні підходи. Отже, спочатку розберемо, що таке штучний інтелект.

Винахідники давно мріяли створити мислездатну машину. Ці мрії сягають ще Стародавньої Греції. Персонажів міфів Пігмаліона, Дедала, Гефеста можна було б назвати легендарними винахідниками, а їхні творіння Галатею, Талоса й Пандору – штучними розумними створіннями. Сьогодні штучний інтелект бурхливо розвивається та має численні додатки. Ми хочемо мати інтелектуальні програми, які могли б автоматизувати щоденну працю, розуміли мову й зображення, ставили медичні діагнози й підтримували наукові дослідження [405].

Штучний інтелект – це машини, програми та комп'ютери, які можуть самостійно мислити, вчитися та приймати рішення. Ця форма інтелекту вже інтегрована в наше повсякденне життя: від музичних сервісів, які рекомендують нову музику, засновану на наших інтересах, до нових автомобілів з автоматичним управлінням. Різновидом штучного інтелекту є дуельний – це навчальна програма, в якій дві машини будуть тренувати

одна одну й обидві будуть вчитися на своїх помилках. Вперше про це заговорив один з найвідоміших у світі вчених у галузі штучного інтелекту – Я. Гудфеллоу. Відзначимо, що 34-річний вчений здобув популярність у 2014 році як автор концепції GAN – генеративно-змагальних нейромереж. Ця система «підбурює» між собою дві нейромережі: ту, що безпосередньо створює контент («генератор»), й ту, яка його аналізує («дискримінатор»), порівнюючи отриману роботу з контент-еталонами [417].

Геопросторовий інтелект – один з багатьох способів використання штучного інтелекту для національної оборони в космосі. Він витягує й аналізує зображення, геопросторову інформацію про об'єкти й події на Землі та поблизу неї. Важливим підрозділом геопросторового інтелекту є аналіз зображень – процес вивчення зображення, отриманого від супутників або літаків, для виявлення особливостей, опису діяльності й інтерпретації того, що відбувається в цьому місці на поверхні Землі [505]. З огляду на поширення збору даних, яке відбувається в технологічних пристроях, однією з важливих речей в геопросторовому інтелекті є крихітні чорні ящики на борту супутників, які можуть обробляти величезні обсяги даних у космосі й пропонувати миттєвий аналіз. Обробка й аналіз геопросторових даних в режимі реального часу вважається «святим Граалем» у військовій розвідці.

Як вже зазначалося, ми живемо в найбільш технологічно прогресивний період нашого існування. Через це в людей тепер є краще уявлення про людську цивілізацію, яка має дослідження космосу, безпечніший транспорт і загалом кращу якість життя. Однак нам ще належить зрозуміти, якими будуть кінцеві результати використання штучного інтелекту, адже навіть вчені не можуть домовитися про прецедент, який виникає через його використання. Стівен Хокінг сказав у 2017 році, що штучний інтелект може привести до кінця цивілізації, якою ми її знаємо [473]. Цей вислів показує, наскільки складно встановлювати правила й регулювати зазначену сферу.

П. Черкей, Й. Грігене та Г. Сірбікїте відзначали, що технології штучного інтелекту відрізняються спонтанністю, постійним розвитком і

трансформаціями. З цієї причини нормативно-правові база, що регулює цю сферу, повинна бути, по-перше, універсальною, щоб бути ефективною, незалежно від змін в інформаційних технологіях; по-друге, постійно коригуватися для забезпечення її ефективності в умовах інтенсивних змін інформаційних технологій. Водночас постійне внесення змін до законодавства як реакція на зміни у сфері інформаційних технологій може виявитися важкою процедурою, адже буде реалізувати через відносно статичний характер діяльності державних інститутів влади [385].

Ще в 1980-х роках вчені-правознавці почали досліджувати, чи потребує розробка інтелектуальних машин (таких як роботи) адаптації або розширення наявних правових рамок, наприклад, щодо відповідальності або правового статусу. Велика частина цієї роботи була пов'язана з агентськими технологіями у програмних системах. Оскільки робототехніка була все ще науковою фантастикою, а не фактом, багато з цих досліджень мали фрагментарний характер. Вони торкалися важливих правових тем, які повинні бути охоплені (майбутнім) законом про робототехніку, але не містили конкретних заходів або правил і не застосовувалися чинними правовими системами.

Спробою врегулювати зазначені проблеми можна назвати європейський проєкт RoboLaw. Він стартував у березні 2012 року і був сфокусований на питаннях, що стоять перед визначенням юридичного «статусу» робототехніки, нанотехнологій, нейропротезу, комп'ютерно-мозкових інтерфейсів, тобто в тих сферах, в яких досі мало що зроблено [466]. Радикальна новизна цих технологічних програм й інструментів вимагає оригінального та більш складного дослідження, що характеризується міждисциплінарним методом і порівняльним аналізом різних підходів, прийнятих у різних правових системах. Кілька дослідних інститутів у всьому світі досліджували аспекти нормативно-правових наслідків розробок у галузі робототехніки. Однак досі врегулювання зазначеної сфери (як в Європі, так і за її межами) має фрагментарний характер.

До аналогічного висновку дійшов і М. Шерер, вважаючи, що донедавна розвиток штучного інтелекту відбувався у своєрідному нормативному вакуумі (хоча й не абсолютному); за винятком наявних у деяких державах норм, що стосуються безпілотних транспортних засобів і літальних апаратів. Зараз прийнята досить невелика кількість положень, які стосуються безпосередньо унікальних специфічних проблем, що підіймаються штучним інтелектом. Практично відсутня й судова практика з цієї тематики [468].

Які ж на сьогодні існують нормативно-правові акти, що регулюють використання штучного інтелекту загалом і в космічній сфері зокрема? Ми вважаємо, що найбільша проблема, що стоїть перед законом і штучним інтелектом, може бути в широкому сенсі позначена як «регулювання». Точніше, чи будуть уряди країн регулювати використання штучного інтелекту? Якщо так, то як? Це питання пронизує всю сферу й зачіпає безліч різних конкретних питань.

Сьогодні існують два способи врегулювання використання штучного інтелекту. Перший передбачає, що розв'язувати проблеми потрібно в міру їхнього надходження. Немає проблеми – не потрібно її регулювати. Таким шляхом і повинні йти уряди держав, проявляти «нормативне смиренність» при роботі зі штучним інтелектом. Іншими словами, використовувати невтручальний підхід. Причина такого підходу полягає в тому, що раннє (нормативне) втручання може запобігти або навіть перекрити певні шляхи до інновацій [473, с. 135].

Другий – превентивний. Відповідно до нього приймаються універсальні попереджувальні норми, обов'язкові для всіх, тобто не чекають, коли з'являться проблеми, які потрібно розв'язувати. Ми згодні з прихильниками такого способу й підтримуємо прийняття Міжнародного договору про регулювання досліджень і розробок у галузі штучного інтелекту. Так само в зазначеному договорі необхідно передбачити міжнародний нагляд за виконанням правил і створити правоохоронне міжнародне агентство, яке й буде здійснювати такий нагляд.

Для громадянського суспільства питання регулювання штучного інтелекту так само є актуальними. Протягом багатьох років поширювалися «безкоштовні» сервіси, такі як пошукові системи, електронна пошта й соціальні мережі. Але те, що ці сервіси «вільні» – неправильно. Споживачі використовують такі послуги без грошової оплати, але вони платять іншим – як правило, вони піддаються впливу реклами й дозволяють збирати свої дані. Зібрані дані, натомість, є величезною цінністю для постачальників послуг. Вони можуть продавати їх, використовувати для цільової реклами або навчати алгоритму машинного навчання. Наприклад, в останній категорії Facebook використовував 3,5 мільярда загальнодоступних зображень з відповідними загальнодоступними хештегами як мітки для навчання мереж глибокої адаптації розпізнавання зображень.

У 2018 році зросла поінформованість громадськості щодо конфіденційності даних після скандалу з Cambridge Analytica, що використовували дані користувачів [399]. Люди почали розуміти, що неправильно використані дані можуть створити проблеми як етичного, так і юридичного характеру.

З огляду на зазначені проблеми й зростання громадянської активності з цього питання, були прийняті Глобальні правила ЄС про захист даних [398]. Після чотирьох років підготовки й дебатів GDPR був остаточно затверджений парламентом ЄС 14 квітня 2016 року, а набув чинності 25 травня 2018 року. Тепер організації, які не дотримуються його, можуть зіткнутися з великими штрафами. Які ж зміни відбулися після прийняття GDPR? Насамперед це екстериторіальне застосування. Правила застосовуються до всіх компаній, які обробляють особисті дані суб'єктів даних, які проживають в ЄС, незалежно від місця розташування компанії. Раніше територіальна придатність директиви була неоднозначною й ставилася до обробки даних «в контексті території установи». Після низки гучних судових справ було прийнято рішення, що GDPR належить до обробки персональних даних контролерами й процесорами в ЄС, незалежно

від того, чи відбувається обробка в ЄС, чи ні. GDPR також застосовується до обробки персональних даних суб'єктів даних в ЄС контролером або процесором, не встановлених в ЄС, де діяльність пов'язана з: пропозицією товарів або послуг громадянам ЄС (незалежно від того, чи потрібна оплата) й моніторингом поведінки, що відбувається в ЄС. Підприємства не з ЄС, що обробляють дані громадян ЄС, також повинні призначити представника в ЄС.

Каліфорнія прийняла аналогічний документ – Каліфорнійський закон про захист прав споживачів від 2018 року (California Consumer Privacy Act), який набере чинності у 2020 році. Зазначений закон регулює, як компанії можуть збирати й продавати особисті дані, надавати окремим особам істотні права щодо їхніх даних.

Крім зазначених законів, 16 травня 2018 року була підписана «Декларація Торонто: захист права на рівність і недискримінацію» в системах машинного навчання (Toronto Declaration) [494], а 5 грудня 2018 року – Монреальська декларація (Montreal Declaration) [439]. Монреальська декларація стала результатом тривалого діалогу між експертами, юристами й політиками, зацікавленими сторонами в галузі, організаціями громадянського суспільства й громадянами. Декларація визначає основні етичні цінності й принципи, які підтримують фундаментальні права людей як основу для майбутньої розробки політики й нормативних актів, що регулюють розробку технологій і додатків для штучного інтелекту.

Штучний інтелект може дуже швидко аналізувати величезну кількість даних і пропонувати короткі судження, які можуть використовуватися для прийняття рішень. Проте основною проблемою в цьому контексті є ступінь, в якій аналіз штучного інтелекту може бути використаний для вироблення об'єктивних суджень, які не просто відтворюють і узаконюють наявну дискримінацію або нерівність.

Використання штучного інтелекту й космічних технологій правоохоронними органами так само може бути гострою темою сьогодні. З

одного боку, штучний інтелект і космічні технології можуть допомогти розкрити або запобігти вчиненню злочинів способами, які раніше були неможливі. З іншого, вони не повинні використовуватися для неналежної дискримінації або необґрунтованих вторгнень в особисте життя. Наприклад, автоматичні зчитувачі номерних знаків транспортних засобів роблять знімки таких знаків, фіксують дату, час і GPS-координати автомобіля та завантажують їх у базу даних, до якої правоохоронні органи можуть отримати доступ. «Предикативна поліцейська діяльність» використовує бази даних і соціальні мережі для прогнозування ймовірності скоєння злочину та ймовірності скоєння злочину з застосуванням насильства [464]. Але знову ж таки, розраховати на повну об'єктивність прийняття рішень штучним інтелектом не варто.

Отже, використання штучного інтелекту в поліцейській і наглядовій діяльності, а також дотримання інтересів у правових й етичних суперечках про доцільність такого використання, не є легким завданням. Є надія, що чиновники й технологічні компанії усвідомлюють необхідність збалансування конкурентних інтересів, щоб штучний інтелект і космічні технології могли допомогти правоохоронним органам і військовим, не завдаючи шкоди приватним правам.

На відміну від етики, закон і зовнішній нагляд підтримуються примусовою силою держав. Сукупно це означає, що нам потрібні нові закони, щоб створити такі норми, які, з одного боку, не стримували б технологічний прогрес, а з іншого – мали обмеження щодо дотримання прав людини при використанні штучного інтелекту. Тому загальні правила й зовнішній міжнародний нагляд може забезпечити лише одна структура – це ООН. Як уже зазначалося, у 2011 році ООН прийняла знаковий документ Керівні принципи бізнесу й права людини, який закликає промисловість поважати й захищати права людини (Guiding Principles on Business and Human Rights) [406]. Ці принципи встановлюють загальні правила для технологічних компаній, якими вони повинні керуватися при створенні

продуктів на основі штучного інтелекту й контролювати, щоб дані розробки не порушували фундаментальні права людини.

З позицій методології права велике значення матиме подальше дослідження адміністративної та судової практики щодо захисту соціальних прав людей з обмеженими можливостями, які використовують штучний інтелект, персональних даних таких людей, їхні соціальні права й свободи, зокрема міжнародної практики, пов'язаної з використанням роботів [95].

При розробленні нормативно-правових актів, що будуть регулювати сферу роботехніки й штучного інтелекту, необхідно врахувати низку чинників: баланс між природними правами й свободами людини, атеїстичні та релігійні підходи, цифрові правомочності суб'єктів права і цифрові інститути держави та суспільства, які повинні виступати гарантією природних прав.

З цією метою потрібно прийняти спеціальний Закон України «Про державні гарантії в умовах цифрового розвитку України». У ньому встановити, що виробництво штучного інтелекту та нейросистем має бути ліцензованою діяльністю й здійснюватися під контролем держави. Цифрові інститути не повинні обмежувати природні свободи людини.

Для розв'язання спорів з цифрових прав й економіки, захисту кіберсуверенітета з використанням штучного інтелекту варто заснувати спеціальний арбітраж над роботами й штучним інтелектом – кіберсуд (як альтернативний варіант – Кіберсуд з прав людини). Учасниками такого Суду можуть стати нейросистеми та ЕОМ, які самостійно здійснюють контроль і блокування інших шкідливих програм.

Отже, керівні принципи ООН, хоча і важлива віха у сфері бізнесу й прав людини, є лише відправною точкою для дотримання прав людини в технічному секторі. Ми вважаємо, що ті, хто працює безпосередньо над розробленням штучного інтелекту, потребують регулювання на основі «жорстких» законів поряд з технічними стандартами для того, щоб права людини не порушувалися. Водночас ті, хто працює в галузі прав людини,

повинні брати активну участь в управлінні й моніторингу щодо використання штучного інтелекту. Коли це необхідно, вони повинні бути готові звернутися до правозахисного органу, щоб оскаржити діяльність з розроблення та використання бізнесом або урядом штучного інтелекту. Громадянське суспільство й розробники штучного інтелекту повинні працювати разом, щоб допомогти оцінити сфери ризику й передбачити потреби вразливих груп. Тільки коли зацікавлені сторони працюють разом у сфері захисту прав людини, можна уникнути або мінімізувати порушення в галузі використання штучного інтелекту й космічних технологій.

Що стосується нормативно-правового регулювання використання штучного інтелекту в Україні, то станом на початок 2020 року не було прийнято жодного юридичного документу з означеного питання. Тобто в Україні не існує штучного інтелекту або немає проблем з його регулюванням.

Хоча необхідно зазначити, що вже на початку 90-х років минулого століття в Україні був створений Державний університет інформатики й штучного інтелекту, який пізніше приєднали до Донецького національного технічного університету з утворенням на його базі структурного підрозділу університету [235] та Інститут проблем штучного інтелекту Міністерства освіти й науки України та Національної академії наук України (ІПШІ), який був створений спільним рішенням Міністерства вищої освіти України та Академії наук України (Наказ-розпорядження № 210/297а від 09.10.1991) з правами юридичної особи на базі Спеціального конструкторського бюро (СКБ) «Інтелект» Донецького державного університету. Постановою Президії Національної академії наук України № 272 від 01.11.2001 р. Інститут приєднано до Відділення інформатики НАН України [96].

Отже, наукові розробки ведуться, нові технології створюються в Україні, ризики використання таких технологій нічим не відрізняються від тих, про які ми говорили вище в роботі, а нормативно-правове регулювання відсутнє.

З означеної проблеми цікава позиція доктора юридичних наук, професора М. В. Карчевського, який у своїй роботі «Основні проблеми правового регулювання соціалізації штучного інтелекту» [105] визначив три ключових питання правового забезпечення штучного інтелекту й наступні варіанти відповідей на них:

1. Розвиток штучного інтелекту необхідно забороняти чи регулювати? Попри ризик небезпек, абсолютна заборона розроблення систем штучного інтелекту є неможливою, правове регулювання в цій сфері має забезпечувати стимулювання соціально ефективного використання технологій і мінімізацію ризиків зловживання технологією.

2. Яким буде правове регулювання у сфері робототехніки? Актуальною та потрібною для сучасного рівня технологій є класична схема «розробник власник користувач». Ускладнення технологій вимагатиме переходу до нової, складнішої схеми правового регулювання. Скоріше за все, правове регулювання соціалізації штучного інтелекту пройде шлях від розгляду робота як об'єкта відносин до наділення його правами й обов'язками.

3. Якщо роботи отримають права й обов'язки, як зміниться система юстиції? Крім традиційної юстиції можна буде казати про появу двох нових видів, умовно назвемо їх «змішана юстиція» та «юстиція штучного інтелекту». Функціонування останньої буде забезпечувати протидію роботам, що представляють загрозу для соціального розвитку й стабільності. Скоріше за все, юстиція штучного інтелекту буде створена на основі роботів. Створення такої системи передбачає узагальнення в чіткі алгоритми досвіду, отриманого за час існування традиційної юстиції.

Тож аналіз сучасного нормативно-правового регулювання створення й використання штучного інтелекту та використання його як структурного елемента Космічної доктрини України поряд з іншими космічними технологіями й послугами дозволяє зробити наступні висновки:

1) штучний інтелект є основною формою науково-технічного прогресу, який може принести значні соціальні вигоди, однак розвиток

якого створює етичні проблеми й соціальні ризики. Різні державні й приватні зацікавлені сторони, а також політики на місцевому, національному й міжнародному рівнях зобов'язані забезпечити сумісність розробки й розгортання штучного інтелекту з захистом та реалізацією основних людських прав і свобод;

2) правові рамки, які вже були схвалені в усьому світі, можуть допомогти пом'якшити вплив нових технологій на права людини, тоді як використання тільки етичних правил недоцільне. Надання окремим компаніям права самостійно розробляти правила з саморегулювання означає передачу занадто великих повноважень до рук таких компаній і неминуче призведе до фрагментації підходів. Тягар врегулювання зазначених проблем лежить і на компаніях, і на урядах, а також на громадянському суспільстві. Працюючи разом, вони зможуть визначити ефективну й справедливу політику у сфері використання штучного інтелекту та дотримання прав людини;

3) використання штучного інтелекту в поліцейській і наглядовій діяльності, а також дотримання інтересів у правових й етичних суперечках щодо доцільності такого використання не є легким завданням. Є надія, що чиновники й технологічні компанії усвідомлюють необхідність збалансування конкурентних інтересів, щоб штучний інтелект і космічні технології могли допомогти правоохоронним органам і військовим, не завдаючи шкоди приватним правам;

4) платформою для встановлення та прийняття загальних правил щодо розроблення й використання штучного інтелекту й тою структурою, яка повинна здійснювати зовнішній міжнародний нагляд, може виступити лише ООН;

5) сьогодні існує два способи врегулювання використання штучного інтелекту: перший – неутручальний; другий – превентивний;

6) відсутність в Україні правового регулювання створення й використання штучного інтелекту та космічних технологій на його основі

може привести до правових й етичних проблем у сфері дотримання прав і свобод людини та громадянина. З цією метою запропоновано прийняти спеціальний Закон України «Про державні гарантії в умовах цифрового розвитку України».

Отже, виробництво штучного інтелекту та нейросистем має бути ліцензованим і здійснюватися під контролем держави, а цифрові інститути не повинні обмежувати природні свободи людини. Запропоновано при розробленні Космічної доктрини України врахувати низку чинників підтримки балансу між природними правами й свободами людини; атеїстичними й релігійними підходами; цифровими правомочностями суб'єктів права й цифровими інститутами держави та суспільства, які повинні виступати гарантією природних прав, а не навпаки.

4.4 Космічна доктрина України як основний стратегічний документ досягнення національних інтересів і розбудови космічної галузі

Для чого Україні приймати космічну доктрину, адже вже існують і Національні космічні програми, й Концепції, й Стратегії, й Плани? Сьогодні в нас немає усвідомлення того, що таке національний інтерес у космічній діяльності. Ми або «рятуємо» те, що ще залишилося нам у спадок від Радянського Союзу, або повністю виконуємо вимоги закордонних партнерів, тому що вони дають гроші. Відсутність чіткої позиції у довгостроковому майбутньому також не дає можливості міжнародним партнерам вносити наші плани у свої, вони не розуміють, що ми хочемо від такої співпраці. Тому чітке розуміння цінності космічних можливостей не лише для національної оборони, а й для загального національного розвитку дасть можливість встановлення належної позиції із заявленого питання.

Національні інтереси – інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему відповідної держави як компроміс у поєднанні запитів кожної людини й суспільства загалом [16]. Крім того, поєднання інтересів при побудові національних інтересів, повинно не тільки бути дороговказом, а й згуртовувати націю навколо певних центральних ідей.

Ми погоджуємося з думкою тих дослідників, які вказують, що для України пошук нової системи ідеалів і орієнтирів є сьогодні складним, але важливим завданням, адже без цього етапу пізнавального й світоглядного пошуку неможливо розробити програми економічних, політичних й інших реформ і подолати системну кризу [65]. І, як вірно зазначив український правозахисник і співзасновник Української Гельсінської групи М. Маринович, «ми погано вміємо в мирний час об'єднуватися для того, щоб втілювати в життя добрі справи» [328; 484]. Отже, ідея життя в космосі й сталого інноваційного безпекового розвитку української нації на Землі за допомогою космічних технологій, продуктів і послуг, може стати об'єднувальним фактором у постановці нових національних цілей і реалізації національних інтересів.

При розробленні нових національних цілей і реалізації національних інтересів необхідно також дати відповіді на такі три питання: 1. Ступінь присутності людини: наскільки широко та в якій кількості будуть вони присутні в космосі? 2. Комерційний потенціал: який економічний рівень нового, постійного доходу буде давати космічна діяльність? 3. Забезпечення стійкості: наскільки українська влада здатна створити цивільний, комерційний і військовий космічний потенціал, який би відповідав встановленим нормам, стандартам і міжнародним регламентам у космосі?

Отже, під національними космічними інтересами ми розуміємо основоположні інтереси особи, громадянського суспільства та держави, забезпечення яких є підґрунтям для сталого розвитку України, добробуту її громадян, а також безпеки життєдіяльності, як на Землі так і в Космосі.

Довгострокова програма дій у космічній сфері – свідчення зрілості й компетентності, які ми ще тільки маємо продемонструвати. Вироблення такої програми (точніше – доктрини) виходить далеко за межі підготовки якогось формального документа. Питання, які ми окреслили, стосуються не стільки положень чи формулювань, які слід враховувати, а насамперед ролі космічної доктрини в системі концептуальних документів, що визначають політичні рішення. Тому й технологія створення космічної доктрини потребує апробованих в інших країнах підходів до такої роботи [54].

Проведений нами аналіз закордонної практики прийняття та реалізації космічних доктрин (США, Китаю, Росії) показав, що уряди зазначених країн заохочують політику, яка вимагає загальнонаціональний акцент на створенні робочих місць, пов'язаних з космічною діяльністю, а не на гонитві за лідерством відповідно до старих стандартів; зменшення бюджетних витрат і збільшення державно-приватного партнерства в космічних проєктах. Співпраця між усіма галузями економіки та сферами суспільного життя повинна сприяти й оптимізувати комбіновану цивільну, військову та комерційну експлуатацію космосу, щоб найкращим чином відповідати інтересам країни.

Для розроблення Космічної доктрини України необхідно, щоб представники з уряду спільно з фахівцями космічної галузі (й не тільки) та з науковцями використали синергію зусиль для оптимізації та просування загальної національної космічної ідеї й стратегії. Ключова роль уряду полягає в розвитку основних можливостей і технологій для забезпечення позитивних результатів у майбутньому. Для цього слід проводити продуману інвестиційну, політичну й регуляторну стратегію. Різні галузі економіки повинні взяти на себе зобов'язання інвестувати в науку й технології, щоб сприяти національній космічній діяльності як ключовому елементу загальнонаціональної стратегії розвитку. Ну а науковці, використовуючи знання й ресурси, будуть освоювати наявні технології й продукти та створювати нові.

Але перед тим, як почати розробляти Космічну доктрину України, необхідно провести комплексну оцінку сучасного стану космічної галузі, аби виявити проблемні й перспективні позиції. Швидке змінення зовнішніх обставин і сукупність невирішених проблем ускладнюють аналіз ситуації та формування нового бачення майбутнього галузі. До сьогодні космічні програми створювалися екстраполяцією попередніх заходів. Реалізація майбутньої космічної стратегії має стати процесом переходу від вихідного стану до нової моделі космічної діяльності. Крім того, слід брати до уваги ту специфічну роль, яку відіграє сучасна космонавтика в соціально-економічному розвитку суспільства як чинник взаємодії різних інноваційних технологій. Тому розуміння значущості космічних технологій стає, свого роду, масштабуванням розвитку інших критичних галузей (інформаційних, комунікаційних, транспортних технологій, біотехнологій тощо) [54].

Проведений нами аналіз організаційно-правового забезпечення космічної діяльності в Україні на підставі відкритих джерел дав змогу прийти до висновку, що на сучасному етапі в Україні уповільнився розвиток космічної діяльності. Зазначеному деструктивному процесу передувала низка причин: відсутність у керівництва країни чіткого розуміння місця й ролі космічної індустрії та космічної діяльності в економічній системі держави, а як наслідок фрагментарне розв'язання поточних проблем космічної галузі; недостатнє фінансування прийнятих державних космічних програм, відсутність організаційно-правових умов для залучення інших джерел інвестицій; вироблена космічна продукція мала вузькопрофесійне застосування та не була комерціалізована або внесена до структури інших національних систем для розв'язання соціально-економічних питань; технологічні процеси не відповідають сучасним вимогам і мають виробничу залежність від Росії та її ринку збуту; відсутність власного космодрому; тривала державна монополія на космічну діяльність; відсутність космічно-правової ідеології, роз'яснювальної роботи серед населення щодо значення розвитку космічної галузі; використання неефективних адміністративно-

правових механізмів регулювання та управління космічною діяльністю; відсутність чіткого розподілу повноважень між суб'єктами публічного адміністрування космічної діяльності; правові прогалини в забезпеченні космічною продукцією та послугами сектора оборони в інтересах національної безпеки; неефективне використання потужностей великих космічних підприємств; відсутність інфраструктури супутникових геоінформаційних ресурсів.

Серед перспективних напрямів розвитку космічної діяльності в Україні можна назвати наступні: створення ракетноносіїв різного типу (перевага у світі надається легким і надлегким ракетами, вартістю від 5 до 10 млн дол.); створення розподіленого орбітального угруповання (космічної нейронної мережі) з елементами інтелекту на основі супутників «нейронів» довготривалого обслуговування та багаторазового використання різного призначення (ДЗЗ, зв'язок, Інтернет, позиціонування у просторі, відпрацювання нових технологій) з лазерним оптичним зв'язком й управлінням через космічний диспетчерський пункт; створення ракетно-космічного комплексу орбітального виробництва (наприклад, напівпровідників, людських органів для імплантації, отримання гелію-3, вирощування кристалів тощо), що можливо зокрема в тісній співпраці з українськими лідерами металургійної, фармакологічної та хімічної промисловості; створення транспортної системи обслуговування орбітальних угруповань на основі багаторазових орбітерів різного типу й довготривалого використання, що включає багаторазовий ракетно-космічний комплекс для запуску орбітальних об'єктів, можливо, за принципом «повітряний старт»; розвиток наземного комплексу забезпечення індустріалізації космічного простору (включно з послугами управління життєвими циклами космічних апаратів і глибокої обробки одержуваних з космосу даних) [255] тощо.

Використовуючи досвід провідних космічних країн, які системно, протягом усього періоду існування космічної діяльності розробляли й розробляють космічні доктрини, нами була запропонована структура

Космічної доктрини України. Зазначена доктрина має три рівні: спочатку приймається базова космічна доктрина, потім на її основі стратегічна, а потім тактична (операційна).

1. Базова космічна доктрина (своєрідна космічна Конституція). В ній визначаються найбільш фундаментальні стратегічні основні положення, які на підставі довгострокового стійкого інноваційного розвитку космічної діяльності з її орієнтуванням на споживача вкажуть вектор руху, те, як її використовувати в майбутньому (на підставі базової доктрини розробляються стратегічні, тактичні й операційні доктрини).

Також уся космічна діяльність повинна бути підпорядкована й відповідати основним національним пріоритетам (в економіці, безпеці, науці, освіті, підвищенні якості життя громадян) [54], тобто бути частиною загальнонаціональної доктрини розвитку України й одночасно бути частиною міжнародної спільноти (міжнародна кооперація та співпраця). Адже, як ми неодноразово зазначали в нашій роботі, якщо космічні технології й послуги нічого не дають чи не дадуть у майбутньому для підвищення якості життя громадян, то не потрібно на цю діяльність витратити кошти платників податків.

Основними стратегічними векторами космічної діяльності, які чітко повинні бути визначені в базовій космічній доктрині України, є:

– чітке розуміння місця й ролі космічної діяльності (пріоритетна вона чи ні) в економічній системі держави, того, чи відповідає вона національним інтересам;

– надання Державному космічному агентству України більшої автономії та самостійності, підпорядкування його Кабміну України, що призведе до підвищення його статусу (наприклад, як це зроблено у США, де НАСА – це орган, який належить уряду й підпорядковується безпосередньо віцепрезиденту США);

– побудова цілей (наприклад, встановлення довгострокової економічної мети забезпечення стійкого зростання доходів від космічної діяльності,

комерціалізації патентів тощо);

– визначення інструментів для їхнього досягнення (наприклад, стимулювання створення нових ринків через їх кредитування, податкові пільги, державно-приватне партнерство тощо), надання переваги кооперативній моделі при реалізації проєктів;

– створення суб'єктів інноваційного розвитку (наприклад, на сайті НАСА [441] щорічно розміщується інформація про перелік технологій, які були вироблені під керівництвом НАСА, і проєктів, які стали доступними для інших розробників і виробників. По суті, це добре структурований каталог технологій, що допомагає інноваційному розвитку приватних космічних компаній);

– створення процедури моніторингу, аналізу досягнення цілей і результатів (що будуть використовуватися при коригуванні стратегічних, тактичних й операційних доктрин).

Отже, базова Космічна доктрина України повинна відповідати трьом основним векторам. Вона має бути: утилітарною, соціально орієнтованою й відповідати сучасним світоглядним змінам. Ці вектори знаходять свою конкретизацію при розробленні стратегічної, тактичної чи операційної стратегій.

2. Стратегічна доктрина розробляється та погоджується на підставі базової доктрини. Це вже інтегрований набір рішень щодо вибору видів діяльності, способів досягнення цілей, ключових компетенцій і систем організації праці. Стратегічна доктрина конкретизує положення базової доктрини у короткостроковому (10-15 років) майбутньому, визначає оптимальні шляхи розвитку космічної діяльності й пропонує дорожню карту для досягнення поставлених цілей. Щоб правильно визначати перспективні напрями космічної діяльності, необхідно регулярно проводити соціологічні опитування серед населення, на підставі яких розробляти космічно-правову ідеологію, проводити роз'яснювальну роботу серед населення щодо значення розвитку космічної галузі.

Для адекватної оцінки ефективності й потреби в державних коштах на реалізацію стратегічних проєктів, необхідно об'єднати зусилля багатьох спеціалістів. Адже розвиток космічних технологій може відбуватися лише власними зусиллями немає таких партнерів, які б були зацікавлені допомагати нам у створенні ракетно-космічної техніки. Проблема ця міжгалузева й потребує не лише ресурсів, системного підходу, а й безпосередньої координації з боку вищого керівництва країни [54].

Стратегічна доктрина, як вже зазначалося, повинна відповідати трьом векторам, що встановлюються в базовій доктрині, а саме: утилітарному, соціальному й світоглядному.

Утилітарний вектор конкретизується шляхом встановлення чітких механізмів, правил, стандартів, вимог щодо здійснення космічної діяльності. Сьогодні вже стоять нагальні питання про прийняття нормативно-правових документів щодо: процедури сертифікації космічних об'єктів; правил реєстрації космічних апаратів України; порядку видачі дозволів у разі здійснення окремих видів космічної діяльності; поєднання подання декларації про провадження господарської діяльності з обов'язковим ліцензуванням космічної діяльності; положення про порядок здійснення контролю й нагляду за безпекою космічної діяльності; положення про порядки подання повідомлення про проведення переговорів, повідомлення про укладені договори (контракти); положення або інструкція про порядок реєстрації договорів (контрактів); положення про порядок подання повідомлення про укладені договори (контракти) між суб'єктами приватної форми власності з іноземними суб'єктами з приводу космічної діяльності; прийняття оновлених порядків і правил обов'язкового страхування у сфері космічної діяльності. Але, як показує практика, надмірне регулювання будь-якої діяльності може призвести до її стагнації, тому перехід від надмірного державного регулювання до саморегуляції на підставі чітких і зрозумілих правил дасть новий поштовх розвитку комерційної космічної діяльності.

Соціальний вектор базової Космічної доктрини України буде реалізовуватися через відкриття творчого потенціалу молоді, залучення її до космічних проєктів (адже сьогодні з космічної галузі спостерігаємо відтік молодих кадрів), через пропагування успішних реалізованих космічних проєктів (створення на Ютуб-каналі програм про космос, проведення літніх таборів з космічною тематикою). Приклад такого успішного поєднання політики Європейського космічного агентства з академічною освітою ми наводили в нашому дослідженні. В європейських країнах, а тим паче у США, Китаї та Росії, досягнення космічної діяльності є національною гордістю, більшість населення знає про ці досягнення, на відміну від українців.

Ми для популяризації участі в космічних проєктах обдарованої молоді розробили формат навчання докторів філософії за програмою «Публічне адміністрування космічної діяльності» в рамках затвердженої науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Адміністративно-правове забезпечення космічної діяльності».

Світоглядний вектор конкретизується через розуміння космізації нашого життя загалом і через процес космізації права шляхом його трансформації зокрема. Зазначений процес відбуватиметься через використання нових підходів до вироблення цілісної концепції світобудови, уявлення про органічну єдність всього світу та його тісного зв'язку з космосом через створення нових правових стандартів на підставі стійкого, безпечного, інноваційного й інклюзивного розвитку людства. Адже, як вірно зазначила Т. Урсул, розширення космізації юридичної науки й практики одне зі стратегічних перспективних напрямків їхнього розвитку в міру того, як буде формуватися космічна цивілізація, поява нових і розвиток наявних країн-лідерів у космосі та загальної космічної експансії людства. У більш віддаленій перспективі, паралельно з космічною експансією людства, з розвитком нових форм організації космічних систем влади й права земна юриспруденція, мабуть, все більше буде еволюціонувати в ширшу космічну

юриспруденцію, а юридична наука в юридичну науку як галузь науки космічної цивілізації [502, с. 289].

Окремо необхідно зазначити про необхідність зміни світоглядних позицій у бік стійкого розвитку. В роботі нами визначалося, що в сучасних політиків не вистачає політичної волі для того, щоб пояснити своїм громадянам необхідність відмови від зростаючого споживання заради наступних поколінь. Вилікуватися від звички жити не відповідно до своїх доходів людство зможе тільки внаслідок настання серйозної кризи, коли доведеться йти на обмеження споживання [502].

Отже, адміністративно-правовою основою, при розробленні нової Космічної доктрини України, повинні стати керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності, використання яких допоможуть в майбутньому досягти безпечного і сталого розвитку космічної діяльності в довгостроковій перспективі.

Крім того, реалізація наукових космічних проєктів повинна відбуватися з урахуванням останніх глобалізаційних тенденцій, адже тільки шляхом міжнародної кооперації можна буде реалізувати амбітні космічні проєкти. Розширення взаємовідносин на базі науки й техніки, які формують загальну стратегію довготривалої стійкої співпраці в космічній галузі, в перспективі може вивести Україну на новий рівень розвитку, підвищить її конкурентоспроможність на світових ринках.

До таких перспективних напрямів належать: організація і проведення сумісних експериментальних розробок; обмін інформацією та технічною документацією у сфері інтелектуальної власності, ноу-хау та ліцензіями на компенсаційній основі; різних науково-технічних заходів (конференцій, виставок тощо). Крім того, для успішної комерціалізації продуктів космічних досліджень, необхідно вчасно розробляти та приймати нормативно-правові акти, що створять необхідну юридичну платформу для реалізації перспективних планів.

Окремо необхідно зазначити про створення та використання в космічній діяльності такої технології як штучний інтелект. У роботі нами доведено, що штучний інтелект є основною формою науково-технічного прогресу, який може принести значні соціальні вигоди. Однак його розвиток у правовому вакуумі є неприпустимим. Різні державні й приватні зацікавлені сторони, а також політики на місцевому, національному та міжнародному рівнях зобов'язані забезпечити сумісність розробки й розгортання штучного інтелекту з захистом і реалізацією основних людських прав і свобод. Відсутність в Україні правового регулювання створення та використання штучного інтелекту, а також космічних технологій на його основі, може призвести до правових й етичних проблем у сфері дотримання прав і свобод людини й громадянина.

3. Тактична й операційна космічні доктрини (короткотривалі на 3-5 років) описують конкретні види космічної діяльності (наприклад, розроблення й виробництво ракет-носіїв; розроблення й виробництво ракетних двигунів; послуги супутникового зв'язку й телебачення; послуги супутникового інтернету та продажу сервісів; послуги супутникової навігації та продажу сервісів; послуги зі спостереження за Землею, з продажу знімків і сервісів тощо). Такі доктрини можуть або врегульовувати один вид космічної діяльності, або поєднувати з іншими видами для досягнення деталізованіших космічних цілей. Тактична (операційна) доктрина визначає конкретних відповідальних за їхню реалізацію, встановлює терміни, джерела фінансування. Зазначена доктрина ефективна при реалізації конкретної космічної програми або наукового проєкту.

Системні заходи з розроблення та впровадження нової стратегії передбачають модифікацію чинного законодавства (передусім Закону України «Про космічну діяльність»), організаційних рішень, вироблення міжвідомчих заходів, ухвалення програмних документів різного рівня [55]. Серед найважливіших документів у зазначеному процесі саме тактичні (операційні) доктрини.

Як вірно зазначив академік В. П. Горбулін, необхідно розробити та прийняти Дорожню карту, яка передбачає, зокрема, унормування таких основних заходів:

– реалізація національних і міжнародних науково-технічних проєктів в інтересах визначених пріоритетів космічної діяльності. Базовий документ Космічна програма;

– розвиток космічної індустрії, забезпечення галузевого менеджменту: сприяння роботі на міжнародних ринках, реформування підприємств, міжгалузева координація, створення умов для державно-приватного партнерства, завантаження підприємств, лобіювання інтересів індустрії у владних структурах і міжнародних інституціях. Базовий документ Програма реформування й розвитку космічної індустрії України, яка розробляється Мінекономіки України, ДКА України, НАН України та Укроборонпромом спільно й затверджується Кабміном України;

– космічна діяльність в інтересах національної оборони й безпеки реалізація цільових проєктів зі створення техніки та технологій, розроблення новітніх зразків. Базовий документ Програма космічної діяльності в інтересах оборони, що розробляється Міноборони України та ДКА України спільно, ухвалюється РНБО та є основою відповідного розділу державного оборонного замовлення;

– реалізація перспективних проєктів в інтересах дослідження та використання космічного простору перспективні фундаментальні й прикладні дослідження. Базовий документ Програма НАН України з наукових космічних досліджень і програми провідних конструкторських бюро галузі;

– розвиток наземної інфраструктури узгоджена з заходами Загальнодержавної науково-технічної космічної програми діяльність Національного центру управління та випробувань космічних засобів (НЦУВКЗ) з підтримки та розвитку наземних центрів. Базовий документ

План розвитку наземних центрів, що затверджується й фінансується через Державне космічне агентство України;

– обґрунтування та ініціювання річних національних проектів у сфері космічної діяльності [55].

Отже, при формуванні Космічної доктрини України необхідно врахувати як національні космічні інтереси, так й особливості сучасної міжнародної космічної діяльності.

По-перше, сьогодні парадигма космічної діяльності зміщується від ідеї космічного лідерства до пріоритетів сталого розвитку й орієнтації на споживача [55]. Але поки всі країни світу зрозуміють, що сталий розвиток земної цивілізації в поєднанні зі сталим розвитком космічної діяльності може набагато більше принести людству, на наших очах знову відбудуватиметься протистояння в космічних перегонах між кількома космічними державами. Тому для того, щоб створити надійний захист національних космічних інтересів, необхідно не тільки створювати умови для науково-технічного прогресу й економічного розвитку, а й забезпечувати таку діяльність грамотним юридичним супроводом. Адже як показав історичний досвід, на прикладі протистояння двох держав (СРСР і США), перший етап перегонів з технологічних питань виграв Радянський Союз. Але не приділяючи й не розробляючи юридичного підґрунтя своєї космічної діяльності, СРСР, а потім і Росія, яка успадкувала й продовжувала радянську політику у сфері космічної діяльності, програли США у стратегічному плані. І зараз ми є свідками того, як планомірна стратегічна політика Сполучених Штатів щодо юридичного закріплення своїх національних інтересів у космічному просторі вимагає світову спільноту підлаштовуватися до їхніх правил.

По-друге, космічна індустрія вже стала невід'ємною частиною реального економічного сектору, фінансової, інформаційної та соціальної сфери, її розвиток багато в чому визначається потребами сучасного інформаційного суспільства [55]. Тому найближчим часом необхідно на підставі прийнятої Космічної доктрини України розробити й прийняти інші

стратегічні документи, що стосуються врегулювання питань цифровізації, роботизації, використання штучного інтелекту. Адже використання космічних технологій у поєднанні зі штучним інтелектом й іншими інформаційними технологіями є основним компонентом четвертої технологічної революції. Нагадаємо, що перша технологічна революція відбулася наприкінці 18 ст., коли в масове виробництво було введено машини з паровим двигуном. Друга відбулася наприкінці 19 ст., її пов'язують з використанням електроприводу. Третя розпочалася у 70-ті роки 20 ст. Вона отримала свій імпульс у зв'язку з появою обчислювальної техніки й інформаційно-комунікативних технологій. Зараз ми є свідками початку четвертої технологічної революції коли накопичені великі інформаційні бази даних під час третьої революції за допомогою штучного інтелекту й космічних технологій допоможуть від простого обчислення цих даних перейти до етапу автономного прийняття рішень на підставі найоптимальнішого варіанту за принципом «знаходь і пропонуй».

По-третє, проблеми сталого розвитку й безпеки в сучасному світі можуть розв'язуватися лише в контексті розвитку космічних технологій. Коли ми аналізували Цілі сталого розвитку, що були прийняті ООН, то не могли не помітити, що вони розроблялися з використанням проблемного підходу - є проблема, яку необхідно розв'язати (оборонна стратегія). Тобто спочатку окреслюють глобальні виклики, з якими стикнулася світова спільнота, а потім розв'язання зазначених проблем розглядається як постановка цілей. Взагалі ця загальна методика є ефективною для визначення порядку денного. Але якщо взяти до уваги, що раніше прийняті Цілі тисячоліття не були повністю реалізовані, ми можемо припустити, що Цілі сталого розвитку також повністю не будуть досягнуті. Тож ми вважаємо, що нові універсальні цілі після 2030 року потребують нового підходу й методики підходу використання можливостей. Він є більш прогресивним, адже зосереджується більше на пошуку нових ідей і технологій для реалізації цілей та є більш проактивним, ніж проблемний підхід. Наприклад,

постановка цілі адаптація та використання космічних технологій і штучного інтелекту. Ця нова мета – не спроба виявити універсальну проблему та встановити рішення для її розв’язання, а, скоріше, підхід до нового використання можливостей за допомогою технологій. З космічними технологіями люди в найближчому майбутньому матимуть кращі рівні можливості для життя у сталому й безпековому суспільстві як на Землі, так і в космосі.

І по-четверте, космічна діяльність сьогодні відіграє роль наукового драйвера не лише для державного сектору економіки, а й для приватного бізнесу [55]. Тому Космічна доктрина України як основний стратегічний документ повинна встановити дієві механізми отримання інвестицій у рамках державно-приватного партнерства і міжнародної кооперації, але під наявні активи: виробничі й експериментальні потужності, інтелектуальну власність тощо. Як показала практика, розроблені й впроваджені українськими спеціалістами з космічної галузі наукові рішення, здатні органічно доповнити високотехнологічними розробками як український, так і світовий бізнес у різних сферах економіки. Вони можуть сприяти інноваційному розвитку агропромислових, транспортних, інформаційно-комунікаційних, гірничодобувних і металургійних компаній.

Проведений нами аналіз чинних стратегічних документів у різних сферах життя та наявних викликів, які стоять перед світовим суспільством і народом України, дозволив дійти до наступних висновків:

1) чітке розуміння цінності космічних можливостей не тільки для національної оборони, а й для загального національного добробуту дозволить встановити чітку позицію з питання стратегічного розвитку космічної діяльності, згуртувати українську націю навколо ідеї життя в космосі та сталого інноваційного безпекового розвитку на Землі за допомогою космічних технологій, продуктів і послуг;

2) під національними космічними інтересами ми розуміємо – основоположні інтереси особи, громадянського суспільства та держави,

забезпечення яких є підґрунтям для сталого розвитку України, добробуту її громадян, а також безпеки життєдіяльності, як на Землі так і в Космосі;

3) реалізація майбутньої космічної стратегії має стати процесом переходу від вихідного стану до нової моделі космічної діяльності;

4) вперше розроблені рівні та види Космічної доктрини України: перший рівень – базова Космічна доктрина, другий – стратегічна, третій – тактична (операційна) доктрина;

5) у базовій доктрині визначаються найбільш фундаментальні стратегічні положення, які на підставі довгострокового стійкого інноваційного розвитку космічної діяльності з її орієнтуванням на споживача вкажуть вектор руху й те, як її використовувати в майбутньому. Вектори повинні бути: утилітарними, соціально орієнтованими й відповідати сучасним світоглядним змінам. Вони знаходять свою конкретизацію при розробленні стратегічної, тактичної чи операційної стратегій;

6) стратегічна доктрина розробляється та погоджується на підставі базової доктрини. Це вже інтегрований набір рішень про вибір видів діяльності, способів досягнення цілей, ключових компетенцій і систем організації праці. Стратегічна доктрина конкретизує положення базової в короткостроковому (10-15 років) майбутньому, визначає оптимальні шляхи розвитку космічної діяльності й пропонує дорожню карту для досягнення поставлених цілей;

7) тактична й операційна Космічні доктрини (короткотривалі на 3-5 років) описують конкретні види космічної діяльності (наприклад, розроблення й виробництво ракет-носіїв; розроблення й виробництво ракетних двигунів; послуги супутникового зв'язку й телебачення; послуги супутникового Інтернету й продажу сервісів; послуги супутникової навігації й продажу сервісів; послуги зі спостереження за Землею, з продажу знімків і сервісів тощо). Такі доктрини можуть або врегульовувати один вид космічної діяльності, або поєднувати з іншими видами для досягнення деталізованіших космічних цілей; тактична (операційна) доктрина визначає конкретних

відповідальних за їхню реалізацію, встановлює терміни, джерела фінансування;

8) при формуванні Космічної доктрини України необхідно врахувати як національні космічні інтереси, так і особливості сучасної міжнародної космічної діяльності: парадигма космічної діяльності зміщується від ідеї космічного лідерства до пріоритетів сталого розвитку й орієнтування на споживача; використання космічних технологій у поєднанні зі штучним інтелектом й іншими інформаційними технологіями є четвертою технологічною революцією, отже космічна діяльність невід’ємна частина реального економічного сектора; космічна діяльність є рушійною силою у виробленні нового підходу щодо розробки універсальних цілей сталого розвитку підходу використання можливостей; космічна діяльність – драйвер інноваційного розвитку, а космічні технології в поєднанні з використанням штучного інтелекту й інших інформаційних технологій є основою проривних технологій.

Отже, сьогодні перед керівництвом України стоїть першочергове завдання розроблення та прийняття нової моделі національної космічної діяльності (Космічної доктрини України), яка б стала складовою частиною національної стратегії розвитку країни, відповідала б міжнародним викликам сталого й безпекового розвитку, враховувала б світові тенденції в умовах четвертої технологічної революції щодо усвідомлення ключової ролі космічних технологій, продуктів і послуг у розв’язанні нагальних і майбутніх проблем.

Висновки до розділу 4

1. З’ясовано, що активна комерціалізація космічної діяльності поставила наступні виклики перед міжнародними й національними інституціями:

– формування та утвердження міжнародної стандартизації космічних термінів як сталих виразів у юридичному сенсі;

– стимулювання залучення до космічних програм приватного капіталу на умовах добросовісної конкуренції. Це призведе до розвитку в геометричній прогресії освоєння космічного простору, виникнення нових і здешевлення наявних космічних послуг. Космічний простір – це невичерпне джерело високих прибутків для приватних компаній і соціального прогресу для людства загалом;

– утвердження засад, а потім і норм приватного космічного права, щоб приватні космічні компанії різних держав могли взаємодіяти між собою на основі завчасно прийнятих норм, не звертаючись щоразу за дозволами до своїх урядів. Це значно підвищить ефективність залучення коштів приватних міжнародних компаній до освоєння космічного простору, створення потужних міжнародних транснаціональних космічних приватних компаній;

– врегулювання проблем космічного сміття нормами міжнародного космічного права. Насамперед необхідно прописати на міжнародному рівні поняття «космічне сміття», а також визначити види й розмір юридичної відповідальності, що буде застосована до державних чи приватних компаній у випадку, якщо вони залишать сміття на орбіті Землі;

– врегулювання права власності на космічні тіла. Просто ігнорувати цю проблему й зазначати, що на них не розповсюджується класичне право власності, не вийде. Приватні космічні компанії вже планують використання природних ресурсів космічних тіл. Цей процес може набути конфліктного характеру, що, з одного боку, гальмує освоєння природних ресурсів, які знаходяться на/в космічних тілах, з іншого – може призвести до космічних конфліктів, зокрема й військових;

– розроблення та прийняття Радою безпеки ООН нової міжнародної угоди про використання ресурсів Місяця й інших космічних тіл у наукових і промислових цілях. Зараз на Місяці активно працюють зонди КНР, у близькій перспективі приєднаються до них коштом державних програм і

приватних компаній США, Росія та Ізраїль. Зі створенням транснаціональних космічних компаній цей процес перейде в активну фазу, що рано чи пізно призведе до конфліктних ситуацій;

– приватні компанії космічних держав планують у широких об'ємах надавати послуги з космічного туризму людям. Ці питання потребують спеціального правового врегулювання, щоб забезпечити права, свободи й законні інтереси космічних туристів. Простої аналогії міжнародного морського права вже недостатньо;

– світова спільнота має виробити й затвердити погоджені космічними державами юридичні санкції, які можуть бути застосовані до приватних космічних компаній за порушення норм космічного права. Для їхнього справедливого застосування та врегулювання цивільноправових конфліктів приватних космічних компаній мають бути створені глобальний адміністративний орган і міжнародний космічний суд. Що стосується санкцій, які ООН чи окремі держави можуть застосовувати до космічних держав чи держав, які прагнуть такими стати, то вони мають бути прописані, як і те, які саме діяння підпадають під санкції;

– розроблення на основі ґрунтовних економіко-правових досліджень стратегічних напрямів розвитку космічної галузі України в напрямку її сталого та інноваційного розвитку.

2. Сформовано висновок, згідно з яким ядром космічної доктрини є однойменна діяльність спеціальних суб'єктів. Лише після пізнання походження, виникнення, процесу утворення й особливостей космічної діяльності можна надавати рекомендації щодо вдосконалення певних явищ і процесів, а також створювати космічну доктрину.

3. Доведено, що на сучасному етапі в Україні уповільнився розвиток космічної діяльності. Цьому деструктивному процесу передувала низка причин:

– відсутність у керівництва країни чіткого розуміння місця й ролі космічної індустрії та космічної діяльності в економічній системі держави, а

як наслідок фрагментарне розв'язання поточних проблем космічної галузі;

- недостатнє фінансування прийнятих державних космічних програм, відсутність організаційно-правових умов для залучення інших джерел інвестицій;

- вироблена космічна продукція мала вузькопрофесійне застосування й не була комерціалізована або внесена до структури інших національних систем для розв'язання соціально-економічних питань;

- технологічні процеси не відповідають сучасним вимогам і мають виробничу залежність від Росії та її ринку збуту;

- відсутність власного космодрому (ані «Стратегія космічної діяльності України на період до 2022 року», ані урядова «Концепція реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року» не передбачають розв'язання питання використання космодрому для запуску українських ракет-носіїв, попри те, що космічні плани щодо використання українсько-бразильського космодрому лишилися нереалізованими);

- тривала державна монополія на космічну діяльність (навіть з урахуванням законодавчих змін і допуском до зазначеної діяльності приватних осіб, фізичні особи не є суб'єктами космічної діяльності);

- відсутність космічно-правової ідеології, роз'яснювальної роботи серед населення щодо значення розвитку космічної галузі (проведене нами анкетування серед населення України показало, що більшість опитаних (понад 90 %) взагалі не знають про існування космічних програм і те, які існують стратегічні напрями в зазначеній сфері);

- використання неефективних адміністративно-правових механізмів регулювання й управління космічною діяльністю;

- відсутність чіткого розподілу повноважень між суб'єктами публічного адміністрування космічної діяльності;

- правові прогалини в забезпеченні космічною продукцією та послугами сектора оборони в інтересах національної безпеки.

4. Глобалізація науково-технічних відносин, розвиток ринку знань як

основного фактора економічного зростання країни, формування світового ринку інноваційних технологій дає підстави стверджувати про остаточне становлення новітньої форми міжнародних економічних відносин і міжнародної науково-технічної співпраці загалом й у сфері космічної діяльності зокрема.

5. Доведено, що міжнародна науково-технічна співпраця стає все важливішою та ефективнішою формою сучасних міжнародних відносин; без співпраці у створенні високотехнологічних продуктів, які є найважливішою частиною сучасних міжнародних відносин, жодна країна, незалежно від того, наскільки значним є її потенціал у галузі науки й техніки, не може повністю задовольнити свої потреби в передовій науці й техніці для виробництва всього спектра наукової продукції, який постійно видозмінюється та поліпшується.

6. З'ясовано, що ті держави, які вкладають кошти в розвиток освіти, інновацій, у наукові дослідження та стимулюють їхню комерціалізацію, показують найкращі результати свого економічного розвитку (Китай, США, Японія тощо).

7. Обґрунтовано, що Україна має перспективи стати країною з висококонкурентною інноваційною та сталою економікою, якщо буде використовувати наявні можливості (людські, природні ресурси, вдале географічне розташування тощо), а також допомагати у прискоренні комерціалізації інтелектуальної власності в середньостроковому й довгостроковому періодах.

8. Запропоновано наступні стратегічні підходи щодо розширення взаємовідносин на базі науки й техніки, які формують загальну стратегію довготривалої співпраці в космічній галузі, що в перспективі може вивести Україну на новий рівень розвитку, підвищить її конкурентоспроможність на світових ринках: організація і проведення сумісних експериментальних розробок; обмін інформацією та технічною документацією у сфері інтелектуальної власності, ноу-хау та ліцензіями на компенсаційній основі;

різних науково-технічних заходів (конференцій, виставок тощо). Крім того, для успішної комерціалізації продуктів космічних досліджень необхідно вчасно розробляти й приймати нормативно-правові акти, що створять необхідну юридичну платформу для реалізації перспективних планів.

9. Визначено, що міжнародна науково-технічна співпраця в галузі космічної діяльності є ключовим завданням для майбутньої регуляторної політики й управління. Для цього необхідно вносити в інституційну структуру міжнародної співпраці визначення важливих сфер, роль приватних ініціатив у галузі регулювання, стандарти відкритості, консультацій і комунікації між юрисдикціями.

10. Доведено, що міжнародна науково-технічна співпраця між Україною та Китаєм є стратегічним напрямом зовнішньої політики України. До позитивних чинників в українсько-китайських двосторонніх відносинах у сфері космічної діяльності можна віднести: схоже ставлення обох країн до розв'язання сучасних геополітичних проблем (зменшити вплив Росії та США, бути повноправними членами Космічного клубу й брати участь у спільних міжнародних проєктах тощо); відсутність гострих проблем у двосторонніх відносинах; прагнення інтеграції у світову економічну спільноту через розвиток інноваційної економіки, зокрема космічної галузі; можливість спільного використання ресурсів (якщо для України інтерес становить наявність у Китаї інвестиційних ресурсів, то для Китаю наукові й людські ресурси України).

11. Обґрунтовано, що штучний інтелект є основною формою науково-технічного прогресу, який може принести значні соціальні вигоди, однак розвиток якого без державного регулювання може створити етичні проблеми й соціальні ризики. Платформою для встановлення та прийняття загальних правил щодо розроблення й використання штучного інтелекту, а також структурою, яка здійснюватиме зовнішній і міжнародний нагляд, може бути лише ООН.

12. З'ясовано, що відсутність в Україні правового регулювання

створення та використання штучного інтелекту й космічних технологій на його основі може призвести до правових й етичних проблем у сфері дотримання прав і свобод людини та громадянина. Тому запропоновано прийняти спеціальний Закон України «Про державні гарантії в умовах цифрового розвитку України», в якому встановити, що виробництво штучного інтелекту та нейросистем має бути ліцензованою діяльністю й здійснюватися під контролем держави, а цифрові інститути не повинні обмежувати природні свободи людини. При розробленні Космічної доктрини України та використанні штучного інтелекту як її структурного елемента необхідно врахувати низку чинників для підтримки балансу: між природними правами й свободами людини; атеїстичними й релігійними підходами; цифровими правомочностями суб'єктів права й цифровими інститутами держави та суспільства, які повинні виступати гарантією природних прав, а не навпаки.

13. Доведено, що чітке розуміння цінності космічних можливостей не тільки для національної оборони, а й для загального національного добробуту дасть можливість встановити чіткі позиції у питанні стратегічного розвитку космічної діяльності, дозволить згуртувати українську націю навколо ідеї життя в космосі та її сталого інноваційного безпекового розвитку на Землі за допомогою космічних технологій, продуктів і послуг.

14. Вперше запропоновано під національними космічними інтересами розуміти – основоположні інтереси особи, громадянського суспільства та держави, забезпечення яких є підґрунтям для сталого розвитку України, добробуту її громадян, а також безпеки життєдіяльності, як на Землі так і в Космосі.

15. Вперше розроблені рівні й види Космічної доктрини України: перший – базова Космічна доктрина, другий – стратегічна, третій – тактична (операційна) доктрина; запропоновано, що реалізація майбутньої космічної стратегії має стати процесом переходу від вихідного стану до нової моделі космічної діяльності.

16. Базова доктрина визначає найбільш фундаментальні стратегічні положення, які на підставі довгострокового стійкого інноваційного розвитку космічної діяльності з її орієнтуванням на споживача, вкажуть вектор руху й те, як її використовувати в майбутньому. Вектори повинні бути утилітарними, соціально орієнтованими й відповідати сучасним світоглядним змінам. Вони знаходять свою конкретизацію при розробленні стратегічної, тактичної чи операційної стратегій.

17. Стратегічна доктрина розробляється й погоджується на підставі базової доктрини. Це вже інтегрований набір рішень щодо вибору видів діяльності, способів досягнення цілей, ключових компетенцій і систем організації праці. Стратегічна доктрина конкретизує положення базової в короткостроковому (10-15 років) майбутньому, визначає оптимальні шляхи розвитку космічної діяльності й пропонує дорожню карту для досягнення поставлених цілей.

18. Тактична й операційна космічні доктрини (короткотривалі на 3-5 років) описують конкретні види космічної діяльності (наприклад, розроблення й виробництво ракет-носіїв; розроблення й виробництво ракетних двигунів; послуги супутникового зв'язку й телебачення; послуги супутникового Інтернету й продажу сервісів; послуги супутникової навігації й продажу сервісів; послуги зі спостереження за Землею, з продажу знімків і сервісів тощо). Такі доктрини можуть або врегульовувати один вид космічної діяльності, або поєднувати з іншими видами для досягнення деталізованіших космічних цілей; тактична (операційна) доктрина визначає конкретних відповідальних за їхню реалізацію, встановлює терміни, джерела фінансування.

19. Обґрунтовано, що при формуванні Космічної доктрини України необхідно врахувати як національні космічні інтереси, так й особливості сучасної міжнародної космічної діяльності: парадигма космічної діяльності зміщується від ідеї космічного лідерства до пріоритетів сталого розвитку та орієнтування на споживача; використання космічних технологій у поєднанні

зі штучним інтелектом й іншими інформаційними технологіями є четвертою технологічною революцією, отже, космічна діяльність невід'ємна частина реального економічного сектора; космічна діяльність є рушійною силою у виробленні нового підходу щодо розроблення універсальних цілей сталого розвитку підходу використання можливостей; космічна діяльність драйвер інноваційного розвитку, а космічні технології в поєднанні з використанням штучного інтелекту й інших інформаційних технологій є основою проривних технологій.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми щодо вдосконалення адміністративно-правового механізму реалізації космічної доктрини України. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків. Основні з них такі:

1. З'ясовано, що у філософському й правовому дискурсі генеза космічної доктрини обумовлена зміною парадигми на підставі глобальної наукової революції – космізації права, тобто глобального, загальнолюдського процесу, який нерозривно пов'язаний з космічними технологіями, продуктами, послугами та космічними факторами. Сформовано два вектори загального характеру, що мають відношення до початку процесу космізації права, переходу на новий рівень державності: процес регулювання може розвиватися або спонтанно, або планомірно та цілеспрямовано. При об'єднанні цих двох векторів у державному управлінні, регулюванні, плануванні та контролі може бути забезпечений, як всьому людству, так і окремій країні, гармонійний перехід на новий рівень свого розвитку та створення нової космічної доктрини.

2. Сформовано визначення концепту «космічна доктрина України» як сукупності науково обґрунтованих стратегічних напрямів і політики довготривалого, сталого, інноваційного й інклюзивного розвитку сфери космічної діяльності з урахуванням національних інтересів України як космічної держави. Аналізований концепт має подвійну юридичну природу: по-перше, є суто теоретичним надбанням юридичної науки, яке об'єктивоване у вигляді конкретного її напрямку; по-друге, є повноцінним джерелом права, оформленим відповідним чином.

3. Здійснена періодизація становлення космічної доктрини в Україні на підставі узагальнення історико-правового розвитку космічної діяльності, яка складається з двох макроетапів: перший – oldspace (перша чверть XX ст. –

початок ХХІ ст.), що характеризується екстенсивним розвитком космічної діяльності (з'являються перші нормативно-правові акти й адміністративні органи, що покликані врегульовувати сферу космічної діяльності, яка має характер безмежної експансії космічного простору, витрачаються надресурси, існує державна монополія на космічну діяльність); другий – newspace (початок ХХІ ст.), для якого характерна державна демонополізація космічної діяльності та створення умов для переходу до нового сталого розвитку, який забезпечується шляхом взаємодії всіх сил і чинників, що пов'язані з глобалізацією, космізацією, інноваційністю, інклюзивністю, відкритістю, безпечністю, екологічністю, а також шляхом використання нових технологій і процесів (бережлива економіка, роботизація, штучний інтелект, мініатюризація тощо).

4. Доведено, що на теренах адміністративно-правової науки всі дослідження, які побічно чи суміжно спрямовані на вивчення космічної доктрини, виконувалися з акцентом на військове призначення та не враховували її значення для стійкого інклюзивного й інноваційного розвитку космічної діяльності. Попри увагу до адміністративно-правового регулювання космічної галузі з боку вчених-адміністративістів і вчених з інших галузей права й управління, необхідність дослідження адміністративно-правового механізму реалізації космічної доктрини є актуальною.

5. Розкрито, що прийняття узгоджених керівних принципів забезпечення довгострокового стійкого розвитку космічної діяльності покликано підтримувати розвиток національних і міжнародних практик, рамок безпеки для ведення космічної діяльності та забезпечувати їхню гнучкість в адаптації до конкретних національних обставин. Доведено, що «стійкість» космічної діяльності повинна містити не лише технічну складову, а й політичну волю, та враховувати п'ять правових елементів сталого розвитку: принцип рівності та рівності між поколіннями, невиснажливого використання, інтеграції (кооперації) й освоєння космічного простору в

мирних цілях, оскільки всі вони тісно пов'язані між собою та із вже наявними міжнародними стандартами космічної діяльності. Стверджується, що механізми регіональної співпраці можуть підтримувати розробку регіональної космічної політики, просторової інфраструктури даних і створення політичного консенсусу для ініціатив розвитку, орієнтованих на космос.

6. Під публічним адмініструванням сфери космічної діяльності в Україні запропоновано розуміти різновиди організаційного владного, забезпечувального, охоронного й іншого впливу публічної адміністрації на соціально-економічні процеси, що полягають у запровадженні комплексу заходів, спрямованих на: 1) забезпечення нових можливостей космічної діяльності; 2) розвиток сучасних космічних технологій і здійснення наукових космічних досліджень; 3) ефективне використання космічного потенціалу з метою подальшого освоєння космічного простору на основі пріоритету екологічної безпеки й економічних інтересів; 4) формування системи цільово орієнтованої діяльності суб'єктів реалізації космічних програм; 5) забезпечення технологічного оновлення національної економіки.

7. Доведено, що основні шляхи владно-організаційної діяльності публічної адміністрації у сфері космічної діяльності в Україні є законодавчо визначеними концептуальними основами, нормативними засадами, процедурними аспектами врегулювання певних різновидів відносин, які виникають у космічній галузі, об'єктивізація яких виявляється в репрезентації практичного прояву цілей і завдань космічної доктрини як стратегічного напрямку сталого й інноваційного розвитку економіки країни. Виявлено, що сучасні світові тенденції комерціалізації зумовили перед суб'єктами публічного адміністрування космічної галузі необхідність розв'язання наступних питань: забезпечення державного контролю за діяльністю приватних суб'єктів космічної діяльності, встановлення прозорих правил для всіх суб'єктів космічної діяльності, відстоювання національних космічних інтересів.

8. Під час аналізу та розкриття юридичної природи вітчизняних гарантій забезпечення космічної діяльності, з'ясовано, що: 1) сертифікація, стандартизація космічної діяльності та реєстрація космічних об'єктів – це три взаємозалежні процеси, які комплексно встановлюють правовий зв'язок держави з суб'єктами реалізації космічної діяльності для правового контролю за космічною діяльністю та для забезпечення якісної, безпечної та прогресивної космічної діяльності в Україні, що відповідає міжнародним і національним стандартам; 2) дозвольно-ліцензійна система космічної діяльності – це складова адміністративно-правового механізму забезпечення космічної діяльності, що полягає у вчиненні уповноваженими органами законодавчо визначеної владно-розпорядчої й організаційно-публічної діяльності щодо видачі документа дозвільного характеру на здійснення законодавчо встановлених окремих видів космічної діяльності та здійснення космічної діяльності суб'єктами господарювання приватної форми власності; 3) контрольна-наглядова функція держави у сфері космічної діяльності – це комплекс правових, організаційних, інформаційно-інспекційних заходів, що проводяться уповноваженими органами влади, щодо виявлення, припинення та запобігання порушень правил здійснення суб'єктами господарювання космічної діяльності для забезпечення якісної, безпечної космічної діяльності, захисту інтересів осіб, суспільства та держави, безпеки навколишнього природного середовища; 4) страхування космічної діяльності – це правовідносини щодо захисту майнових інтересів окремих фізичних та юридичних осіб, суспільства чи держави, які виникають між особами (сторонами) на підставі договору страхування в разі настання певних страхових випадків під час здійснення космічної діяльності, що декларуються у встановленому законом порядку, і в результаті яких здійснюється сплата страхових платежів.

9. Проведена компаративістична характеристика адміністративно-правового забезпечення космічної діяльності, в результаті якої з'ясовано: 1) національне космічне законодавство може міститися в єдиному

законодавчому акті (наприклад, як у Королівстві Бельгія, Федеративній Республіці Бразилія, Республіці Чилі тощо) або в комбінації національних нормативно-правових актів (як-от в Аргентинській Республіці, Республіці Австрія, Канаді, Французькій Республіці тощо); 2) деякі країни регулюють космічну діяльність на рівні підзаконних нормативно-правових актів (наприклад, Китайська Народна Республіка, Республіка Індія); 3) деякі держави адаптували свої національні правові рамки відповідно до конкретних потреб і практичних міркувань щодо масштабів проведеної космічної діяльності та ступеня участі комерційного сектора (до прикладу, Сполучені Штати Америки, Російська Федерація, Велике Герцогство Люксембург тощо).

10. Виявлено, що криза 2000-х років призвела до переосмислення, реформування космічних програм і космічної політики та розроблення нової космічної доктрини лідерства США, основними принципами якої стали: скорочення пілотованих проєктів і надання переваги автоматичним польотам; перерозподіл сфер відповідальності між НАСА та приватним комерційним сектором; відповідальність федерального сектора за розроблення стратегічних напрямів державної політики, підтримку фундаментальних досліджень космосу; відповідальність приватного сектора за пілотовані польоти та науково-практичне використання земної орбіти; заохочення на сучасному етапі федеральним урядом США політики, що вимагає загальнонаціонального акценту на створення робочих місць, пов'язаних із космічною діяльністю, а не на гонитві за лідерством відповідно до старих стандартів; зменшення бюджетних витрат і збільшення державно-приватного партнерства у космічних проєктах; систематична розробка адміністрацією США стратегії стимулювання комерційної експансії у космосі шляхом кооперації з приватними структурами через надання урядових грантів, облігацій, субсидій і податкових пільг; приймання національних нормативно-правових актів, які розширюють потенціал національного комерційного космічного сектора; визнання з боку США того, що в наступні п'ятдесят років космос стане

головним двигуном їхньої національної політичної, економічної та військової сили.

11. Обґрунтовано, що в конкурентній боротьбі за вплив у сфері космічної діяльності РФ випереджає КНР у юридичному аспекті, оскільки врегульовує космічну діяльність законодавчими актами та має спеціалізований орган публічної адміністрації. А в КНР нормативно-правова база, що регулює космічну діяльність, складається лише з підзаконних актів (постанов Уряду КНР). Однак КНР, поставивши в основу нової космічної доктрини тріаду принципів «інноваційність – інклюзивність – кооперація», фактично випередила РФ у розвитку космічної діяльності.

З'ясовано, що КНР і РФ притаманна певна схожість механізмів державного регулювання космічної діяльності, що характеризується застосуванням реєстраційних і ліцензійних процедур; експертними й ухвалювальними заходами; вивченням і формуванням політики та правил у космічній галузі, реалізацією програм і планів її розвитку; організацією та реалізацією великих космічних проєктів і програм; наглядом за цивільними космічними науково-дослідними проєктами; управлінням міжнародними космічними обмінами та співпрацею.

12. Доведено, що внаслідок багатополлярності світу та того, що багато держав і недержавних суб'єктів беруть активну участь у комерційній космічній діяльності, конкурентні інтереси стали більш різноманітними. Швидкий розвиток комерціалізації космосу призвів до децентралізованого процесу космічного законодавства. По-перше, ООН вже не єдина платформа для прийняття космічних законів – інші міжнародні організації все частіше перебувають у законотворчому процесі. По-друге, законодавство має форми як жорсткого, так і м'якого права. Зрештою, міжнародне космічне законодавство активно підтримується та доповнюється національним космічним законодавством, яке здебільшого має характер адміністративно-правових законів.

З'ясовано, що на сучасному етапі в Україні сповільнився розвиток

космічної діяльності. Зазначеному деструктивному процесу передувала низка причин: 1) відсутність у керівництва країни чіткого розуміння місця та ролі космічної індустрії та космічної діяльності в економічній системі держави, що призвело до фрагментарного розв'язання поточних проблем космічної галузі; 2) недостатнє фінансування прийнятих державних космічних програм, відсутність організаційно-правових умов для залучення інших джерел інвестицій; 3) вузькопрофільне застосування виробленої космічної продукції, відсутність її комерціалізації або включення до структури інших національних систем для розв'язання соціально-економічних питань; 4) невідповідність технологічних процесів сучасним вимогам і їхня виробнича залежність від Росії та її ринку збуту; 5) відсутність власного космодрому та розгалуженої космічної інфраструктури; 6) тривала державна монополія на космічну діяльність (навіть з урахуванням законодавчих змін і допуском до зазначеної діяльності приватних осіб, фізичні особи не є суб'єктами космічної діяльності); 7) відсутність космічно-правової ідеології, роз'яснювальної роботи серед населення щодо значення розвитку космічної галузі; 8) використання неефективних адміністративно-правових механізмів щодо регулювання й управління космічною діяльністю; 9) відсутність чіткого розподілу повноважень між суб'єктами публічного адміністрування космічної діяльності; 10) правові прогалини у забезпеченні космічною продукцією та послугами сектора оборони в інтересах національної безпеки.

13. Доведено, що міжнародна науково-технічна співпраця стає все більш важливою й ефективною формою сучасних міжнародних відносин у сфері космічної діяльності. Без співпраці у створенні високотехнологічних продуктів у такій ресурсозатратній сфері, як космічна, жодна країна, незалежно від того, наскільки значним є її потенціал у галузі науки та техніки, не може повністю задовольнити свої потреби для виробництва всього спектру наукової продукції, який постійно видозмінюється та поліпшується. Ті держави, які вкладають кошти в розвиток освіти, інновацій, у наукові дослідження та стимулюють їхню комерціалізацію, показують

найкращі результати свого економічного розвитку (КНР, США, Японія тощо).

14. Доведено, що виробництво штучного інтелекту та нейросистем має бути ліцензованим і здійснюватися під контролем держави, а цифрові інститути не повинні обмежувати природні свободи людини. Запропоновано при розробці космічної доктрини України врахувати низку чинників підтримки балансу між природними правами та свободами людини; атеїстичними, релігійними підходами; цифровими правомочностями суб'єктів права, цифровими інститутами держави та суспільства, які повинні виступати гарантією природних прав, але не навпаки.

15. Запропоновано прийняти основний національно-стратегічний документ здійснення космічної діяльності в Україні – Космічну доктрину України як космічної держави. Доведено, що Космічна доктрина України є основою для розроблення нормативно-правових актів і керівних документів з питань космічної діяльності. Розроблено структуру та рівні (базовий, стратегічний, тактичний (операційний)) Космічної доктрини України. Обґрунтовано, що при реалізації Космічної доктрини України як основного стратегічного документа необхідно враховувати як національні космічні інтереси, так і особливості сучасної міжнародної космічної діяльності щодо: зміни парадигми космічної діяльності від ідеї космічного лідерства до пріоритетів сталого розвитку й орієнтації на споживача; використання космічних технологій у поєднанні зі штучним інтелектом й іншими інформаційними технологіями як четвертої технологічної революції; застосування штучного інтелекту, інших інноваційних та інформаційних технологій у космічній діяльності; вироблення нового підходу до розробки універсальних цілей сталого розвитку держави – підходу використання можливостей космічної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова Є. В. Поняття ліцензування господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*, 2017. № 11. С. 59-63.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у двох томах: Том 1. За заг. ред. В. Авер'янова. К,: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
3. Адміністративне-право України. Повний курс: підручник. За заг. ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
4. Административный регламент Федерального космического агентства по предоставлению государственной услуги по осуществлению лицензирования космической деятельности: приказ Федерального космического агентства от 20 марта 2013 г. № 63. URL: <https://www.roscosmos.ru/media/img/docs/Licen/ar.2013.pdf>
5. Алексеенкова Е. Г. Личность в условиях психической депривации: учебное пособие. *Питер*, 2009. URL: https://bookap.info/razvit/alekseenkova_lichnost_v_usloviyah_psihicheskoy_deprivatsii_uchebnoe_posobie/gl8.shtml
6. Алексеев Э. А. Космос и космические законодатели. *Новые технологии*, 2000. №3. С. 58-59.
7. Алпатов А. П., Бушуев Е. І., Пилипенко О. В., Хорольський П. П., Цимбал В. М. Де шукати Україні місце на світовому ринку супутникового спостереження Землі. *Космічна наука і технологія*, 2006. 12, № 1. С. 94-98.
8. Аль-Тамімі Рахім Касім Насер. Методика комплексної оцінки техногенного забруднення довкілля з використанням космічних систем спостереження: автореф. дис. ... канд. техн. наук: 21.06.01; Держ. екол. акад. післядиплом. освіти та упр. Київ, 2016. 16 с.

9. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6
10. Андрушко І. П. Космічне право: поняття та зміст: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01; НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2006. 232с.
11. Анисенко О. В., Бабіна Д. О. Розвиток космічної галузі України. *Агросвіт*, 2018. № 11. С. 55-59. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/11_2018/12.pdf
12. Анисимов А. П. Земельное право России: учебник для академического бакалаврата. М.: Изд-во Юрайт, 2014. 433 с.
13. Анотований реєстр описів. Том другий, частина перша. Фонди періоду після 1917 року. URL: http://dako.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/ANOTOVANYI_REESTR_TOM-2_CHASTYNA-1.pdf
14. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. *Омега-Л*, 2010. 525 с.
15. Атанасова Ш. И. Космизация духовной жизни. *Культура. Наука. Интеграция*, 2012. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=17779966>
16. Бабкіна О. В., Горбатенко В. П. Політологія. Навчальний посібник. К.: ВЦ , 2006. 568 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-1758.html>
17. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка: монографія. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 104 с.
18. Бадрак В. Первая азиатская ласточка, 2000. URL: https://zn.ua/POLITICS/pervaya_aziatskaya_lastochka.html
19. Баженова А. А. Адміністративно-правове регулювання ліцензування господарської діяльності: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Університет Державної фіскальної служби України. Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2017. 230 с.

20. Базилевич В. Д. Страховий ринок України: монографія. Київ: Товариство - Знання, 1998. 374 с.
21. Барабашев А. Г., Гуселетова Е. Л. Исследование публичного управления в США: истоки, этапы развития, современное состояние, эволюция образовательных программ. *Вопросы государственного и муниципального управления*, 2010. № 2. С. 66-80.
22. Баранова М. В. Критерии определения новизны научных знаний о праве и государстве. *Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России*, 2018. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kriterii-opredeleniya-novizny-nauchnyh-znaniy-o-prave-i-gosudarstve/viewer>
23. Беглий О. В. Правове регулювання світового ринку космічних послуг і технологій : дис... канд. юрид. наук: 12.00.11; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2002. 195 с.
24. Беглий О. В. Правове регулювання світового ринку космічних послуг і технологій: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2002. 16 с.
25. Бельский К. С. К вопросу о предмете административного права. *Государство и право*, 1997. № 11. С. 14-21.
26. Билий А. И., Лукавский Р. М. Тенденции и перспективы экономического и технического развития аэрокосмической отрасли Украины: матер. III Междун. научно-практ. Конф. молодых ученых и студентов «Стратегия экономического развития стран в условиях глобализации», 17-18 февраля 2012 г. Том 1. URL: http://confcontact.com/2012_02_17/2012_strategy1/5_Biliy.htm
27. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 томах. Том 2. *Наукова думка*, 1970-1980.
28. Бондаренко Д. Що необхідно для вдосконалення інституційного та правового забезпечення підготовки і реалізації проектів ДПП в Україні, 2014. URL: https://jurliga.ligazakon.net/experts/106/401_shcho-neobkhdno-dlya-

vdoskonalennya-nstitutsynogo-ta-pravovogo-zabezpechennya-pdgotovki--realzats-proektiv-dpp-v-ukran

29. Боровик В. Космічна гонка технологій: місце і роль України, 2017. URL: https://dt.ua/promyshliennost/kosmichna-gonka-tehnologiy-misce-i-rol-ukrayini-246519_.html

30. Бугера С. І. Організаційно-правові питання розвитку державного регулювання в галузі бджільництва України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М.Корецького. К., 2007. 219 с.

31. Валецький О. Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: монографія. К. : НІСД, 2001. 242 с.

32. Варій М. Й. Загальна психологія: навчальний посібник. 2-ге видан., випр. і доп. К.: «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.

33. Васильева Е. А. Гражданское и торговое право капиталистических государств : учеб. Москва: Международные отношения, 1993. 560 с.

34. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

35. Вернадский В. И. Биосфера и Ноосфера. Айрис Пресс, 2004. 114 с. URL: https://www.rulit.me/books/biosfera-i-noosfera-read-412871-90.html#section_13

36. Відтепер НАНЦ вивчатиме Антарктиду з Космосу – підписано відповідний меморандум від 06 лютого 2019 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vidteper-nanc-vivchatime-antarktidu-z-kosmosu-pidpisano-vidpovidnij-memorandum>

37. Виступ Голови Китайської Народної Республіки Сі Цзіньпіна на церемонії відкриття Першого Китайського міжнародного імпортного ЕКСПО. Україна – Китай. 2019. № 1 (15). С. 5-11.

38. Волкова В. В. К вопросу о понятии гарантий в праве. *Вестник Московского ун-та МВД России*, 2008. № 6. С. 71-73.

39. Волченко А. Щодо впровадження додаткових механізмів ліцензування діяльності туроператорів України в разі транскордонного надання послуг в Іспанії, 2014. URL: <http://jurblog.com.ua/2014/10/schodo-vprovadzheniya-dodatkovih-mehanizmv-z-litsenzuvannya-diyalnosti-turoperatoriv-ukrayini-v-razi-transkordonnogo-nadannya-poslug-v-ispaniyi/>

40. Волынская О. А. Концепция долгосрочной устойчивости космической деятельности с позиций международного и национального космического права. *«Исследования космоса»*, № 2, 2017. С. 137-155. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=-39716

41. Войтко С. В., Григораш Д. І. Прогнозування ринку високотехнологічних послуг (на прикладі космічної галузі). *Економіка та упр. п-вами машинобуд. галузі: пробл. теорії та практики*, 2008. № 1. С. 34-43.

42. Всесвітньої організації інтелектуальної власності, 2020. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_943_2018.pdf

43. Гавриш О. А. Войтко С. В., Бухун Ю. В. Особливості інноваційного розвитку космічної галузі України на початку ХХІ ст. *Економіка України*, 2014. № 8. С. 34-46.

44. Гавриш О. А. Войтко С. В., Бухун Ю. В. Синтез проривних технологій космічної галузі на основі поєднання дослідницької, науково-технічної, виробничої та інвестиційної діяльності. *Економіка і регіон*, 2015. № 6. С. 3-10.

45. Галкіна Л. І., Чугунов Є. В. Можливості науково-технічного зростання України (на прикладі космічної галузі). *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Соціологічні науки*, 2012. № 23. С. 107-118.

46. Галуцько В. В., Сорока Л. В. Людиноцентристська наукова спадщина Вадима Борисовича Авер'янова як основоположний чинник розвитку новітньої доктрини адміністративного права України. Актуальні

проблеми адміністративно-правової науки (до 95-річчя з дня народження Р. С. Павловського): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 26 вересня 2019 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 17-28.

47. Гіда Є. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М. та ін. Теорія держави та права : підручник. Мін-во освіти і науки України, молоді та спорту; НАБС; Київ: Видавець О. С. Ліпкан, 2011. 575 с.

48. Гиндилис Л. М. Русский космизм и «Живая Этика»: взаимосвязь космизм – выживание. Стратегия выживания: космизм и экология. ИФРА Москва, 1997. С. 142-147.

49. Годовой отчет Государственной корпорации по космической деятельности «Роскосмос» за 2018 год. Утвержденный наблюдательным советом Государственной корпорации по космической деятельности «Роскосмос» 29 июля 2019 г., протокол № 29-НС. URL: <https://www.roscosmos.ru/media/img/2019/august/godovoi.otcet.goskorporazii.roskosmos.2018.g..pdf>

50. Голованов Я. К. Королев: факты и мифы. М.: Наука, 1994.

51. Голованова Е. И. Введение в когнитивное терминоведение: учебное пособие. М. : Флинта. Наука, 2011. 135 с.

52. Гончарук А. З., Гобова Є. В., Кіктенко В. О., Коваль О. А., Кошовий С. А. Аудит зовнішньої політики: дискусійна записка. Київ, 2016. URL: http://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2018/09/Audyt-zovnishnoi-polityky_Ukr_Kytay-_ukr_inet.pdf

53. Горбатюк Т. В. Світоглядні парадигми космофізики: еволюціонізм проти космоцентризму: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.09.09. НАН України. Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. К., 2008. 19 с.

54. Горбулін В., Федоров О. Космічна стратегія: не маєш своєї - стаєш частиною чужої. *Дзеркало тижня*, 2010. №6. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/kosmichna_strategiya_ne_maesh_svoeyi__staesh_chas_tinoyu_chuzhoiy.html

55. Горбулін В. П. Космічна стратегія та перспективи розвитку країни, 2020. URL: <http://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2020/03/200324121206878-791.pdf>
56. Горбулін В. П. О Космической стратегии Украины. Виступ на засіданні Української асоціації високотехнологічних підприємств та організацій «Космос», 2019. URL: <http://a-kosmos.com.ua/wp-content/uploads/2019/04/gorbulin-space-strategy-of-ukraine.pdf>
57. Государственная политика и управление: учебник. В 2 ч. Часть 1. Концепции и проблемы государственной политики и управления. Под ред. Л. В. Сморгунова. М.: «Российская политическая инциклопедия» (РОССПЕН), 2006. 384 с.
58. Грушевицкая Т. Г., Садохин А. П. Концепции современного естествознания: учеб. пособие. Москва: Высш. шк., 1998. 383 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/grushev/23.php
59. Гуменюк В. А. Адміністративно-правове регулювання здійснення органами внутрішніх справ дозвільної системи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 1999. 17 с.
60. Гурковський М. П. Реєстраційна діяльність публічної адміністрації: організаційно-правовий аспект: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 204 с. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Gurkovskiy.pdf С.68
61. Гурова А. Україна – просто космос. Що про це думають законотворці. Voxukraine, 2019. URL: <https://voxukraine.org/uk/ukrayina-prosto-kosmos-shho-pro-tse-dumayut-zakonotvortsi/>
62. Гурова А. Правова охорона навколоземного космічного простору від засмічення (Ukrainian Edition) (Ukrainian) Paperback. January 16, 2019.
63. Далекосхідний вектор як важливий елемент зовнішньої політики України : аналіт. доповідь. За заг. ред. К. А. Кононенка. К. : НІСД, 2017. 48 с. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/AD_Kononenko-b20e3.pdf

64. Дахно І. І. Значення та правове регулювання міжнародного науково-технічного співробітництва. Міжнародне економічне право: 3-тє вид., перероб. і доповн.: навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2009. 304 с.

65. Дашутін Г. П., Михальченко М. І. Український експеримент на терезах гуманізму. К.: Парлам. вид-во, 2001. 335 с.

66. Декларація правових принципів діяльності держав з дослідження та використання космічного простору: декларація Організації Об'єднаних Націй від 13.12.1963 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a31

67. Декларація про розвиток та поглиблення відносин дружби і співробітництва між Україною і Китайською Народною Республікою від 04.12.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_057

68. Денисов В. Н. Развитие теории и практики взаимодействия международного права и внутреннего права. Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве. К.: Наукова думка, 1992.

69. Департамент інноваційної діяльності та трансферу технологій. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/pro-ministerstvo/departamenti-ta-upravlinnya/departament-innovacijnoyi-diyalnosti-ta-transferu-tehnologij>

70. Депутатська група Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з Китайською Народною Республікою, 2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/organizations.dep_group_members?grp=29

71. Державне космічне агентство України. URL: <https://www.turkaramamotoru.com/uk/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5-%D0%BA%D0%BE%D1%81%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-5565.html>

72. Держкосмос України левову частку свого бюджету в 2017 році витратив на погашення кредитів. УНІАН, 2017. URL:

<https://www.unian.ua/economics/industry/10040624-derzhkosmos-ukrajini-levovu-chastku-svogo-byudzhetu-v-2017-roci-vitrativ-na-pogashennya-kreditiv.html>

73. Державна політика: підручник. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін та ін. К. : НАДУ, 2014. 448 с.

74. Державна політика: аналіз та впровадження в Україні. Укл. В. А. Ребкало, В. В. Тертичка. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 80 с.

75. Джур О. Е. Державне регулювання підприємств космічної галузі України: нові реалії та виклики. *Ефективна економіка*, 2015. №1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3748>

76. Дзюндзюк В. Б., Мельтюхова Н. М., Фоміцька Н. В. та ін.. Публічне адміністрування в Україні: навч. посіб. за заг. ред. В. В. Корженка, Н. М. Мельтюхової. Х.: Вид-во ХарРІНАДУ «Магістр», 2011. 306 с.

77. ДКБ «Південне» 50 років: Матеріали наук. читань з циклу: «Видат. конструктори України». Нац. техн. ун-т України «Київський політехний інститут». Держ. політехн. музей. К. : Полігр. п-во «ЕКМО», 2005. 70 с.

78. Дмитрієв А. І. Міжнародне публічне право: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2000. 638 с.

79. Добриянов В. Методологические проблемы теоретического и исторического познания. М., 1968. 318 с.

80. Договірно-правова база між Україною та Китаєм. URL: <https://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/legal-acts>

81. Договір про принципи діяльності держав з дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла / Космічне право України. Збірник нац. і міжнар. правових актів / Упоряд.: І.П. Андрушко, О.В. Беглий; Відп. ред. Н.Р. Малишева та Ю.С. Шемшученко.- Вид. 3-тє, перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2001. С. 90.

82. Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла 10 жовтня 1967 року. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт, 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480

83. Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 года, том I, Резолюции, принятые Конференцией (издание Организации Объединенных Наций, в продаже под № R.93.I.8 и исправление), резолюция 1, приложение II. Agreements on Cooperation for the Sustainable Development of the Mekong River Basin, 34 ILM 864. Declaration on Establishment of the Arctic Council, 1995. URL: <http://www.fao.org/faolex/results/details/ru/c/LEX-FAOC017433/>

84. Дослідження космосу в Україні. «Винаходи та інновації. Винахідники України» «Логос Україна». URL: <http://www.logos.biz.ua/proj/vynahid/online/34.php>

85. Дячук І. Інтелектуальний потенціал та інноваційні перспективи космічної галузі економіки України. *Економіка України*, 2003. № 10. С. 24-29.

86. Дячук І. Д. Глобалізація космічної промисловості: тенденції та перспективи. *Наука та наукознавство*, 2008. № 2. С. 12-24.

87. Емелин М. Ю. Правовая доктрина в системе источников общего права: на основе анализа правовой системы Соединенных Штатов Америки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Пензенский гос. ун-т. Пенза, 2015. 201 с.

88. Єфграфова Є. Доктрина у правовій науці і юридичній практиці. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2013. № 2 (73). С. 52-62.

89. Загальна психологія, 2020. URL: <https://pidruchniki.com/18860313/psihologiya/diyalnist>

90. Загородній А. Г. Фінансовий словник. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2002. 566 с.

91. Загородній А. Г. Перспективи співробітництва Національної академії наук України з КНР в науково-технічній сфері. *Україна-Китай*, 2017. №1(7). URL: <http://sinologist.com.ua/perspektivi-spivrobotnitstva-natsiona/>

92. Запровадження у сфері виконавчої влади посад державних політичних діячів. ЦППР. 2001. URL: <https://pravo.org.ua/ua/news/2593->
93. Звіт Рахункової палати за 2018 рік. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Reports/2018/ZVIT_RP_2018.pdf
94. Звіт про здійснення державної регуляторної політики станом на 01. 08. 2012 року м. Нікополь. URL: <http://bibl.com.ua/pravo/17376/index.html>
95. Зеньков А. Как в Кении боролись за честные выборы с помощью технологий (но ничего не вышло), *RUSBASE*, 05 сентября 2017. URL: <https://rb.ru/story/kenya-elections/>
96. Інститут проблем штучного інтелекту Міністерства освіти і науки України і Національної академії наук України (ІПШІ). Офіційний сайт. URL: <http://www.ipai.net.ua/uk/istoriya-ipshi>
97. Інформація про здійснення державної регуляторної політики Державним космічним агентством України у 2018 році. URL: <http://www.nkau.gov.ua/ua/activity/rehuliatorna-polityka/derzhavna-rehuliatorna-polityka/1290-zvity>
98. Історія досліджень. Українські дослідники космосу. URL: <https://sites.google.com/site/ukrainiancosmoscience/istoria-doslidzen>
99. Йорыш А. И. Проблема внеземных цивилизаций и «метаправо». *Советское государство и право*, 1978. №9. С. 64-70.
100. Казютинский В. В. К. Э. Циолковский и глобалистика. *Век глобализации*, 2009. №1. URL: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/129941/>
101. Кантемиров Б. Н. Николай Гаврилович Чернышев. *Земля и Вселенная*, 1998. №4. URL: <http://epizodsspace.airbase.ru/bibl/ziv/1998/4/chern.html>
102. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты: сб. науч. тр. Волгоград; Архангельск: Перемена, 1996. С. 3-16.

103. Карчевцев О. А. Русский космизм. Грезы о Земле и небе. Антология русского космизма. «Художественная литература», С. П-б., 1995. С. 5-25.
104. Карчевський К. А. Ліцензування господарської діяльності: правова природа, джерела правового регулювання, поняття та ознаки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, 2009. № 44. С. 180-188.
105. Карчевський М. В. Основні проблеми правового регулювання соціалізації штучного інтелекту. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні (друга Міжнародна щорічна конференція). URL: <http://aphd.ua/publication-369/>
106. Каталог НД України on-line. ДП «Укрметртестстандарт»: офіційний веб-сайт, 2019. URL: <http://csm.kiev.ua/nd/nd.php?b=1>
107. Кашперський О. В. Поняття та зміст ліцензування певних видів господарської діяльності. *Форум права*, 2011. № 1. С. 1164-1169.
108. Кірпачова М. Демонізація космічної галузі – Піррова перемога? *Voxukraine*, 2019. URL: <https://voxukraine.org/uk/demonopolizatsiya-kosmichnoyi-galuzi-pirova-peremoga/>
109. Кіцул С. Ю. Публічне адміністрування газовидобувної галузі в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2019. 238 с.
110. Китай, 2019. URL: <http://ukrsvit.org/китай/>
111. Китай пообіцяв не застосовувати ядерну зброю проти України. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/kitay-poobicyav-ne-zastosovuvati-yadernu-zbroyu-proti-ukrayini.html>
112. Китай призывает все заинтересованные стороны прилагать усилия к политическому урегулированию кризиса в Украине. МИД КНР. Синьхуа. 13.03.2014. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/8568055.html>

113. Ковалева Г. П. Философское исследование онтологии естественно-научного космизма: автореф. дис.... канд. филос. наук. Кемерово, 2003. 17 с.
114. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія. К.:Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
115. Колпаков В. К. Предмет адміністративного права: поняття, структура і система адміністративно-правових відносин. Питання адміністративного права. Кн. 2. Х.: ООО «Оберіг», 2018. 182 с.
116. Коммерческий космический рынок, 2019. URL: [http://ecoruspace.me/Коммерческий %20космический%20рынок.html](http://ecoruspace.me/Коммерческий%20космический%20рынок.html)
117. Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір від 14.01.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_253
118. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 141.
119. Космонавтика: СССР и Россия (часть 1 из 2), 2019. URL: <https://pandoraopen.ru/2018-04-14/kosmonavtika-sssr-i-rossiya-chast-1-iz-2/comment-page-1/>
120. Кун Т. С. Структура научных революций. Перевод с английского И.З.Налетова Т. S. Kuhn. The Structure of Scientific Revolutions. Chicago, 1962; М., 1975. URL: <http://psylib.org.ua/books/kunts01/index.htm>
121. Концепции современного естествознания: учебное пособие для бакалавров. Рук. авт. колл. проф. А. М. Старостин. Ростов н/Д.: Дониэдат, 2012. 584 с. URL: <https://studfile.net/preview/6058585/page:74/>
122. Кричевский С. В. Аэрокосмическая деятельность: Междисциплинарный анализ: монография. URSS, 2012. 384 с. URL: <https://urss.ru/cgi-bin/db.pl?lang=ru&blang=ru&page=Book&id=157849#FF1>
123. Кричевский С. В. «Аэрокосмическая деятельность: философско-методологический анализ»: диссертация д. филос. н. Москва: ФГОУВПО «Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации, 2008. 470 с.

124. Кричевский С. В. Космическая деятельность: итоги XX века и стратегия экологизации. *Общественные науки и современность*, 1999. № 6. С. 141-149.

125. Кричевский С. В. Аэрокосмическая деятельность: методологические, исторические, социоприродные аспекты: монография. М.: Изд-во РАГС, 2007. 316 с.

126. Кулініч О. О. Гарантії конституційного права на освіту: поняття та ознаки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2014. № 1. С. 78-84.

127. Куракина О. Д. Русский космизм как социокультурный феномен. М., 1993.

128. Курінний Є. В. Предмет і об'єкт адміністративного права України: характеристика категорій в умовах системного реформування: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національна академія внутрішніх справ України, Україна, Київ, 2004. 489 с.

129. Кучеренко О. О. Державна політика: теоретико-методологічні засади дослідження процесу формування та здійснення: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2000. 20 с.

130. Ламі Діа Джухі Хуссейн. Методика розробки системи мобільного екологічного моніторингу з використанням аерокосмічних технологій: автореф. дис. ... канд. техн. наук: 21.06.01; Держ. екол. акад. післядиплом. освіти та упр. Київ, 2016. 20 с.

131. Літяга В. В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2013. № 46. С. 48-50.

132. Логунова М. М., Шахов В. А., Шевченко М. Ф. Концептуальні засади теорії політики. К.: вид.-во УАДУ, 1999. 160 с.

133. Лоза Є. А. Удосконалення системи аерокосмічного екологічного моніторингу використанням спектрополяриметрів: автореф. дис. ... канд. техн. наук : 21.06.01; Держ. екол. акад. післядиплом. освіти та упр. Київ, 2017. 16 с.

134. Лосева О. А. Соотношение методологических и аксиологических детерминаций исторического познания: философский анализ: дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.01: Саратов, 2004. 472 с. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01002637855.pdf

135. Лузин П. А. Национальная политика США в космической сфере 2001-2010 гг.: автореф. ... к. полит. наук. Специальность 23.00.04 - Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития, 2012. Москва. URL: <https://www.dissercat.com/content/natsionalnaya-politika-ssha-v-kosmicheskoi-sfere-2001-2010-gg>

136. Лыткин В. В. Закономерность возникновения космических философий. Труды XXIX Чтений К. Э. Циолковского. К. Э. Циолковский и философские проблемы освоения космоса. М.: Институт истории естествознания и техники РАН, 1996. С.66-69.

137. Лялько В. І., Попов М. О., Седлорова О. В., Шаталов М. М. Стан і перспективи розвитку аерокосмічних досліджень Землі в Державній установі «Науковий центр аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук Національної академії наук України». *Український журнал дистанційного зондування Землі*, 2018. №18. С 4-19.

138. Макаров Н. Ю. Международно-правовые аспекты борьбы с космическим мусором, 2018. URL: <http://intlaw.rudn.ru/files/blischenko/2018BlischenkoCongressIVSpace.pdf>

139. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник, видання 3-є, перероблене та доповнене. К.: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.

140. Максимов С. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. *Право України*, 2013. № 9. С. 34-54.
141. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації : Вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003–2010). Х. : Право, 2010. 336 с. URL:
http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/Maximov_2010.pdf
142. Малков С. П. История правового регулирования космической деятельности по исследованию и освоению небесных тел в России: автореф. ...к.ю.н. Специальность 12.00.01 - теория и история права и государства; история учений о праве и государстве. Санкт-Петербург, 2005. 17 с. URL:
<https://www.dissercat.com/content/istoriya-pravovogo-regulirovaniya-kosmicheskoi-deyatelnosti-po-issledovaniyu-i-osvoeniyu-neb>
143. Малиновський В. Я. Державне управління. Київ : Атіка, 2003. 576 с.
144. Малишева Н. Р. Стан та перспективи розвитку наукових досліджень у галузі космічного права. *Правова держава*, 2014. Вип. 25. С. 226-254.
145. Малишева Н. Р., Гурова А. М. Новації в дозвільному порядку здійснення космічної діяльності: об'єктивна необхідність чи данина часу? *Космічна наука і технологія*, 2016. № 6. С. 37-44.
146. Малишева Н. Чи варто «дерегулювати» сферу космічної діяльності. *Публічне право*, 2016. № 1 (21). С. 90-95.
147. Манжула А. А. Проблеми організації діяльності науково-дослідних установ в Україні: монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 468 с.
148. Манжула А. А. Особливості завдань науково-дослідних установ України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*, 2018. Випуск 1. Том. 1. С. 158-162. URL:
http://www.lj.kherson.ua/2018/pravo01/part_1/38.pdf.
149. Манжула А. А. Шляхи вдосконалення нагляду та контролю за діяльністю науково-дослідних установ в Україні. *Актуальні проблеми*

вітчизняної юриспруденції, 2018. Випуск 5. С. 83-87. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2018/19.pdf.

150. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Минск: ТетраСистемс, 2004. 256 с.

151. Мартиновський В. В. Дозвільна система як комплексний адміністративно-правовий режим. *Юрист України*, 2014. № 3. С. 5-10.

152. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права. М.: Издательство “Юристъ”, 2004. 512 с.

153. Машков О. А. Еколого-правові механізми запобігання засміченню навколоземного космічного простору. *Стандартизація. Сертифікація. Якість*, 2017. № 2. С. 31-36

154. Международное космическое право: документы Организации Объединенных Наций, 2017. URL: https://www.unoosa.org/res/oosadoc/data/documents/2017/stspace/stspaceб1rev_2_0_html/V1703166-RUSSIAN.pdf

155. Мельник Р. С. Новий погляд на «вічну» проблему: предмет адміністративного права. Питання адміністративного права. Кн. 2. Відп. за вип. Н. Б. Писаренко]. Х. : ООО «Оберіг», 2018. 182 с.

156. Менг Хін. Україно-китайські відносини наприкінці ХХ- початку ХХІ століття: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02. К., 2005. 16 с.

157. Министерство иностранных дел Республики Казахстан: дайджест материал зарубежных СМИ о Республике Казахстан. Астана, 2008. URL: <https://refdb.ru/look/2384243.html>

158. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. 132 с.

159. Міжнародний центр космічного права. Офіційний сайт. URL: <http://spacelaw.com.ua/>

160. Міжнародний центр космічного права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України. URL: http://idpnan.org.ua/mijnarodnij_centr_kosmichnogo_prava.html

161. Мінка Т. П. Адміністративно-правові режими та їх забезпечення органами внутрішніх справ: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2011. 610 с.

162. Мосьондз С. О. Адміністративно-правові засади державної політики України в сфері науки : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2012. 452 с.

163. Нагаєв В. М. Публічне адміністрування: електронний навчальний посібник. ХНАУ, 2018. 278 с.

164. Наталушко А. О. Правові аспекти україно-китайських відносин. *Україна-Китай*, 2017. №3 (9). URL: <http://sinologist.com.ua/natalushko-o-pravovi-aspekty-ukrayinsko-kytajskyyh-vidnosyn/>

165. Науково-технічне співробітництво між Україною та Китаєм. Україна та Китай. Офіційний веб-сайт Посольства України в Китайській Народній Республіці та в Монголії (за сумісництвом). URL: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/187-naukovo-tehniche-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem>

166. Науково-популярне видання Державне космічне агентство України: 25 кроків у Космос. за загал. ред. Е. І. Кузнецова, М. О. Мітрахова. ТОВ «Спейс-Інформ», 2016. URL: <http://epizodyspace.ru/bibl/inostr-yazyki/ukraina/DKAU-25-2016/DKAU-25-2016.pdf>

167. Національна доктрина розвитку освіти: указ Президент України від 17.04.2002 № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту: указ Президента України від 28.09.2004 № 1148/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004>

168. Нагребельний В. Правове забезпечення модернізації державного управління та державного регулювання в економічній сфері України. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2013. № 2 (73). С. 133-141

http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/08/visnik_natsional_noyi_akademiyi_ppravovikh_nauk_ukrayini_2013.pdf

169. Негода С. О. Правове регулювання міжнародних комерційних космічних проектів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2000. 16 с.

170. Обзор статуса пяти международно-правовых документов по космосу. Записка Секретариата. Док. ООН A/АС.105/С.2/Л.210. Вена: Изд-во ООН, 1999. С. 17-19.

171. Образование, наука и техника Китая, 2010. URL: http://russian.china.org.cn/Sci-Edu-Cult/txt/2010-01/05/content_19184511_4.htm

172. Організаційно-правові аспекти формування державної політики. ЦППР, 2005. URL: <https://www.pravo.org.ua/ua/news/2597->

173. Осадець С. С. Страхування: підручник. Київ: КНЕУ, 1998. 528 с.

174. О космической деятельности: Закон РФ от 20 августа 1993 г. №5663-1 (с изменениями от 29 ноября 1996 г, 10 января 2003 г., 5 марта, 22 августа 2004 г.). СЗ РФ, 9 декабря 1996 г. № 50. Ст. 5609; СЗ РФ, 13 января 2003 г. № 2. Ст. 167; СЗ РФ, 8 марта 2004 г. № 10. Ст 834,03 РФ, 30 августа 2004 г. № 35. Ст. 3607.

175. О структуре управления космической деятельностью в Российской Федерации: Указ Президента РФ от 25 февраля 1992 года № 185. Ведомости Совета народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР, 05 03 1992. N 10. Ст. 50.

176. Объединенная ракетно-космическая корпорация, 2019. URL: <http://www.rosorkk.ru/>

177. О внесении изменений и дополнений в Положение о Российском космическом агентстве в постановление Правительства Российской Федерации от 15 мая 1995 г. № 468: постановление Правительства Российской Федерации от 19 января 1999 г. № 70. СЗ РФ, 1999. Ст. 560.

178. О государственной корпорации по космической деятельности «Роскосмос»: Федеральное Закон Российской Федерации от 1 июля 2015 г. URL: <https://www.roscosmos.ru/media/files/docs/2016/215-fz.pdf>

179. О системе и структуре федеральных органов исполнительной власти: Указ Президента РФ от 09.03.2004 №314 (ред. от 12.04.2019). URL: <http://base.garant.ru/186816/>

180. Об утверждении Положения о Российском космическом агентстве: Постановление Совета Министров Правительства Российской Федерации от 25 марта 1993 г № 250. Собрание актов Президента и Правительства Российской Федерации, 1993. №14. Ст. 1181.

181. Об утверждении Положения о Российском космическом агентстве: Постановление Правительства Российской Федерации от 15 мая 1995 г. № 468. СЗ РФ, 1995. № 22. Ст. 2058

182. Об утверждении Положения о лицензировании космической деятельности: Постановление Правительства РФ від 22 лютого 2012 року № 160. <https://www.roscosmos.ru/media/files/docs/2016/160.pr.pdf>

183. Об утверждении Положения о лицензировании космической деятельности: Постановление Правительства РФ от 30 июня 2006 г. № 403. URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/89709/>

184. О научно-техническом сотрудничестве: Соглашение между правительством Республики Казахстан и правительством Китайской Народной Республики. URL: <https://lex.uz/docs/2612592>

185. Пал Л. А. Аналіз державної політики. пер. з англ. І. Дзюби. К.: Основи, 1999. 422 с.

186. Пайсон Д. Б. Институты и институциональное проектирование в сфере космической деятельности.: автореф. ... док. экон. наук. Специальность: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством», специализация: «Экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами (промышленность)». Москва, 2011. URL:

<http://economy-lib.com/instituty-i-institutsionalnoe-proektirovanie-v-sfere-kosmicheskoy-deyatelnosti>

187. Пацурківський П., Савкіна О. Податково-правова доктрина України: між Скільою етатизму і Харібдою людиноцентризму. *Право України*. 2017. № 9. С. 192-204.

188. Первое ракетное соединение вооруженных сил страны. Военно-исторический очерк. под ред. Г. Н. Млиновского. М.: ЦИПК, 1996. С. 182-209.

189. Перспективи співпраці науковців України та Китаю, 2018. URL: <https://aucc.org.ua/perspektivi-spivpratsi-naukovtsiv-ukrayini-ta-kitayu/>

190. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. *Віче*, 2011. № 10. С. 23-25.

191. План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014 - 2017 роки: затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF>

192. Політологія. Кн. друга: Політика і держава. За заг. ред. А. Колодія, В. Харченко, Л. Климанської, Я. Косминої. Київ: Ельга-Н. Ніка-Центр, 2000. 584 с.

193. Полевий В. Космічний бізнес як приклад державно-приватного партнерства. *«Бзнес» Колективне ділове медіа*, 2020. URL: <https://business.ua/biznes-vlada/10135-kosmichnij-biznes>

194. Положення про порядок надання дозволів суб'єктам космічної діяльності на проведення переговорів з іноземними суб'єктами господарської діяльності щодо дослідження і використання космічного простору, виробництва і експлуатації космічної техніки та укладення договорів купівлі-продажу космічної техніки і технологій, реєстрації договорів, предметом яких є космічна діяльність, укладених суб'єктами підприємницької діяльності України з іноземними суб'єктами господарської діяльності: постанова

Кабінету Міністрів України від 4 червня 1998 р. № 798. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/798-98-%D0%BF>

195. Поняття космосу, 2020. URL: <https://sites.google.com/site/zittakosmosu4/ponatta-kosmosu>

196. Правова доктрина України : у 5 т. Х.: Право, 2013.

197. Представитель МИД КНР Цинь Ган ответил на вопрос журналиста относительно ситуации в Украине. МИД КНР, 02.03.2014. URL: <http://www.fmprc.gov.cn/rus/xwfw/fyrth/fyrbthdhdw/t1133559.shtml>

198. Презентація Доктрини сбалансованного розвитку «Україна 2030». URL: <https://kpi.ua/ru/2017-05-25>

199. Присяжков В. Ф. Присяжкова Л. М. Рынок запусков космических объектов (теория вопроса). *Космічна наука і технологія*, 1999. № 4. С. 93-97.

200. Прищак М. Д., Мацко М. А. Психологія. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/3prishak_psihologiya_ch1/1271.html

201. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: Х Міжнародний бізнес-форум (Київ, 21 березня 2017р.). Відп. ред. А. Мазаракі. Київ.нац.торг.-екон. ун-т, 2017. 198 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/7ae27cf3ff4a4d4b3ee985f220617e75.pdf>

202. Прошин Д. В. Політика адміністрації Р. Рейгана в галузі дослідження і використання космічного простору (1981 - 1989 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02; Дніпропетр. нац. ун-т. 2001. 19 с.

203. Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності: Закон України від 02.10.2019 № 143-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 46. Ст. 300.

204. Про державну підтримку космічної діяльності: Закон України від 16.03.2000 № 1559-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1559-14>

205. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 06.09.2005 № 2806-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 48. Ст. 483.

206. Про затвердження Порядку подання декларації про провадження господарської діяльності у сфері космічної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2020 р. № 198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-2020-%D0%BF#n9>

207. Про Загальнодержавну (Національну) космічну програму України на 1998-2002 роки: Закон України від 01.01.2003р. № 763/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/763/97-%D0%B2%D1%80>

208. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 р. № 238-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2011-%D1%80#Text>

209. Про заходи щодо забезпечення функціонування, збереження та подальшого розвитку унікальних об'єктів космічної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2000 р. № 404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2000-%D0%BF>

210. Про Загальнодержавну (Національну) космічну програму України на 2003-2007 роки: Закон України від 24.10.2002 р. №203-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203-15>

211. Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2008-2012 роки: Закон України від 30.09.2008, № 608-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/608-17>

212. Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2013-2017 роки: Закон України 05.09.2013, № 439-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-18>

213. Проект Закону про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2019-2023 роки, від 28.12.2018 р. № 9457. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65308

214. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 14.09.2011 р. № 1057 в

редакція від 15.05.2015 р. z1133-11. URL:
[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11?find=1&text=%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8+%D0%BF%D1%80%D0%BE+%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D1%8E#w220)

[11?find=1&text=%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8+%D0%BF%D1%80%D0%BE+%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D1%8E#w220](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11?find=1&text=%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8+%D0%BF%D1%80%D0%BE+%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D1%8E#w220)

215. Про Науковий центр дослідження Землі. URL:
<https://www.casre.kiev.ua/uk/>

216. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 01.06.2000 р. № 1775-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>

217. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2015. № 23. Ст. 158.

218. Про затвердження Ліцензійних умов провадження розроблення, випробування, виробництва, експлуатації ракет-носіїв, космічних апаратів та їх складових частин, наземної космічної інфраструктури та її складових частин, обладнання, що входить до складу космічного сегмента супутникових систем: наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Національного космічного агентства України від 19.12.2000 р. № 79/215. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0966-00?lang=uk>

219. Про ратифікацію Договору про дружбу і співробітництво між Україною і Китайською Народною Республікою від 15.05.2014 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1271-18>

220. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Актуальні питання зовнішньої політики України»: постанова Верховної Ради України від 24 травня 2017 р. № 2069-VIII. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2069-19>

221. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні: Закон України від 20.09.2019 р. № 132-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20>

222. Про космічну діяльність: Закон України від 15.11.1996 р. № 502/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/502/96-%D0%B2%D1%80>

223. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про державне регулювання у сфері дистанційного зондування Землі»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 р. №657-2013-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/657-2013-%D1%80>

224. Проект Закону про державне регулювання у сфері супутникової навігації від 16.12.2016 р. №5549. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5549&skl=9

225. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 № 124-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2015. № 14. Ст. 96.

226. Про визначення державного підприємства, яке виконує функції національного органу стандартизації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2014-%D1%80>

227. Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII. *Відомості Верховної Ради*, 2014. № 31. Ст. 1058.

228. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*, 2007. № 29. Ст. 389.

229. Про затвердження Положення про управління координації космічної діяльності департаменту стратегічного розвитку сектору оборони та безпеки: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 27.02.2019 р. № 328. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0328731-19>

230. Про затвердження положень про структурні підрозділи управління координації космічної діяльності департаменту стратегічного розвитку сектору оборони та безпеки: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 13.08.2019 р. № 1384. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1384731-19>

231. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України 16.04.1991 № 959-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377.

232. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 № 549-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 23. Ст. 148.

233. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14.09.2006 р. № 143-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16>

234. Про заходи державного регулювання космічної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 1998 р. № 798. *Офіційний вісник України*, 1998. № 22. С. 42.

235. Про реорганізацію Державного університету інформатики та штучного інтелекту: розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.04.2011 р. № № 284-р. URL: <http://www.ipai.net.ua/uk/istoriya-ipshi//zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-2011-%D1%80>

236. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1996. № 18. Ст. 78.

237. Про затвердження порядків і правил обов'язкового страхування у сфері космічної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.2010 р. № 1033. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1033-2010-%D0%BF/ed20190207>

238. Про Воєнну доктрину України: указ Президента України від 15.06.2004 р. № 648/2004 (втратила чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>

239. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>

240. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 р. №47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#n2>

241. Про затвердження Воєнно-медичної доктрини України: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2018 р. № 910. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-2018-%D0%BF>

242. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: постанова Кабінету Міністрів України від від 07.10.2009 р. № 1307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF#n12>

243. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1160-15>

244. Про затвердження Положення про Державне космічне агентство України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 р. № 281. *Урядовий кур'єр*, 2015. № 93.

245. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства юстиції України, Міністерства культури України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства України: Закон України від 16.10.2012 р. № 5461-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5461-17> Норма в редакції 2012 р.

246. Про затвердження Положення про управління координації космічної діяльності департаменту стратегічного розвитку сектору оборони та безпеки: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 27.02.2019 р. № 328. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0328731-19>

247. Про затвердження положень про структурні підрозділи управління координації космічної діяльності департаменту стратегічного розвитку сектору оборони та безпеки: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 13.08.2019 р. № 1384. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1384731-19>

248. Про тимчасовий порядок взаємодії Міністерства оборони та Національного космічного агентства під час провадження космічної

діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.1997 р. №788.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/788-97-%D0%BF>

249. Про створення Національного космічного агентства України: Указ Президента України від 29.02.1992 р. № 117. *Збірник указів Президента*, 1992 р. № 1.

250. Публічно-правова доктрина України. За заг. ред. Ю. П. Битяка. Х., 2013. 864 с.

251. Пузиков Р. В. Юридическая доктрина в сфере правового регулирования (проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Тамбов. гос. ун-т. Тамбов, 2003. 213 с.

252. Ракетно-космічна промисловість України. URL: <https://works.doklad.ru/view/iX5yAd8ZTAY/all.html>

253. Рішення Верховного Суду України у справі № 810/2763/17, 2019. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/68900984/>

254. Рішення Конституційного Суду України від 2 березня 1999 року № 2-рп/99. *Офіційний вісник України*, 1999. №10. Ст.396.

255. Рокитський Є., Левенко О. Орбітальний комплекс: космічна галузь України має всі шанси на відродження. *Журнал «Бізнес»*, 2020 URL: <https://business.ua/economy/9714-orbitalnij-kompleks-kosmichna-galuz-mae-vsi-shansi-na-vidrozhennya>

256. Романов В. Є., Рудік О. М., Брус Т. М. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження: ДРІДУ НАДУ, 2003. 72 с.

257. Садовнікова Г. В. Співвідношення категорій концепт, поняття і значення у когнітивному термінознавстві. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*, 2014. Т. 17, № 1. С. 156-164.

258. Сардак С. Е. Самойленко А. О. Оцінювання стану інтелектуалізації національної економіки України в умовах глобалізації. *Бізнес Інформ*, 2014. № 12. С. 19-24.

259. Санін Ф. П. Копил О. А. Науково-конструкторська школа академіка М. К. Янгеля та її роль в розвитку ракетобудування в СРСР. *Наука та наукознавство*, 1998. № 3. С. 42-49.

260. Семеніхін І. В. Правова доктрина, наукова спільнота та влада: окремі питання співвідношення та взаємодії. *Теорія і практика правознавства*, 2016. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2016_1_4

261. Семеніхін І. В. Теоретичні аспекти розуміння правової доктрини. *Проблеми законності*, 2019. Вип. 145. С. 36-50. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.145.165807>

262. Семеняка В. В. Цивільно-правове регулювання страхування в сфері космічної діяльності: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М.Корецького. К., 2004. 20 с.

263. Сердюк Р. С., Ерыгина Л. В. Сбалансированное развитие инновационной и инвестиционной деятельности на предприятиях ракетно-космической промышленности. *Сибирский журнал науки и технологий*, 2015. № 4. С. 1060-1066.

264. Скорик Є. Т., Кондратюк В. М. Застосування супутникових технологій навігації і зв'язку в автотранспортній галузі. *Наука та Інновації*, 2007. №1. С. 67-83. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/127/Skoryk_Kondr.pdf?sequence=1

265. Словарь международного космического права. Под ред. В.С. Верещетина. М.: МО, 1992. С. 99.

266. Спільне Комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Китайською Народною Республікою і Україною. Меморандум взаєморозуміння до Комюніке від 04.01.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_006

267. Спільна декларація України і Китайської Народної Республіки від 06.09.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_004

268. Солошкіна І. В. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності щодо підприємництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2007. 21 с.

269. Сорока Л. В. «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України: теорія і практика». Київ: ФОП Чалчинська Н. В., 2020. 366 с.

270. Сорока Л. В. Публічне адміністрування промислової політики Європейського космічного агентства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Випуск 33. Ч. 2. Т. 3. С. 184-189.

271. Сорока Л. В. Роль національних норм космічного законодавства у врегулюванні космічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*, 2016. Випуск 40. Т. 3. С. 155-160.

272. Сорока Л. В. Міжнародно-правове регулювання космічної діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2017. Випуск 1. (16). С. 330-333.

273. Сорока Л. В. Поняття «державного регулювання» і «державного управління» космічною діяльністю та їх розмежування. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2019. № 4. С. 193-199.

274. Сорока Л. В. Правовые основы и возможные риски использования искусственного интеллекта и космических технологий. *Право і суспільство*, 2019. № 6. С. 209-215. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/6_2019/part_2/34.pdf

275. Сорока Л. В. Двусторонние отношения между Украиной и Китаем в космической сфере. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2019. Спецвипуск. т. 2. С. 133-135. URL: <http://apnl.dnu.in.ua/tom2/30.pdf>

276. Сорока Л. В. Ліцензування космічної діяльності США. *Порівняльно-аналітичне право*, 2019. №6. С. 335-337. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0390/2019.6.86>
277. Сорока Л. В. Формування нової політики лідерства США у космічній діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2019. №4 – 2. С 81-83. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.2.17>
278. Сорока Л. В. Органи публічного адміністрування космічної діяльності України. *Порівняльно-аналітичне право*, 2020. №1. URL: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja>
279. Сорока Л. В. Космізація права. *Наукові записки. Серія : Право*. 2019. Випуск 6. Спецвипуск. Кропивницький : ТОВ «Полімед-Сервіс», 2019. С. 207-211.
280. Сорока Л. В. Періодизація розвитку космічної діяльності України. *Юридичний бюлетень*, 2019. №11. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/arkhiv>
281. Сорока Л. В. Двохстороннє співробітництво України та Казахстану у космічній сфері. *Наукові записки. Серія: Право*. Випуск 8. Кропивницький, 2020. С.148-153.
282. Сорока Л. В. Історія становлення та розвитку космічної діяльності України за радянські часи. *Науковий вісник публічного і приватного права*, 2020. №1. С. 112-117.
283. Сорока Л. В. Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності як основа нової космічної доктрини. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2020. №2. С. 484-487.
284. Сорока Л. В. Стійкий розвиток космічної діяльності як основа економічного розвитку країни. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління: електронне наукове видання: збірник*, 2020. № 2(8). С. 130-137. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-2\(8\)](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-2(8))
285. Сорока Л. В. Нормативна база космічної діяльності: сучасні виклики. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні*

науки», 2020. №3. С. 53-56. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2020-3-5732>

286. Сорока Л. В., Сокиран М. В. У чому полягає сутність публічного інтересу? Адміністративне право для громадян України: науково-популярне видання / за ред. В. Галуцька. Київ: НДПП. 2019. С 15-16.

287. Сузір'я відзначило в КПІ своє двадцятиріччя, 2020. URL: <https://kpi.ua/11-11-25-photo>

288. Стельмах О. С. Міжнародно-правовий режим безпеки дослідження та використання космічного простору в мирних цілях. дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (на правах рукопису). Київ: Інститут держави і права ім. В. М, Корецького НАН України, 2016. 240 с. URL: http://idpnan.org.ua/files/stelmah-o.s.-mijnarodno-pravoviy-rejim-bezpeki-doslidjennya-ta-vikoristannya-kosmichnogo-prostoru-v-mirnih-tsilyah_.pdf

289. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследований. М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.

290. Стратегія космічної діяльності України на період до 2022 року: Наказ Державного космічного агентства України від 21.05.2015 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0100814-15>

291. Стратегия развития космической деятельности России до 2030 года и на дальнейшую перспективу (проект) / Разработан рабочей группой под руководством Ю.Н. Коптева, одобрен на заседании Коллегии Федерального космического агентства 6 марта 2012 года. URL: <http://knts.tsniimash.ru/>

292. Страхування: підручник за ред. В. Д. Базилевича. Київ: Знання, 2008. 1019 с.

293. Сырых В. М. Логические основания общей теории права: в 2 т. Т. 1: Элементный состав. 2е изд., испр. и доп. М.: Юридический Дом «Юстицинформ», 2001. 528 с. URL: http://www.telecomlaw.ru/young_res/logical_basics.pdf

294. Танасійчук О. Київ і Пекін обіцяють один одному підтримку, 2002. URL: https://dt.ua/POLITICS/kiyiv_i_peekin_obitsyayut_odin_odnomu_pidtrimku.html
295. Тарасов А. Е. Международное сотрудничество в космосе после холодной войны и интересы России: дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04 Москва, 2002. 155 с.
296. Тарасов А. Е. Международное сотрудничество в космосе после холодной войны и интересы России: автореф. к. пол. н.. 2002. URL: <https://www.dissercat.com/content/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo-v-kosmose-posle-kholodnoi-voiny-i-interesy-rossii>
297. Тепман Л. Н., Напёров В. А. Инновационная экономика: учебное пособие. Москва: Юнити, 2014. 278 с.
298. Титаренко Т. Г. Поняття та сутність і зміст державної політики регулювання земельних відносин в Україні. *Електронний журнал: Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2015, №8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_8_6
299. Ткач М. Державне регулювання та державне управління: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*, 2012. №8. С. 110-119.
300. Троян С. С. Сучасні відносини Україна – КНР: проблеми і перспективи. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 2018. Вип. 1. С. 86-95.
301. У Верховній Раді розглянули концепцію реалізації держполітики у сфері космічної діяльності до 2034 року. Конструкторське Бюро «Південне», 2019. URL: https://www.yuzhnoye.com/ua/press-center/news/copy_news_634.html
302. Уваров В. Космические ковбои Дональда Трампа, 2020. URL: http://nvo.ng.ru/realty/2020-04-24/6_1091_space.html

303. Угода між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про науково-технічне співробітництво від 27.04.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_007#Text

304. Угода між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про співробітництво в дослідженні та використанні космічного простору в мирних цілях від 04.12.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_200

305. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угоду ратифіковано із заявою Законом від 16.09.2014 р. № 1678-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

306. Ударцев С. Ф. Метаправо: о глобальной эволюции права. *Вестник Московского государственного открытого университета (МГОУ)*, 2003. № 2 (11).

307. Ударцев С. Ф. Правовая политика и космическая деятельность. Государственно-правовые исследования: научно-образовательный ежегодник, 2019 Вып. 2. Издательский дом «Державинский». С. 13-30. URL: http://repository.kazguu.kz/bitstream/handle/123456789/695/Udartsev_LegalPolicyAndSpaceActivities.pdf?sequence=1&isAllowed=y

308. Ударцев С. Ф. Непризнанное цифровое государство Asgardia: конституционная модель системы государственных органов. Проблемы и вызовы цифрового общества: тенденции развития правового регулирования цифровых трансформаций: сб. науч. трудов по матер. I Междунар. науч.-практ. конф. (Саратов, 17-18 октября 2019 г.) / под ред. Н. Н. Ковалевой. Саратов: Изд-во ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия», 2019. С. 175-178.

309. Ударцев С. Ф. Космическое государство как государство будущего: возможные варианты формирования и юридического закрепления статуса. *Правовая культура*, 2019. № 1 (36). С. 23-37.

310. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.
311. Україна - Китай: від проектів до стратегічного партнерства. Київ: Центр досліджень, армії, конверсії і роззброєння, 2009. 94 с.
312. Українські школяри зможуть відправляти свої розробки в Космос, 2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ukrayinski-shkolyari-zmozhut-vidpravlyati-svoyi-rozrobki-v-kosmos>
313. Урсул А. Д. Космоглобалистика: взаимосвязь глобальных и космических процессов. *Философская мысль*, 2013. № 4. С. 149 - 210. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=365
314. Урсул А. Д., Школенко Ю. А. Человек и космос. М., Политиздат, 1976. 136 с. URL: <https://sci.house/filosofskie-issledovaniya-sovremennyye-scibook/etika-kosmicheskikh-tsivilizatsii-106276.html>
315. Урсул А. Д. Глобальное измерение права. *Юридические исследования*, 2012. № 5. С. 90-146. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=337
316. Урсул А. Д. Переход России к устойчивому развитию. Ноосферная стратегия. Издательский дом Ноосфера. Москва, 1998. 132 с.
317. Усенко Г. С. Поняття та зміст ліцензійно-дозвільної діяльності в сфері підприємництва. Форум права, 2010. № 2. С. 530-536. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_2_86
318. Утко-Масляник Ю. Правові аспекти співробітництва держав-членів Європейського Союзу в космічній сфері : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2018. – 20 с.
319. Уфологический словарь. URL: <http://ufodic.sochka.com/category/a/page/2/>
320. Федеральное космическое агентство - структура и полномочия. Новости космонавтики, 2004. Том 14 № III (261). С. 48 - 49.

321. Федеральная космична програма Росії на 2016 - 2025 роки: затверджена постановою Уряду РФ від 23 березня 2016 р № 230. URL: <https://www.roscosmos.ru/22347/>

322. Фролов В. Ф. Методологічні основи екологічного моніторингу навколоземного космічного простору: автореф. дис. ... д-ра техн. наук : 21.06.01; Держ. екол. акад. післядиплом. освіти та упр. Київ, 2017. 32 с.

323. Философия науки, 2020. URL: <https://moodle.kstu.ru/mod/book/view.php?id=17837>

324. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт: постановка питання. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*, 2014. № 1. С. 68-77.

325. Хвостик Е. Астероидная лихорадка на подходе. Комерсант от 6.05.2018 URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3618726>

326. Хитченс Т. Права и свободы на орбите – как обеспечить безопасность космической деятельности. Индекс безопасности, 2014. №3-4 (118–119), Том 22. С. 55-57. URL: <http://www.pircenter.org/media/content/files/13/14875343690.pdf>

327. Холопов В. А. Государственное и муниципальное управление. Ростов-на-Дону: Феникс, 2010. 364 с.

328. Ціннісні орієнтири - основа життєвого вибору та успішної самореалізації особистості, 2019. URL: https://citizen.in.ua/photos/topic/f/20190128_132011_rozdil-1-4.pdf

329. Цибуленко М. О. Науково-технічне співробітництво між Україною та Китаєм в умовах глобалізації. Київ, 2018. URL: http://ela.kpi.ua:8080/bitstream/123456789/23083/1/Tsybulenko_magistr.pdf

330. Циолковский К. Э. Промышленное освоение космоса Москва, Машиностроение, 1989. URL: <https://ruslit.traumlibrary.net/book/ciolkovskiy-osvoeniekosmosa/ciolkovskiy-osvoeniekosmosa.html#work012>

331. Чернышева О. Н. Становление отечественной космонавтики, 1920-е - 1950-е годы: диссер. ... кан. истор. наук, 2002, Москва. 286 с. URL:

<https://www.dissercat.com/content/stanovlenie-otechestvennoi-kosmonavtiki-1920-e-1950-e-gody>

332. Черницька Т. В. Міжнародне науково-технічне співробітництво в умовах глобалізації: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02. Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». К., 2009. 20 с.

333. Шведова Н. Ю. К определению концепта как предмета языкознания. Языковая личность : текст, словарь, образ мира : сб. ст. М.: Изд-во РУДН, 2006. 544 с.

334. Шемшученко Ю. С., Семеняка В. В. Сучасний стан та необхідність реформування космічного законодавства. *Часопис Київського університету права*, 2019. № 2. С. 9-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_2_3

335. Шило С. М. Поняття та зміст правових гарантій законності в сфері адміністративної діяльності міліції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*, 2013. Вип. 4. С. 283-292.

336. Шмалый О. В. Административно-правовой режим как фактор эффективности управления в сфере государственной регистрации. *Бизнес в законе*, 2010. № 4. С. 114-118.

337. Євграфова Є. Доктрина у правовій науці і юридичній практиці. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2013. № 2 (73). С. 52-62.

338. Южакова О. Концепт як головна одиниця когнітивної лінгвістики в аналізі терміносистем (на матеріалі термінології холодильної техніки). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 2010. № 675. С. 57-64.

339. Юзбашян М. Р. Международно-правовые основы решения экономических проблем использования космоса: автореф. ...к.ю.н.: 12.00.10. Москва, 2009. URL: <https://www.dissercat.com/content/mezhdunarodno-pravovye-osnovy-resheniya-ekonomicheskikh-problem-ispolzovaniya-kosmosa>

340. Юринець Ю. Л., Свінціцька А. В. Адміністративно-правовий статус Державного космічного агентства України: історико-правовий аспект. *Юридичний вісник повітряного і космічного права*: Наук. пр. Нац. авіац. ун-ту, 2016. № 4. С. 27-34.

341. Яковенко А. В. Прогрессивное развитие международного космического права. Актуальные проблемы. М.: МО, 1999. 140 с.

342. Якименко О. О. Державне регулювання і державне управління співвідношення понять у контексті трансформації вищої освіти в Україні. *Наукові праці. Державне управління*, 2012. Випуск 174. Том 186. С. 54-57.

343. Ястремська О. М., Мажник Л. О. Публічне адміністрування: навчальний посібник. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 132 с.

344. A/68/189. Group of Governmental Experts on Transparency and Confidence-Building Measures in Outer Space Activities. Sixty-eighth session Item 99 (c) of the provisional agenda General and complete disarmament: transparency and confidence-building measures in outer space activities. 29 July 2013. URL: <https://www.undocs.org/A/68/189>

345. A/RES/2220 (XXI). Конференция ООН по исследованию и использованию космического пространства в мирных целях 19 декабря 1966 года. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/2221%28XXI%29>

346. A/AC.105/1131. Report on the United Nations Workshop on Space Law on the theme «Contribution of space law and policy to space governance and space security in the twenty-first century». Vienna, 5-8 September 2016. URL: https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/documents/2016/aac.105/aac.1051131_0.html

347. A/AC.105/L.315. Guidelines for the long-term sustainability of outer space activities. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space Sixty-first session. Vienna, 20-29 June 2018.

348. A/RES/68/74. Recommendations on national legislation relevant to the peaceful exploration and use of outer space: Resolution / adopted by the General Assembly. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/763550>

349. A/AC.105/C.2/2013/CRP.6. Information on the activities of international intergovernmental and non-governmental organizations relating to space law. Note by the Secretariat. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space Legal Subcommittee Fifty-second session Vienna, 8-19 April 2013. URL: https://www.unoosa.org/pdf/limited/c2/AC105_C2_2013_CRP06E.pdf

350. A/AC.105/C.1/LTS/2011/L.1. Draft report of the Working Group on Long-term Sustainability of Outer Space Activities, 2011. URL: https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/documents/2011/aac.105c.1lts/aac.105c.1lts2011l.1_0.html

351. A/RES/55/2. United Nations Millennium Declaration. Resolution adopted by the General Assembly 18 September 2000. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf

352. A/71/20. Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space Fifty-ninth session (8-17 June 2016). URL: <https://undocs.org/en/A/71/20>

353. A/AC.105/C.1/L.348. Updated set of draft guidelines for the long-term sustainability of outer space activities, 2016. URL: https://www.unoosa.org/res/oosadoc/data/documents/2016/aac_105c_11/aac_105c_11_348_0_html/AC105_C1_L348E.pdf

354. A/RES/73/6. Fiftieth anniversary of the first United Nations Conference on the Exploration and Peaceful Uses of Outer Space: space as a driver of sustainable development, 2018. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/73/6>

355. A/AC.105/L317. Zero draft of the «Space2030». Agenda and implementation plan, 2019. URL: https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/documents/2019/aac.105l/aac.105l.317_0.html

356. A/AC.105/1167. Report of the Scientific and Technical Subcommittee on its fifty-fifth session, held in Vienna from 29 January to 9 February 2018. URL: <https://undocs.org/ru/A/AC.105/1167>

357. A/AC.105/958. Report of the Scientific and Technical Subcommittee on its forty-seventh session, held in Vienna from 8 to 19 February 2010. URL: https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/documents/2010/aac.105/aac.105958_0.html II. 182.

358. A/AC.105/C.2/2017/CRP.12. Capacity-Building in Space Law. URL: https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/documents/2017/aac.105c.22017crp/aac.105c.22017crp.12_0.html

359. A/AC.105/1003. Report of the Legal Subcommittee on its fifty-first session, held in Vienna from 19 to 30 March 2012. URL: https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/documents/2012/aac.105/aac.1051003_0.html

360. A/RES/70/224. Towards global partnerships: a principle-based approach to enhanced cooperation between the United Nations and all relevant partners. General Assembly resolution of 22 December 2015. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/224

361. A/RES/68/234. Guidelines on a principle-based approach to the Cooperation between the United Nations and the business sector. The Guidelines were first issued in 2000, revised and reissued in 2009, and revised in 2015 as requested by GA. Resolution, 2015. URL: https://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/un_business_partnerships/guidelines_principle_based_approach_between_un_business_sector.pdf

362. AB-375 Privacy: personal information: businesses. Assembly Bill No. 375 CHAPTER 55 An act to add Title 1.81.5 (commencing with Section 1798.100) to Part 4 of Division 3 of the Civil Code, relating to privacy. Approved by Governor June 28, 2018. Filed with Secretary of State June 28, 2018. URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=201720180AB375

363. About China Pacific Insurance (Group), Co., Ltd (CPIC). URL: <https://www.icisa.org/member/2658/>

364. Act on launching objects from Norwegian territory etc. into outer space. 13 June. No. 38. 1969. URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/norway/act_38_1969E.html

365. Act on Space Activities Sweden (1982:963). URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/sweden/act_on_space_activities_1982E.html

366. AFM 1-2, United States Air Force Basic Doctrine, 1 December 1959, p. 6.

367. AFM 1-1, United States Air Force Basic Doctrine, 14 August 1964, p. 2-1.

368. AFM 1-1, United States Air Force Basic Doctrine, 28 September 1971, p. 2-1.

369. AFM 1-1, United States Air Force Basic Doctrine, 15 January 1975, p. 2-1.

370. AFM 1-1, Functions and Basic Doctrine of the United States Air Force, 14 February 1979, pp. 2-1 and 2-4

371. AFM 1-6, Military Space Operations, 15 October 1982, p. iii.

372. Air and Space Law at The University of Mississippi School of Law, 2020. URL: <https://airandspacelaw.olemiss.edu/pdfs/jsl-35-1.pdf>

373. Air Force Doctrine Document (AFDD) 4, Space Operations Doctrine; AFDD 2-2, Space Operations Doctrine, 1997

374. Aeronautics and Space Report of the President. NASA Official: Stephen Garber Last Updated: December 20, 2019. URL: <https://history.nasa.gov/presrep.html>

375. An Act to facilitate a pro-growth environment for the developing commercial space industry by encouraging private sector investment and creating more stable and predictable regulatory conditions, and for other purposes. *Public Law*. 114-90. № 25, 2015. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-114publ90/pdf/PLAW-114publ90.pdf>

376. An Ordinance to confer licensing and other powers on the Chief Executive to secure compliance with the international obligations of the People's Republic of China with respect to the launching and operation of space objects and the carrying on of other activities in outer space. (Amended 55 of 1999 s. 3) [13 June 1997] (Format changes - E.R. 1 of 2019). URL: <https://www.elegislation.gov.hk/hk/cap523>

377. Agreement on the European Economic Area - Final Act - Joint Declarations - Declarations by the Governments of the Member States of the Community and the EFTA States - Arrangements - Agreed Minutes - Declarations by one or several of the Contracting Parties of the Agreement on the European Economic Area. OJ L 1, 3.1.1994, p. 3-522 (ES, DA, DE, EL, EN, FR, IT, NL, PT). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A21994A0103%2801%29>

378. Agência Espacial Brasileira, 2019. URL: <http://www.aeb.gov.br/institucional/sobre-a-aeb/>

379. Agência Espacial Brasileira Portaria Nº 120, De 26 Agosto De 2014. URL: <http://pesquisa.in.gov.br/imprensa/jsp/visualiza/index.jsp?data=27/08/2014&jornal=1&pagina=8&totalArquivos=176>

380. Associated Press/NORC Center for Public Affairs Research (University of Chicago), «Space Exploration: Attitudes toward the U.S. Space Program», May 2019. URL: <http://www.apnorc.org/projects/Pages/SpaceExploration-Attitudes-toward-the-U-S--SpaceProgram.aspx>

381. Austrian Federal Law on the Authorisation of Space Activities and the Establishment of a National Space Registry Austrian Outer Space Act, adopted by the National Council on 6 December 2011. URL: <https://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/national/austria/austrian-outer-space-actE.pdf>

382. Chapter 509 - Commercial Space Launch Activities. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title51/subtitle5/chapter509&edition=prelim>

383. Chapter III - Commercial Space Transportation, Federal Aviation Administration, Department of Transportation (Parts 400 to 499) Doc. No. 43403, 51 FR 43188, Dec. 1, 1986/ URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CFR-1999-title14-vol4/pdf/CFR-1999-title14-vol4-chapIII.pdf>

384. Canadian Aviation Regulations (SOR/96-433). URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-96-433/page-180.html#docCont>

385. Čerka, Paulius, Jurgita Grigienė, and Gintarė Sirbikytė. Liability for Damages Caused by Artificial Intelligence. *Computer Law & Security Review*, 2015. №31 (3). URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.clsr.2015.03.008>

386. Chen, Lung-Chu. An Introduction to Contemporary International Law/ A Policy Oriented Perspective (Second Edition). *Yale University Press*, 2000. 512 p.

387. Chen Yanping. China's space policy-a historical review. *Space Policy*, August 2016, Vol. 37, Part 3: 171-178. URL: <https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2016.12.001>

388. Chinese Piloted Programs - Project 921. Shenzhou, 2019. URL: <https://www.globalsecurity.org/space/world/china/piloted.htm>.

389. Convention On International Interests In Mobile Equipment, 2001. URL: <https://www.unidroit.org/instruments/security-interests/cape-town-convention>

390. Daly, Herman E. Toward Some Operational Principles of Sustainable Development. *Ecological Economic*, 1990. №2. pp. 1-6.

391. Decree of the Commission of Science, Technology, and Industry for National Defense of the People's Republic of China No.12. The «Interim Measures on the Administration of Permits for Civil Space Launch Projects» are hereby promulgated, and shall enter into force on December 21, 2002. URL: <http://www.asianlii.org/cn/legis/cen/laws/imotaopfclsp771/>

392. Didenko S. The Administrative and Legal Status of the Subjects of Public administration that Provide Legal Support for the Circulation and Use of Weapons in Ukraine, Including Space Weapons. *Advanced Space Law*, 2018. Vol. 2: 12-20. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2018/2/2>

393. Dimitropoulos, Georgios. Global Administrative Order: Towards a Typology of Administrative Levels and Functions in the Global Legal Order. *European Review of Public Law*, 2011. Vol. 23.

394. Drozd O. Regulatory Framework for Space Activities: the Analysis of the Main Regulatory Acts. *Advanced Space Law*, Volume 3, 2019: 18-29. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2019/3/2>

395. Drozd O. Cooperation between Ukraine and Kazakhstan in the Space Sector: Background, Regulatory Framework, and Further Development. *Advanced Space Law*, Volume 5, 25-33. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2020/5/3>

396. Enseignement supérieur, recherche et technologie. URL: <https://www.education.gouv.fr/bo/2004/13/MENS0400386A.htm>

397. ESA Activities Supporting Sustainable Development. Catalogue, 2016. URL: https://esamultimedia.esa.int/docs/spaceforearth/SD_Catalogue_COMPLETE_161128.pdf

398. EU General Data Protection Regulation, «Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the Protection of Natural Persons with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of such Data, and Repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation)». *Official Journal of the European Union*, 2016. 119 (1). URL: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&from=EN>

399. Facebook to be fined \$5bn over Cambridge Analytica scandal. *BBC News*, 2019. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-48972327>

400. Funk C., Strauss M. «Majority of Americans Believe It Is Essential That the U.S. Remain a Global Leader in Space», Pew Research Center, June 6,

2018. URL:
http://assets.pewresearch.org/wpcontent/uploads/sites/14/2018/06/05153653/PS_2018.06.06_science-and-space_FINAL.pdf.

401. Futrell, Robert Frank. *Ideas, Concepts, Doctrine: A History of Basic Thinking in the United States Air Force, 1907-1964*. Vol. I. *Maxwell AFB, AL: Air University Press*, 1971; reprint. New York: Arno Press, 1980.

402. Futrell, Robert Frank. *Ideas, Concepts, Doctrine: Basic Thinking in the United States Air Force, 1961-1984*. Vol. II. *Maxwell AFB, AL: Air University Press*, December 1989. URL:
https://media.defense.gov/2017/Jun/14/2001762884/-1/-1/0/B_0031_FUTRELL_IDEAS_CONCEPTS_DOCTRINE.PDF

403. General Assembly in its resolution 1348 (XIII) of 13 December 1958. URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/history/index.html>

404. Griffin Riley, Bachman Justin. «Americans Think NASA Should Focus on Climate Change – Trump Doesn't». *Bloomberg News*, August 1, 2018. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-08-01/americans-think-nasa-should-focus-onclimate-change-trump-doesn-t>.

405. Goodfellow, Ian, Bengio Yoshua, and Aaron Courville. *Deep Learning*. *MIT Press*, 2018.

406. *Guiding Principles on Business and Human Rights*, United Nations, June 16, 2011. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

407. Goswami Namrata. «Losing the space race against China». *Washington Post*, January 11, 2019. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/the-newReferences-13-space-race-pits-the-us-against-china-the-us-is-losingbadly/2019/01/10/bcdcad10-14f9-11e9-b6ad9cfd62dbb0a8_story.html?utm_term=.ef918c8305ff.

408. Halunko V. *Space Law: the Present and the Future*. *Advanced Space Law*, 2019 Vol. 3: 30-47. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2019/3/3>

409. Halunko V., Didenko S. Private International Space Law. Philosophical and Legal Factors of Approval by the World Community. *Philosophy and Cosmology*. 2019. Vol. 22: 16-23. URL: <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/22/2>.

410. Harrison, Todd, Cooper Zack, Johnson Kaitlyn, Roberts Thomas G. Escalation and Deterrence in the Second Space Age. *Center for Strategic & International Studies*, 2017.

411. Høiback, Harald. What is Doctrine? *Journal of Strategic Studies*, 2011, Volume 34. Issue 6. URL: <https://doi.org/10.1080/01402390.2011.561104>

412. Industry Insight: Space Jobs of the Future. *The Space Report*, 2019. URL: <https://www.thespacereport.org/uncategorized/industry-insight-space-jobs-of-the-future/>

413. INTELSAT. Офіційний сайт, 2019. URL: <http://www.intelsat.com/>

414. International Organization for Standardization: official website, 2019. URL: <https://www.iso.org/about-us.html>

415. Interim Measures on the Administration of Permits for Civil Space Launch Projects. November 21, 2002. URL: <http://www.asianlii.org/cn/legis/cen/laws/imotaopfcslp771/>

416. International Code of Conduct for Outer Space Activities - Version 31 March 2014, Draft. URL: https://eeas.europa.eu/generic-warning-system-taxonomy/404_en/14715/EU%20proposal%20for%20an%20international%20Space%20Code%20of%20Conduct,%20Draft

417. Irtlach, Kirill. Ian Goodfellow went to work for Apple. *ITC.ua*, 2019. URL: <https://itc.ua/blogs/yangudfellou-pereshel-rabotat-v-apple/>

418. Issues Paper on Exploring space technologies for sustainable development and the benefits of international research collaboration in this context. Draft not to be cited Prepared by UNCTAD Secretariat 18 October 2019. URL: https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/CSTD2019-2020_Issues02_Space_en.pdf

419. Kaku Michio, 2019. URL: <https://mkaku.org/home/>

420. Kingsbury, Benedict and Donaldson, Megan. *Global Administrative Law*. Oxford Public International Law. *Oxford University Press*, 2011. URL: <http://opil.ouplaw.com>

421. Kingsbury B., Stewart R. *Legitimacy and Accountability in Global Regulatory Governance: The Emerging Global Administrative Law and The Design and Operation of Administrative Tribunals of International Organizations*. URL: <http://iilj.org/wp-content/uploads/2016/08/Kingsbury-Stewart-Legitimacy-and-Accountability-in-Global-Regulatory-Governance-1.pdf> (дата звертання: 25.09.2019).

422. Kurylo V., Duliba, Y., Kurylo, I., Mushenok, V. *Fiscal Policy Measures of Air Protection: Ukrainian Realities and the EU Experience*. *European Journal of Sustainable Development*, 2020. Vol. 9. № 2: 315-324. URL: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p315>

423. *Law on the Activities of Launching, Flight Operations or Guidance of Space Objects of 17 September 2005. consolidated text as revised by the Law of 1 December 2013. B.O.J. of 15 January 2014.* URL: belspo.be/belspo/space/doc/beLaw/Loi_en.pdf

424. *Law No. 8.854 of 10 February 1994, Law Establishing the Brazilian Space Agency, 1994.* URL: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/leis/L8854.htm

425. Lélé, Sharachchandra M. *Sustainable development: A critical review*. *World Development*, 1991. Vol. 19, Issue 6: 607-621. URL: [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(91\)90197-P](https://doi.org/10.1016/0305-750X(91)90197-P).

426. *Licenses & Permits: Commercial Space Transportation*. FAA, 2019. URL: https://www.faa.gov/licenses_certificates/commercial_space_transportation/

427. *Link Space, 2020.* URL: <https://linkspace.com.cn/about.html>

428. Liu Hu. *Run sounding rocket development activities, and strive to improve the level of science and technology hobbies, 2011.* URL: <http://www.kcsa.cn/?p=32>

429. LI Juqian. China's Space Law and Regulation. *China University of Political Science and Law*, 2012. Nov.9. URL: https://swfound.org/media/95017/li-china_space_law_regulation-nov2012.pdf

430. Loi n° 61-1382 du 19 décembre 1961 instituant un centre national d'études spatiales (1). Version consolidée au 31 janvier 2020. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000512451&dateTexte=20200131>

431. Loi du 20 juillet 2017 sur l'exploration et l'utilisation des ressources de l'espace. URL: https://space-agency.public.lu/en/agency/legal-framework/law_space_resources_english_translation.html

432. Long, Jie. China's space station project and international cooperation: Potential models of jurisdiction and selected legal issues. *Space Policy*, May 2016. Vol. 36: 28-37. URL: <https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2016.05.002>

433. López, Escarcena Sebastián. Investment Disputes Oltre lo Stato: on Global Administrative Law and Fair and Equitable Treatment. *Boston College Law Review*, 2018. Vol. 59, № 8. URL: https://www.academia.edu/38200687/Investment_Disputes_oltre_lo_stato_On_Global_Administrative_Law_and_Fair_and_Equitable_Treatment?email_work_card=view-paper

434. Loshytskyi M. Koroied S. Space Law of Ukraine: Present and Future. *Advanced Space Law*, 2019. Vol. 4: 50-58. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2019/4/5>

435. Louis de Gouyon Matignon. Space insurance & space law. *Space Legal*, 2019. URL: <https://www.spacelegalissues.com/space-insurance-space-law/>

436. Lupton Colonel David E. USAF, (Ret.) On Space Warfare: A Space Power Doctrine. *Maxwell Air Force Base, AL: Air University Press*, June 1988.

437. Marburger John. Remarks on the background for the Vision for Space Exploration presented to the Review of U.S. Human Space Flight Plans Committee, August 5, 2009. URL: http://www.nasa.gov/pdf/376646main_11%20-%20jhm%20Augustine%20Committee%2009-05-09B.pdf.

438. Mazareanu E. Space exploration - Statistics & Facts. Statista, Jan 18, 2019. URL: <https://www.statista.com/topics/5049/space-exploration/>
439. Montreal Declaration for the Responsible Development of Artificial Intelligence Launched, 2018. URL: <https://www.declarationmontreal-iaresponsable.com/la-declaration>
440. Mikesell, Raymond F. Sustainable development and mineral resource. *Resources Policy*, June 1994. Vol. 20, Issue 2: 83-86. URL: [https://doi.org/10.1016/0301-4207\(94\)90020-5](https://doi.org/10.1016/0301-4207(94)90020-5)
441. NASA Spinoff. URL: <https://spinoff.nasa.gov/>
442. National Aeronautics and Space Act of 1958, Public Law. No. 85-568. The National Aeronautics and Space Administration, 2008. URL: <https://history.nasa.gov/spaceact-legishistory.pdf>
443. National Space Council Users' Advisory Group, 2019. URL: <https://www.nasa.gov/content/national-space-council-users-advisory-group>
444. National Space Strategy for Enterprise 2019-2025. *Project Ireland 2040*, 2019. URL: <https://www.enterprise-ireland.com/en/Research-Innovation/Companies/Access-EU-Research-Innovation-reports/National-Space-Strategy-for-Enterprise-2019-2025.pdf>
445. National Space Law Collection, 2019. URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/index.html>
446. National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2020. URL: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/senate-bill/1790?q=%7B%22search%22%3A%5B%222020+Defense+Authorization%22%5D%7D&s=1&r=3>
447. Newberry, Robert D. Space Doctrine for the 21st Century. A Research Paper Presented To The Research Department Air Command and Staff College In Partial Fulfillment of the Graduation Requirements of ACSC. 1997. URL: <https://fas.org/spp/eprint/97-0427.pdf>

448. Nominations Process Opens for National Space Council Users' Advisory Group, 2019. URL: <https://www.nasa.gov/press-release/nominations-process-opens-for-national-space-council-users-advisory-group>

449. Optional Rules for Arbitration of Disputes Relating to Outer Space Activities. Permanent Court Of Arbitration, december 6, 2011. URL: <https://docs.pca-cpa.org/2016/01/Permanent-Court-of-Arbitration-Optional-Rules-for-Arbitration-of-Disputes-Relating-to-Outer-Space-Activities.pdf>

450. Outer Space Act 1986. UK Public General Acts, 1986. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/38/introduction>

451. Pat Norris. *Spies in the Sky: Surveillance Satellites in War and Peace*. Berlin: Springer Praxis Books, 2008.

452. Pawlikowski Ellen, Doug Loverro and Tom Cristler. *Space: Disruptive Challenges, New Opportunities, and New Strategies*. Strategic Studies. Spring, 2012. Vol. 6. № 1: 30. URL: http://www.airuniversity.af.mil/Portals/10/SSQ/documents/Volume-06_Issue-1/Pawlikowski.pdf?ver=2017-01-23-115910-680.

453. Peng, Lijun. "十七大举行首场记者招待会周济、李学勇介绍我国科技教育发展情况.", 2007. URL: <http://www.scio.gov.cn/tp/Document/332581/332581.htm>

454. Perry David. Would you want to stay in a space hotel? *BBC*, 7 March 2019, URL: bbc.com/future/story/20190306-would-you-want-to-stay-in-a-space-hotel

455. PICC. URL: <https://www.picc.com/>

456. Protocol to the Convention on international interests in mobile equipment on matters specific to space assets 9 march 2012. UNIDROIT: official website. 2019. URL: <https://www.unidroit.org/instruments/security-interests/space-protocol>

457. Posen, Barry R. *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the Wars*. Ithaca: Cornell University Press, 1984. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt1287fp3>

458. Portaria N° 120, De 26 Agosto De 2014. Agência Espacial Brasileira, 2014. URL: <http://pesquisa.in.gov.br/imprensa/jsp/visualiza/index.jsp?jornal=1&pagina=7&data=27/08/2014>

459. Ограничения сотрудничества США с Китаем также установлены. Public Law 112-55 112th Congress, 2011. URL: <https://www.congress.gov/112/plaws/publ55/PLAW-112publ55.pdf>

460. Pugach Victoriya. The Problem of State Subjectivity in the Optics of the Concept of Global Administrative Law. Actual Problems of Administrative Law (To the 95th Anniversary of RS Pavlovsky's Birth): Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Kharkiv, September 26, 2019. Kherson. Helvetika Publishing House, 2019. pp. 75-77

461. Regulation of the Federal Minister for Transport, Innovation and Technology in Implementation of the Federal Law on the Authorisation of Space Activities and the Establishment of a National Space Registry (Outer Space Regulation) *BGBL*. II No. 36/2015. URL: https://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/national/austria/Austrian_Outter_Space_Regulation_German_original_BGBLA_2015_II_36E-unofficial-translation.pdf

462. Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Fifty-ninth session, June 8-17, 2016. URL: <https://undocs.org/ru/A/71/20>

463. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common, 2019. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

464. Richardson, Rashida, Jason Schultz and Kate Crawford. Dirty Data, Bad Predictions: How Civil Rights Violations Impact Police Data, Predictive Policing Systems, and Justice. *New York University Law Review Online*, Forthcoming. Available at SSRN, 2019. URL: <https://ssrn.com/abstract=3333423>

465. Robitzski, Dan. Doctors to test fringe theory that zero gravity kills cancer cells. *Futurism*, 29 August 2019. URL: futurism.com/neoscope/doctors-theory-gravity-cancer

466. RoboLaw. Regulating Emerging Technologies in Europe: Robotics Facing Law and Ethics. Official site, 2019. URL: <http://www.robotlaw.eu/projectdetails.htm>

467. Rules Concerning Space Activities and the Establishment of a Registry of Space Objects (Space Activities Act), 2006. URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/netherlands/space_activities_actE.html

468. Scherer, Matthew U. Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies. *Harvard Journal of Law & Technology*, 2015. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.260977>

469. Semenyaka, Vasyl. The Current State of Deregulation of Space Activities in Ukraine. *Advanced Space Law*, 2019. Vol. 3: 115-116. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2019/3/9>

470. Sistema Nacional de Desenvolvimento das Atividades Espaciais. Agência Espacial Brasileira, 2019. URL: <http://www.aeb.gov.br/programa-espacial-brasileiro/politica-organizacoes-programa-e-projetos/sistema-nacional-de-desenvolvimento-de-atividades-espaciais/>

471. Smith, Noah. That Giant Asteroid of Gold Won't Make Us Richer. *Bloomberg*, 2019. 8 July. URL: bloomberg.com/opinion/articles/2019-07-08/asteroid-16-psyche-and-all-that-gold-won-t-make-earth-richer

472. Smolij I. Administrative Justice in Ukraine and Space Law. *Advanced Space Law*, 2018. Vol. 1: 91-97. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2018/1/11>

473. Soroka L., Kurkova K. Artificial Intelligence and Space Technologies: Legal, Ethical and Technological Issues. *Advanced Space Law*, 2019. Vol. 3: 131-139. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2019/3/11>

474. Space Activities Act 1998 (No. 123, 1998) (as amended, taking into account amendments up to Act No. 8 of 2010. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2016C01070>

475. Space Activities Regulations 2001. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/F2004C00906>

476. Space Data Insights: NASA Budget, 1959-2020. URL: <https://www.thespacereport.org/uncategorized/space-data-insights-nasa-budget-1959-2020/>

477. Space Development Promotion Act. Law Republic of Korea № 7538 May 31, 2005. URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/republic_of_korea/space_development_promotions_actE.html

478. Space Law Fundamentals, 2020. URL: <https://spacelaws.com/space-law-fundamentals/>

479. Space Industry Skillnet, 2019. URL: <https://spaceindustryskillnet.com/about/>

480. Stanley, Morgan. Space: Investment Implications of the Final Frontier, 2019. URL: <https://www.morganstanley.com/ideas/investing-in-space>

481. ST/SPACE/49. Space Debris Mitigations Guidelines of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, 2010. URL: https://www.unoosa.org/oosa/oosadoc/data/documents/2010/stspace/stspace49_0.html

482. Statutes of the Republic of South Africa. Trade and Industry No.84 of 1993, Space Affairs Act, 1993. URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/nationalspacelaw/south_africa/space_affairs_act_1993E.html

483. Svitlychnyy O. Ownership of Space Objects. *Advanced Space Law*, 2018. Vol. 2: 76-95. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2018/2/10>

484. The Ukrainians: Розмова із Мирославом Мариновичем. 2014. URL: <https://ucu.edu.ua/news/the-ukrainians-rozмова-iz-myroslavom-marynovychem/>

485. The Space Economy in Figures. How Space Contributes to the Global Economy Published on July 05, 2019. URL: <https://www.oecd.org/innovation/the-space-economy-in-figures-c5996201-en.htm>

486. The European Cooperation for Space Standardization. European Cooperation for Space Standardization: official website, 2019. URL: <https://ecss.nl/>

487. The European Space Agency (ESA) is Europe's gateway to space, 2019. URL: <https://www.esa.int/>

488. The International Space University develops the future leaders of the world space community by providing interdisciplinary educational programs to students and space professionals in an international, intercultural environment, 2019. URL: <https://www.isunet.edu/what-is-isu/>

489. The Inter-Agency Space Debris Coordination Committee, 2011. URL: <https://www.unoosa.org/pdf/pres/stsc2011/tech-44.pdf>

490. The Future of Space 2060 and Implications for U.S. Strategy: Report on the Space Futures Workshop Air Force Space Command, 5 September 2019. URL: <https://www.politico.com/f/?id=0000016d-0513-d6ab-a97f-4f93520b0001>

491. The Sustainable Development Goals, 2015. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

492. The United Nations and the private sector. A framework for collaboration, 2019. URL: https://www.un.org/millenniumgoals/2008highlevel/pdf/background/UN_Business%20Framework.pdf

493. The World Bank, 2019. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?year_high_desc=true

494. Toronto Declaration: Protecting the Rights to Equality and Non-Discrimination in Machine Learning systems, May 2018, URL:

<https://www.accessnow.org/cms/assets/uploads/2018/05/Toronto-Declaration-D0V2.pdf>

495. Zubko, Artem. Administrative and Legal Status of Public Administration, which Carries out Administrative and Legal Regulation in Ukrainian Space Defense. *Advanced Space Law*, 2018. Vol. 1: 98-107. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2018/1/12>

496. UNOOSA Partnerships with Industry and the Private Sector, 2019. URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/informationfor/industryandprivatesector/index.html>

497. Ukraine - China - 25 years of cooperation: results and prospects. One Belt, One Way. Scientific editor Oliynyk Oleh. Kyiv: State Institution «Institute of World History of NAS of Ukraine», 2018. URL: <http://ivinas.gov.ua/uk/publikatsiji/novi-vydannia-instytutu/ukraina-kytai-258786887.html>

498. UN-Business Partnerships: A Handbook, 2019. URL: <https://business.un.org/documents/resources/un-business-partnership-handbook.pdf>

499. UNIDROIT, 2019. URL: <https://www.unidroit.org/about-unidroit/overview>

500. Understanding the Space Economy. *Harvard Business Review*, 28 May 2019. URL: hbr.org/ideacast/2019/05/understanding-the-space-economy

501. Unger M., Polt W. The Knowledge Triangle between Research, Education and Innovation - A Conceptual Discussion. *Foresight and STI Governance*, 2017. Vol. 11, № 2: 10 - 26.

502. Ursul, Tat'yana. Global'naya evolyuciya i socioprirodnoe razvitie. Uchebnik. *Palmarium Academic Publishing*, 2018. 304 s.

503. Van Hoecke M., Ost F. Legal doctrine in crisis: towards a European legal science. *Legal Studies*, 1998. Vol. 12: 197-215.

504. Vedda, James A. Space Leadership in Transition. *Center for Space Policy and Strategy*, 2019. URL: https://aerospace.org/sites/default/files/2019-11/Vedda_SpaceLeadership_11142019.pdf
505. Walker, J.R. The Rise of GEOINT: Technology, Intelligence and Human Rights. In: Ristovska S., Price M. (eds) *Visual Imagery and Human Rights Practice. Global Transformations in Media and Communication Research*, 2018. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-75987-6_5
506. Wilson Woodrow. The Study of Administration. *Political Science Quarterly* 2. June 1887.
507. White Paper China's Space, 2000. URL: <http://www.cnsa.gov.cn/n6758824/n6758845/c6772480/content.html>
508. White Paper China's Space, 2011. URL: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284620.htm
509. Xiaodan, Wu. China's Space Law: Rushing to the Finish Line of its Marathon. *Elsevier*, 2018. Vol. 46: 38-45. URL: <https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2018.03.004>
510. Yeshchuk O., Vasina A. Chinese Space Law: Problems and Areas of Reforming. *Advanced Space Law*, 2019. Vol. 3: 140-150. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2019/3/12>
511. Zhao, Yun. Space Commercialization and the Development of Space Law. 2018. URL: <https://oxfordre.com/planetaryscience/view/10.1093/acrefore/9780190647926.001.0001/acrefore-9780190647926-e-42>
512. Zhenjun, Zhang. Reflections on Promoting the Rule of Law in China's Space Industry, 2014. URL: http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTotal-BLDS201405019.htm
513. Zubko A. Administrative and Legal Status of Public Administration, which Carries out Administrative and Legal Regulation in Ukrainian Space

Defense. *Advanced Space Law*, Volume 1, 2018: 98-107. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2018/1/12>

514. Zyma A. Global Administrative Law and Regulation of Extraction of Minerals in Outer Space. *Advanced Space Law*, 2019. Vol. 4: 125-136. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/2019/4/12>

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ***Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації:**Монографії:*

Сорока Л. В. «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України: теорія і практика». Київ: ФОП Чалчинська Н. В., 2020. 395 с.

Статті у періодичних фахових виданнях України:

63. Сорока Л. В. Публічне адміністрування промислової політики Європейського космічного агентства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Випуск 33. Ч. 2. Т. 3. С. 184-189.

64. Сорока Л. В. Вплив корупції на економіку країни та розвиток космічної діяльності. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право»*. 2015. В. 1. Ч. 1. С. 118-124.

65. Сорока Л. В. Роль національних норм космічного законодавства у врегулюванні космічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Випуск 40. Т. 3. С. 155-160.

66. Сорока Л. В. Міжнародно-правове регулювання космічної діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. (16). С. 330-333.

67. Сорока Л. В. Поняття «державного регулювання» і «державного управління» космічною діяльністю та їх розмежування. *Науковий вісник*

публічного та приватного права. 2019. № 4. С. 193-199.

68. Сорока Л. В. Правовые основы и возможные риски использования искусственного интеллекта и космических технологий. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 209-215.

69. Сорока Л. В. Двусторонние отношения между Украиной и Китаем в космической сфере. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. Т. 2. С. 133-135.

70. Сорока Л. В. Ліцензування космічної діяльності США. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 335-337. URL: http://www.pap.in.ua/6_2019/88.pdf.

71. Сорока Л. В. Формування нової політики лідерства США у космічній діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4 – 2. С. 81-83.

72. Сорока Л. В. Космізація права. *Наукові записки. Серія : Право*. 2019. Випуск 6. Спецвипуск. С. 207-211.

73. Сорока Л. В. Періодизація розвитку космічної діяльності України. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 11. С. 114-119.

74. Сорока Л. В. Двостороннє співробітництво України та Казахстану у космічній сфері. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. Випуск 8. С. 148-153.

75. Сорока Л. В. Органи публічного адміністрування космічної діяльності України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 286-288. URL: http://www.pap.in.ua/1_2020/98.pdf.

76. Сорока Л. В. Історія становлення та розвитку космічної діяльності України за радянських часів. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2020. № 1. С. 112-117.

77. Сорока Л. В. Керівні принципи забезпечення довгострокової стійкості космічної діяльності як основа нової космічної доктрини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 484-487. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/128.pdf.

78. Сорока Л. В. Стійкий розвиток космічної діяльності як основа економічного розвитку країни. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління: електронне наукове видання: збірник*. 2020. № 2(8). С. 130-137. URL: http://maup.com.ua/assets/files/expert/8/ekspert_2_8_2020.pdf.

79. Сорока Л. В. Нормативна база космічної діяльності: сучасні виклики. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 3. С. 53-56.

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях:

80. Сорока Л. В. Администрирование космических программ Германии. *Право и Закон*. 2018. № 4. С. 124-129 (Киргизька Республіка).

81. Сорока Л. В. General Characteristics of the Contractual Legal Framework of the Ukrainian-Chinese Relations. *Colloquium-journal*, 2020. № 8(60). С. 58-61 (Республіка Польща).

82. Сорока Л. В. Понятие и сущность публичного администрирования космической деятельности в Украине. *Modern Scientific Researches*. 2020. В. 11. С. 96-103 (Республіка Білорусь).

83. Lopatynska I., Soroka L., Korunchak L., Babenko K., Tomina V. Public Policy and Space Activities: Conceptual Approaches. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 2020. Volume 23, Issue 2, 2020. (Наукометрична база Scopus). (United Kingdom). URL: <https://www.abacademies.org/articles/public-policy-and-space-activities-conceptual-approaches-9130.html>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

84. Сорока Л. В. Суб'єкти розроблення та реалізації державної політики у космічній сфері. *Актуальні проблеми національного законодавства: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 18 квітня 2019 року)*. Частина 1.

Кропивницький : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2019. С. 75-77 (заочна участь).

85. Soroka L. *Advanced Space Law. Адміністративне право України. Сучасний стан та перспективи розвитку*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 30 травня 2019 року). Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 40-41 (очна участь).

86. Сорока Л. В. Правові основи використання штучного інтелекту та космічних технологій. *Адміністративно-правові науки: сучасний стан та перспективи розвитку*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 28 жовтня 2019 року). Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 27-30 (очна участь).

87. Сорока Л. В., Сокиран М. В. Технологический прогрес и права человека. *Кібербезпека в сучасному світі: актуальні виклики*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 29 жовтня 2019 року). Одеса, 2019. С. 25-28 (заочна участь).

88. Сорока Л. В. Искусственный интеллект и права человека: проблемы публично-правового регулирования. *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства*: збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 лютого 2020 року). Київ, 2020. С. 285-288 (очна участь).

89. Сорока Л. В. Науково-технічне співробітництво як провідний фактор розвитку космічної діяльності. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: збірник матеріалів Міжнародна науково-практична конференція (м. Запоріжжя, 27-28 березня 2020 року). Запоріжжя, 2020. С. 87-91 (заочна участь).

90. Сорока Л. В. Юридична природа космічної доктрини України. *Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів (м. Київ, 24 квітня 2020 року). К. : ВІКНУ, 2020. С 187-188 (очна участь).

Праці, які додатково демонструють результати дослідження:

91. Soroka L., Kurkova K. Artificial Intelligence and Space Technologies: Legal, Ethical and Technological Issues. *Advanced Space Law*, 2019. Volume 3: 131-139.

92. Soroka L. Public Regulation of Space Activities in Ukraine. *Advanced Space Law*, 2019. Volume 4: 68-79.

93. Soroka L., Riabchenko O., Zamryha A., Korotun O. State policy in the field of energy efficiency. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2019, № 4. С. 141-147 (Наукометрична база Web of Science). Q 2.

БЛАНК
соціологічного опитування громадян щодо оцінювання стану розвитку
космічної діяльності в Україні

Шановний респонденте! Вашій увазі надається бланк соціологічного опитування щодо стану розвитку космічної діяльності в Україні. Опитування є анонімним, відповідно, просимо Вас надати правдиві відповіді. На кожне питання треба надати відповідь. Наприклад, «Так» або «Ні» у графі навпроти шляхом зазначення позначки («+», або «V»). Результати Вашої активної громадянської позиції буде використано для розроблення рекомендацій щодо розв'язання проблем, пов'язаних з адміністративно-правовим забезпеченням космічної діяльності в Україні. Дякуємо Вам за участь!

Чи знаєте Ви про результати космічних проєктів в Україні?	
Так	Ні
Чи знаєте ви про результати космічних проєктів у світі?	
Так	Ні
Чи необхідно довгостроково стратегічно планувати космічну діяльність в Україні?	
Так	Ні
Чи необхідно популяризувати космічну діяльність в Україні?	
Так	Ні
Чи вважаєте Ви, що космічна діяльність може принести значні соціальні вигоди?	
Так	Ні
Чи необхідно комерціалізувати космічну діяльність в Україні (активно залучати приватний сектор)?	
Так	Ні

РЕЗУЛЬТАТИ
соціологічного опитування громадян щодо оцінювання стану розвитку
космічної діяльності в Україні

Вибірковим анкетуванням було охоплено 1008 респондентів. Період проведення анкетування друге півріччя 2019 року. 26 % респондентів відмовилися відповідати на питання.

Чи знаєте Ви про результати космічних проєктів в Україні?	
Так	Ні
19 %	81 %
Чи знаєте ви про результати космічних проєктів у світі?	
Так	Ні
68 %	32 %
Чи необхідно довгостроково стратегічно планувати космічну діяльність в Україні?	
Так	Ні
75 %	25 %
Чи необхідно популяризувати космічну діяльність в Україні?	
Так	Ні
76 %	24 %
Чи вважаєте Ви, що космічна діяльність може принести значні соціальні вигоди?	
Так	Ні
67 %	33 %
Чи необхідно комерціалізувати космічну діяльність в Україні (активно залучати приватний сектор)?	
Так	Ні
73 %	27 %

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Т. в. о. директора Науково-дослідного
інституту публічного права
д.ю.н, професор

В. В. Галуцько
«03» березня 2020 р.

ДОВІДКА

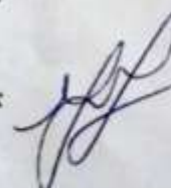
про проведення науково-правової експертизи проєкту Космічної доктрини України поданої Сорокою Ларисою Володимирівною у рамках проведеного дисертаційного дослідження з теми «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Для впровадження у законотворчу діяльність була проведена науково-правова експертиза відділом науково-правових експертиз та законопроектних робіт Науково-дослідного інституту публічного права проєкту Космічної доктрини України, розробленого Л. В. Сорокою в рамках проведеного нею дослідження з теми «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Проєкт Космічної доктрини України, може бути поданий на розгляд Державному космічному агентству України для використання у законотворчій діяльності.

Проєкт додається.

Завідувач відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт Науково-дослідного
інституту публічного права
кандидат юридичних наук, старший дослідник

К.М. Куркова

КОСМІЧНА ДОКТРИНА УКРАЇНИ

Розширення кордонів після виходу людини в космос поставило багато питань щодо пізнання природи права як особливого інструменту соціальної інженерії космічної діяльності, який є не тільки регулятором, а й головним механізмом управління при переході цивілізації до сталого майбутнього в умовах всеосяжного прокинення космічних технологій і послуг у наше повсякденне життя. Сьогодні ми є свідками зміни парадигми, внаслідок чого відбувається глобальна наукова революція – глобальний, світовий, загальнолюдський процес, який нерозривно пов'язаний з космічними технологіями, продуктами, послугами й космічними факторами. Науково-технологічний прогрес має сприяти безпеці, виживанню й розвитку людства, сприяти дружній співпраці (кооперації) народів усіх країн. У таких умовах космізація права – неминучий процес, оскільки передбачає трансформацію права, що базується на використанні нових підходів до вироблення цілісної концепції світобудови, уявлення про єдність всього світу та його тісного зв'язку з космосом через створення нових правових стандартів на підставі стійкого, безпечного, інноваційного й інклюзивного розвитку людства.

Отже, формування системного підходу до космічної діяльності країни загалом передбачає врахування низки зовнішніх і внутрішніх чинників, що визначають вихідні умови розроблення Космічної доктрини України: істотні зміни в сучасній світовій космічній діяльності; євроінтеграційний вектор зовнішньої політики України; необхідність реформування системи управління космічною діяльністю, фінансового, ресурсного й кадрового забезпечення, технологічного оновлення підприємств; проблеми, пов'язані з воєнним протистоянням на Сході країни й новими завданнями, що виникають у сфері оборони й безпеки; переорієнтація космічних підприємств з російських ринків на інші та розв'язання проблеми імпортозаміщення.

Загальні положення

Космічна доктрина України (далі – Космічна доктрина) – це сукупність науково обґрунтованих стратегічних напрямів і політики довготривалого сталого інноваційного й інклюзивного розвитку сфери космічної діяльності з урахуванням національних інтересів України як космічної держави.

Правовою основою Космічної доктрини є Конституція України, закони України, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Космічна доктрина ґрунтується на принципах сталого розвитку, невиснажливого використання, рівності між поколіннями, інтеграції (кооперації) та освоєння космічного простору в мирних цілях.

Космічна доктрина є складовою частиною національної стратегії розвитку й спрямована на виконання загальнодержавних і суспільних завдань.

Положення Космічної доктрини є основою для розроблення нормативно-правових актів і керівних документів з питань космічної діяльності.

Загальні принципи, вимоги й стандарти космічної діяльності єдині для всіх суб'єктів космічної діяльності.

Терміни, що вживаються в Космічній доктрині

державна космічна політика – система цілей, заходів, засобів й узгоджених дій органів публічної влади, спрямованих на реалізацію національних космічних інтересів;

космізація – процес трансформації права, що базується на використанні нових підходів до вироблення цілісної концепції світобудови, уявлення про єдність всього світу та його тісного зв'язку з космосом через створення нових правових стандартів на підставі стійкого, безпечного, інноваційного й інклюзивного розвитку людства;

космічна інфраструктура – це сукупність об'єктів і споруд виробничо-технічної, транспортної, інформаційної та соціальної сфер для ефективного дослідження й використання космічного простору в національних інтересах, міжнародній співпраці й забезпеченні безпеки;

космічний простір (космос) – міжпланетний простір за межами земної й та інших небесних тіл, що не знаходиться під суверенітетом будь-якої держави та не підлягає національному присвоєнню, в межах якого можливе здійснення космічної діяльності, середовище, в якому головною силою, що діє на космічний об'єкт, є сила тяжіння;

механізм правового регулювання космічної діяльності – це сукупність: задекларованих міжнародних гарантій здійснення освоєння космічного простору, що ґрунтуються на визнанні його як цінності, що не може бути націоналізована, привласнена чи пошкоджена; національних юридичних засобів впливу на космічні відносини, що виникають під час здійснення космічної діяльності конкретною країною чи її представниками; норм приватного космічного права;

національна космічна діяльність – це не заборонена законом діяльність, яка пов'язана з дослідженням і використанням космічного простору, що здійснюється суб'єктами космічної діяльності, враховує національні й інклюзивні інтереси з дотриманням міжнародних принципів і стандартів та під державним контролем (наглядом);

національні космічні інтереси – життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави, реалізація яких забезпечує сталий розвиток України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності та добробут її громадян як на Землі, так і в космосі;

об'єкти космічної інфраструктури – космодроми, технічні, стартові, посадочні комплекси, райони падіння відокремлюваних фрагментів ракет-носіїв, центри управління польотом космічних об'єктів, Центр підготовки космонавтів, командно-вимірювальні комплекси, пункти приймання та оброблення інформації, арсенали та інші об'єкти;

суб'єктами космічної діяльності є громадяни України та юридичні особи, які зареєстровані на території України;

стійкий розвиток космічної діяльності – здатність підтримувати здійснення космічної діяльності надалі до нескінченності так, щоб забезпечувати досягнення цілей справедливого доступу до вигод від дослідження й використання космічного простору в мирних цілях, щоб задовольняти потреби нинішніх поколінь, зберігаючи водночас космічне середовище для майбутніх поколінь;

сфера космічної діяльності – це сукупність усіх видів космічної діяльності як державних, так і приватних суб'єктів, що беруть участь у розробленні космічних продуктів (технологій) та наданні космічних послуг;

сектор безпеки й оборони – охоплена єдиним керівництвом сукупність органів державної влади, Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту, інших, утворених відповідно до законів України, військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, діяльність яких за функціональним призначенням відповідно до Конституції та законів України спрямована на захист національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці України.

Національні космічні інтереси

До пріоритетних національних інтересів у космічній діяльності належать задоволення потреб суспільства, економіки й держави у використанні космічних ресурсів, посилення позиції України серед провідних космічних держав, а також забезпечення інноваційного розвитку й безпеки шляхом:

підтримки міжнародних принципів і стандартів здійснення космічної діяльності, що встановлені ООН, та іншими міжнародними документами;

захисту національних інтересів у космічному просторі;

охорони людського життя в космічному просторі та рятування людей, майна й космічних кораблів;

запобігання забрудненню космічного середовища, проведення ефективного екологічного моніторингу;

досягнення екологічнобезпечного космічного середовища й підтримання такого стану в довготривалій перспективі;

забезпечення контролю за функціонуванням життєво важливих космічних комунікацій;

провадження космічної діяльності з:

– розвитку космічних технологій та їх інтеграції до національної економіки й сфери національної безпеки та оборони;

– удосконалення ракетно-космічної техніки й технологій її створення;

– розвитку, підвищення ефективності й забезпечення конкурентоспроможності космічної галузі України;

– розвитку національної космічної інфраструктури (побудова космодрому);

– забезпечення комерціалізації космічної діяльності;

вивчення, розвідки, видобування, використання, збереження невідновних і відтворення відновних космічних ресурсів, шляхом мінімізації шкоди космічному середовищу під час освоєння ресурсів космосу;

проведення космічних наукових досліджень;

підготовки й перепідготовки космонавтів, науковців та інших фахівців, зайнятих космічною діяльністю;

запровадження та розвитку космічного туризму;

створення умов для життя людини в космосі;

забезпечення збалансованого розвитку космічних регіонів.

Пріоритети космічної політики визначають загальне її бачення на найближчу й довгострокову перспективу з метою повноцінної реалізації космічного потенціалу України та забезпечення національних космічних інтересів держави.

Мета, принципи й напрями реалізації державної космічної політики

Метою державної космічної політики є реалізація національних інтересів при здійсненні космічної діяльності та захист національної безпеки й оборони, інтенсифікація розвитку космічної індустрії з застосуванням сучасних технологій і перетворення її на потужний сектор економіки, посилення інтеграційних зв'язків зі світовою космічною спільнотою, сталий розвиток космічної індустрії та іншої промисловості.

Пріоритетними напрями реалізації державної космічної політики є:
 провадження космічної діяльності з дотриманням законодавства України та її міжнародних договорів, принципів і стандартів;

об'єднання зусиль, чітке розмежування повноважень й ефективна взаємодія з питань космічної діяльності органів виконавчої влади;

політико-дипломатичні, економічні, інформаційні й інші невоєнні способи протидії загрозам з космосу;

створення оборонно-космічного потенціалу країни;

організація безпеки космічної діяльності, охорони людського життя в космічному просторі;

підвищення рівня оборонно-космічного потенціалу України до рівня держав Європейського Союзу й НАТО;

захист права власності на космічні ресурси;

проведення космічної діяльності за принципом рівноправності;

поєднання інтересів і взаємна відповідальність держави та суб'єктів космічної діяльності;

збереження космічного середовища, забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги й сталого відновлення космічних ресурсів;

дотримання прав людини, яка працює в космосі, її соціального захисту;

узгодження засад державної космічної політики з земними інтересами соціально-економічного розвитку України.

Для загального поліпшення стану космічної діяльності необхідно:

створити законодавчі основи для комплексного провадження космічної діяльності;

розробити та реалізовувати стратегічні й тактичні доктрини розвитку космічної індустрії;

удосконалити систему оподаткування й митного регулювання, а також збалансувати державну тарифну політику;

розв'язати проблеми створення та розвитку космічної інфраструктури; підвищити ефективність інвестування економіки, зменшити обмеження для впровадження космічних комерційних проєктів;

розв'язати проблеми створення й розвитку сфери дистанційного зондування Землі, а також супутникових навігаційних і телекомунікаційних послуг;

розробити законодавчу базу створення та використання штучного інтелекту при здійсненні космічної діяльності з дотриманням основних прав і свобод людини;

створити й використовувати туристично-космічний потенціал і розробити плани його комплексного розвитку;

поліпшити стан Збройних Сил для належного виконання завдань із забезпечення захисту національних інтересів на Землі й у космосі та реагування на загрози з космічного простору.

Загрози національній безпеці у сфері космічної діяльності

Стрімкий розвиток космічних технологій, пов'язаних з військовою, комерційною, дослідницькою, інформаційною, телекомунікаційною та іншими галузями іноземних держав, обумовлює зростання кількості різномірних загроз у космічній сфері, породжує їхню трансформацію та впливає на якісні характеристики.

Сфери, в яких можуть існувати космічні загрози (небезпеки):

юридична (застосування космічного простору суто в мирних цілях, запобігання розповсюдженню зброї в космосі);

економічна (загрози в космічній сфері з точки зору запобігання економічним втратам, що виникають під час реалізації космічних проєктів і програм (питання космічної економіки));

екологічна (проблеми, що виникають при використанні ракетно-космічної техніки, космічне сміття);

астрономічна (астероїдно-кометна небезпека, космічна погода тощо);

військова (космічний тероризм і використання космічного простору у військових цілях (фізичний вплив на космічні апарати, інформаційна протидія тощо)).

Основні етапи нейтралізації або зменшення наслідків загроз (небезпек) у космічній сфері:

моніторинг (космічного середовища, космічної діяльності в різних її аспектах і космічних можливостей держав світу), визначення (уточнення) її системний аналіз наявних і нових загроз у космічній сфері (з урахуванням різних аспектів космічної діяльності й усіх ознак загрози);

класифікація загроз у космічній сфері (визначення найбільш прийняттого методу класифікації, розроблення класифікатора, систематизація та розподілення наявної множини загроз на класи (підмножини) відповідно до визначених ознак) та його ведення (підтримання класифікатора в актуальному стані шляхом віднесення виникаючих (нових) загроз до визначених класів з можливістю створення нових класів за новими ознаками) з використанням спеціалізованого програмно-алгоритмічного забезпечення;

інтегральне оцінювання (визначення) небезпеки (рівня) загроз у космічній сфері у поєднанні з комплексним врахуванням об'єктів впливу з різних аспектів космічної діяльності (юридичного, економічного, екологічного, астрономічного, військового) з використанням методів оцінювання та спеціалізованого програмно-алгоритмічного забезпечення відповідно до обраних показників (критеріїв);

прогнозування ситуації (розвитку небезпеки) в космічній сфері на підставі оцінки ознак загроз і методів прогнозування з використанням спеціалізованого програмно-алгоритмічного забезпечення;

реагування на загрози (врахування, нейтралізація або зменшення наслідків від загроз (небезпек) у космічній сфері) шляхом вироблення пропозицій для осіб, які приймають рішення на рівні центральних органів виконавчої влади, що виконують функції з гарантування національної безпеки й оборони держави, на застосування наявних засобів і використання можливих методів і способів дій на підставі моделювання розвитку ситуації за допомогою спеціалізованого програмно-алгоритмічного забезпечення.

Розвиток комерційної космічної індустрії

Комерційна космічна діяльність повинна посісти одне з провідних місць у національній економіці з огляду на географічні умови, наявність розгалуженої інфраструктури, потенціал космічної індустрії, кадровий, науковий та освітній потенціал, з огляду на перспективи зростання попиту зовнішньої та внутрішньої торгівлі космічними продуктами й послугами.

Напрямами розвитку комерційної космічної індустрії є:

організація інноваційних ланок розроблення й виробництва продукції шляхом інтеграції наукового та виробничого потенціалу;

забезпечення рівних умов для приватних і державних підприємств;

впровадження системних заходів з імпортозаміщення й доступу до конкурентоспроможних технологій і засобів виробництва;

державне інвестування в інфраструктуру й підготовку кадрів; ініціювання технологічної допомоги з боку ЄС;

формування та реалізація послідовної державної космічної політики, спрямованої на утвердження України як космічної держави;

розроблення комплексної стратегії розвитку космічної індустрії з урахуванням результатів економічного й правового аналізу світових

тенденцій у відповідній сфері, а також узгодження зазначеної доктрини з цілями та завданнями інших національних стратегій;

удосконалення законодавчої бази з питань розвитку комерційної космічної діяльності, а також приведення Закону України «Про космічну діяльність» й інших актів законодавства у відповідність до міжнародно-правового режиму космічної діяльності;

розвиток конкурентоспроможної космічної галузі шляхом надання законодавчої підтримки українським космічним компаніям і суб'єктам господарювання, які провадять космічну діяльність, застосування економічно обґрунтованих податкового й митного режимів, пільгового кредитування;

суттєва активізація участі України у проєктах Європейського космічного агентства й інших міжнародних проєктах;

розроблення механізмів повної та своєчасної імплементації міжнародних договорів і приєднання України до нових міжнародних договорів у сфері космічної діяльності, визначених Угодою про асоціацію між Україною з одного боку та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами – з іншого;

створення на комерційній основі космічних й авіаційно-космічних транспортних систем та їхніх складових, розширення присутності українських експортерів космічної техніки, технологій і послуг у різних сегментах світового ринку космічних послуг;

розроблення та впровадження прозорої системи фінансування діяльності з виконання міжнародних зобов'язань України у сфері космічної діяльності;

розвиток складових державної системи управління безпекою у сфері космічної діяльності;

суттєве підвищення рівня ефективності державного нагляду й контролю за безпекою космічної діяльності, уникнення дублювання функцій відповідних органів, забезпечення реальної незалежності Державного космічного агентства України, забезпечення належного фінансування;

підвищення ефективності діяльності визнаних організацій, які здійснюють технічний нагляд за виконанням вимог міжнародних договорів про охорону людського життя й запобігання забрудненню;

удосконалення законодавчих та організаційних засад функціонування космічної галузі на підставі результатів розслідування аварійних космічних подій на національному рівні й з урахуванням міжнародного досвіду;

підвищення рівня забезпечення безпеки космічної діяльності й охорони космічних об'єктів, екіпажів, пасажирів і вантажів;

здійснення з урахуванням міжнародного досвіду заходів з безпеки в космічному просторі, транскордонної співпраці, спрямованої на запобігання виникненню ризиків, спричинених інтенсивним космічним трафіком, космічного сміття, нещасних випадків у космічному просторі;

запровадження єдиної моделі організації виконання функцій із забезпечення безпеки космічної діяльності, розвиток сучасних технологій здійснення контролю за параметрами безпеки космічної інфраструктури, запобігання забрудненню. Відокремлення функцій із забезпечення безпеки космічної діяльності від функцій, пов'язаних зі здійсненням державного нагляду й контролю;

збереження кадрового потенціалу українських спеціалістів у сфері космічної діяльності на конкурентному світовому рівні шляхом приведення національних стандартів, що стосуються знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, у відповідність до сучасних вимог; здійснення спеціальної підготовки й підвищення кваліфікації осіб у вищих навчальних закладах коштом держави;

розроблення й виконання комплексного плану оновлення кадрового потенціалу космічної індустрії відповідно до інноваційної моделі її розвитку, створення системи післядипломної підготовки фахівців для космічної індустрії; забезпечення високих соціальних стандартів для спеціалістів космічної галузі;

підтримка й поширення в суспільстві космічних досягнень, пропаганда космічної діяльності, забезпечення шанобливого ставлення до працівників космічної індустрії на прикладі космічних держав;

надання режиму найбільшого сприяння інвестуванню в космічну діяльність і забезпечення на законодавчому рівні захисту прав інвесторів.

Створення космодрому й розвиток космічної інфраструктури

Сталій розвиток космічної інфраструктури, що з'єднує космічно-транспортний комплекс України зі світовою космічно-транспортною системою, є необхідною умовою випереджального розвитку мультимодальної логістичної моделі доставки вантажів, організації на сучасному технологічному рівні глобальних і місцевих товарно-транспортних космічних потоків, розроблення, впровадження й удосконалення організаційно-правових моделей державно-приватного партнерства, інвестиційних механізмів, транспортного сервісу, що ґрунтується на кращому світовому досвіді.

Напрямами розвитку космічної інфраструктури є:

розроблення та прийняття «Стратегії розвитку космічної інфраструктури України на період до 2045 року» й інших документів стратегічного рівня з урахуванням пріоритетів розвитку, підвищенням конкурентоспроможності і ефективності космічних операторів і провайдерів, лібералізації та застосування механізмів державно-приватного партнерства в космічній діяльності, створення для всіх учасників рівних і конкурентних умов провадження господарської діяльності й отримання послуг космодрому, забезпечення технологічного розвитку космічної інфраструктури відповідно до кращих світових стандартів;

удосконалення системи управління космічною інфраструктурою;

встановлення прозорих й економічно обґрунтованих методик розрахунку, порядку справляння й виключно цільового використання космічної інфраструктури;

розвиток економічної конкуренції на ринку послуг космодрому, впровадження сучасних логістичних принципів організації транспортно-космічної роботи;

створення умов для добросовісної конкуренції між космічними операторами й іншими суб'єктами господарювання, які провадять діяльність на космодромі, сприяння залученню інвестицій, прогресивних технологій і нових вантажопотоків, використання синергії учасників космічних кластерів;

забезпечення комплексного обслуговування на об'єктах космічної інфраструктури згідно з міжнародними стандартами, перетворення об'єктів космічної інфраструктури на сучасні транспортно-логістичні центри;

впровадження сучасних процедур і технологій виконання вантажних робіт, а також поводження з космічними відходами, надання послуг відповідно до міжнародних стандартів;

підвищення ефективності координації органів публічного адміністрування шляхом розроблення та впровадження стратегій розвитку, законодавчих й управлінських ініціатив;

створення сприятливих інвестиційних умов для розвитку космічної інфраструктури та реалізації масштабних інвестиційних проєктів, зокрема шляхом удосконалення положень законодавства України про прийняття порядку та умов здійснення компенсації залучених у розвиток стратегічних об'єктів космічної інфраструктури інвестицій, спрощення процедур передачі майна й земельних ділянок у концесію;

розроблення та виконання програми оновлення наявної космічної інфраструктури;

оновлення допоміжної інфраструктури й розбудова об'єктів космічної інфраструктури;

відведення землі й водного простору для провадження космічної діяльності;

функціонування на об'єктах космічної інфраструктури інформаційних систем, програмних продуктів, необхідних для здійснення державного

контролю й оформлення товарів і транспортних засобів, розроблених, створених або закуплених коштом держави, за умови належності майнових прав і прав інтелектуальної власності на програмний продукт відповідному державному органу;

створення, розвиток і технологічне переоснащення основних орбітальних і наземних космічних засобів;

впровадження безпечних й екологічно чистих технологій проведення робіт, будівництво на максимальній відстані від житлової зони нових перевантажувальних комплексів із застосуванням сучасних технологій з високим ступенем екологічного захисту.

Ракетобудування

Створення умов для залучення іноземних інвестицій, розвитку й ефективного використання створеного виробничого, науково-технічного та експортного потенціалу ракетобудівної промисловості, а також нарощення обсягів виробництва українських підприємств з метою забезпечення економічних інтересів держави повинно стати важливим фактором сталого розвитку України як космічної держави, а також потужним стимулом для розвитку інноваційної економіки, поліпшення соціально-економічного стану.

Напрямами розвитку ракетобудування є:

розвиток національного виробництва систем управління ракет-носіїв різноманітного класу на основі лазерних гіроскопів, оптичних й інших оптико-електронних пристроїв;

створення та впровадження сучасних технологій виробництва низькоорбітальних і геостаціонарних космічних апаратів та їхніх складових частин, включно з оптичними сканерами високої та надвисокої просторової розрізненості й оптичних астронавігаційних приладів;

створення замкненого циклу виробництва твердого ракетного палива й виробництво на його основі вітчизняних зразків реактивних двигунів;

проведення наукових досліджень сонячно-земних зв'язків із застосуванням власних орбітальних засобів і наземної космічної інфраструктури;

проведення прикладних наукових досліджень, спрямованих на розв'язання ключових проблем створення перспективних зразків ракетно-космічної техніки, новітніх технологій і сучасних матеріалів;

удосконалення структури космічної галузі шляхом формування макротехнологічних комплексів (вертикально й горизонтально інтегрованих структур, зокрема й з підприємствами різних форм власності), технічне й технологічне переоснащення провідних підприємств галузі;

диверсифікація джерел постачання комплектуючих і матеріалів для виробництва космічної техніки, створення виробничих потужностей для імпортозаміщення критичних зразків приладів, пристроїв, виробів і матеріалів;

розроблення й запровадження ефективного фінансово-кредитного механізму фінансування розширеного відтворення в ракетобудуванні шляхом:

- надання державних гарантій за кредитами (позиками), що залучаються для інвестиційних проєктів;

- повної або часткової компенсації коштом державного або місцевого бюджетів відсотків за кредитами, отриманих суб'єктами господарювання для реалізації інвестиційних проєктів у ракетобудуванні;

- реалізації інвестиційних проєктів коштом залучених державою кредитів (позик) на підставі міжнародних договорів України;

- державного фінансування лізингових компаній, які замовляють ракети у вітчизняних ракетобудівників;

створення за участю держави вертикально інтегрованих структур, які об'єднують весь технологічний ланцюг ракетобудування «дослідження – проєктування – будування – сервісне обслуговування – ремонт»;

розвиток внутрішнього ринку ракетобудування з використанням механізмів державно-приватного партнерства, здійснення державного замовлення на виробництво окремих видів ракетобудівної продукції;

зміцнення міжнародної співпраці й налагодження партнерства за пріоритетними напрямками ракетобудування з підприємствами-лідерами у сфері ракетобудування;

розроблення та реалізація комплексного плану оновлення кадрового потенціалу ракетобудування відповідно до інноваційної моделі розвитку космічної індустрії, відновлення системи післядипломної підготовки фахівців;

упровадження обов'язкової сертифікації всіх етапів ракетобудування для підвищення конкурентоспроможності продукції;

диверсифікація ринків збуту ракет українського виробництва, пошук нових стратегічних партнерів;

посилення державного контролю у сфері інноваційного розвитку ракетобудування;

створення інжинірингових центрів ракетобудування з розроблення нових зразків продукції ракетобудування, впровадження інновацій.

Видобування й транспортування космічних ресурсів

Створення сприятливих умов для видобування космічних ресурсів, розвиток космічної інфраструктури для їхнього транспортування та постачання є важливим фактором економічного розвитку держави, її енергонезалежності. Для цього необхідно прийняти відповідні нормативно-правові акти, які б стимулювали розвиток цього напрямку й зробили його привабливим для приватних інвестицій.

Напрямами забезпечення видобування й транспортування космічних ресурсів є:

участь у реалізації міжнародних проєктів на постачання космічних ресурсів, які потенційно можуть забезпечити їхні поставки в Україну,

шляхом обговорення та врегулювання політичних, правових й організаційно-технічних питань взаємодії України в рамках переговорів з космічними державами;

проведення всебічних досліджень, спрямованих на визначення місця розташування й потенційного розміру покладів корисних копалин і води на астероїдах й інших космічних тілах;

створення законодавчої бази щодо видобування космічних ресурсів шляхом залучення інвестицій для їхньої розробки, запровадження стимулюючої рентної політики, гнучкої митної політики; запровадження економічних механізмів для стимулювання зниження геологічних й екологічних ризиків; забезпечення стабільності законодавчої бази й гарантування прав інвесторів;

забезпечення безпеки освоєння космічних родовищ і транспортування, що передбачає визначення вимог щодо безпеки облаштування родовищ, будівництва й експлуатації інфраструктури, використання високотехнологічних установок, машин й устаткування для освоєння космічних родовищ, забезпечення екологічної безпеки освоєння космічних родовищ, а також забезпечення фізичної безпеки функціонування інфраструктури й роботи персоналу.

Відновлення системи підготовки кадрів

Напрямами розвитку системи підготовки кадрів є:

розвиток системи освіти для сфери космічної діяльності як складової загальної системи освіти, яка забезпечує підготовку фахівців за визначеними спеціальностями в потрібній кількості з урахуванням прогнозованих змін;

оновлення й розвиток наявних закладів освіти для космічної галузі та створення нових закладів освіти;

розвиток вітчизняної космічної науки як складової української науки для забезпечення застосування інноваційних рішень і технологій, формування раціональної системи наукових установ і підрозділів, наукових

шкіл у ключових сферах космічної науки, створення умов для наукової творчості в колективах і залучення молоді й молодих учених з інших наукових напрямів до участі в космічних дослідженнях, формування розгалуженої системи космічних інтернет-товариств й асоціацій, створення системи надання державної підтримки й стимулювання космічних наукових досліджень;

забезпечення широкого використання можливостей міжнародної співпраці в підготовці фахівців, зокрема щодо підготовки фахівців усіх рівнів в іноземних навчальних закладах і здійснення обміну викладачами, формування й використання в підготовці космічних фахівців національних космічних традицій.

Диверсифікація космічної діяльності

В останні роки загострилися проблеми, пов'язані з технологічною та виробничою залежністю від Росії й орієнтацією на її ринок, браком доступу до конкурентоспроможних виробів і матеріалів. Отже, необхідно провести реформування всієї космічної діяльності, щоб у майбутньому не бути залежними від будь-якої країни.

Напрямами диверсифікації космічної діяльності є:

розширення спектру заходів міжнародної військової, цивільної та комерційної співпраці у сфері космічної діяльності з державами-членами й партнерами НАТО та Європейського Союзу;

підвищення взаємодії систем космічної освіти й науки України та держав-членів НАТО та Європейського Союзу шляхом встановлення й посилення органами державної влади, підприємствами, організаціями та науковими установами прямих зв'язків;

налагодження дієвих механізмів спільної роботи з питань міжнародної науково-технічної співпраці у сфері космічної діяльності між органами державної влади, підприємствами, організаціями й науковими установами, трастовими фондами, що залучаються до розроблення та виконання завдань

міжнародної науково-технічної співпраці України з державами-членами НАТО та Європейського Союзу.

Розвиток науково-технічного потенціалу

Збереження, використання й розвиток науково-технічного потенціалу космічної діяльності, системи підготовки й перепідготовки наукових кадрів, державна підтримка у проведенні фундаментальних і прикладних досліджень є важливим фактором сталого розвитку космічної діяльності в державі.

Напрямами розвитку науково-технічного потенціалу є:

розроблення комплексної програми розвитку космічного наукового й науково-технічного потенціалу на середньо- та довгострокову перспективу;

підготовка пропозиції щодо створення національних космічних наукових і науково-технічних дослідницьких центрів та надання їм фінансової підтримки з метою компенсації втрат науково-дослідного потенціалу у сфері космічних досліджень у зв'язку з тимчасовою окупацією частини території України;

розвиток кадрового наукового потенціалу шляхом розвитку системи освіти, підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації наукових кадрів;

активізація міжнародної науково-технічної співпраці у сфері космічної діяльності;

державна підтримка найважливіших космічних наукових організацій і науково-дослідних проєктів на селективній і конкурсній основі;

впровадження механізму державної підтримки космічного науково-дослідного потенціалу, організація комплексних космічних експедицій.

Охорона космічного середовища, ресурсо- й енергозбереження

Використання ресурсозберігаючих, кліматозахисних, енергоощадних і природоохоронних технологій і стандартів під час провадження космічної діяльності є важливим фактором її динамічного розвитку, а також отримання позитивного соціально-економічного ефекту.

Напрямами розвитку охорони морського середовища, ресурсо- й енергозбереження є:

запровадження ефективного державного регулювання та контролю за здійсненням розвідки, видобування та транспортування корисних копалин і води в космічному просторі;

підтримання в належному стані й забезпечення ефективної роботи систем енерго- та водопостачання, зменшення космічного сміття під час провадження космічної діяльності;

запровадження ефективної системи обов'язкового страхування екологічних ризиків, пов'язаних з провадженням космічної діяльності;

зменшення обсягу викидів забруднювальних речовин внаслідок застосування сучасних технологій, оптимізації структури енергоспоживання, збільшення частки відновлюваних джерел енергії, використання альтернативних видів палива під час провадження космічної діяльності;

застосування міжнародних екологічних норм у космічній діяльності;

розроблення й запровадження постійної системи здійснення державного екологічного моніторингу космічного середовища згідно з міжнародними вимогами й принципами.

Ринок космічного туризму

Формування конкурентоспроможного ринку космічних туристичних послуг, його інтеграція з іншими видами космічної діяльності, визнання ефективного функціонування такого ринку пріоритетним напрямом космічної діяльності є важливим фактором сталого розвитку космічної індустрії.

Напрямами розвитку космічного туризму є:

створення законодавчої бази щодо забезпечення розвитку космічного туризму;

створення мережі космічно-туристичних центрів і пунктів надання космічно-туристичних послуг;

посилення інформаційно-презентаційної складової космічно-туристичного продукту з використанням засобів масової інформації.

Організаційно-правові заходи управління космічною діяльністю

Впровадження нової моделі космічної діяльності передбачає такі організаційно-правові заходи:

побудова дієвої вертикалі управління космічною діяльністю, зокрема створення Національної ради з питань розвитку космічної діяльності при Президентові України;

запровадження на вищому рівні системи координації всіх учасників космічної діяльності: від розробників до користувачів; системи ефективної комунікації органів державного управління та неурядових організацій, експертного середовища, підприємств різних форм власності й інших суб'єктів процесу вироблення та реалізації космічної політики;

зосередження функцій Державного космічного агентства України на реалізації космічної політики, сприянні створенню передових аерокосмічних технологій, пошуку проривних науково-технічних рішень, міжнародній співпраці;

організація робіт з метою забезпечення кінцевого результату:

– перехід до реалізації практичних проєктів; визначення кола компетенцій космічної діяльності України, яке відповідає вимогам потреб і конкурентоспроможності;

– здійснення заходів, передбачених космічними програмами на основі системних проєктів;

– розділення функцій замовників, виконавців, користувачів продукції й послуг космічної діяльності;

– узгодження стратегічного, тактичного й мережевого планування; запровадження заходів системного аналізу космічної діяльності, зокрема оцінювання ефективності діяльності як на етапі розроблення (прогноз на ефективність), так і в процесі виконання робіт;

створення та розвиток внутрішнього ринку космічних технологій та інформації: впровадження сервісів, інформації й технологій у державні та галузеві програми;

підготовка кваліфікованих користувачів;

сприяння впровадженню передових космічних технологій у цивільний сектор (spin off) і цивільних технологій у космічну індустрію (spin in);

гармонізація програмних і стратегічних документів з Європейською космічною стратегією (а також технічного регулювання космічної діяльності);

комплементарність національних проєктів до європейських ініціатив;

реформування космічної індустрії:

– організація інноваційних ланок розроблення та виробництва продукції шляхом інтеграції наукового й виробничого потенціалу;

– забезпечення рівних умов для приватних і державних підприємств; впровадження системних заходів з імпортозаміщення й доступу до конкурентоспроможних технологій і засобів виробництва;

– державне інвестування в інфраструктуру та підготовку кадрів;

– ініціювання технологічної допомоги з боку ЄС;

стимулювання наукових досліджень й інноваційних розробок у перспективних напрямках космічної діяльності;

розвиток космічної освіти, поширення знань про космос;

державна підтримка науково-технічних проєктів, спрямованих на розвиток і модернізацію інфраструктури, як фактор залучення зовнішніх інвестицій; поєднання бюджетної підтримки, приватно-державного партнерства й залучення інвестицій;

комплексне оновлення космічного законодавства України: формування системи законів і підзаконних актів на нових ринково орієнтованих засадах, що має бути відображено як у змісті рамкових законів (Закон України «Про космічну діяльність»), так і в актах підзаконного правового регулювання; нова редакція повинна відповідати сучасним умовам організації та

здійснення космічної діяльності, зокрема на засадах постійного державного замовлення та комерціалізації діяльності.

Реалізація Космічної доктрини забезпечить:

- сталій розвиток України як космічної держави;
- розвиток космічної індустрії та модернізацію інших галузей економіки країни;
- гарантований захист національних інтересів України як космічної держави;
- прискорення процесів інтеграції України у світовий та європейський економічний простір, зміцнення її міжнародного іміджу;
- виконання соціальних і культурних завдань, пов'язаних з космічною діяльністю;
- доповнення чинних і майбутніх концепцій та програми розвитку сектору безпеки й оборони, галузей, що визначають економічний розвиток країни (енергетика, транспорт, сільське господарство), науково-технічної сфери, забезпечення сталого розвитку, зокрема завдяки застосуванню результатів космічної діяльності;
- запровадження планування та управління в космічній сфері за єдиним задумом.

Обсяг фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для реалізації Космічної доктрини

Реалізація Космічної доктрини здійснюється коштом державного бюджету, інвестицій та інших джерел.

Прикінцеві положення

Реалізація положень Космічної доктрини слугуватиме основою для сталого інноваційного розвитку країни.

Космічна доктрина є основою для формування нормативно-правової бази діяльності всіх суб'єктів космічної діяльності.

Положення прийнятих на підставі Космічної доктрини стратегічних і тактичних доктрин можуть уточнюватися й доповнюватися під час формування та реалізації державної політики у сфері космічної діяльності.

Реалізація Космічної доктрини забезпечується та здійснюється органами державної влади відповідно до повноважень, визначених Конституцією та законами України, а також міжнародними угодами й договорами, згоду на які дала Верховна Рада України.

Акти про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Товариство
з обмеженою відповідальністю
САЕНС ЕНД СПЕЙС
вул. Г. Кірпи 2А м. Київ 03035
тел. (044) 228 10 31
E-mail: scinspace@gmail.com

**SCIENCE
AND
SPACE**

LIMITED LIABILITY
COMPANY SCIENCE & SPACE
2A Kirpy str. Kyiv 03035
tel. +38 (044) 228 10 31
E-mail: scinspace@gmail.com

на № _____ від _____

10.04.2020 № 4/17

АКТ
про впровадження результатів дисертаційного дослідження на
здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
Сороки Лариса Володимирівни на тему: «Адміністративно-правовий
механізм реалізації космічної доктрини України»

Результати дисертаційного дослідження на тему: «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України» Сороки Лариси Володимирівни, зокрема рекомендації щодо формування політики стосовно роботи над інноваційними проектами, соціальної технології інтенсифікації інноваційної активності підприємства мають практичне значення для оптимізації роботи товариства, його окремих структурних підрозділів в частині інновацій, їх пошуку, оцінки, правового захисту, використання та комерціалізації.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційного дослідження на тему: «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України» Сороки Лариси Володимирівни мають практичне значення в діяльності Товариства з обмеженою відповідальністю «Science&Space LLC».

Директор Товариства з обмеженою відповідальністю «Science&Space LLC»

**SCIENCE
& SPACE
LLC**
UKRAINE
23579592

В. В. Галуцько

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Директор Науково-дослідного інституту
 публічного права
 д.ю.н., професор
 В. В. Галуцько
 «03» березня 2020 р.

АКТ

упровадження результатів дисертаційного дослідження Сороки Лариси Володимирівни на тему: «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук у наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права

Комісією Інституту було розглянуто результати використання матеріалів дисертаційного дослідження Сороки Лариси Володимирівни з теми «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України». Під час обговорення наданих матеріалів комісією було констатовано, що окремі положення дослідження було використано в розробленні лекційних курсів з дисциплін, які викладаються в Інституті, а саме з дисциплін «Актуальні питання теорії адміністративного права» й «Методологія та організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності», «Філософія науки та інновацій», при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників.

ВИСНОВОК: результати дисертаційного дослідження на тему: «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України» Сороки Лариси Володимирівни вважати впровадженими в навчальний процес випускаючого відділу проблем публічного права Науково-дослідного інституту публічного права з дисциплін «Актуальні питання теорії адміністративного права» й «Методологія та організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності», «Філософія науки та інновацій».

Завідувач відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт Науково-дослідного
інституту публічного права
кандидат юридичних наук, старший дослідник

К.М. Куркова

Провідний науковий співробітник відділу
проблем публічного права
Науково-дослідного інституту публічного права
доктор юридичних наук, доцент

М.В. Калатур

Провідний науковий співробітник відділу
проблем публічного права
Науково-дослідного інституту публічного права
доктор юридичних наук

В. А. Трофімцов

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

І. в. р. директора Науково-дослідного
інституту публічного права

д.ю.н. професор

В. В. Галуцько

«03» березня 2020 р.

АКТ

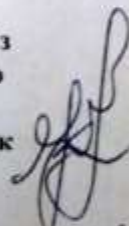
упровадження результатів дисертаційного дослідження Сороки Лариси Володимирівни на тему: «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук у наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права

Комісією Інституту було розглянуто результати використання матеріалів дисертаційного дослідження з теми «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України» Сороки Лариси Володимирівни. Під час обговорення наданих матеріалів щодо використання їх у науковій діяльності комісією було констатовано, що окремі положення вказаного вище дослідження використовується у науково-дослідній діяльності Науково-дослідного інституту публічного права, а саме як основа для подальшого вивчення проблем діяльності публічної адміністрації у сфері космічної діяльності та адміністративно-правових механізмів реалізації космічної доктрини України.

Отже, результати дисертаційного дослідження з теми «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України» Сороки Лариси Володимирівни мають вагомий цінність для наукової діяльності Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК: результати дисертаційного дослідження з теми «Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України» Сороки Лариси Володимирівни вважати впровадженими в наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права.

Завідувач відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт Науково-дослідного
інституту публічного права
кандидат юридичних наук, старший дослідник

К.М. Куркова

Провідний науковий співробітник відділу
проблем публічного права
Науково-дослідного інституту публічного права
доктор юридичних наук, доцент

М. В. Калатур

Провідний науковий співробітник відділу
проблем публічного права
Науково-дослідного інституту публічного права
доктор юридичних наук

В. А. Трофімов